Technische Hogeschool
DELFT.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN

1886. ANNO 1908.

23ste JAARGANG № 25

REDACTIE „AMSTERDAM" PRINSENGRACHT 542

VADEMECUM

DER

BOUWVAKKEN.

DRIE-EN-TWINTIGSTE JAARGANG.

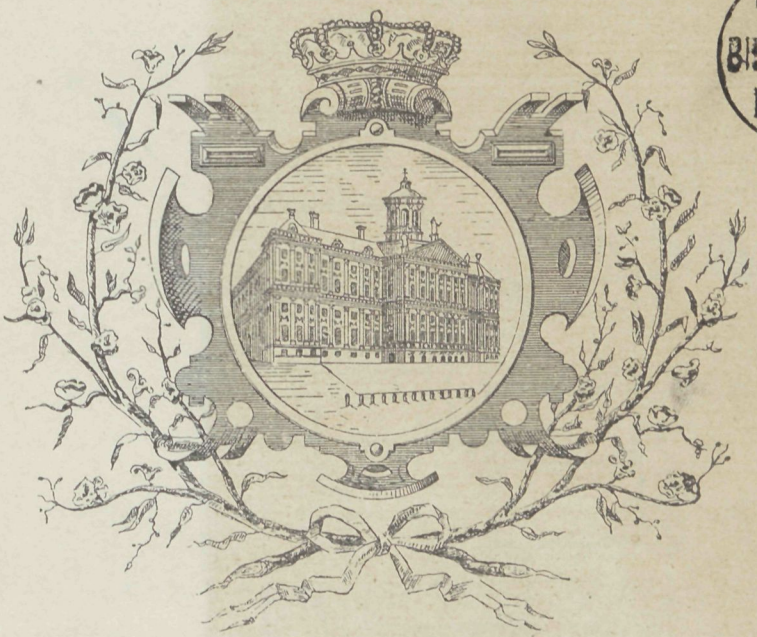

T.H.S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

AMSTERDAM 1908.

DRIE-EN-TWINTIGSTE JAARGANG.

INHOUD.

Aflevering 1. **Plaat. Buitenwoning,** door **G. J. Rutgers.** — C. P. J. Louis Rieber. — Voor- en achterwaarts. — Jan Eisenloeffel. — Een overzicht der veilingen van vaste goederen te Amsterdam. — Prijsvraag. Opzichter Waterstaat. — Prijsvraag gemeentehuis Uithuizerveen. — Prijsvragen Vereeniging van Kalkzandsteen-fabrikanten.

» 2. **Plaat. Koetsierswoning,** door **D. J. Koeteeuw.** — De bouwverordeningen te Amsterdam. — Het Huyghens-monument te 's-Gravenhage. — Muren in ziekenhuizen. — Verdeeling van de winkelramen. — Prijsvraag Architectura. — Programma der prijsvraag aanleg Damplein. — Godon-Prijsvraag voor 1908.

» 3. **Plaat. Ontwerp voor een landhuis,** door **H. J. Kranenborg.** — Naaml. Vennootschap fabrieken van nageperste en andere steenen. — Middelbaar Technisch Onderwijs. — Bouwverordeningen. — Examen bouwkundig opzichter-teekenaar. — Onderzoek van kalkzandsteen. — Betonwerken. — Bruggenbouw. — Prijsvraag één-gezins werkmanswoningen.

» 4. **Plaat. Ontwerp van een stalgebouw,** door **I. W. Heuvelink.** — Een dankbare herinnering. — Dam-prijsvraag. — Stalen plafonds. — Geperforeerde platen. — Bij de tekstfiguur. — Huis Furch te Esslingen a/d N. — Hotel Adlon te Berlijn. — De grootste gashouder. — Godon-prijsvraag. — Verplaatsing van de Montank-schouwburg te Brooklyn. — Congres van architecten te Weenen.

» 5. **Plaat. Ontwerp van een melksalon met pension en uitzichttoren,** door **G. Broekema.** — De N.Z. Kapel te Amsterdam. — Bij de tekstfiguren. — Dam-prijsvraag. — Steenhouwers-actie.

» 6. **Plaat. Ontwerp woonhuis Noorder IJ-polder bij Oostzaan,** door **W. van Straalen.** — De N.Z. Kapel te Amsterdam. — Bond van Nederlandsche architecten. — Bij de tekstfiguren. — Elementaire beschouwingen van bouwkundige constructies. — Sesam-deuren. — Arbeiderswoningen. — Prijsvragen.

» 7. **Plaat. School voor lager onderwijs te Heerenveen,** door **K. Straatsma.** — De Dam-prijsvraag. — Bij de tekstfiguren. — Cementine constructie. — De architectenbond. — Betonpalen. — Boekuitgave. — Prijsvraag Delftsche Lustrumfeesten. — Hooger Bouwkunst-onderricht.

» 8. **Plaat. Ontwerp van een raadhuis,** door **D. van Bergen.** — De Dam-prijsvraag. — Nieuwe Zijds Kapel. — Station Gooische stoomtram. — Internationale tentoonstelling 's-Gravenhage 1908. — Een zwevende brugmontage. — Een kerkbrand. — De Nederlandsche buizenfabrikanten. — Bouwfragmenten. — Bescherming van oudheden. — Godon-prijsvraag. — Prijsvraag-diploma.

» 9 **Plaat. Ontwerp van een landhuis,** door **W. Verschoor.** — Wat is een architect. — Bij de tekstfiguur. — De kerk te Oud-Vossemeer. — Van het 8ste internationale architectencongres te Weenen. — Tentoonstelling op bouwkundig gebied te Stuttgart in 1908. — Godon-prijsvraag. — Internationale prijsvraag voor een monument ter herdenking van de Hervorming te Geneve.

» 10. **Plaat. Ontwerp van een landhuis,** door **E. J. Rothuizen.** — Bij de vorige plaat. — Maatschappij tot bevordering der bouwkunst. — Bij de tekstfiguren. — Architectenbond. — Instorting van een gebouw van gewapend beton te Milaan. — Middelbare technische school. — Uitsluitend onderwijs per correspondentie. — Prijsvraag reclamebiljet voor de nationale landbouwtentoonstelling te Apeldoorn. — Prijsvraag voor stad-uitbreiding. — Prijsvraag Maatschappij tot bevordering der bouwkunst. — Prijsvraag ziekenhuis te Veendam.

» 11. **Plaat. Theater Variété Flora te 's-Gravenhage,** door **M. Kuyper Czn.** — Dam-prijsvraag. — Uitbreiding stad Parijs. — Een volledige electrische keuken. — Ingezonden stukken. — Prijsvraag ziekenhuis te Veendam.

Aflevering 12. **Plaat. Ontwerp tuinderswoning met kantoor en monsterkamer,** door **G. J. Rutgers Jr.** — Dam-prijsvraag. — Perron-overdekkingen in ijzerbeton. — De terreinen achter het Rijksmuseum. — Waterproof-concrete. — Over stijl en bouw- en meubelkunst. — Aanleg van een waterstuw voor de watervoorziening van Sidney. — Nieuwe uitgaven. — Prijsvraag slachthuizen. — Prijsvragen Bouwkunst en Vriendschap.

» 13. **Plaat. Ontwerp van een villa te Doorn,** door **C. Boeschoten.** — Het Huis met de hoofden. — Over fabrieksgebouwen. — Bij de tekstfiguren. — Droging en luchtzuivering van oude en nieuwe gebouwen. — Prijsvragen. — Prijsvraag slachthuizen.

» 14. **Plaat. Ontwerp van een dubbele villa,** door **G. Middendorp.** — De Nieuwe Zijds Kapel te Amsterdam. — Droging en luchtzuivering van oude en nieuwe gebouwen. — Amerikaansche Maple vloeren. — Grafzerken. — Bij de tekstfiguren. — Villapark bij Amersfoort. — Kasteel Doorwerth. — Siegwart-balken. — Algemeene opzichters- en teekenaarsbond.

» 15. **Plaat. Gemeentehuis te Zuid-Laren,** door **H. W. Bierma.** — Grondslagen en ontwikkeling der Architectuur. — Bij de tekstfiguren. — Aanleg van speelplaatsen. — Maatschappij tot bevordering der bouwkunst. — Prijsvragen Reclameplaat van de Vereeniging »Breda Vooruit.« — Hulp bij het aanleggen van verlichting, verwarming enz. — Middelbare Technische School (Aannemersbond).

» 16. **Plaat. Ontwerp van een café te Haaksbergen,** door **de Herder** en **Hellendoorn.** — Rijksbankgebouw te Freiburg. — Bij de tekstfiguur. — Prijsvraag. De Damverbouwing. — Prijsvraag. Ziekenhuis »Buitenwoel« te Veendam

» 17. **Plaat. Ontwerp van een sportgebouw,** door **D. van Bergen.** — Bescherming van ijzer tegen roest. — Een straat van Brussel naar Antwerpen. — Decoraplastiek. — Prijsvraag. Ziekenhuis te Veendam. — Aannemer en onderaannemer.

» 18. **Plaat. Kerk met kosterswoning te Breukelen,** door **A. Griffioen** en **H. D. Tabak.** — A. C. Boerma. — De Nieuwe Zijds Kapel. — Het honorarium van den bouwmeester. — Bouwkundig onderricht. — Vloeistofreservoirs van gewapend beton. — Bij de tekstfiguren. — Huygens-monument. — Een brug van gewapend beton. — Betonconstructies. — Het kasteel Doorwerth. — Aannemer en onderaannemer.

» 19. **Plaat. Raadhuis voor de gemeente Winsum (Gr.),** door **H. J. Kranenborg.** — Bij de tekstfiguren. — Winkel-étalages. — Djati-hout. — Beweeglijke trap. — Congres ter bespreking van het onderwerp middelbaar technisch onderwijs.

» 20. **Plaat. Ontwerp van een schoolgebouw met onderwijzerswoning te Sibculo (gemeente Vriezenveen),** door **de Herder** en **Hellendoorn.** — De versiering der stadspleinen in Amsterdam. — Bij de tekstfiguren. — Kalkzandsteen. — Crypte te 's Hertogenbosch. — Woningen met één keuken. — Koperen waterleidingartikelen. — De bronzen deuren van den Dom te Milaan. — Prijsvraag. »Breda Vooruit«.

» 21. **Plaat. Postkantoor te Deurne,** door **Joh. Rooyakkers.** — Afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunst onderwijs. — Hervormingsmonument. — Bij de tekstfiguren. — Kalkzandsteen. — Examen voor het diploma van bouwkundig opzichter en voor het diploma van bouwkundig teekenaar.

» 22. **Plaat. Magazijn en woning aan de Hoefkade te 's Gravenhage,** door **M. Kuyper Gzn.** — Opleiding in het bouwvak. — Oude architectuur. — Bij de tekstfiguren. — Rijksproefstation. — Accoustiek. — De werking van electrische stroomen op betonmetselwerk. — Het verven van ijzeren bruggen. — De gemeentelijke architectuur te Rotterdam. — Het technisch schilderen.

» 23. **Plaat. Winkelgebouw,** door **J. Kortlang.** — Voorzorgsmaatregelen bij houtgranietvloeren. Examen bouwkundig opzichter of teekenaar. — Duurzaamheid van metalen daken. — Bij de tekstfiguren. — Natuursteen. — Van oude en nieuwe kunst. — Aan allen die in metselsteen belangstellen. — Uitgaven bij de firma de wed. J. Ahrend en Zoon te Amsterdam. — Opleiding bouwvak. — Waterbouwkunde. — Prijsvraag. Slachthuizen. — De spiraalvormige veiligheidsafdaler.

» 24. **Plaat. Verbouwing Hotel café restaurant de Oude Deyl te Wassenaar,** door **P. C. Elsevier** en **F. L. van Houten.** — Een kunstveiling te Amsterdam. — Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam. — Raadhuis te 's-Gravenhage. — Bij de tekstfiguren. — Over het hard worden van beton. — Krankzinnigengesticht Duinenbosch. — Een Delftsche prijsvraag. — Een groote kracht. — Obernkirchener zandsteen aan den Dom van Keulen.

» 25. **Plaat. Woonhuis te Roermond,** door **Fr. Dupont.** — Het Damplan. — Wat is leelijk en wat mooi. — Bij de tekstfiguren. — De Maatschappij tot bevordering der bouwkunst. — Sanitaire artikelen. — De Burt-ventilator. — Trussitgaas. — Prijsvragen. — Muziektent Zaandam.

» 26. **Plaat. Ontwerp van een landhuis,** door **J. A. Graafland.** — J. H. Hannink. — Van Gendt's Bouwkalender. — Koll's Patent Lock joint Columns. — Prijsvragen Bouwkunst en Vriendschap.

Bestekteekeningen

worden het best en het snelst gereproduceerd door middel van

LUMINOGRAFIE.

Direct naar de teekeningen. Calques overbodig

Drukkerij „Senefelder".

Looiersgracht 47. Amsterdam.

Telefoon **108.**

Neuchatel Asphalt Co.,

oudste Asphalt-firma in Nederland.

LEVERT COMPRIMÉ EN MASTIEK VLOEREN VAN

VAL DE TRAVERS 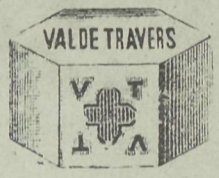 ASPHALTE

tot concureerende prijzen, voor alle mogelijke doeleinden.

Kantoor: *Damrak 74.* Fabriek: *Roggeveenstraat 65.*

AMSTERDAM

MOENS & BECK,

MODERNE BOUWMATERIALEN

Prospecti en monsters gratis en franco.

Hoofdkantoor: BLOEMENDAAL

Bestelhuizen: AMSTERDAM, N.Z. Voorburgwal 306.
'sGRAVENHAGE, Obrechtstraat 255.

Opleiding Bouwvak

voor de PRACTIJK en voor EXAMENS der **Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst**, der Rijks-Norm. School voor Teekenonderw. M. O. Lijnteekenen e.a.

Uitvoerige prospectus en inlichtingen op aanvraag.

MAURITS PLATE,
ARCHITECT.

C. CITROEN,
LEERAAR M².

Adres: 1e Const. Huygensstraat 101.

AMSTERDAM.

PRIJSVRAAG.

De Vereeniging V. V. V. te Zaandam schrijft een **PRIJSVRAAG** uit voor het **ONTWERP** van eene

Verplaatsbare Muziektent.

Het ingeleverde best gekeurde ontwerp wordt **bekroond** met *f* 50.—, het daaropvolgende met *f* 30.— en het derde met *f* 20.—.

De voorwaarden worden gegadigden op aanvrage franco toegezonden door den Loco-Secretaris van bovengenoemde Vereeniging.

P. VAN HEIJNSBERGEN,
Loco Secr.
Hoogendam-Zaandam.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

9 Januari 1908. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 1.

Bij de Platen.

Buitenwoning.

DOOR

G. J. RUTGERS.

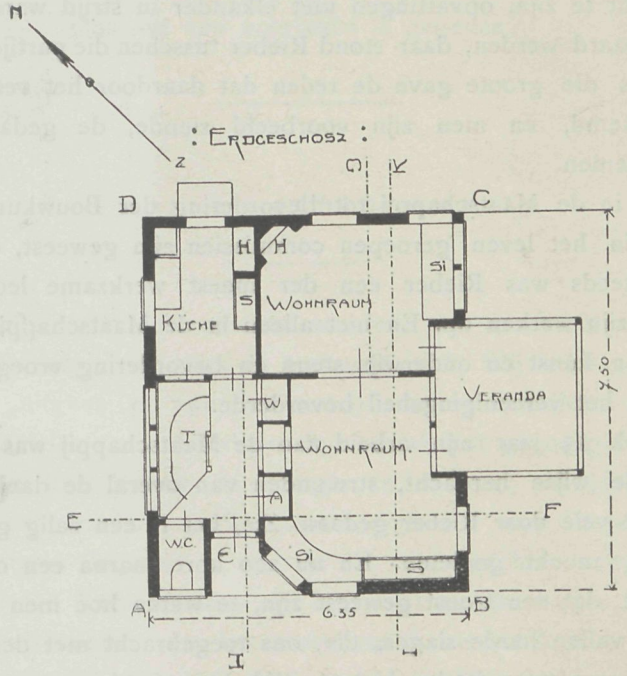

Het ontwerp, waarvan de plaat en tekstfiguren het geheel uitvoerig weergeven, is dat van eene eenvoudige landelijke woning.

C. T. J. LOUIS RIEBER

't Was Zaterdagmorgen. De klok had half negen geslagen. 't Was stil op de Prinsengracht te Amsterdam voor het gebouw der Ziekenverpleging. Daar treden de begrafenismannen in gelid aan. Voor den onaanzienlijken uitgang, die alleen voor dergelijk doel bestemd is, scharen zij zich. De lijkkoets rijdt voor, de lijkkist wordt er in geplaatst en onder een schat van bloemen bedolven, vangt Rieber door een rijtuig gevolgd, den laatsten tocht aan.

Arme Rieber, zoo drong zich de verzuchting bij het zien daarvan op. Neen dat zij verre. Geen arme Rieber maar in vele opzichten gelukkige Rieber. Een man met zulk een welbesteed leven en die de dankbaarste herinneringen, ja enkel vrienden achterlaat, kan het scheiden van zooveel goeds moeilijk zijn geweest; gelukkig echter moet hij zich gevoeld hebben bij de gedachte zijn leven zoo voorbeeldig te hebben betracht. Want dat is zoo. Die Rieber in zijn werkkring als Secretaris van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst gekend hebben, zijn het allen eens, dat zijn plaats moeielijk zal vervuld kunnen worden.

Altijd bezig ten nutte der Maatschappij, voor ieder de welwillendheid in persoon en dan wat veel zegt, in alles zich zelf gelijk, waar dikwijls, zooals in het vereenigingsleven noodig schijnt te zijn, opvattingen met elkander in strijd waren, waar bovendien personen niet gespaard werden, daar stond Rieber tusschen die partijen kalm en neutraal. Ja menigmaal was die groote gave de reden dat daardoor het verschil van inzichten kalmer werd gestemd, en men zijn voorbeeld ziende, de gedachtenstrijd rustiger vormen deed aannemen.

Wat er ook in de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst geschiedde, hoe talrijk ook hare in het leven geroepen commissien zijn geweest, die veel nuttigs tot stand brachten, steeds was Rieber een der meest werkzame leden en velen zagen met ontzag tegen zijn werken op. En niet alleen in de Maatschappij, in hoevele andere vereenigingen waar kunst en onderwijs steun en bevordering vroegen was hij de ziel, de werkkracht, die het vereenigingsheil bevorderde.

Toen dan ook 25 jaar zijn arbeid aan de Maatschappij was ten beste gegeven werd dat op gulle wijze herdacht, stroomden van overal de dankbare bewijzen van erkenning voor het vele door Rieber gedaan. Zie, het is een zalig gevoel dat zijn leven van die erkenning mocht genieten. En nu zoo kort daarna een onherstelbare ziekte hem sloopte moet dat een troost geweest zijn, te weten hoe men hem in zijn arbeid waardeerde. Daar vallen harde slagen, die, ons toegebracht met den aanvang van het jaar is wel een der grootste uit den laatsten tijd. Ons past berusten, maar menigmaal zal de gedachten nog verwijlen bij alles waaraan Rieber steeds met zooveel opgewektheid deelnam. Te 's Gravenhage begraven was de belangstelling daarbij groot en werd aan het graf menig woord gesproken dat deed zien hoe Rieber zich bij allen en alles be-

mind had gemaakt. In het Bouwkundig Weekblad van 4 Januari geeft de voorzitter van de Maatschappij de heer A. Salm Gbz. een levensbeschouwing over Rieber, eenvoudig en oprecht, die doet zien hoe groot de vriendschap was, die een elk hem toedroeg. De tekstfiguur daarbij opgenomen geeft Rieber terug in zijn werkkamer, zooals wij hem altijd op zijn post konden vinden, een waardeerende herinnering voor velen.

Steeds kalm, en voor een elk gelijk,
Aan kunde zoo ontzaggelijk rijk
Ja, aller vriend, zooals wij weten
Gij Rieber, worde nooit vergeten.

Der Bouwkunst, steeds in alles trouw,
Heeft in 't Maatschappelijk gebouw
Zijn ijver; met een ongekenden kracht
Veel, tot haar welzijn bijgebracht.

De dood, die brak het leven af
En treurend, zien wij naar zijn graf.
Maar wat niet ging, maar blijft bestaan
Dat is de grootheid van zijn dâan.

Met gulden lettren op den muur
Herinnere 't ons, thans ieder uur
Volgt Rieber na, die in zijn streven
Ons, tot een voorbeeld is gegeven.

Voor- en achterwaarts.

Wanneer wij den blik achterwaarts wenden, wat heeft het afgeloopen jaar dan veel gebracht, dat weinig moed voor de toekomst geeft. Wij hebben in de verschillende afleveringen onzer uitgave er aan herinnerd, wanneer verdienstelijke krachten aan den werkkring ontvielen en daardoor de bouwkunst gevoelige verliezen leed, wij hadden zooveel aan hun kennis en energie te danken; dit jaar, wij hebben het hiervoren gezegd, ving onder treurige omstandigheden aan, hopen wij dat wij er verder vrij van mogen blijven. — 1907 is in vele opzichten een jaar geweest voor velen moeielijk. — De lust, of laten wij het maar eerlijk zeggen, de gelegenheid tot bouwen wordt steeds minder, en het aanwassend menschdom brengt steeds nieuwe krachten aan, om wat er te arbeiden valt in steeds grooter aantal onderling te verdeelen. Dat maakt het bestaan zorgelijk. Geen wonder dat in het afgeloopen jaar velen naar verre gewesten trokken minder bevolkt, om daar een beteren werkkring te kunnen vinden. Wij missen er velen, die bij den aanvang van 1907 tot het aantal onzer landgenooten

behoorden. Daarbij de groote verliezen in het kapitaal en allerlei misbruiken waren oorzaak, dat het geld minder vrijgevig was, en toch is dat de eenige bron waardoor het bestaan moet onderhouden worden. Nu de winter daar is, blijkt in de groote steden welke nood er heerscht. Vraag op vraag en circulaire op circulaire, maant tot geven aan en het is noodg meer dan noodig.

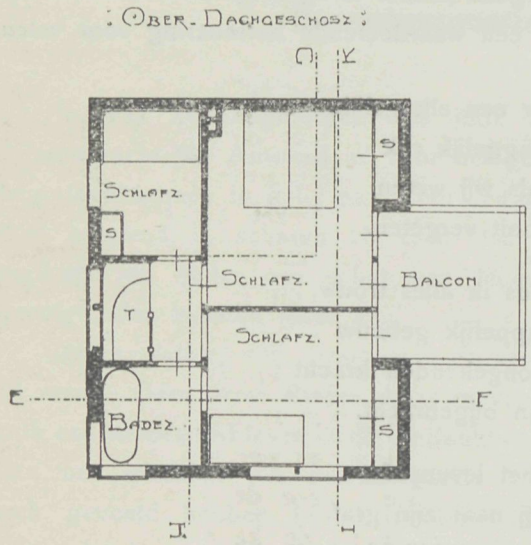

Klinkt het dan niet vreemd waar men vraagt, geeft niet alleen geld, geeft ook arbeid, gij hebt zooveel dat herstel aan uwe woning vordert, denkt er nu aan, doet het thans nu zoo velen op werk wachten, 't is zoo, maar wanneer men dan allerwegen hoort van velen die gaarne een goed antwoord op die vraag zouden wenschen te geven: ik durf niets te wijzigen uit vrees van in kosten te vervallen die boven mijn draagkracht gaan, want elke wijziging vordert toestemming van het Gemeentebestuur en wanneer de vraag tot wijziging wordt in overweging genomen, dan volgt er zooveel, dat met de Bouwverordeningen in de hand wijziging behoeft, dat ik alles wel moet laten zooals het is, want aan de wet op die wijze toegepast kan ik met geen mogelijkheid voldoen. Men houdt zich aan den letter en dat houdt het werk overal tegen, waar anders steun en hulp kon gegeven worden, dat maakt dat er geen arbeid is en maakt elke vraag doelloos.

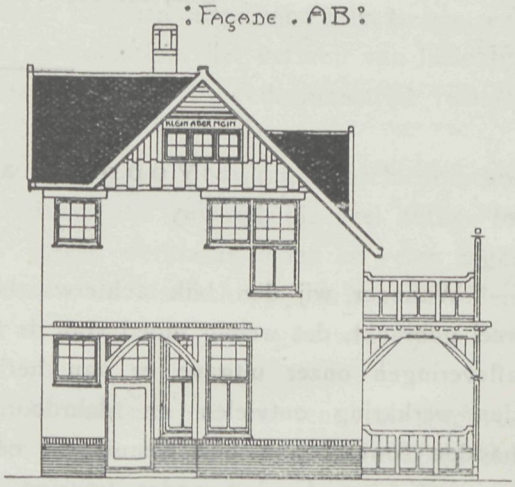

Geen huis komt bijna meer in veiling en er zijn weinig jaren aan te wijzen waarin het verloop is als in dezen tijd. Verordeningen zij zijn noodig en heilzaam. Dat menschen verdreven worden uit onwaardige krotten, dat is een zegen, men houde daaraan de hand, dat is ten beste van de maatschappij. Maar dat geeft nog geen reden omdat de bepalingen er zijn voor het onwaardige en voor het te bouwen gedeelte der stad, om bij veranderingen aan de bestaande woningen, die bewezen hebben doelmatig te zijn, bij verandering zulke overdreven eischen te stellen.

Zoo durft niemand iets te ondernemen en blijft alles bij het oude, vernietigt een niet goed begrijpen der wetgeving veler welvaart.

Het is daarom te hopen, dat het Bestuur dit moge inzien en door mildere toepassing veel ellende voorkomt.

Erfpacht 't is de nachtmerrie die de bouwlust ondermijnt. Het moge schijnbaar goed gezien zijn van de gemeente zichzelf een spaarpot in de toekomst te verzekeren maar wat geeft dat als er niemand komt om die spaarpot te vullen, wanneer blijkt dat die erfpacht medewerkt als een middel om de welvaart te fnuiken.

: Façade . BC :

Dat er goed gebouwd moet worden, dat er zooveel beter gebouwd wordt als vroeger, daar zijn wij erkentelijk voor, maar verder ga men niet en, 't klinkt mogelijk vreemd, maar men geve de vrijheid van vroeger in den omzet der terreinen weer terug en er zal lust en energie wederkeeren. Kooplustigen, die wat willen verdienen, bouwers, die beter hypotheek kunnen krijgen op vrij bezit, kortom alles zal beter worden. Zooals het nu gaat,loopt de positie vast, gaat niets den weg van voorspoed op.

Maakt werk door de gelegenheid open te stellen, geeft de kans den handel te verlevendigen, dat is beter dan in waardelooze papieren te worden omgezet en gaat het met verlies gepaard, dan blijft het verlies hier ten bate van ons zelven en er wordt van genoten. Dat is minder erg dan effecten te koopen, die, zooals Thomasvaer in zijn Nieuwjaarswensch zegt: door de groote schoorsteen van de koopmansbeurs ter opruiming worden verbrand. Te strenge heeren kunnen niet volhouden. En dat zien wij in de toekomst gebeuren met de naleving van de letter zooals dat tegenwoordig geschiedt.

: Façade . CD :

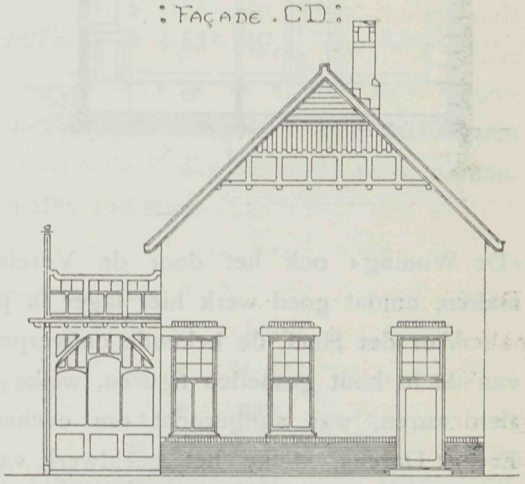

Voor en aleer het zorgvolle daarvan blijkt en het gevaar vergroot is, ware het te wenschen, dat er keering kwam en wij willen het hopen, het is het meest gezegende antwoord op de bede tot ondersteuning. Want als wij nu niet zorgen, dat wij dien weg opgaan, dan brengt ook de zomer van 1908 ons niets te doen. Het is nog tijd om de bakens een weinig te verzetten. De vergrooting en uitbreiding van de hoofdstad kon anders wel een verkleining en inkrimping noodig maken. Juist hebben de nieuwe wetten gelegenheid gegeven, vele groote verbeteringen te kunnen aanbrengen, maar wanneer daarvan de schaduwzijde is, dat de minder goede toepassing er van zoo drukt, dat de meer gegoeden de schade niet meer kunnen dragen, dan wordt alle hulp, den minderen ter eenre verleend, ter andere weder vernietigd en zijn wij nog verder van huis dan vroeger, want een goede woning zonder voedsel heeft minder waarde dan voedsel en een minder geschikt verblijf.

Jan Eisenloeffel.

Jan Eisenloeffel, die reeds tweemaal eene positie in Duitschland weigerde, ontving nu eene aanbieding, om bij de »Vereinigte Werkstätten für Kunst im Handwerk« te München, Berlijn, Hamburg en Bremen de algeheele leiding der metaalafdeeling dier firma te aanvaarden. Ofschoon de onderhandelingen nog niet geheel afgesloten zijn, is het nagenoeg zeker, dat Eisenloeffel naar München zal verhuizen. Dat hij het gedane aanbod aanvaardt, is in de eerste plaats daaraan toe te schrijven, dat de nijverheidsartisten in ons land totaal onbeschermd zijn en hun werk geheel vrij nagemaakt en als origineel verkocht wordt. In de tweede plaats geldt de overweging, dat hij daar zulke opdrachten krijgt, als waarop hier te lande weinig uitzicht bestaat. Na een jaar te München werkzaam te zijn geweest, vestigt hij zich te Berlijn, om daar samen te werken met Bruno Paul, den bekenden directeur der Kunstgewerbe Schule en voornaamsten artistieken medewerker der »Vereinigte Werkstätten«.

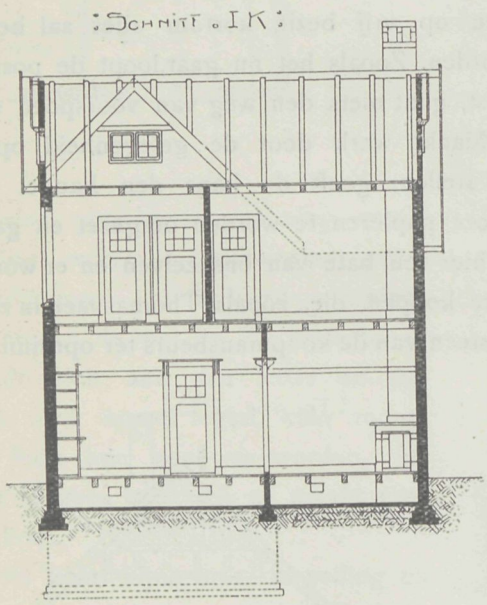

Zijn werk gaat voor Holland niet verloren, daar hij medewerker van »De Woning« blijft. Een gunstig teeken voor de Nederlandsche industrie is wel de gegronde verwachting, dat de metaalwarenfabriek van »De Woning« ook het door de Vereinigte Werkstätten benoodigde metaalwerk zal maken, omdat goed werk hier lager in prijs gemaakt kan worden dan in Duitschland.

Van der Hoef, de bekende ontwerper van het aardewerk-serviesgoed en de maker van de in hout gesneden figuren, welke op de laatste vierjaarlijksche tentoonstelling te zien waren, was aangezocht om eveneens naar Duitschland te gaan. De firma Van Erven Dorens, welke het beeldwerk van Van der Hoef exploiteert, heeft hem echter aan zich weten te verbinden, waardoor hij voor Holland behouden blijft. *A. H.*

Een overzicht der veilingen van vaste goederen te Amsterdam.

Wat den toestand het beste teekent, is wel het overzicht der veilingen aan vaste goederen in de laatste tien jaren gehouden, zooals de firma Blikman en Sartorius mededeelt en dat op een bedenkelijke terugslag wijst. Dat overzicht is als volgt:

	GETAL PERCEELEN				BEDRAG		
	TOTAAL Aangeslagen.	VER-KOCHT.	OPGE-HOUDEN	Aangeslagen doch niet geveild.	VERKOCHT.	OPGEHOUDEN.	TOTAAL.
1898	1484	1003	378	103	*f* 7.296.413	*f* 2 86..195	*f* 10.158 608
1899	1576	1032	417	127	" 7.810 569	" 3.464.884	" 11.275.453
1900	1755	1034	602	119	" 7.731.730	" 5.038.850	" 12.770.580
1901	1665	1021	452	192	" 8 475.192	" 4.203.919	" 12.679.111
1902	1057	1152	532	173	" 9 207.676	" 4.815.698	" 14.023.374
1903	1881	1035	654	192	" 8.200.427	" 6.275.079	" 14.475.506
1904	1738	1018	548	172	" 9.068.011	" 5.966.582	" 15.034.593
1905	1774	949	642	183	" 8.771.960	" 6.400.274	" 15.172.234
1906	1724	931	637	156	" 8.094.516	" 6.866.480	" 14.960.996
1907	1071	567	393	111	" 4.279.955	" 4.531.340	" 8.811.295

Een kolossaal verschil, jaren die steeds het dubbele soms meer dan dat konden halen en wat zal 1908 geven, wanneer de omzet zoo daalt dan komt de nood binnen. Daarom moet alles betracht tot verbetering van den toestand.

Prijsvraag.

De Vereeniging tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer voor Utrecht en Omstreken heeft een prijsvraag uitgeschreven voor een reclame-biljet. Daarvoor zijn twee prijzen uitgeloofd, een van *f* 100.— en een van *f* 50.—. De ontwerpen moeten voor of op 16 Maart 1908 vrachtvrij ingezonden worden bij den 1en secretaris, de heer A. van Eysden Jr., Oude Gracht W 2 66 B, Utrecht. Programma's van deze prijsvraag zijn op aanvrage bij den 1en secretaris verkrijgbaar.

Opzichter-Waterstaat.

In April van dit jaar zal een vergelijkend onderzoek worden gehouden voor candidaten voor opzichter van den Rijkswaterstaat, volgens het in 1903 vastgestelde programma, dat verkrijgbaar is bij de Gebr. Van Cleef, te 's-Gravenhage, tegen 5 cts. het exemplaar.

De candidaten moeten op 1 Januari 1908 het 21ste levensjaar reeds en het 30ste levensjaar nog niet zijn ingetreden.

Aanmeldingen vóór 15 Februari a.s. aan het Ministerie van Waterstaat, met een op zegel geschreven verzoek, dat tevens moet bevatten eene nauwkeurige opgave van naam, voornaam, woonplaats en betrekking.

De verdere vereischten zijn medegedeele in de Staats-Courant, No. 5.

Prijsvraag Gemeentehuis Uithuizermeeden.

De uitslag van de door den Gemeenteraad van Uithuizermeeden (Gr.) uitgeschreven prijsvraag betreffende ontwerpen van het nieuw te bouwen Gemeentehuis is als volgt:

Aan drie der ontwerpen: 1. Motto »Groningen«, de heer L. Streefkerk, architect te Naarden; — 2. Motto »Friesland«, dezelfde; — 3. Motto »Recht«, de heer Charles Estourgie, architect te Amsterdam, werd ieder *f* 30.— toegekend.

4. Motto »Economie«, de heer H. J. Kranenburg, directeur der Ambachtsschool te Doesburg, *f* 20.— en aan 5. motto »U« *f* 15.—.

Beoordeelaars waren de heeren A. L. van Wissen, architect te Groningen en P. G. Cremer, architect te Nieuwolda.

Het getal ingekomen ontwerpen bedroeg 26.

Prijsvragen Vereeniging van Kalkzandsteen-Fabrikanten.

De prijsvragen door de Vereeniging uitgeschreven zijn in een net album bijeengevoegd en aan belangstellenden verzonden. De uitvoering is met zorg gedaan en vormt een blijvende herinnering aan dezen wedstrijd. De Vereeniging heeft het album aangevuld met een serie gebouwen, die van de kalkzandsteen hier te lande zijn opgetrokken om daardoor te doen zien, hoe dikwijls het fabrikaat is toegepast.

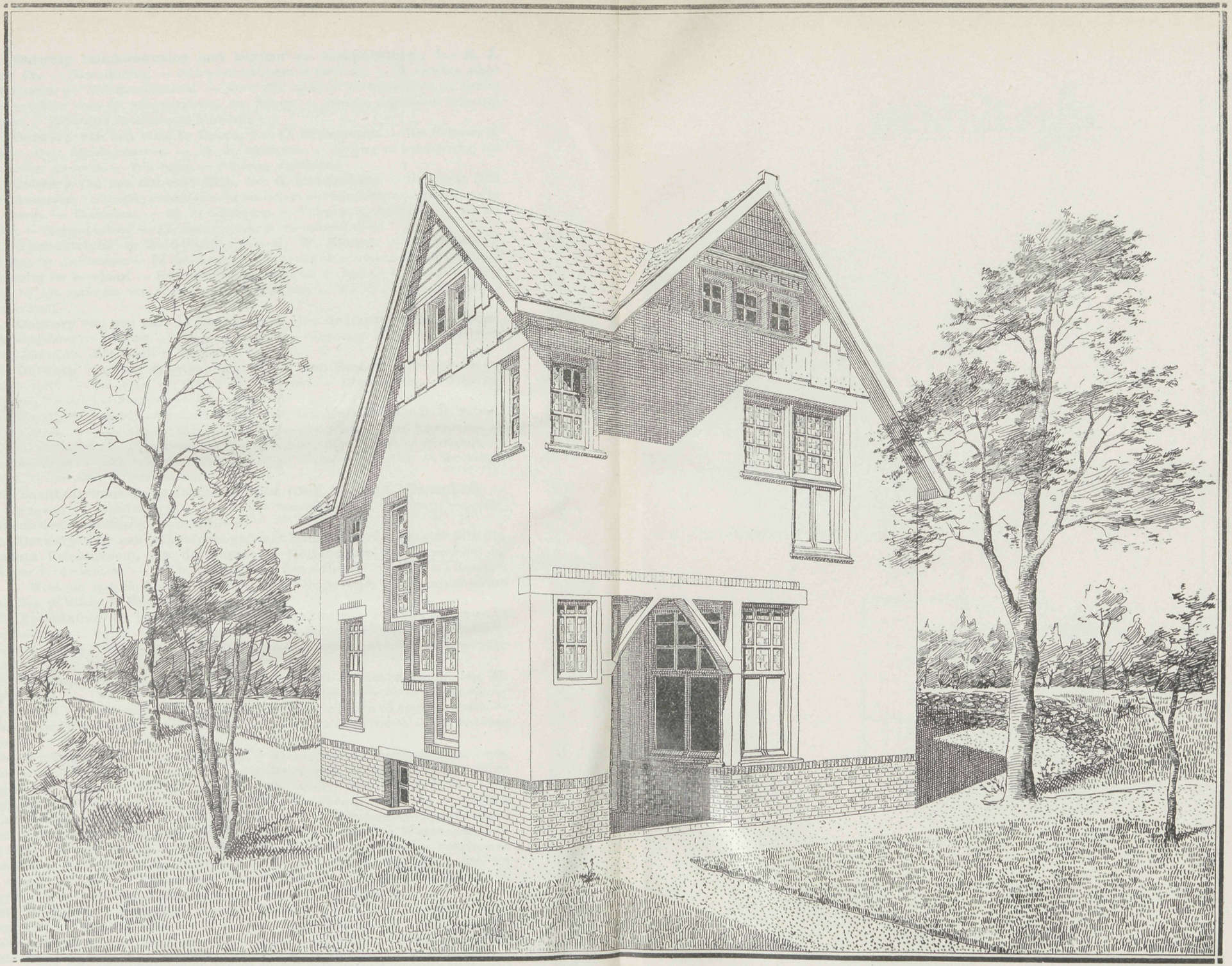
KLEIN ABER FEIN

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

23 Januari 1908. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 2.

Bij de Platen.

Koetsierswoning.

DOOR

D. J. KOETEEUW.

Woning voor den koetsier, stal en wagenhuis vormen een niet onaardig en beknopt geheel. De afwisseling in den gevel door de materialen gevormd, verlevendigt het uiterlijk en geeft daaraan een gezellig aanzien.

De bouwverordeningen te Amsterdam.

Een verblijdend teeken is dat de Wethouder van Publieke werken bepaalde uren heeft vastgesteld, waarin deze zitting houdt om bezwaren tegen de verordeningen en erfpacht bestaande, te vernemen. Op die wijze kunnen zeer veel moeielijkheden worden tegemoet gekomen.

Het Huyghens-monument te 's-Gravenhage.

Het monument waarvan wij eene afbeelding geven heeft reeds heel wat geschrijf aan den gang gebracht. Men heeft er een mal van gemaakt en daarmede gesold, maar met weinig succes. Het monument valt niet in den geest. Nu, dat is zoo onmogelijk niet. De smalle, recht omhooggaande steenklomp, levert een weinig behagelijk silhouet. Waren er een paar figuren aan toegevoegd die aan de voet meer relief zouden gegeven hebben en was de rechte lijn van alles wat doorbroken geworden, dan had het geheel veel gezelliger geworden, dat nu op een champagne flesch gelijkt. Daarbij komt men, en niet ten onrechte tegen den stijl op. Het is niet die van den tijd waarin de man leefde die het monument moet herdenken. 't Is te gothisch en zoo het een met het ander, komen allerwege bezwaren tegen stichting en plaatsing op, alhoewel de commissie

met kracht en klem het ontwerp in bescherming neemt. Het ontwerp van Dr. P. H. J. Cuypers is niet een van zijn gelukkigste denkbeelden.

Het is moeilijk te vorderen dat iemand, die zooveel geestkracht heeft, die werkelijk de kunst in zooveel opzichten heeft bevorderd, dat die altijd werkzaam kan blijven, al is de wil nog zoo goed en dat eerbiedigen wij, zoo begint op het laatst de macht toch te ontbreken, men raakt uit zijn tijd en waar zulk een welbesteed leven voor den ontwerper pleit, zouden wij het gelukkiger achten, dat hij nu maar meer adviseerend dan werkzaam optrad, dat zou de laatste indrukken meer in eere doen houden. Zoo'n Huygen's monument geeft tot allerlei beoordeelingen aanleiding en niet zonder reden, want het is niet fraai en daarom zouden wij het een gelukkig verschijnsel rekenen, wanneer de commissie een ander ontwerp voor de vrij belangrijke bouwsom zou kunnen kiezen. Maakt men aan het ontwerp een slinger, dan gelijkt het op een stadspomp en hoewel Huygens de man was die den slinger den weg wees, zou dat symbolische teeken dan nog wellicht het meest spreken. Voor 's Gravenhage is het te wenschen, dat die sta in den weg, want dat wordt het op die wijze, niet geboren mag worden.

Muren in ziekenhuizen.

De wanden van de ziekenzalen moeten zoo min mogelijk de eigenschap hebben, stof te kunnen opnemen. In de stof bevinden zich allerlei bronnen voor besmetting. Nu worden de muren veelal glad gepleisterd, doch, zoo lezen wij in een buitenlandsch vaktijdschrift, de ondervinding leert dat dit niet zoo geschikt is. Op die gladde oppervlakte houdt de verf dikwijls slecht en bladdert af. Beter acht men het de wanden te bepleisteren met zand door de specie gemengd en na droging de wanden te schuren, echter zoo, dat de zandige oppervlakte niet geheel en al verdwijnt. Over die oppervlakte wordt geschildert, waarvoor de kaseinverf wordt aanbevolen. De meer grove oppervlakte geeft dan tevens aan de kleur een meer levendiger aanzien. De bestrijking met kaseinverf moet dan enkele malen herhaald worden, waardoor een volkomen gedekte vlakte verkregen wordt, die veel minder aanhankelijk is en tevens goed te reinigen.

Verdeeling van de winkelramen.

Het is een oude gewoonte de glasramen zoo groot mogelijk en zooveel mogelijk langs den voorgevel te plaatsen, opdat het wandelend publiek van de te koop aangeboden goederen ook zooveel mogelijk kan zien en de waarde beoordeelen. Nu heeft men allerlei kunstgrepen bedacht, om de oppervlakte van de glasramen zoo groot mogelijk

te maken. Men nam zeer dunne stijlen, waarin de ruiten vervat werden, schoof de ruit buiten het gevelvlak en won daardoor nog twee smalle zijvlakken aan. Doch veel gaf dat niet. Nu heeft men een andere wijze bedacht.

Voor een winkelgebouw te Zurich maakte de architect A. v. Senger, zooals in het grondplan te zien is, twee vierkante glazen kasten, waarvan de voorzijde aan de straat is. Men kan door een daar omheen gaanden gang dan die vierkante ruimte van alle kanten beschouwen, terwijl de andere kant een gelijk of liever nog grooter oppervlak bleef opleveren dan de gestrekte maat langs den weg te zien geeft. Op die wijze werd etalageruimte gewonnen, dit idee is niet onpractisch. Vooral des avonds, wanneer de vierkante en de achterkasten goed verlicht zijn, levert de wandelgang een zeer eigenaardig overzicht. Onder de nieuwigheden op dit gebied kan dit ten minste mogelijk navolging vinden.

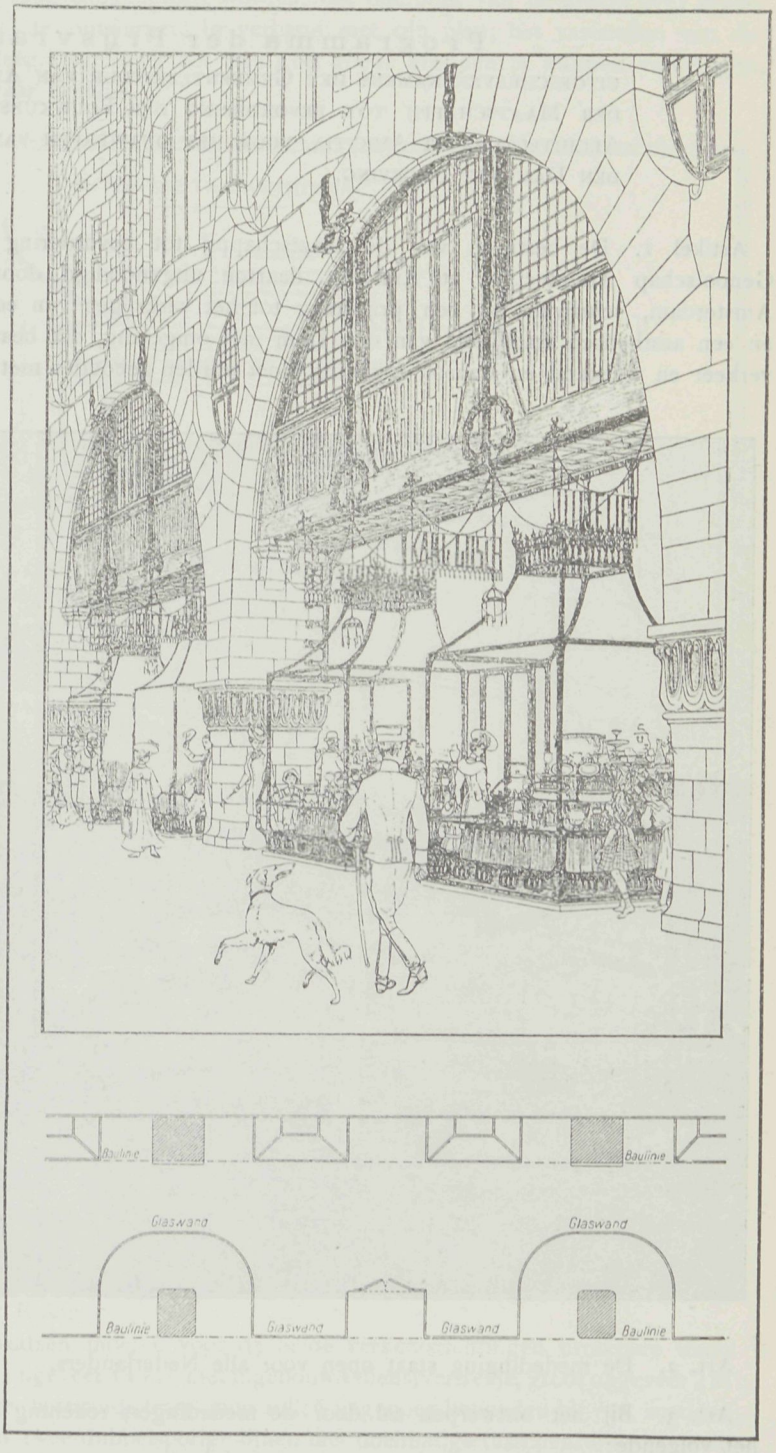

Prijsvraag „Architectura".

In de voor het jaar 1907 uitgeschreven prijsvragen zijn door de jury de volgende premiën toegekend:

a. Ontwerp Dorpsschool met woning, motto Buiten I van den heer G. F. Mastenbroek te Laren; motto Buiten II van den heer D. Meintema te Delft; motto Jeugd II van

den heer H. W. Stikkelorum te 's-Gravenhage, elk een eervolle vermelding met *f* 25.

b. Ontwerp Afsluiting van een Voorplein, motto „Grijpt als het rijpt," van den heer Corn. de Graaf te Utrecht, een eervolle vermelding met *f* 15.

Programma der Prijsvraag

UITGESCHREVEN NAMENS HET GEMEENTEBESTUUR VAN AMSTERDAM, DOOR DE BESTUREN DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST EN VAN HET GENOOTSCHAP ARCHITECTURA ET AMICITIA, VOOR HET ONTWERPEN VAN EEN PLAN VAN AANLEG VAN DEN DAM MET OMGEVING.

Artikel 1. De besturen van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en van het Genootschap Architectura et Amicitia, daartoe uitgenoodigd door het Gemeentebestuur van Amsterdam, schrijven uit een prijsvraag tot het verkrijgen van een algemeen plan van aanleg en een aesthetisch stadsbeeld van den Dam met omgeving, dat beantwoordt aan de eischen van verkeer en welstand en waarbij rekening moet worden gehouden met de finantieele uitvoerbaarheid.

Art. 2. De mededinging staat open voor alle Nederlanders.

Art. 3. Bij het ontwerpen zal door de mededingers rekening moeten worden gehouden met het volgende:

a. De op de hierbij behoorende situatie door arceering aangeduide blokken A, B, C en D zullen worden onteigend; over de daardoor vrijkomende terreinen kan dus in het plan worden beschikt.

b. Het terrein E van de voormalige Beurs moet in het plan van aanleg worden opgenomen, met inachtneming der beide uiterste grenzen van bebouwing door de lijnen op de situatie aangegeven.

c. Het al of niet behouden van het Commandantshuis F en het monument G wordt den ontwerper vrijgelaten.

De thans aanwezige kiosken en het retiradegebouwtje vervallen.

d. Indien in verband met het onder *m.* vermelde ook standplaatsen voor tramwagens op het Rokin worden ontworpen, mag aangenomen worden, dat demping van de gracht over zekere lengte zal geschieden. Meent de ontwerper, in verband met zijn plan, het vaststellen van die lengte tot bij de Langebrugsteeg (tegenover het Spui) op goede gronden te kunnen verdedigen, dan kan daartegen geen bezwaar bestaan.

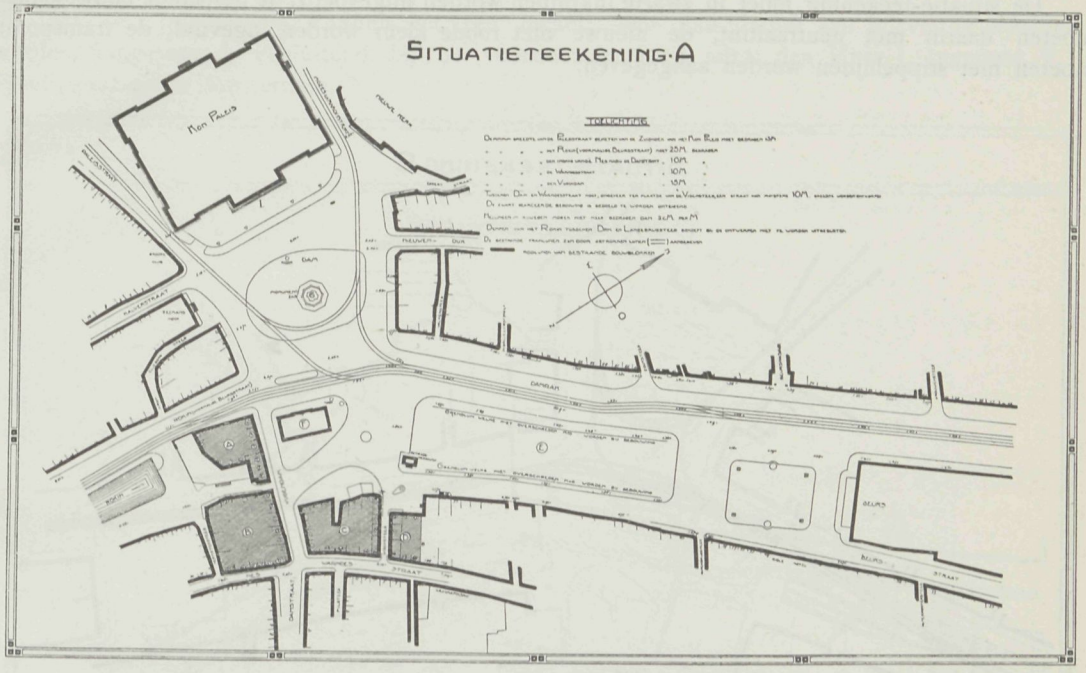

e. De breedte van de Paleisstraat, gemeten van den Zuidhoek van het Koninklijk Paleis, mag niet minder zijn dan 13 M.;

f. De breedte van het Rokin (voormalige Beursstraat) mag niet minder zijn dan 25 M.;

g. De breedte van den ingang Nes nabij de Damstraat mag niet minder zijn dan 10 M.;

h. De breedte van de Warmoesstraat nabij de Damstraat mag niet minder zijn dan 10 M.;

j. De breedte van de verbinding tusschen Dam en Damstraat (tegenwoordige Vijgendam) mag niet minder zijn dan 15 M.;

k. Tusschen Dam en Warmoesstraat moet een straat van tenminste 10 M. breedte worden ontworpen, waarmede de bestaande Vischsteeg vervalt;

l. De nieuw te ontwerpen bouwblokken zullen worden ingedeeld voor particuliere gebouwen, bevattende o.a. café's, winkels, kantoren, e. d.

Art. 4. Verder moet ten behoeve van het tramverkeer rekening gehouden worden met het volgende:

m. Standplaatsen worden verlangd, hetzij uitsluitend op den Dam, hetzij zoowel aldaar als op het Noordelijk deel van het Rokin;

n. Bij genoemde standplaatsen moeten voor de beide verkeersrichtingen bruikbare wachtlokalen worden ontworpen, groot ongeveer 12 M², met ingebouwd dienstvertrekje, groot ongeveer 4 M²;

o. De hoofdinrichtingen der bestaande tramlijnen zullen nagenoeg behouden blijven, zoodanig, dat op den Dam het splitsen in twee dubbelsporige lijnen met doelmatige tusschenruimte mogelijk zij. Om het bouwblok op het oude Beursterrein moet de aanleg van een kringlijntje mogelijk zijn. Evenzeer moet de aanleg van een tweeden boog binnen den boog bij het Monument (as-afstand 3 M.) uitvoerbaar zijn.

p. Ter verkrijging van een denkbeeld hoe in de gegeven omstandigheden het tramnet op

den Dam en omgeving mogelijk is, zijn ten gerieve van inzenders op twee situatie-teekeningen in stippellijnen ontwerpen van tramaanleg aangegeven, die echter niet verbindend zijn.

Art. 5. Gevraagd worden:

a. Een situatie-teekening op de schaal 1 à 500, waarop zijn aangeduid de bouwblokken, tramsporen, vluchtheuvels, wachtlokalen, eventueel een beplanting en verdere onderdeelen van den aanleg. De oppervlakte der bouwblokken moet op de teekening worden ingeschreven;

b. Twee perspectivische schetsen elk groot 0.50 en 0.65 M. binnen den rand.

c. Eene Memorie van Toelichting.

De situatie-teekening moet in zwarte inktlijnen worden uitgevoerd; de bestaande bouwblokken moeten daarin met neutraaltint, de nieuwe met roode kleur worden ingevuld; de tramsporen moeten met stippellijnen worden aangegeven.

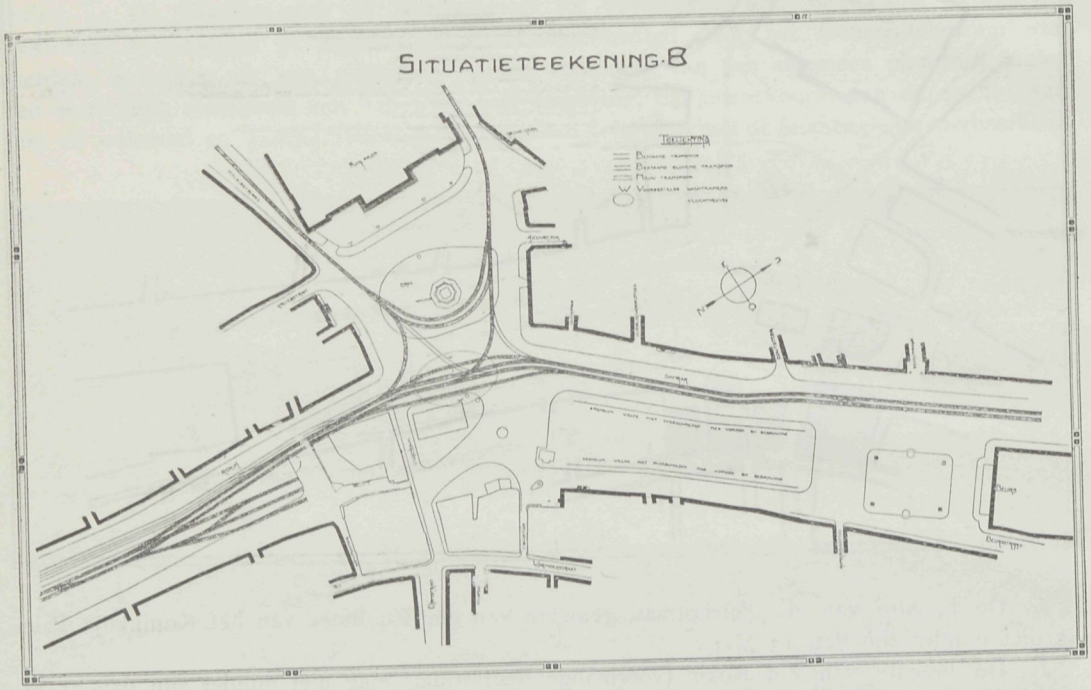

De beide perspectivische schetsen moeten in zwarte lijnen worden uitgevoerd.

Het is den inzenders toegestaan, tot nadere toelichting hunner ontwerpen, aquarellen, enz. in te leveren.

Het schrift op de teekeningen en van de toelichting mag niet zijn van de hand des ontwerpers.

De teekeningen mogen niet opgerold worden ingezonden.

Art. 6. De volgende prijzen tot een gezamenlijk bedrag van *f* 3000 door het Gemeentebestuur daarvoor beschikbaar gesteld, worden uitgeloofd:

1e Prijs *f* 1200, 2e prijs *f* 800, 3e prijs *f* 500 benevens nog twee prijzen, elk groot *f* 250.

De Jury heeft de bevoegdheid om, indien de volledige bekroningen niet of slechts ten deele worden toegekend, de nog beschikbare gelden geheel of gedeeltelijk te verdeelen over die ontwerpen, welke daarvoor het eerst in aanmerking komen. Het Gemeentebestuur heeft het recht buitendien andere ontwerpen aan te koopen voor een som van *f* 250 per stuk.

Art. 7. De ontwerpen moeten vrachtvrij worden ingezonden uiterlijk *vier maanden* na den Maandag volgende op de publiceering van de prijsvraag in de weekbladen „Bouwkundig Weekblad" en „Architectura", des middags 12 uur, aan het adres van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Voor zendingen, niet uit Amsterdam afkomstig zal als datum van inlevering worden beschouwd die van de verzending uit de plaats van herkomst, waarvan het expeditie-bewijs moet kunnen worden overgelegd.

Art. 8. Bij de ontwerpen moet een verzegelde naambrief zijn gevoegd, houdende naam en adres van den inzender; op het couvert of onder afzonderlijk niet verzegeld couvert moet een correspondentie-adres zijn aangegeven, om, zoo noodig, met den inzender te kunnen correspondeeren.

Alle teekeningen en andere stukken der inzenders moeten zijn voorzien van een kernspreuk of motto. De naam van den ontwerper mag op de teekening of bijgevoegde stukken niet voorkomen.

Art. 9. De ontwerpen zullen worden beoordeeld door een Jury van vijf leden, zijnde de Heeren: C. Muysken, J. van Hasselt, J. Ingenohl, H. P. Berlage Nzn. en A. Salm G.Bzn.

Art. 10. Inlichtingen kunnen tot één maand vóór den datum van inlevering schriftelijk worden aangevraagd, uitsluitend bij de voornoemde Jury, adres den Heer J. Ingenohl, P. C. Hooftstraat 93 te Amsterdam.

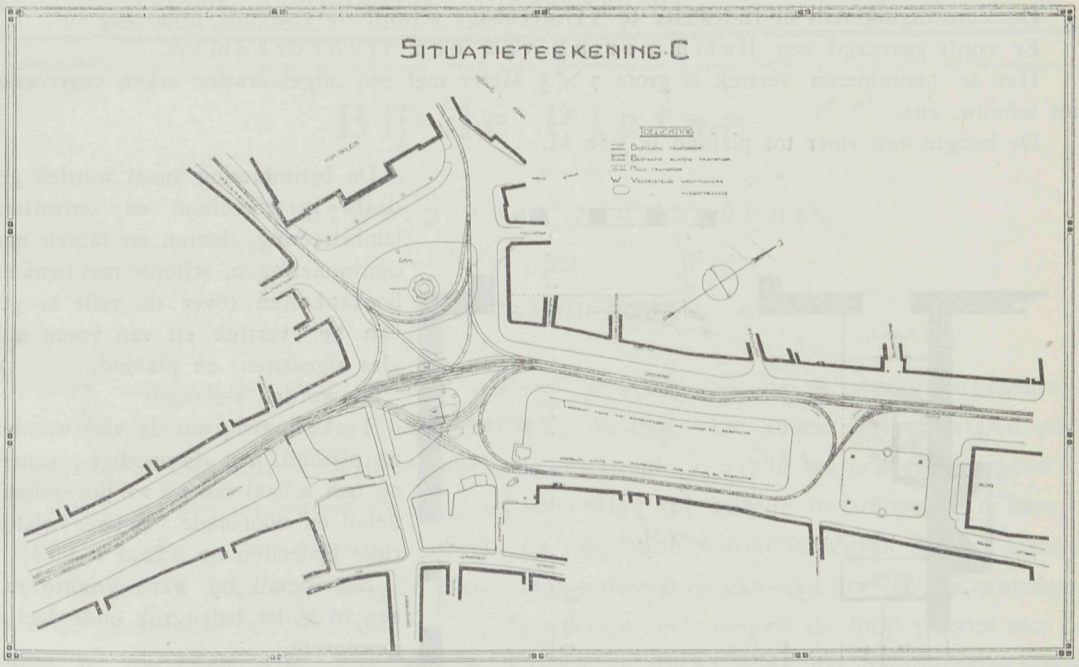

De antwoorden op gevraagde inlichtingen zullen gepubliceerd worden in het „Bouwkundig Weekblad" en in „Architectura".

Alleen op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen geacht worden deel uit te maken van het programma.

Art. 11. De ontwerpen zullen na de uitspraak der Jury gedurende minstens 14 dagen in het openbaar worden tentoongesteld; het rapport der Jury zal daarbij ter lezing worden gelegd en bovendien in de hiervoren genoemde vakbladen worden gepubliceerd. De naambrieven van de ontwerpers die volledig zijn bekroond, zullen door de Jury worden geopend.

Art. 12. De ontwerpen, waaraan eene geldelijke belooning is toegekend, worden het eigendom van het Gemeentebestuur. Dit heeft het recht die ontwerpen te publiceeren of ter publicatie af te staan. De overige inzendingen zullen na afloop der tentoonstelling aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.

Art. 13. Inzenders, die in hunne ontwerpen volgens het oordeel der Jury afwijken van de voorwaarden van het programma of die zich vóór de uitspraak der Jury bekend maken, zullen buiten aanmerking voor eenige onderscheiding worden gesteld.

Art. 14. De inzending der ontwerpen geldt tevens voor de verklaring, dat de mededingers zich aan de uitspraak der Jury onderwerpen.

Amsterdam, December 1907.

De Jury,

J. VAN HASSELT, Voorzitter.
Js. INGENOHL, Secretaris-Rapporteur.

Het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,

A. SALM G BZN., Voorzitter.
C. T. J. LOUIS RIEBER, Secretaris.

Het Bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia,

H. P. BERLAGE NZN., Voorzitter.
PAUL J. DE JONGH, Secretaris.

Godon-Prijsvraag voor 1908.

De Vereeniging Arti et Industriae te 's Gravenhage schrijft de volgende prijsvraag uit.

Er wordt gevraagd een Betimmering van een studeerkamer.

Het te betimmeren vertrek is groot 7 × 5 Meter met een uitgebouwden erker, cosycorner met schouw, enz.

De hoogte van vloer tot plafond is 3,80 M.

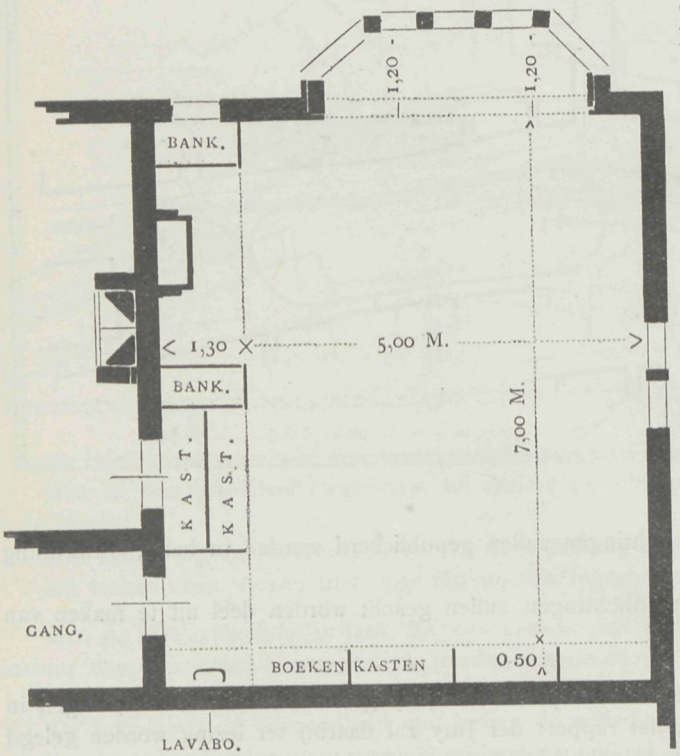

De betimmering moet worden gedacht in eikenhout en omvatten: lambrizeering, deuren en ramen met omtimmeringen, schouw met banken, boekenkasten (over de volle hoogte van het vertrek en van voren met glas afgesloten) en plafond.

Er worden verlangd:

Teekeningen van de vier wanden en plafond, met de noodige plannen, op een schaal van 1 à 20. Bovendien: détail en doorsnede van twee belangrijke gedeelten op schaal 1 à 10.

Een détail op ware grootte van een of ander belangrijk onderdeel is gewenscht.

Voor de beste, aan de gestelde voorwaarden voldoende, en ter bekroning waardig gekeurde ontwerpen worden uitgeloofd:

een prijs van *f* 100.— met het getuigschrift A. et I. en

een prijs van *f* 50.— met hetzelfde getuigschrift voor het ontwerp dat in de tweede plaats voor bekroning in aanmerking komt.

Alle stukken ter beantwoording van deze prijsvraag worden vóór of op 31 Maart 1908 des middags te 12 uren vrachtvrij ingewacht.

De ingezonden ontwerpen worden in handen gesteld van eene commissie van beoordeeling, bestaande uit 3 leden, zijnde de heeren: K. P. C. de Bazel, Architect, Bussum; Prof. K. Sluyterman, Hoogleeraar aan de T. H. S. te Delft; Joseph Th. J. Cuypers, Architect te Amsterdam.

Ter mededinging worden alle Nederlanders uitgenoodigd.

Het volledig programma wordt op franco aanvrage verstrekt door den 1en Secr. den heer P. E. van Leeuwen, Prinsegracht 18 te 's Gravenhage.

Koetsiers woning.

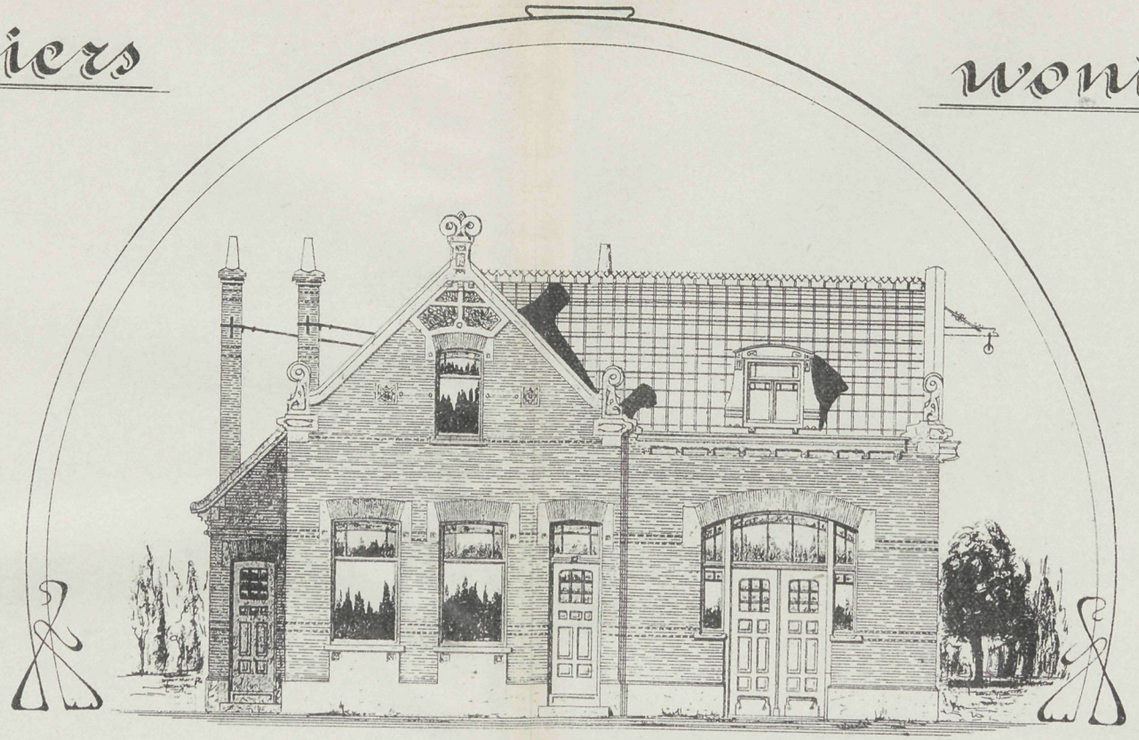

Voorgevel.

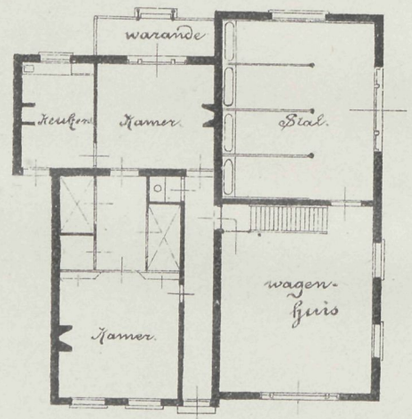

Platte grond.

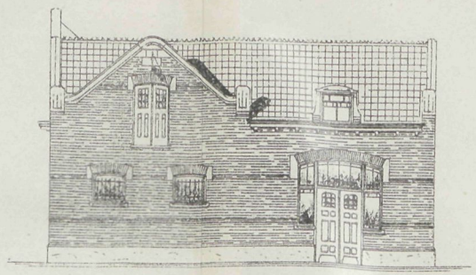

Zijgevel.

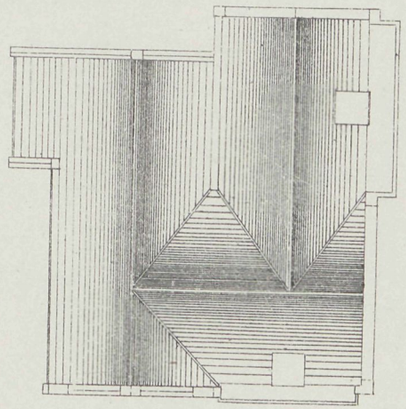

Kapplan.

A.J. Koetsiers
Rott 1907

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

5 Februari 1908. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No 3.

Bij de Platen.

Ontwerp voor een landhuis.

DOOR

H. J. KRANENBORG.

Dit ontwerp is oorspronkelijk bestemd geweest voor de prijsvraag uitgeschreven door de Vereeniging van Kalkzandsteenfabrikanten. De keuze der materialen nader omschreven was dus voor deze fabricatie, niettemin zijn alle materialen geeigend om dit overigens zoo uitstekend ontwerp bij uitvoering tot waarde te brengen. De kleurenkeus was alzoo, het plint in blauwen, de opgaande muren in witten steen. Lateien, dorpels enz. in licht of stroo-gele kleur. Het ontwerp is van den heer H. J. Kranenborg, die de perspectief zelf teekende en bij de overige teekeningen de hulp genoot van den heer N. de Wolf. De plaat en de tekstfiguur geven alles wat het ontwerp betreft duidelijk terug.

Naaml. Vennootschap fabrieken van nageperste en andere steenen.

Als naar gewoonte verscheen de groene prijsnoteering van bovenstaande N. V. voorheen Fr. van de Loo Sr. op den gewonen tijd, en geeft voor het jaar 1903 de prijzen en het soort van fabrikaat aan. Aanbeveling behoeft het niet, ieder kent de deugdzaamheid. Wij willen echter wijzen op hetgeen de eerste pagina zegt omtrent het nieuwe materiaal de *Bricorna*.

»Konden wij vroeger melding maken van het verkrijgen van den Grand Prix voor onze inzending decoratie steenen (Bricorna) toegepast met onze witte verblindsteen, op de Internationale Tentoonstelling te Luik, thans kunnen wij er op wijzen dat dit fabrikaat ook in de praktijk zeer veel succes mocht hebben. Zooals de ondervinding leerde is de

Bricorna een materiaal, zeer geschikt tot het maken van versieringen zoowel in buiten als in binnenwerk, en wordt dit fabrikaat met zeer gunstig succes toegepast niet alleen in gevels van onze witte of andere verblindsteenen, doch ook in die welke opgetrokken zijn van ander materiaal als gewone waalsteen enz. In het afgeloopen jaar nam het gebruik dan ook zeer veel toe.

Van de Bricorna wordt op aanvrage gaarne een afzonderlijk album met voorbeelden van toepassingen, benevens prijscourant toegezonden.

Middelbaar Technisch Onderwijs.

Het rapport in zake het oprichten eener technische school van de commissie benoemd door de afdeeling Amsterdam van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters en Teekenaarsbond is verschenen en verkrijgbaar à 20 cent, franco per post 25 cent, bij den secretaris B. van der Werff, Andreas Bonnstraat 44, Amsterdam.

Met dit rapport gaf de commissie een bizonder degelijken arbeid die waardeering verdient. De commissieleden waren de Heeren J. Blomhert, H. van Geyn, D. Heineke, A. A. Kok, J. Roosing en A. H. Jansen rapporteur,

De Commissie zegt een technische school moet zijn, eene inrichting, waar elke technicus de kennis kan opdoen, noodig tot eene richtige uitoefening van zijn beroep. Welk onderwijs moet daar worden gegeven? Is de afdeeling in staat zulk eene technische school op te richten en in stand te houden. Voor de eerste vraag achtte de Commissie zich niet sterk genoeg om het onderwijs van alle technici te kunnen op zich nemen, terwijl op de tweede het antwoord was, dat hunne draagkracht daarvoor niet toereikend is. Men moest zich dus meer tot voorlichting dan tot handelen bepalen en zien te komen tot vaststelling van een leerplan. Dit zou als volgt moeten zijn:

1. Bouwkunde (burgerlijke en water) en bouwkundig teekenen.
2. Theorie van het ambacht.
3. Kennis en beproeving van materialen.
4. Bouwadministratie. Bestekken en begrooting.
5. Verwarming, verlichting en watervoorziening.
6. Wiskunde.
7. Statica en Graphostatica.
8. Landmeten en waterpassen.
9. Natuur- en Scheikunde.
10. Kennis van werktuigen.
11. Handteekenen.
12. Geschiedenis der bouwstijlen en ornamentleer.
13. Economie.
14. Hygiëne.
15. Een of meer der moderne talen.

De Commissie zegt dat in Amsterdam alleen behoefte bestaat aan eene inrichting, waar de speciale kennis van den bouwkundige is te verkrijgen. De bezoeker daarvan moet over eene zekere mate van kennis beschikken. Hij moet eenige jaren praktisch gewerkt hebben; minstens 18 jaar oud zijn en de meest voorkomende constructies in hout en steen en eenvoudige ijzerverbindingen, kunnen teekenen en uitslaan en kennis hebben van de Nederlandsche taal, staatsinstellingen, geschiedenis, aardrijks-, wis- en natuurkunde.

De school zou moeten zijn, deels avond-, deels dagschool en over de maanden September, October en November loopen elke week vijf avonden van 7—9 uur. Zaterdagmiddag van 2—5 uur. December, Januari, Februari den geheelen dag of 44 uur per week. Maart, April, Mei, gelijk het eerste kwartaal. De cursus zou vier jaren duren, op 22-jarigen leeftijd kan de school dus doorloopen zijn.

De Commissie zou het wenschelijk achten, dat aan de cursus kan toegevoegd worden het bijwonen van voordrachten door bekende en bekwame personen gehouden, ook het correspondentie-onderwijs acht zij nuttig. Dit zijn in hoofdzaak de trekken in het rapport aangegeven dat eindigt met programma's voor eischen bij de examens te stellen voor verschillende categoriën, als onderbaas, bouwkundig-opzichter en teekenaar.

Het rapport met veel oordeel saamgesteld, is in vele opzichten een dankbaren arbeid, die in veel tot richtsnoer zal dienen.

Bouwverordeningen.

Er is in den laatsten tijd heel wat gemopperd tegen de bouwverordeningen en niet zonder reden, daar de overdrijving daarbij het toppunt bereikte. Waarom toch zoo hebben wij meermalen gevraagd, zorgt het bouwtoezicht er niet voor, dat luiken en ramen aan duimen of kruishengsels opgehangen daarvan niet afgelicht kunnen worden. Zoo menig ongeluk is er reeds door gebeurt. Het luik bij menig pakhuis zwaar en groot van omvang kan zoo van de duimen gelicht worden wanneer het openstaat. Dikwerf worden er vrachten omhoog getrokken, de wind waait het luik dat gewoonlijk vergeten wordt vast te zetten naar binnen, de vracht stoot tegen den onderkant van het luik, licht het van de duimen en werpt het benedenwaarts. Die er onder staan hebben een moeielijk oogenblik. Daar moest meer op gelet worden, waarom geen doppen er opgeschroefd die het omhoog gaan belemmeren en 't is uit met het gevaar of op een andere manier hierin voorzien, daar is maar een kleinigheid voor noodig. Dat het zaak is dat er op gelet wordt, blijkt uit het volgende dagbladbericht:

ERNSTIG VERWOND.

»Maandagmorgen werden aan den achtergevel van het perceel 230, die uitkomt in een gang van de Paleisstraat, zakken cokes naar boven geheschen. Eén er van werd wat hardhandig tegen het zolderluik aangetrokken en lichtte dat uit de hengsels. Het luik kwam terecht op het hoofd van den timmerman J. de Waart, die op een trap stond te werken, en wierp hem met een felle schedelwonde op den grond. Per rijtuig werd hij naar het Binnen-Gasthuis gebracht«.

Zal men nu eindelijk na zoovele ervaringen op dit punt eens leeren inzien, dat een slecht ingehangen luik meer voorziening behoeft, dan een slaapverdieping die even onder de maat is, en toch vele voorgeslachten van nut was.

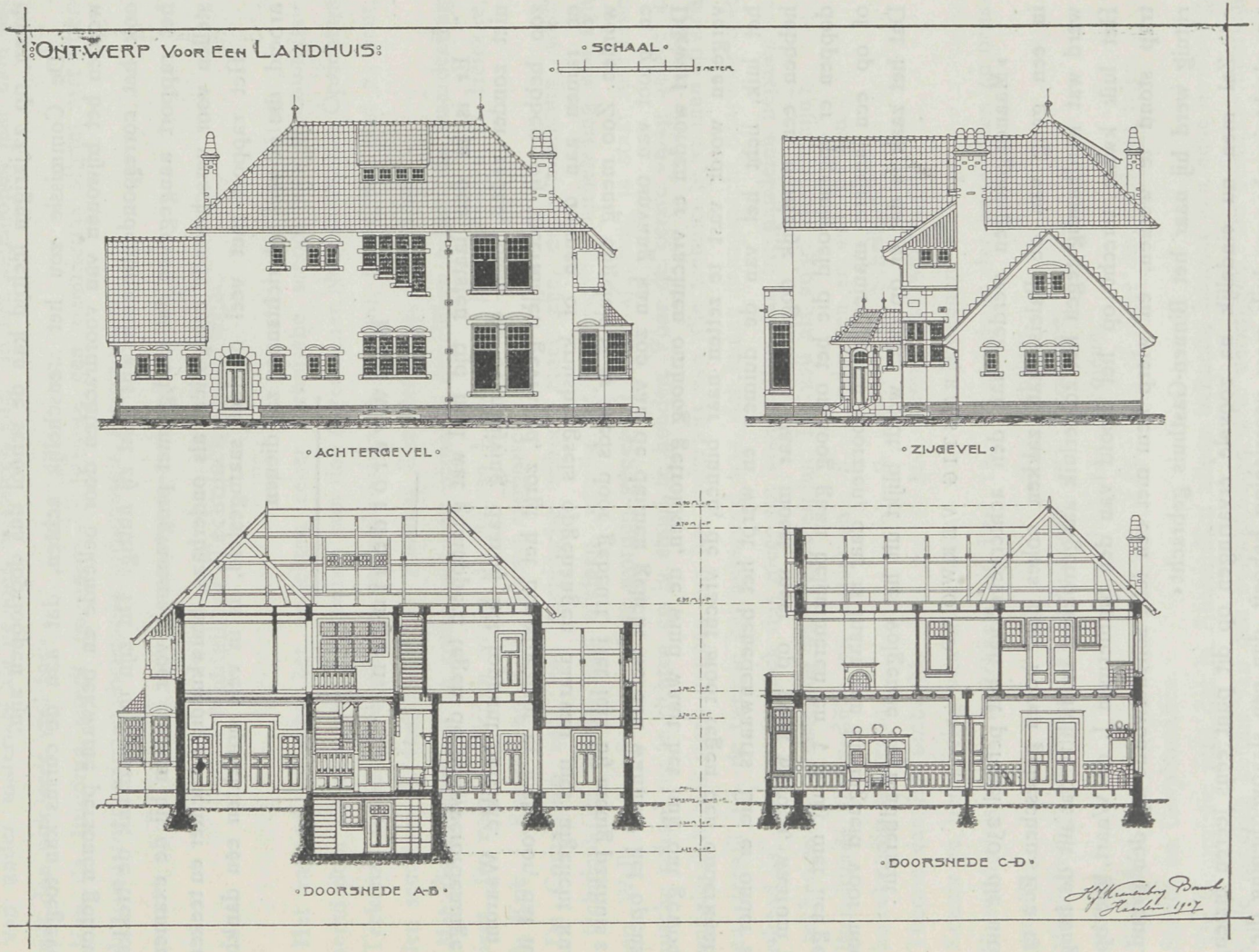

Achterzijgevel en doorsneden.

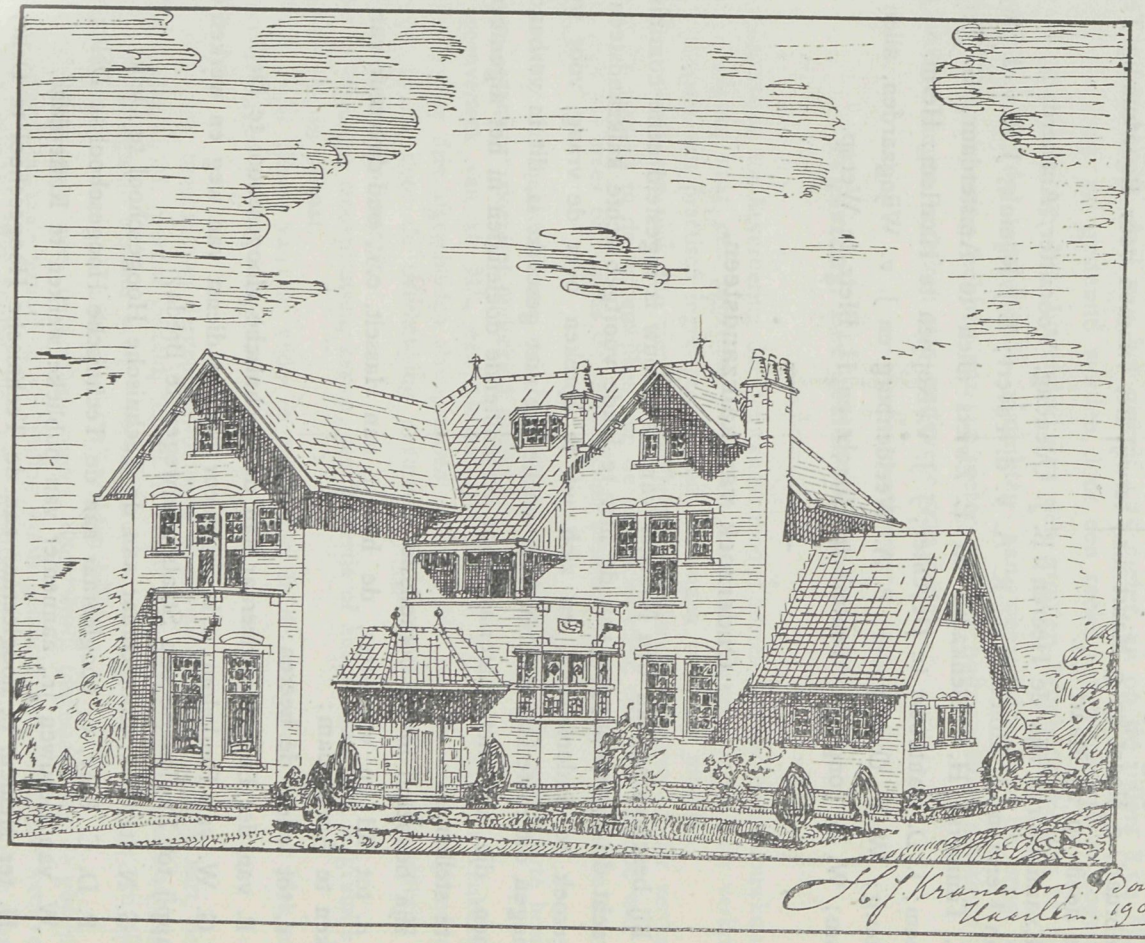

Perspectivisch aanzicht.

Examen Bouwkundig Opzichter Teekenaar.

Blijkens mededeeling van het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der bouwkunst hebben zich aangemeld voor het examen voor Bouwkundig Opzichter 126 candidaten en voor dat van Bouwkundig Teekenaar 14 candidaten.

Wegens het groot aantal deelnemers aan het eerstgenoemde examen, zijn de candidaten in 3 groepen verdeeld en zullen de examens daarvoor plaats hebben op 24 Februari, 2 Maart en 9 Maart a.s., terwijl het examen voor Bouwkundig Teekenaar plaats heeft op 23 Maart a.s.

Examinatoren zijn de Heeren: B. J. Ouëndag, Voorzitter, Amsterdam; H. v. Dam; Joseph Herman; J. Molenschot; R. A. v. d. Pavert; L. J. Rijnink; J. A. v. d. Sluys Veer; P. A. Timmers; H. Walenkamp en L. Zwiers allen te Amsterdam; G. Versteeg te Arnhem; J. D. Gantvoort te Deventer; J. J. v. Noppen te Haarlem; Herm. v. d. Kloot Meyburg; W. F. Overeynder; P. A. Weeldenburg en J. v. Wijngaarden, allen te Rotterdam; W. de Jong; H. Wentink te Utrecht en H. Bletz te Weesp.

Onderzoek van kalkzandsteen.

Bij beschikking van den Minister van Landbouw is ingesteld eene commissie, met opdracht de eigenschappen van de hier te lande voortgebrachte kalkzandsteen aan een onderzoek te onderwerpen, en zich uit te spreken over de vraag, voor welke toepassingen dit materiaal wel, en voor welke het niet geschikt is, dit in verband met de eischen, die aan het materiaal voor verschillende doeleinden in het algemeen belang zijn te stellen;

zijn benoemd in die commissie:

a. tot lid en voorzitter, de heer J. van Hasselt, c. i., oud-directeur van publieke werken te Amsterdam;

b. tot leden, de heeren:

P. van der Burg, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;

G. W. van Heukelom, c. i., ingenieur bij den dienst van weg en werken der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen te Breda;

G. N. Itz, b. i., hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;

P. D. C. Kley, t., hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;

W. van Leeuwen Jr., aannemer van publieke werken te Rotterdam;

H. ter Meulen, t., hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;

J. W. C. Tellegen, c. i., directeur van het bouw- en woningtoezicht te Amsterdam;

H. Wortman, c. i., ingenieur van den Rijkswaterstaat te Amsterdam;

en zijn toegevoegd aan die commissie:

a. als adviseerend lid, de heer J. A. van der Kloes, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;

b. als secretaris, de heer A. J. Kloos, c. i., te Hof van Delft. *(St.-Ct.)*

Beton-werken. Bruggenbouw.

Tot welke gunstige resultaten de beton industrie reeds aanleiding geeft valt op te maken uit de mededeeling in een der buitenlandsche vakbladen.

Als herinnering aan Henry Hudson, te New-York zal over den Spuyten-Duyvil-Creek een boogbrug gebouwd worden uit beton, met een spanning van 221 meter. De hoogte van de pijlers van deze massieve betonbrug zal 54 meter bedragen; de dikte van den boog in het bovenste deel van het gewelf 4.75 meter, en op de pijlers 8.54 M. De rijweg op de brug zal gesteund worden door een reeks van afzonderlijke bogen, die alle met hun pijlers op het bovendeel van den grooten brugboog komen te rusten. Met inbegrip van de aansluitende viadukten aan weerszijden van de brug, welke viadukten elk een opening hebben van 32 meter, zal het buitengewoon massieve bouwwerk een totale lengte bereiken van ongeveer 900 meter.

Prijsvraag. Één-gezins-werkmanswoningen.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst noodigt heeren Architecten en Bouwkundigen uit ter mededinging naar een prijsvraag voor *„één-gezins-werkmanswoningen"*, ter verkrijging van standaardtypen van practisch ingerichte, gezonde woningen van goed uiterlijk.

Gevraagd wordt een blok van vier aaneengebouwde werkmanswoningen zonder verdieping, zooals men die aantreft in de buitenwijken van de provinciesteden, een huur doende van pl. m. *f* 2.25 ad *f* 2.75 per week of volgens de verschillende plaatsen van ons land misschien iets meer of iets minder.

Elke woning zal bevatten aan den beganen grondverdieping (welke een hoogte heeft van 2.75 M. van bovenkant vloer tot onderkant plafond):

een woonvertrek van 16 M^2., een kleiner vertrek van 5.50 M^2. en een keukentje in verhouding; verder drie afgescheiden slaapplaatsen, waarvan één aan den beganen grond en de beide andere in de door de overkapping gevormde zolderruimte, waarvan een gedeelte moet afgeschoten worden voor berging.

Verder de noodige stookplaatsen, kasten, een keldertje of andere vorstvrije bergruimte voor winterprovisie en een privaat.

Licht en lucht alleen van de vóór- en achterzijde. In de eindgevels van het blok mogen geen ramen of deuren worden aangebracht.

Toelichting. De breedte van dergelijke woningen is gewoonlijk 5 M. hart op hart, doch is hier met voordacht $^1/_2$ M. breeder gesteld, terwijl de diepte van de woning niet nader aangegeven is en door de plattegrond bepaald wordt. Verondersteld wordt dat achter het huis een plaatsje of tuintje is, waarvan evenzoo de afmetingen vrij worden gelaten.

Een alcoofkamer mag niet ontworpen worden, doch wordt toegestaan dat de gewenschte slaapplaats aan den beganen grond in verbinding wordt gebracht met het kleine woonvertrek aldaar, door het ledikant (zoo noodig met een nachttafeltje of stoel) in een nis te plaatsen, waarvan de frontopening niet kleiner mag zijn dan de geheele breedte van de nis, waarbij een eventueele afsluiting wordt toegelaten.

Wat het keukentje betreft is het niet de bedoeling dat dit zoo groot moet zijn, dat het geheele gezin daar den maaltijd kan gebruiken (m. a. w. niet daarin *woont* en het eigenlijk aangewezen woonvertrek spaart als z.g. „mooie kamer").

Het privaat behoeft niet noodwendig binnenshuis te zijn.

Gevraagd worden: de plattegrond van beganen grond en zolderindeeling, een doorsnede over de lengte en over de diepte van het blok, zoomede de vóór- en achtergevel, alles op een schaal van 1 à 100.

Een plan van de afvoeren van huis- en hemelwater en faecaliën met eventueel het keldertje, regenbak enz., omtrent afvoeren naar riool, vaart, eventueele beerput enz. wordt geen nadere bepaling gesteld en is de ontwerper daarin geheel vrij.

De afmetingen van de vertrekken, muurdikten, hoogte- en dieptematen in te schrijven in plattegrond en doorsnede.

De meubileering aan te geven om gemakkelijk een overzicht te verkrijgen hoe of ontwerper zich de geriefelijke bewoning van het huis heeft gedacht.

Hoewel geen vereischte en het voor de Jury van geen overwegenden invloed bij de beoordeeling mag zijn, zal het op prijs worden gesteld als een perspectievische schets van het uitwendige van het blok en een dergelijke schets van het inwendige van een der vertrekken daaraan wordt toegevoegd.

Alle teekenwerk in zwarte inktlijnen op wit papier en geschikt voor reproductie.

Bij het ontwerp een zeer korte omschrijving van de materialen, welke ontwerper zich voorneemt toe te passen, zoomede eene opgave van de vlakte- en inhoudsmaat van het blok erbij (ter vereenvoudiging der controleering met de bijbehoorende berekening).

Het schrift op de teekeningen en van de toelichtende memorie mag niet van de hand der ontwerpers zijn.

De volgende prijzen tot een bedrag van *f* 550.— worden uitgeloofd: drie van *f* 100.—, waarvan twee met medaille van de Maatschappij, twee van *f* 75.— en twee van *f* 50.—.

De Jury heeft de bevoegdheid om, indien de volledige bekroningen niet of slechts ten deele worden toegekend, de beschikbare gelden geheel of gedeeltelijk te verdeelen over die ontwerpen, welke daarvoor het eerst in aanmerking komen.

De ontwerpen moeten vrachtvrij worden ingezonden vóór 1 Mei 1908, aan het adres van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Bij de ontwerpen moet een verzegelde naambrief zijn gevoegd, houdende naam en adres van den inzender; op het couvert of onder afzonderlijk niet verzegeld couvert moet een correspondentie-adres zijn aangegeven, om, zoo noodig, met den inzender te kunnen correspondeeren.

Alle teekeningen en andere stukken der inzenders moeten zijn voorzien van een kernspreuk of motto.

De ontwerpen zullen worden beoordeeld door een Jury van vijf leden, zijnde de heeren: W. van Boven, Architect, Inspecteur van de Volksgezondheid te 's Gravenhage; L. Krook, Architect, Directeur der Gemeentewerken te Zwolle; J. H. Leliman, Bouwkundig Ingenieur; J. W. Schaap, Architect, Directeur der Gemeentewerken te Arnhem en D. E. Wentink, Architect, Inspecteur van de Volksgezondheid te Utrecht.

Inzenders, die in hunne ontwerpen volgens het oordeel der Jury afwijken van de voorwaarden van het programma of die zich vóór de uitspraak der Jury bekend maken, zullen buiten aanmerking voor eenige onderscheiding worden gesteld.

De inzending der ontwerpen geldt tevens als verklaring, dat de mededingers zich aan de uitspraak der Jury onderwerpen.

De ontwerpen zullen na de uitspraak der Jury in het openbaar worden tentoongesteld te Amsterdam in het Maatschappelijk Gebouw en verder in de plaatsen waar de afdeelingen van de Maatschappij gevestigd zijn; het rapport der Jury zal daarbij ter lezing worden gelegd en bovendien in de technische vakbladen worden gepubliceerd.

Alle ontwerpen blijven daarna het eigendom van ontwerpers, doch de Maatschappij behoudt zich het recht voor de ontwerpen, welke volgens haar inzicht belangrijk geacht worden, ter bereiking van het doel, waarmede deze prijsvraag wordt uitgeschreven, te reproduceeren.

Amsterdam, 21 Januari 1908.

Voor het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,
A. Salm G.Bzn., *Voorzitter.*

ONTWERP VOOR EEN LANDHUIS.

SCHAAL

0 5 METER

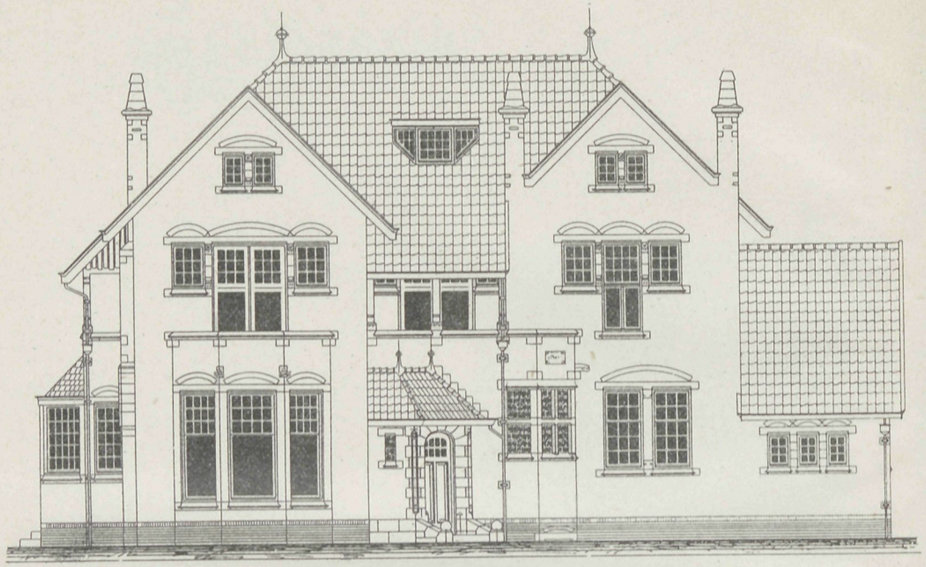

VOORGEVEL

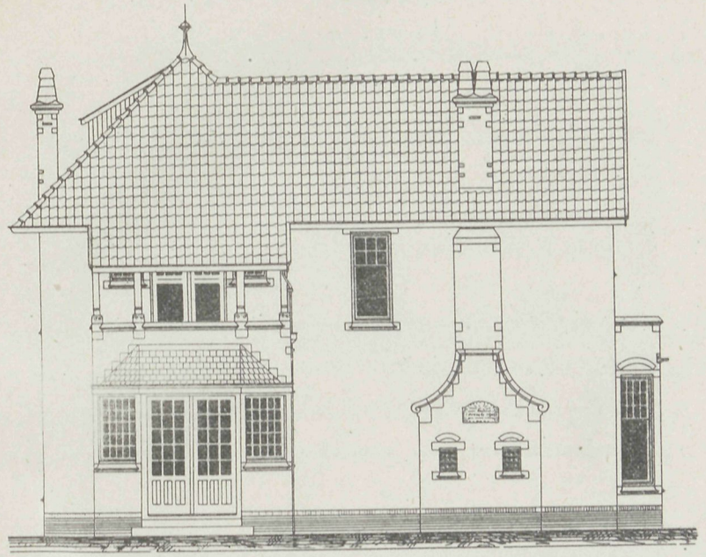

ZIJGEVEL

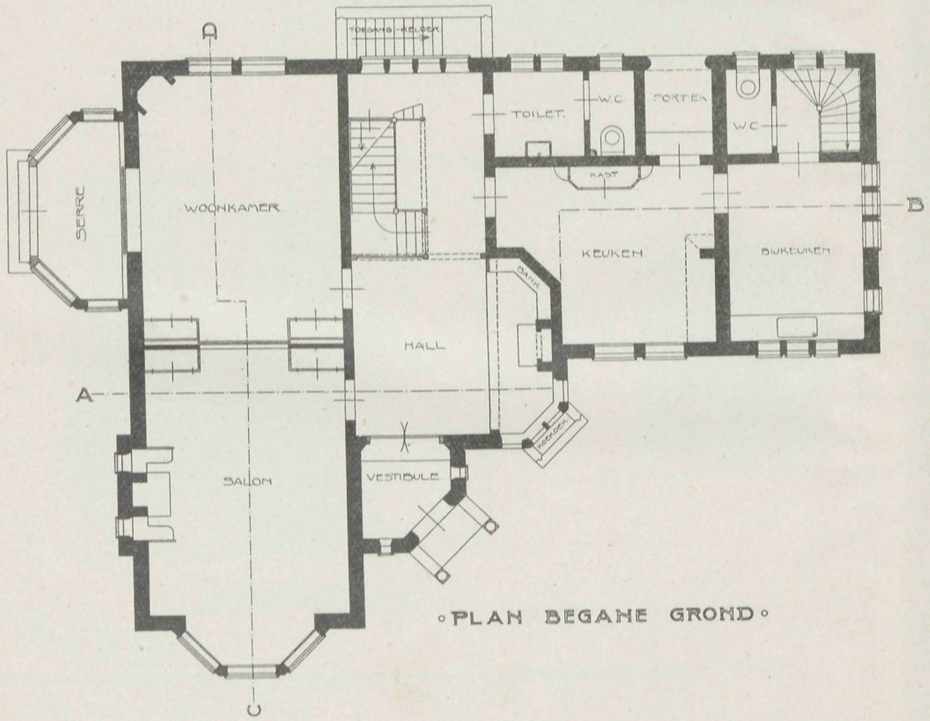

PLAN BEGANE GROND

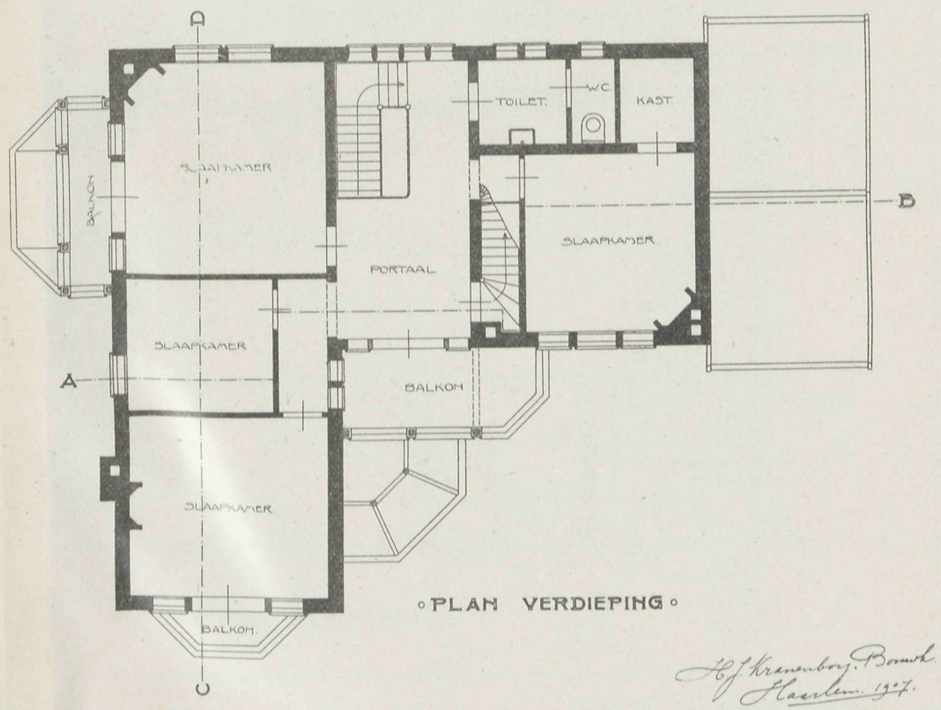

PLAN VERDIEPING

H.J. Kremenboy. Bouwk.
Haarlem 1907.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

20 Februari 1908. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 4.

Bij de Platen.

Ontwerp van een Stalgebouw.

DOOR

J. W. HEUVELINK.

Plan, gevels en doorsnede geven het ontwerp van een stalgebouw, gebouwd aan den Zutfenschen straatweg te Apeldoorn. De situatie-schets geeft de ligging bij het woonhuis en omgeving aan. De afmetingen zijn meerendeels in het plan ingeschreven, evenals de bestemming voor iedere ruimte.

Eene dankbare herinnering.

De Gezondheidscommissie te Amsterdam hield Maandagavond 17 dezer hare vergadering. De Voorzitter Prof. G. A. van Hamel herinnerde daarbij in zeer waardeerende woorden aan het verlies door den dood van den Heer Rieber geleden. Woorden die wij hierbij doen volgen, omdat zij doen zien hoe hoog de overledene in aller achting stond aangeschreven en die door de vergadering staande werden aangehoord.

»Toen we in de September-vergadering het overlijden van den heer Tak herdachten, was de plaats van den heer C. J. T. L. Rieber niet meer bezet. Hij werd toen in het ziekenhuis verpleegd en toen het nieuwe jaar zijn leven inging, werd het zijne afgesloten. Wij zullen hem nu voorgoed missen. Hem met een paar woorden willende teekenen, zou spr. zeggen, dat hij was de *absolute betrouwbaarheid* en de *absolute bereidwilligheid*. Er was wellicht iets zwaartillends in zijn persoonlijkheid, maar zijn adviezen verkregen er zooveel te grooter waarde door. Nooit klopte spr. tevergeefs bij hem aan als hij hem een praeadvies of een onderzoek kwam vragen en dat gebeurde

zeer dikwijls. Er was iets droefgeestigs en weemoedigs in den heer Rieber, wiens gezin hem ontnomen was. Zijn eenzaam leven werd echter verhelderd door de warme vriendschap van zoovelen, die hem waardeerden om zijn bekwaamheden en karakter, hetgeen bleek bij zijn 25-jarig jubilee als secretaris van de Maatschappij van Bouwkunst.

Zijn plaats is nu ledig, maar de dood kan wel den mensch wegnemen, maar niet zijn werk en ook niet het gevoel dat wij voor hem zullen bewaren«.

Dam-prijsvraag.

Omtrent deze prijsvraag deelt het weekblad van het genootschap Architectura et Amicitia mede, dat op een desbetreffende vraag door een deelnemer gesteld, de Jury mededeelde, *dat alleen de terreinen in het programma A, B, C en D genoemd, zullen worden onteigend Op wijziging van andere bestaande bouwblokken kan dus niet worden gerekend.*

Over de minimum-breedte der Paleisstraat (13 M.) zegt dit weekblad, dat de nieuwe rooilijn van die straat niet op de situatie-teekening is aangegeven, omdat de juiste richting nog niet is bepaald. In elk geval moet er op worden gerekend, dat het gebouw der Groote Club zoover wordt teruggebracht, dat de vereischte breedte als toegang tot de straat kan worden verkregen. Bij de wellicht aanstaande verbouwing van dit gebouw, zal dit van gemeentewege worden geëischt. Omtrent de richting der rooilijn is men geheel vrij.

Op de vraag of ontwerpen, waarin de rooilijnen en bestaande bouwblokken, niet in de onteigening begrepen, zijn gewijzigd, geheel ter zijde zullen worden gelegd, of dat zij, hoewel niet voor eenige bekroning vatbaar, toch beoordeeld zullen worden, is het volgende antwoord ontvangen: De ontwerpen, waarin de rooilijnen van bestaande bouwblokken, niet in de onteigening begrepen, zijn gewijzigd, kunnen in geen geval voor eene bekroning in aanmerking komen. Zij zullen echter worden beoordeeld en wanneer zij, naar het oordeel der Jury, bijzondere kwaliteiten bezitten, in het rapport worden besproken.

Mogelijk kunnen deze mededeelingen nut hebben tot meerdere verspreiding.

Ook het Bouwkundig Weekblad deelt het volgende mede.

In antwoord op een schrijven van een deelnemer, dato 6 Februari 1908, betreffende de te stellen eischen, wanneer meer (alle) den Dam passeerende tramlijnen één standplaats wordt gegeven, kan het volgende worden medegedeeld.

De inrichting van de op de teekeningen aangegeven tramsporen is opgemaakt door een ambtenaar der gemeente in verband met de eischen van het tramverkeer en het gewone verkeer. Van deze inrichting kan wel in details doch niet in hoofdzaak worden afgeweken. Een gehouden bespreking met den directeur der gemeentetram heeft bevestigd, dat een vereeniging van de standplaatsen tot één enkele, met het oog op het tramverkeer niet mogelijk is.

Stalen plafonds.

In den laatsten tijd beginnen de stalen plafonds »Steleonite« meer en meer in toepassing te komen. Vooral om de billijke prijzen *f* 1.20 tot *f* 1.80 p. M2 alsook om de goede keuze der patroons. De plafonds hebben dat voor, dat zij spoedig gereed zijn en lang weerstand aan hitte, vuil en dergelijke in de woning heerschende kwalen bieden. De Handelmaatschappij N. S. Stokvis is den vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën van het fabrikaat en kan tal van modellen voor de toepassing aanbieden. De platen bestaan uit geperst staal, waarin versieringen zijn gedrukt, zoodat die versieringen er op komen te liggen, daarna zijn de platen met goede emailverf beschilderd, dus geheel voor het gebruik gereed. Wat wordt hiermede een kosten en tijd bespaard, tegelijkertijd de veiligheid verzekerd. Op houten raamwerk worden de plaatverbindingen saamgebracht en vastgeschroefd. Op een der kantoren van de firma te Rotterdam is een zoldering van dit materiaal vervaardigd, men kan daar dus in natura oordeelen. Ter verspreiding van het licht worden de platen met witte emailverf gedekt die een groote lichtweerkaatsing oplevert. De platen geven dat voordeel, dat wanneer tusschen zoldering en vloer iets defect is het losnemen van een enkel vak gemakkelijk is en alles zonder eenige beschadiging kan geschieden.

Afsluiting tusschen platen en bevloering voor gehoor of isoleering kan altijd geschieden, daar zij, ook door hun kracht die afsluiting kunnen dragen. Ongetwijfeld zal dit fabrikaat dat reeds veel toepassing vindt, en dat ook voor lambriseeringen kan worden gebezigd wanneer het beschadigen bijna onmogelijk is veel nut hebben. Op plaatsen van groot verkeer hebben juist die bouw-onderdeelen het meest te verduren.

Geperforeerde platen.

De firma Carl Eickholz & Dinger, Brouwersgracht 49, Amsterdam, verzond dezer dagen een album met modellen van geperforeerde platen uit de fabriek van W. Breuer & Probst te Kalk-Köln. Waar de geperforeerde platen, dat zijn à jour gewerkte platen, bij den bouw dikwerf noodig voor afsluiting voor open vakken zijn tot toelating van verwarming, of tot vele andere doeleinden, waar men gaarne eene passende versiering tot afsluiting en tegelijk doorstraling van licht of lucht ziet aangebracht, verwijzen wij naar deze catalogus, die vele moderne vormen aangeeft en dus ook uit dit oogpunt aanbeveling verdient.

ONTWERP VAN EEN DUBBELE ARBEIDERSWONING..

VOORGEVEL.

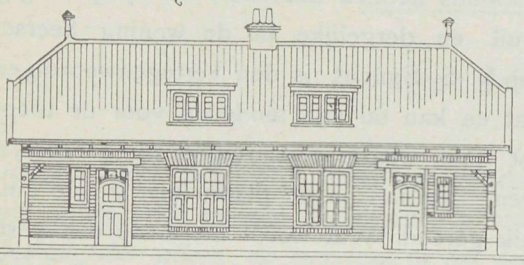

ZIJGEVEL.

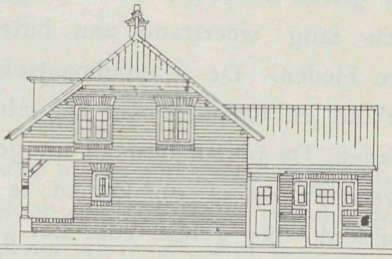

DOORSNEDE A-B

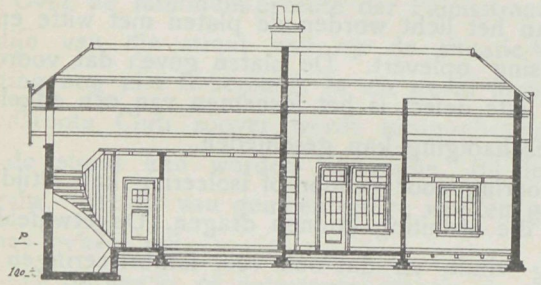

DOORSNEDE C-D

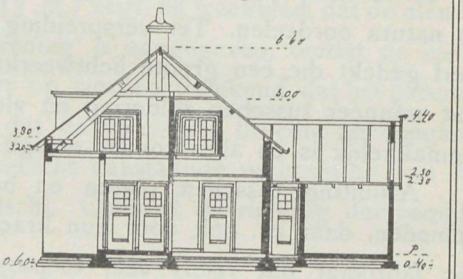

GRONDPLAN.

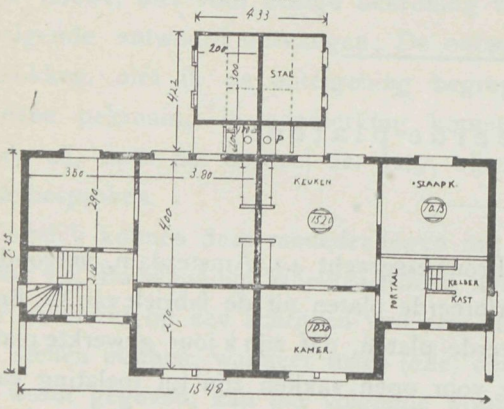

DETAIL GOOT

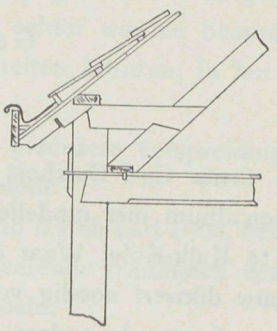

Bij de tekstfiguur.

Wij geven hierbij, en zullen in de volgende aflevering nog een doen aansluiten, het ontwerp van eene dubbele arbeiderswoning van den bouwmeester J. J. Hellendoorn te Hengelo (O.) Het teruggebouwde gedeelte geeft een aangenaam zitje, door de overkapping gedekt en weinig in uitzicht belemmerd. Het steunpunt maakt aan dien hoek eene aangename afsluiting, is weer wat anders dan wij gewoon zijn. Een flink portaal waarin een trap naar de zolderverdieping en trapje naar het keldertje is, geeft verder toegang tot de huiskamer groot 2.70 × 3.80 M., eveneens naar de keuken tevens woonkamer groot 4.00 × 3.80 M. Daarnevens is de slaapkamer 3.50 × 2.90 M. Het privaat uitgebouwd, heeft toegang uit de keuken en is verder een kleine stal aan de woning toegevoegd. Uiterlijk flink van karakter biedt het innerlijk eene gezellige ruimte. De overstekende kappen doen zich hier zeer goed voor.

Huis Furch te Esslingen a/d N.

Een zeer fraai geheel levert het ontwerp van den bouwmeester Albert Eitel te Stuttgart. Het plan is hoogst regelmatig, Aan den zijgevel is de ingang, die zich aan de vestibule aansluit. Van uit de vestibule komt men in de kinderkamer, garderobe, W. C. enz. Daaraan sluit zich de hal aan, waarop trappenruim, eetzaal, heeren- en verandah-kamer uitkomen. Uit het trappenruim komt men in de keuken, waarbij spijs- en aanrechtkamer. Deze sluiten onmiddellijk aan de eetzaal aan. De bovenverdieping heeft verschillende slaapkamers en heeft de betimmerde kapverdieping de overige vertrekken. Sousterrein is voor berging en meer ondergeschikte lokaliteiten. Het uiterlijk is eenvoudig doch zeer gelukkig van vorm. Daar in die omgeving een ruim gebruik wordt gemaakt van leien, zoo is het bovendeel van den gevel tusschen de kaplijnen met leien bekleed, hetgeen altijd een zeer goede uitdrukking geeft aan dergelijke landelijke woningen. Eigenaardig zijn de verschillende uitbouwen, zooals die tusschen de leibekleeding aangebracht, wat daaraan een goede afwisseling geeft, terwijl de overige uitbouwen en verandahs maken, dat van het fraaie uitzicht naar alle zijden kan genoten worden.

Hotel Adlon te Berlijn.

Dat men te Berlijn ook weet groote hotels te bouwen, bevestigd den bouw van het hotel op den hoek der Pariser Platz en Unter den Linde. De bouw kost ongeveer $10^1/_2$ millioen gulden. Architecten waren Gause en Leibnitz. Het geheel is een pracht van inrichting en is de betimmering van vele vertrekken nauwkeurig gevolgd naar

wat men kende van oude Fransche en Engelsche kasteelen. Het geheele oppervlak is 7000 M²; de indeeling bestaat uit 350 logeerkamers met 400 bedden. Iedere kamer heeft een afzonderlijk voorgedeelte, een bad met toiletkamer een telefoon voor de hotelbewoners onderling en ook voor de stad en buitenland, elektrische uurwerken, warm en koudwaterleiding, kortom alles wat tot gerief slechts denkbaar is, er is tot in de kleinigheden voor alles gezorgd. Stofzuigmachine, briefkokers en in plaats van de altijd klingelende bellen, lampjes boven de deuren, die door het licht geven het personeel waarschuwen waar hun hulp noodig is. Daarbij zijn de materialen voor den bouw gebezigd van de kostbaarsten in hun soort, hetgeen den kunstvollen arbeid van veel in waarde verhoogt.

De grootste gashouder.

Te Astoria (New-York) is een gashouder, die zeker wel den grootsten is. Deze heeft een diameter van 90 M. en bestaat uit 5 telescoopringen, die gezamenlijk een hoogte hebben van 70 M. De geheele inhoud bedraagt 420.000 M³. Tot heden was als den grootsten bekend die van East Greenwich bij Londen, die 90 M. diameter en ongeveer 56.6 M. hoog is en 340.000 M³. gas kan bevatten. Een paar aardige gaskuipen dus.

Godon-prijsvraag.

Betimmering van een studeervertrek.

In dit programma is de volgende wijziging gebracht. Het bestuur van Arti et Industriae in overleg met HH. Juryleden, voegde daaraan de navolgende bepaling toe *Een der wanden moet in kleuren zijn aangegeven en een schets in kleuren en perspectief mag worden bijgevoegd ter verduidelijking.*

Verplaatsing van de Montauk Schouwburg te Brooklijn.

Wij sloegen tot voor niet langen tijd geleden de handen in elkaar, wanneer wij zagen hoe te Halfweg-Haarlem indertijd een houten huis is verrold geworden. Op zulke kleinigheden wordt thans niet meer gelet. Onze tijd levert wel wat anders op. In de afgeloopen zomer heeft men te Brooklijn in Amerika een geheelen schouwburg verplaatst. Het gebouw is 46.6 M. diep en heeft aan de straat een breedte van 25.3 M. bij een hoogte van 26 M. en is geheel van metselsteen opgetrokken. Daartoe werden de muren 0.76 cM. dik op afstanden van 0.90 cM. met openingen gemaakt waardoor I ijzeren balken staken die 0.38 cM hoog waren. Die balken onderling verbonden rusten op schijven of wielen 50 mM. dik. Met 25 vijzels die ieder door een man werden bediend schoof men het gebouw 15.5 M. terug, waarvoor zes dagen noodig waren. Toen werd het geheel onder een hoek van 85° gedraaid en weder 20 M. verder gebracht aan een andere straat waar vooraf de fundeering was gelegd die het bouwwerk in rust opnam. Wel

een kolossale onderneming, zoo iets is in Amerika echter geen bezwaar meer, daar heeft men het huizen verrollen al zeer spoedig geleerd, bij de eerste nederzettingen toch toen velen met hunne woningen soms heden hier, morgen daar waren, en tot geheel andere streek behoorden.

Congres van architecten te Weenen.

Van 18 tot 24 Mei 1908 zal te Weenen een architecten-congres worden gehouden, dat zeker wel het grootste van dien aard is tot heden geregeld.

De deelneming uit alle landen laat zich aanzien belangrijk te zijn.

Aan het congres kan worden deelgenomen tegen betaling van 25 kronen (*f* 12.60) voor heeren en 15 kronen (*f* 7.56) voor dames.

Verschillende feesten en plechtigheden hebben daarbij plaats als de opening der internationale Bouwkunst-Tentoonstelling en de vrije toegang tot die tentoonstelling.

Feest in het Stadhuis, door het Gemeentebestuur aangeboden.

Idem aan het Keizerlijk-Koninklijke Hof.

Nachtfeest op den Kahlenberg. Feest in het Kunstlerhaus. Afscheidsmaal.

Bezoek aan het kasteel Kreuzenstein. Klooster te Klosternenburg. Werken in aanbouw enz. te Weenen. Tocht over de Semmering.

Alle congresleden kunnen deelnemen aan de zittingen en bijeenkomsten van het congres, evenzoo aan alle bezoeken, excursies en het afscheidsmaal, mits daarvoor ingeschreven en na de verschuldigde kosten daarvoor vast te stellen te hebben voldaan.

De onderwerpen ter behandeling zijn als volgt:

ONDERWERPEN DOOR HET CONGRES TE BEHANDELEN.

1e. Staatszorg betreffende de Beeldende Kunsten.

Het nemen van het volgend B e s l u i t wordt voorgesteld.

»De regeeringen worden dringend verzocht, Ministeries van Schoone Kunsten, of »althans Onderafdeelingen in het leven te roepen, die zich met de belangen der Schoone »Kunsten bezig houden.

»Aan deze Ministeries, of Onderafdeelingen behooren kunstenaars van naam ver»bonden te worden.

»Daar de bouwkunst als de voornaamste der beeldende kunsten moet beschouwd »worden, dienen onder die kunstenaars architecten de meerderheid te hebben.

»Deze Ministeries of Onderafdeelingen behooren de beeldende kunsten in haar »ruimsten omvang te beschermen en te ontwikkelen«.

2e. Wettelijke regeling van den artistieken eigendom op werken van bouwkunst (Punt II van het VIIe Congres, in 1906 te Londen gehouden). Voorstel van den heer G. Harmand te Parijs.

3e. Regeling der voorwaarden, waaronder Internationale Prijsvragen moeten worden uitgeschreven. (Punt X van het VIIe Congres, in 1906 te Londen gehouden). Rapport van het Comité Permanent te Parijs.

4e. Wettelijke regeling van het architecten-beroep door invoering van Staatsdiploma's. (Punt V van het VIIe Congres, in 1906 te Londen gehouden). Rapport van

den Oostenrijkschen Architectenbond omtrent het oprichten van »Kamers van Bouwkunst«.

5e. Instandhouding van openbare bouwkunst gedenkteekenen. (Punt IX van het VII Congres, in 1906 te Londen gehouden).

6e. Gewapend beton. (Punt III van het VIIe Congres, in 1906 te Londen gehouden).

Het Uitvoerend Comité zal gaarne schriftelijke verklaringen van instemming omtrent het voorgestelde besluit (Punt I), of uitvoerige rapporten over dit besluit ontvangen. Die stukken moeten uiterlijk 15 Maart 1908 zijn ingekomen. In de eerste Algemeene Vergadering van het Congres zal van deze verklaringen, gerangschikt volgens de landen van herkomst, mededeeling worden gedaan.

Voor de andere punten zal een rapporteur benoemd worden, wien de taak ten deel zal vallen, aan het Congres een rapport in te dienen, hetwelk de in te zenden rapporten — die niet langer dan 1000 woorden mogen zijn — zal samenvatten. Ook deze rapporten moeten 15 Maart zijn ingekomen.

Voordrachten.

Gedurende het Congres zullen de volgende voordrachten worden gehouden.

1e. Over den invloed van de nieuwe stroomingen op de Bouwkunst door den heer Karl König, Architect en Hoogleeraar te Weenen.

2e. Over den invloed van de historische stijlen op de ontwikkeling van de nieuwe vormen en samenstellingen, door den heer Leopold Bauer, Architect te Weenen.

3e. De bouwverordeningen van Berlijn, Londen, Parijs, Rome en Weenen met elkander vergeleken wat haar invloed op den bouw der woonhuizen en op het algemeen aanzien der steden betreft, door den heer Karl Mayreder, Gediplomeerd Architect en Hoogleeraar te Weenen.

4e. Over het meten van gebouwen door fotografeeren, door den heer Dr. A. Meydenbauer, Architect, Geheim Bouwraad en Hoogleeraar te Berlijn.

5e. Over het auteursrecht van den bouwmeester, door den heer Erös Sandor, Architect te Budapest.

6e. De middeneeuwsche aanleg der Duitsche steden en zijn waarde voor den tegenwoordigen tijd, door den heer Bodo Ebhardt, Architect te Berlijn.

Talen.

Op het Congres kan men zich van de Duitsche, Engelsche, Fransche of Italiaansche taal bedienen.

Alle rapporten of memories moeten in een dezer vier talen gesteld zijn. De eindrapporten worden in het Duitsch gesteld, en, in drie andere talen vertaald, voor de leden gedrukt.

Het Uitvoerend Comité zal zorgen, dat bij de uitstapjes en bezoeken tolken aanwezig zijn.

De deelnemers worden door de secretaris voor Nederland de Heer A. Salm G.Bzn. verzocht de daarvoor in te vullen kaarten met het bedrag hem te willen toezenden voor 15 Februari 1908 aan het adres Weesperzijde 26, Amsterdam.

Het laat zich aanzien dat velen onzer Bouwkundigen deel van dit congres zullen uitmaken.

Ontwerp v/d Stalgebouwen voor Rekening v/d Weled: Heer J.M. van Someren Greve. a/d Zutfensche Straatweg te Apeldoorn.

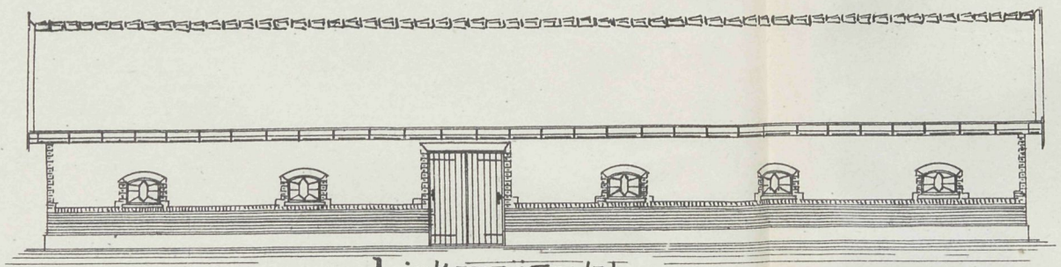

Linkerzijgevel.

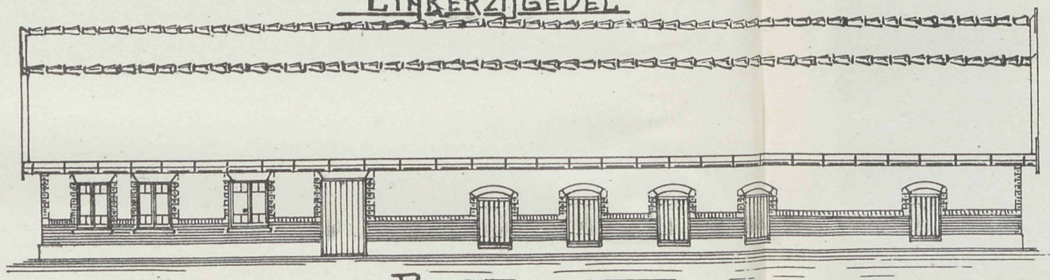

Rechterzijgevel.

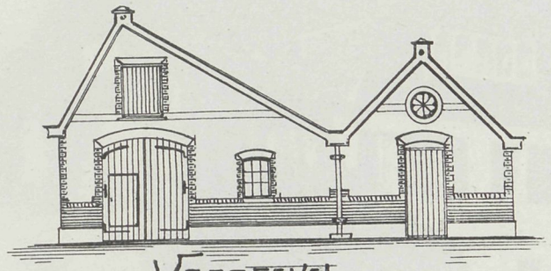

Voorgevel.

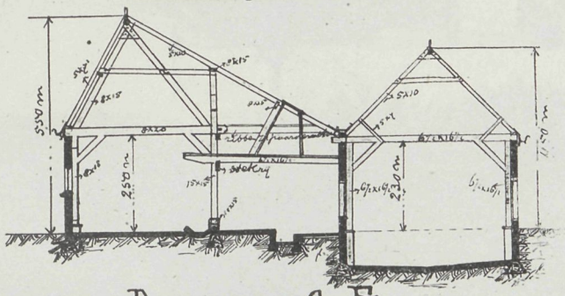

Doorsede A. B.

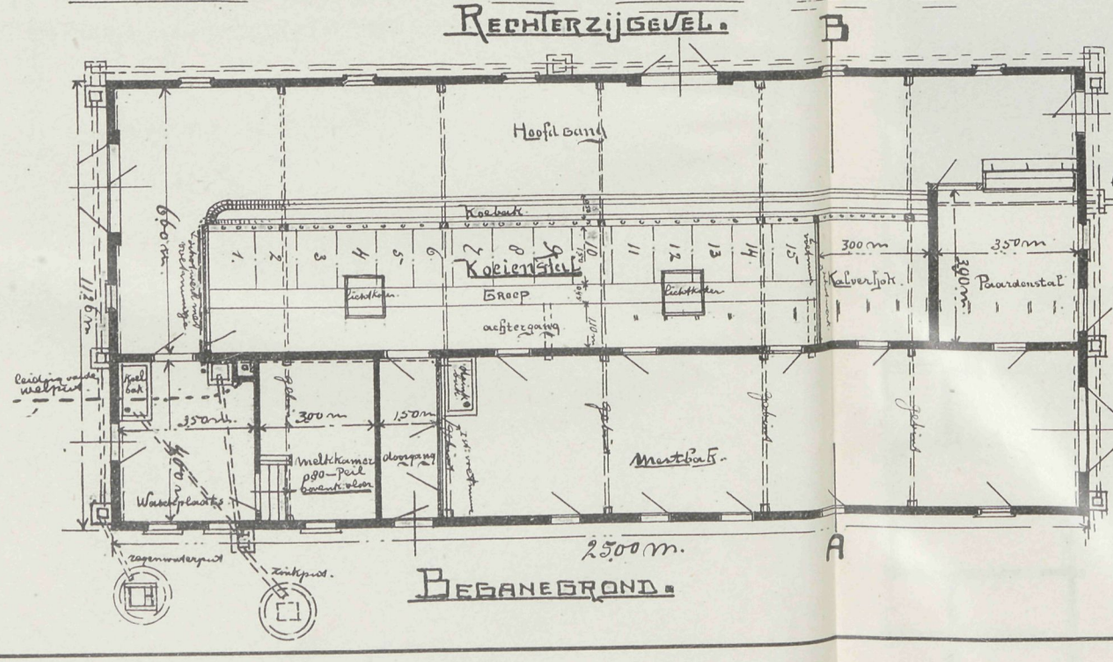

Begane grond.

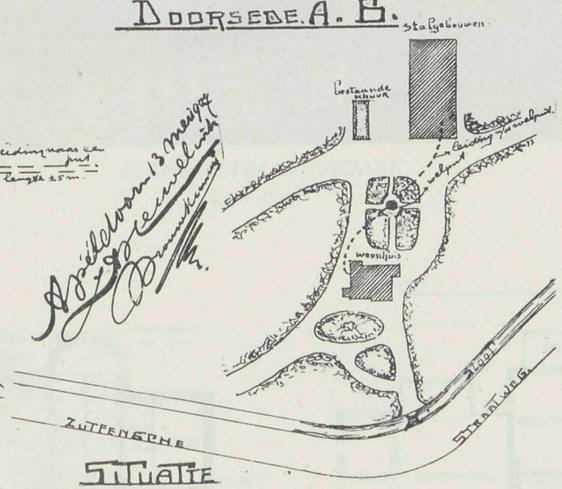

Situatie

ALBERT EITEL-STUTTGART
Huis Furch

ERDGESCHOSS.

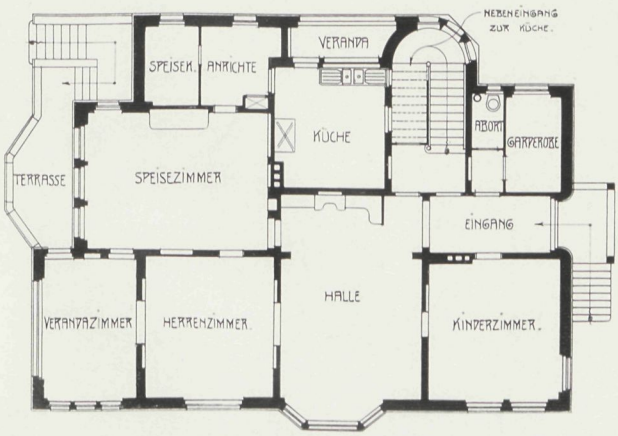

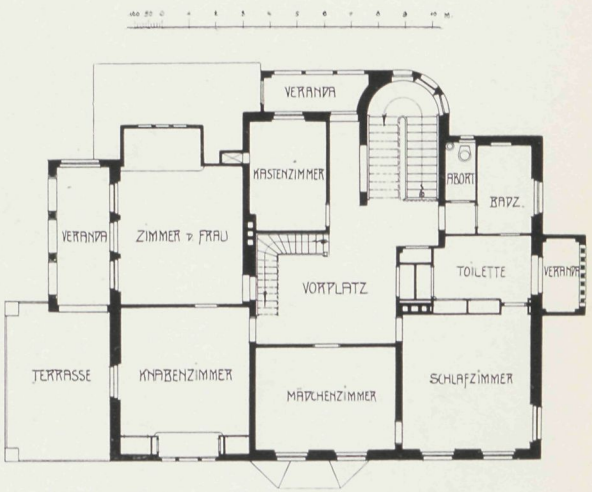

BEGANEN-GROND

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

5 Maart 1908. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 5.

Bij de Platen.

Ontwerp van een Melksalon met Pension en uitzichttoren.

DOOR

G. BROEKEMA.

Een melksalon op inderdaad breede wijze opgevat. Aan den voorgevel de hoogst-eigenaardige ingang; aan weerszijden de veranda's, daarachter de salon in drie afdeelingen verdeeld. Hierop volgt een reeks van vertrekken noodig voor het pension, verder de keuken met bijkeuken, bergplaats enz. Een hal waarin de trap naar de hooger gelegen verdiepingen van het pension, een kleinere voor bewoning en dienst. De verdeeling van het plan heeft iets geriefelijks, alle afdeelingen zooals die voor melksalon, pension en keuken zijn goed van elkander afgezonderd, zoodat het een met het ander in onmiddelijk verband staat en toch ieder op zich zelf blijft. Daarbij hebben alle vertrekken flinke afmetingen en goed licht. De gevels hebben iets dat voldoet. Eenvoudig geven toch de hoofdvormen aangename lijnen te zien, en zal den bouw van een dergelijke melksalon in vele landelijke streken, met den hoog opgaanden uitzichttoren een werkelijk aantrekkelijk punt vormen. Het benedendeel ongeveer een meter onder de balklaag eerste verdieping is in kleurigen steen opgetrokken, het verder opgaande deel gepleisterd, terwijl de hoog opgaande kap met de verschillende afkortingen een aangename afwisseling aan de gevels geeft. Het is een ontwerp dat ook door de duidelijke voorstelling op teekening de aandacht trekt.

De N. Z. Kapel te Amsterdam.

Beschouwingen van een drietal bladen:

De »Bouwwereld« van 26 Februari l.l. zegt:

De architect Posthumus Meyes, die, onlangs bij de Reguliersgracht-kwestie en sedert nog bij meerdere gelegenheden, werd geciteerd als een technicus met artistieken en archaeologischen

zin, kortom een man met oog voor het oude schoon der stad, loopt nu alle kans binnenkort te worden vereenzelvigd met de „Vandalen". Zal ook hij gaan ondervinden dat de Tarpejaansche rots dicht bij het kapitool ligt? Als architect der Ned. Herv. Kerk heeft hij een nieuw gebouw ontworpen op het terrein der N. Z. Kapel. Een dergelijk plan is reeds tien jaar oud, maar tot uitvoering kon het eerst komen, nu het eindelooze proces over den eigendom der Kapel in het voordeel der kerkelijke gemeente beslist is. Oudheidkundigen spreken nu al van „vernielzucht" (Prof. Six in het Kon. Oudh. Gen.) en begrijpen niet dat het kerkbestuur niet genoeg doordrongen is van de architectonische en historische waarde der Kapel, om haar ook dan te behouden, al heeft het er niet de minste behoefte aan, al is de Kapel door de verrotting der fundeering ook bouwvallig en al zou eene restauratie van een aldus doelloos bouwwerk ook verre de krachten der gemeente te boven gaan. In één woord, het welbekende verzet der oudheidkundigen tegen elke verandering steekt hier weer het hoofd op.

Het is maar te hopen, dat zij in hun streven thans minder succes hebben dan bij de Reguliersgracht, *want Amsterdam behoeft geen kerkhof van oude hoeken en brokken te worden.*

In »Architectura« van 29 Februari l.l., zegt v. B. aan het slot eener bespreking over dit onderwerp:

Wij zouden de N. Z. Kapel willen sparen onder ééne voorwaarde en op ééne manier: hekken dicht maken, om verdere verrotting te voorkomen. Waar noodig, stutten tegen kolommen of muren. Verder *niets* aan het gebouw doen, dan het hoogst noodige om het in stand te houden.

En niets geen nieuw-ouds er in of er aan.

Maar wij begrijpen dat dit een onmogelijk verlangen is, waar èn gebouw èn grond zoo goed als waardeloos zouden worden. (Toch zoude men de kapel tegen entrée aan vreemdelingen kunnen doen zien, eene korte beschrijving van het „mirakel" op moderne wijs er in plaatsend. Misschien zouden ze bij duizenden er heen stroomen, Engelschen, Amerikanen!) En waar dan de liefde voor het oude en heilige niet zulk een offer kon brengen, daar verge men ook geen zooveel geestelijker offer als: het werk weder daar stellen.

Het »Algemeen Handelsblad« van 2 Maart l.l., neemt het volgende stuk van Dr. P. J. H. Cuypers op:

Na het vele en voortreffelijke dat er in de laatste dagen werd geschreven ten gunste van het behoud der Nieuwe Zijds Kapel, wensch ik de aandacht te vestigen op een paar punten, die, naar ik meen, niet genoeg in het licht staan.

Het is mijn overtuiging, dat het de meerderheid van den kerkeraad veel moet gekost hebben, door hun stem mede te werken aan het besluit tot opruiming van een der in elk opzicht merkwaardigste monumenten van Oud-Amsterdam en dusdoende mede de verantwoordelijkheid te dragen van de vernietiging van een bouwwerk van zeldzame architectonische en historische waarde. Dit geeft mij echter ook de hoop, dat, indien de bezwaren tegen eventueele herstelling, waarvoor zij gezwicht zijn, niet voldoende gegrond of niet onoverkomelijk mochten blijken, hun besluit niet onherroepelijk zal vaststaan.

De bezwaren nu zijn, naar beweerd wordt, van *technischen* en van financieelen aard.

Het gebouw, zegt men, is niet te herstellen, tenzij men daaronder versta: afbreken en weder opbouwen, gedeeltelijk met de oude materialen.

Tegenover die bewering plaats ik de stellige verzekering, dat dit karakteristieke, in zijn soort in Nederland eenige kerkgebouw, niet in bouwvalligen toestand verkeert, dat het zonder gevaar, noch voor ongelukken, noch voor afwijkingen van zijn oorspronkelijken vorm kan hersteld worden en in zijn primitieven toestand kan worden teruggebracht.

De opwerping dat menig ontwrikbaar geworden stuk steen of hout door nieuw zal moeten worden vervangen, mag mijns inziens niet meetellen, willen we niet van alle restauratie van oude bouwwerken afzien en de bespotting van heel de beschaafde wereld verdienen, door enkel de ruïnen onzer aloude meesterwerken te bewaren.

Wat de financieele zijde der quaestie betreft, schijnt men te betwijfelen, of de Nederlandsche Staat de noodige subsidie zal willen verleenen.

Die twijfel nu is volmaakt ongegrond. De Nederlandsche Staat is volstrekt niet karig met het verleenen van financieelen steun, ook in ruime mate bij de herstelling van monumentale

bouwwerken — daarvoor moge zoo menig kostbaar restauratiewerk, in de laatste vijftig jaar ondernomen en voor een aanmerkelijk deel uit Staatsgelden bestreden, ten bewijze strekken. Dat Amsterdam van dien financieelen steun in geringe mate genoten heeft, zal wel in hoofdzaak hieraan liggen, dat hij niet werd gevraagd.

Dat evenwel de Staat alle kosten voor zijn rekening neme is ongetwijfeld niet te verwachten en mag niemand verlangen — maar *noblesse oblige;* wie het geluk heeft *zulk een kostbaar* monument in eigendom te bezitten, mag zich ook eenige offers getroosten om het in stand te houden en de blaam, dit kostbaar bezit onwaardig te zijn, van zich af te weren.

Toch begrijp ik dat de „Heilige Stede" voor een Protestantsche gemeente niet zooveel aantrekkelijks bezit en in haar oog niet zoo hooge waarde heeft, dat zij ook ten koste van eenigszins aanzienlijke offers, het monument onvoorwaardelijk wil herstellen. Welnu dan rest het reeds rechtstreeks en zijdelings aangewezen middel den eigendom er van tegen vergoeding over te dragen aan de Katholieken van Amsterdam, die door zijn vernieling in hun dierbaarste gevoelens zouden gekrenkt worden, zich daarentegen zijn herstel tot een eereplicht zouden rekenen.

Voegt men bij dit alles het bekende feit, dat de Protestantsche gemeente het kerkgebouw op *die* plaats niet noodig heeft, dan zie ik niet in, welke reden haar kan weerhouden van eene daad, die door alle vrienden en vereerders der kunst in en buiten het land zal worden toegejuicht en die haar zelf als een blijk van onbekrompen verdraagzaamheid jegens hare mede-christenen tot hooge eer zal strekken.

Dat zijn wel een drietal beschouwingen die hemelsbreed verschillen. De bouwwereld wenscht van Amsterdam geen kerkhof te maken voor oude hoeken en brokken.

Dat is kras gezegd. Is dan alle eerbied voor het goede dat wij in het oude steeds gewaardeerd hebben eensklaps geweken, om plaats te maken voor een totaal vergeten, Verdient een kerkgebouw, dat zoovele jaren, ja eeuwen telt, geen beter lot, dan de veroordeeling *op mijn kerkhof kunt ge geen plaats vinden.* Wat zijn de tijden toch veranderd. Voor dertig jaren werden alle oude huizen, kerken en torens beklommen, om in teekening te worden gebracht en zoo voor het nageslacht te worden bewaard, wanneer soms een of ander ongeval, één daarvan mocht vernietigen. De zorg voor het oude in herinnering te houden liep toen wel wat al te hoog, want elk bouwkundige op zijn manier, liep met schetsboek en duimstok gewapend om als hij wat ouds tegenkwam, den vorm daarvan op te teekenen.

Dat schijnt uit de mode. 't Kon ook wel wat minder, want met die groote liefde voor behoud, werd dikwerf rijp en groen opgemeten en in teekening gebracht. Maar dat wij een oogenblik zouden beleven dat de bouwkundige organen zouden prediken: *weg er mee, 't is oud en wij willen in den hoofdstad geen kerkhof van al die prullen,* dat hadden wij nooit voor mogelijk geacht, 't is echter zoo, een ieder kan het zelf lezen.

Architectura maakt het nog erger. *Hekken dichtmaken,* is hier ook soms *lekken* bedoeld, en dan de ruïne laten zien aan vreemdelingen, die maar moeten probeeren hoe zij door die gesloten hekken naar binnen komen.

Wanneer men de beide organen zoo hoort redeneeren, dat zou men zeggen dat geen enkel oud brokje meer veilig was.

Wat zou Alberdinck Thym, als hij nog leefde, over dat alles te keer gaan en zijn grove stem afkeurend laten hooren, de man zou gelijk hebben, want beider vakbladen oordeel zou lijnrecht tegen zijn opvattingen indruischen. Had hij nog maar een opvolger gehad om de heeren wat in hun vaart, om het oude te vergeten, te remmen. Vele zouden zich daardoor verplicht zien.

En nu het Algemeen Handelsblad. Een hoogst bezadigd woord van een man die terecht

mede mag oordeelen. Dr. P. J. H. Cuypers. *De kerk kan wel gerestaureerd*, is zijn opvatting.

Dat is ook de onze. Moet een gebouw waaraan voor enkele groote herinneringen zijn verbonden, daarom in hunne oogen hun heilig en lief is geworden, worden vernietigd? Moet een gebouw dat zoovele jaren dienst deed en tot de geschiedenis behoort, dat innerlijk zulk een aangenaam geheel te zien geeft, opgeofferd worden aan een minder juiste opvatting, dat herstel onmogelijk is? Wij hebben menigmaal in de kerkbanken gezeten en altijd trof ons de hoofdvorm en het karakter van die kerk, zoo geheel zich verheffende boven die welke in de laatste 25 jaren door de Hervormde Gemeente te Amsterdam zijn gesticht.

Is herstel onmogelijk? Wij gelooven met den bouwmeester Dr. Cuypers, *van in het geheel niet.* Als er maar met overleg wordt aangepakt. Juist op dat gedeelte van de stad loopt een zandlaag. Men heeft daar huizen in de Kalverstraat die volstrekt geen fundeering hebben, zoo op den zandlaag zijn opgetrokken en dat is beter dan daardoor heen te wurmen en weg te zakken. Nu heeft voor eenige jaren geleden op het Rokin de firma Scheltema en Holkema een winkelgebouw gesticht, men graafde en heide de grondlaag vaneen, het zand liep weg en van toen af, begon de ziekte in het Kerkgebouw, dat in zijn grondslagen gestoord was geworden. Wanneer nu die grondslagen weder worden versterkt, de bovenbouw gevangen, dan is de restauratie van alles nog zulk een onmogelijk werk niet.

Behoud van het gebouw, wij zouden het allezins wenschen. Het kerkbestuur dat zoo lang vocht om het bezit had procesverlies verdiend, nu het met den moker gereed staat om zulk een oud stukje uit de geschiedenis te vernietigen. Wij hebben daar geen kerk noodig, is het bescheid. Zeker geen verblijdend teeken. Maar zou het dan niet mogelijk geweest zijn daarom toch het gebouw, dat men nu uit den strijd zich toegewezen zag, in eere te houden, zooals zooveel uit vroegere jaren bescherming verkreeg omdat het dat verdiende om der geschiedenis en der vormen wille. Maakt er desnoods een kerkelijk museum van.

Sloopen, dat is tegenwoordig de leus, maar wat krijgen wij terug. Beurs en andere gebouwen en staat die verhouding wel evenredig tegenover elkander?

Wij hebben nu eenmaal ontzag voor dat oude omdat het ons veel geleerd heeft en waarom zouden wij niet evenals de oudheidliefhebber, die de snuifdoos uit vorige eeuwen met bijzondere zorg een beschermend plaatsje aanwijst onder zijn kostbaarheden, datzelfde doen met de overblijfselen der architectuur die daarop recht hebben. Wij willen de kwestie daarlaten, dat de eene gemeente aan de andere het kerkgebouw zal overdoen, zoo lief zijn de menschen veelal niet. Maar wij willen het als een plicht beschouwen voor elke gemeente, dat zij de kerkgebouwen in hun bezit, beschermen zoo lang als het mogelijk is, wanneer zij ten minste zulk een verleden achter zich hebben en dat zij die niet opofferen aan mogelijke winstzucht. Er wordt gemopperd, doch lang niet genoeg. Het veroordeel van zoo'n besluit moest zoo sterk zijn dat de Heeren die dat besluit namen de moed ontzonk om den moker op te heffen, vooral waar de meesten hunner weinig begrip van de kunst of historische waarde hebben. Wij hopen dat de regeering hetzij door steun tot herstel, of op andere wijze moge medewerken, om te zorgen dat de ter dood veroordeelde zal blijven bestaan in den vorm

en hoedanigheid waartoe deze bestemd is geworden en geen herrijzenis op andere wijze mogelijk zal zijn. Want gaat het dien weg op dan is geen der kerkgebouwen meer veilig wanneer zij in het gedrang komen. De Nieuwe Kerk zal in eere worden hersteld

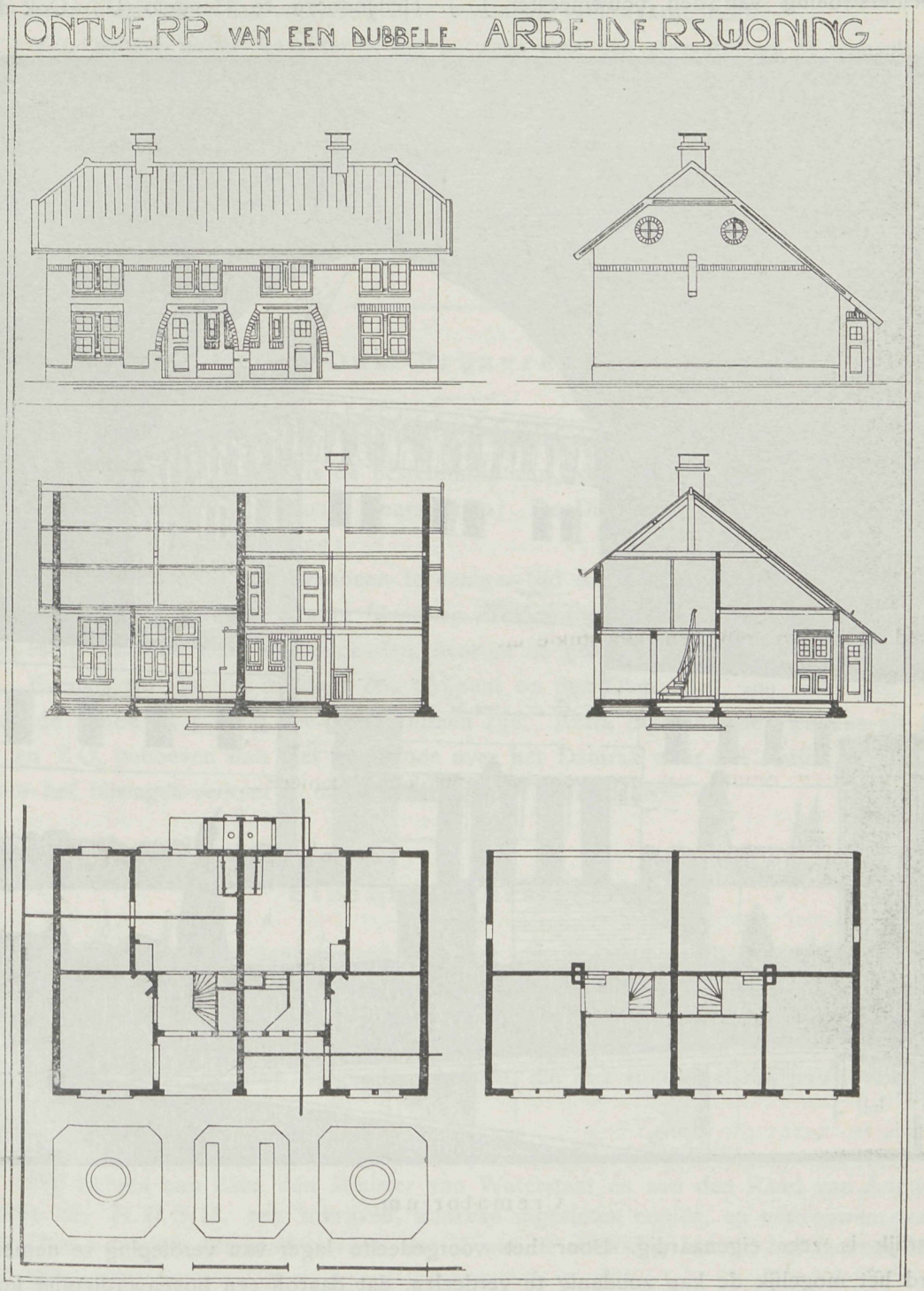

dank zij de milde bijdragen voor dat doel geschonken. Zouden er ook nog andere personen gevonden kunnen worden die datzelfde over hadden voor het behoud der Nieuwe Zijds Kapel? Het zou overweging verdienen en daarmede was een goede daad gedaan.

Bij de tekstfiguren.

In aansluiting op onze vorige, geven wij hierbij het ontwerp van een dubbele arbeiderswoning van den bouwmeester J. J. Hellendoorn te Hengelo (O.) Ook dit

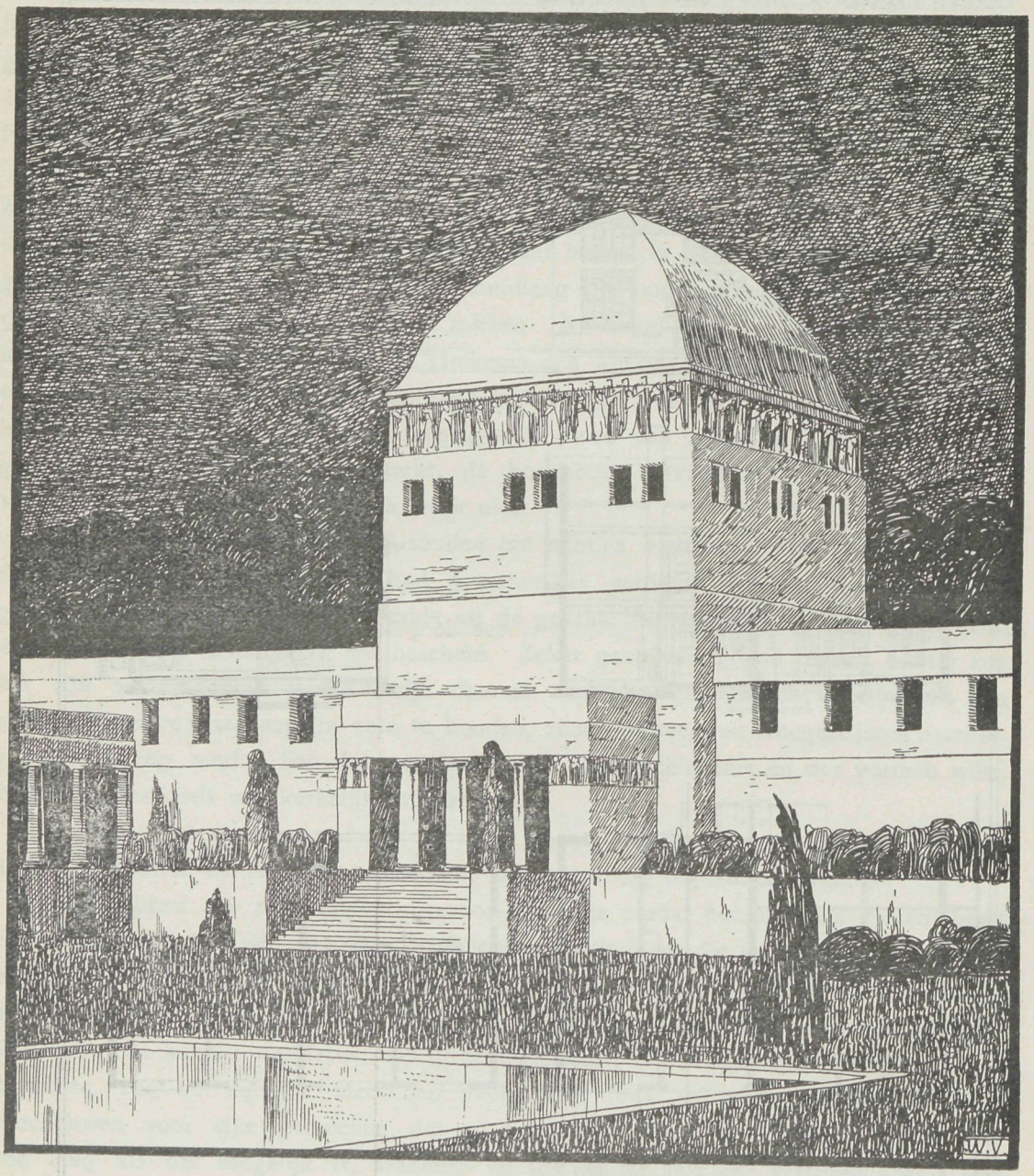

Crematorium.

uiterlijk is zeer eigenaardig. Door het voorgedeelte lager van verdieping te nemen, werd het mogelijk de kap zoodanig te verdeelen, dat daarbij een bovenverdieping kon komen, waardoor het uiterlijk rijziger werd en de gevel in aanzicht won. In het voorgedeelte der woning is portaal, trap naar boven, berging en doorgang naar de verschillende vertrekken, terwijl nog een kleinere kamer de huiskamer begrenst. Dit

soort woningen heeft het voordeel dat het bovendeel afzonderlijk zou kunnen worden onderhuurd en dus voor de bewoners zeer voordeelig zijn in gedeelten. De privaten zijn geheel buiten de woningen aangebracht. Het portaal aan den voorgevel levert een aangenaam zitje, dat voor dergelijke woningen veel waarde heeft.

Van geheel ander karakter is het ontwerp voor een crematorium of mausoleum. De bouwmeester W. Verschoor, heeft zich daarvan een zeer gelukkig geheel gedacht. 't Imponeert, is in stijl en geeft het karakter der bestemming volkomen weer. Het middendeel, door den koepel gedekt, bevat de groote hal waarin de urnen zijn opgesteld. Ook de geheele omgeving, met de beplanting van cypressen, stemt met de architectuur overeen en maakt alles tot een bijzonder vredige en rustige plaats, waarop het fraaie monumentale gebouw alleszins tot recht komt.

Dam-Prijsvraag.

Hieromtrent deelt het »Bouwkundig Weekblad« nog mede:

Er is gevraagd. Wat is de bestemming van het eventueel te maken kringlijntje om het bouwblok van het oude Beursterrein? De Directeur der Gemeentetram geeft daarover de volgende inlichting:

De toelichting is om wanneer te eeniger tijd de wenschelijkheid wordt ingezien aan de tramwagens van eenige lijnen op drukke uren een begin- en eindpunt in de omgeving van den Dam te verschaffen, daartoe de gelegenheid te hebben.

Evenals nu lijn 2 's middags een afrijpunt op den Dam heeft, zou zulks dan bijv. met de lijnen 4, 5 en 9 het geval kunnen zijn. Extra ingeschakelde wagens uit het Z. en Z.O. behoeven dan niet noodeloos over het Damrak naar het station te loopen. Voor het bijwagen-verkeer is dan een kringlijntje onmisbaar.

Steenhouwers-actie.

De onderaannemers aangespoord door het hun gegeven voorbeeld, vereenigen zich meer en meer en kan dit tot opheffing van vele misbruiken aanleiding geven. De steenhouwerspatroons beginnen tenminste flink en met een zaak die alle overweging verdient. »De Steengroeve«, orgaan gewijd aan de belangen van verbruikers en leveranciers van natuursteen, bevat de drie volgende schrijven, die niet zullen nalaten hun invloed te doen gevoelen.

Aan den Bond van Nederlandsche Steenhouwerspatroons.

Wij richten aan ZEx. den Minister van Waterstaat en aan den Raad van Administratie der H. IJ. S. M. een schrijven, waarvan ingesloten copiën, en vertrouwen, waar ook Uwe belangen geschaad worden, dat U wat de strekking betreft, het met ons ééns zult zijn.

Wij verzoeken U, zoo onze meening juist is, Uwe leden er op te willen wijzen, dat zij een vakbelang dienen, wanneer zij hun goederen zoo mogelijk per Staatsspoor doen aanvoeren, in zoo verre zij natuurlijk niet door contract verbonden zijn, terwijl het zeker van belang zou zijn, wanneer ook Uw bond zich bij request tot den Minister wendde.

Niet over het hoofd toch mag worden gezien, dat wat thans, zoover het ons vak betreft, met graniet geschiedt, dit later ook zou kunnen gebeuren met hardsteen, zandsteen etc.

Steeds bereid U in dergelijke aangelegenheden eveneens te steunen, teekenen namens de Nederlandsche Vereeniging van Natuursteenhandelaren,

de Voorzitter J. J. PELT, Rotterdam.
de Secretaris J. H. P. JANSE, Amsterdam.

Aan Zijne Exellentie den Minister van Waterstaat.

Geeft met den meest verschuldigden eerbied te kennen, dat de Nederlandsche Vereeniging van Natuursteenhandelaren zich verplicht gevoelt, Uwe Excellentie op het navolgende te wijzen:

Het is reeds meer voorgekomen en kwam weder in het begin van dit jaar voor, dat de Holl. IJzeren Spoorweg-Mij. werken uitbesteedt, waarvan de benoodigde graniet reeds te voren aan eene firma was opgedragen, zonder dat bekende granietleveranciers in de gelegenheid waren gesteld naar deze levering mede te dingen.

Daar dit materiaal dan zonder uitzondering wordt opgedragen aan het Technisch-Bureau Nierstrasz, heeft bij haar de overtuiging post gevat, dat zonder eenige grondige reden, andere leveranciers worden uitgesloten en zoodoende benadeeld.

Waar nu Uwe Excellentie zijne goedkeuring moet hechten aan de bestekken der H. IJ. S. M., verzoekt zij Uwer Excellentie het daarheen te willen leiden, dat bij eventueele uitbesteding van werken der H. IJ. S. M. waaraan graniet gebruikt wordt, de concurrentie in dit artikel vrij blijft, hetgeen zeer zeker ook in het finantieel belang zal zijn.

De prijs der benoodigde graniet voor de laatst-uitbestede werken (lijn Rotterdam-Schiedam) zou althans bij vrije mededinging belangrijk lager geweest zijn, dan die, welke de aannemer er thans volgens bestek voor moest uittrekken.

Met de meeste hoogachting, teekenen namens de Nederlandsche Vereeniging van Natuursteenhandelaren,

de Voorzitter J. J. PELT, Rotterdam.
de Secretaris J. H. P. JANSE, Amsterdam.

Aan den Raad van Administratie der H. IJ. S. M.

Ingesloten zenden wij U copie van een request door de Vereeniging van Natuursteenhandelaren verzonden aan Z.Ex. den Minister van Waterstaat en hopen dat ook U medewerking wilt verleenen om tot het gewenschte doel te komen.

Waar vroeger persoonlijke bezoeken door onze leden bij de Directie der werken onder beheer van de H. IJ. S. M. geen succes hadden, meenden wij dezen weg te moeten inslaan en zullen wij intusschen waar het blijkt, dat de H. IJ. S. M. de belangen der verschillende natuursteenimporteurs niet gelijkstelt, althans ééne firma voortrekt, de door ons in te voeren goederen, zooveel mogelijk per Staatsspoor doen verzenden, terwijl wij het verzoek richten aan den Bond van Steenhouwerspatroons in Nederland, om hetzelfde te doen.

Met de meeste hoogachting teekenen namens de Nederlandsche Vereeniging van Natuursteenhandelaren,

de Voorzitter J. J. PELT, Rotterdam.
de Secretaris J. H. P. JANSE, Amsterdam.

Ontwerp Melksalon-Pension met Zitzichtoren

Voorgevel.

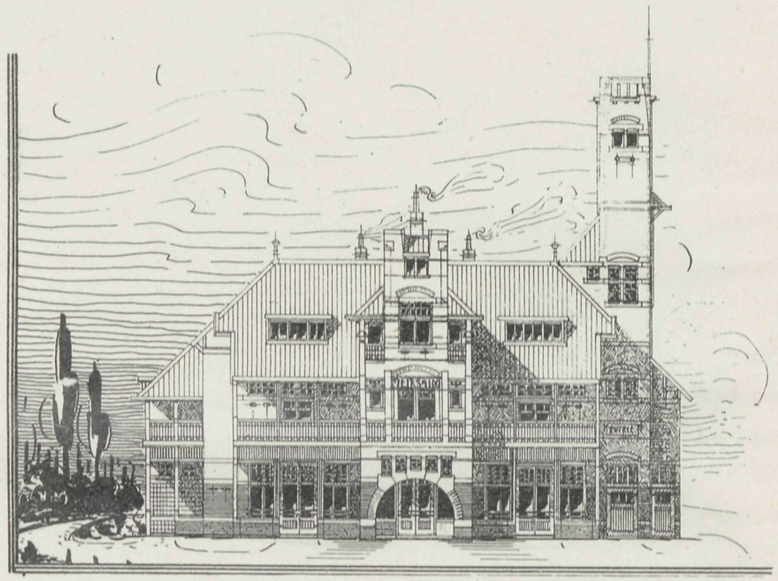

Zijgevel.

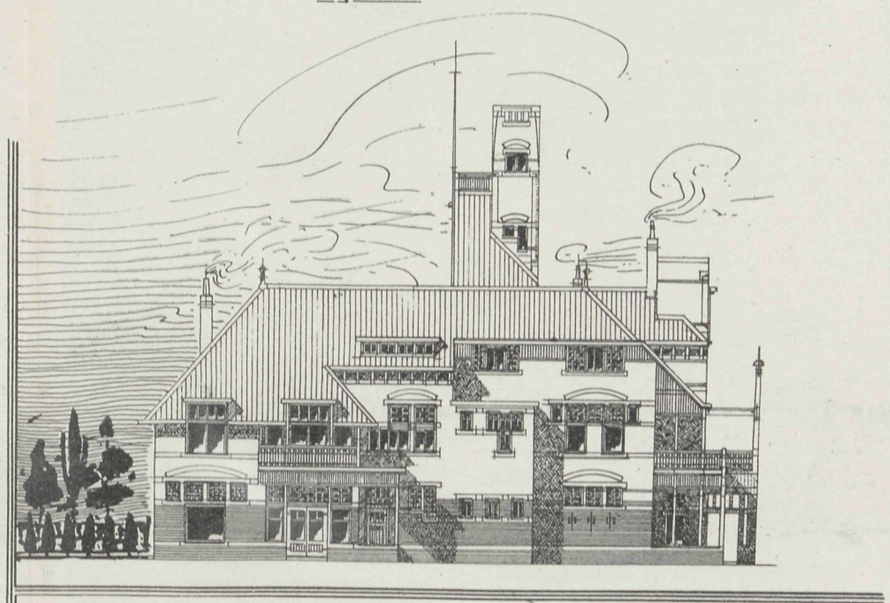

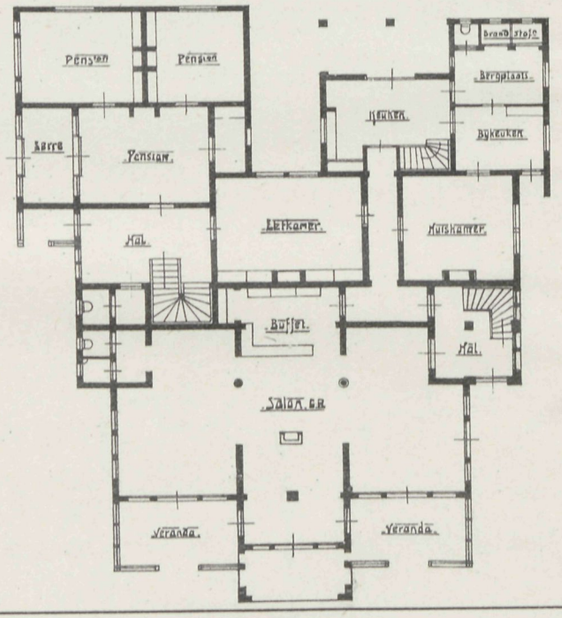

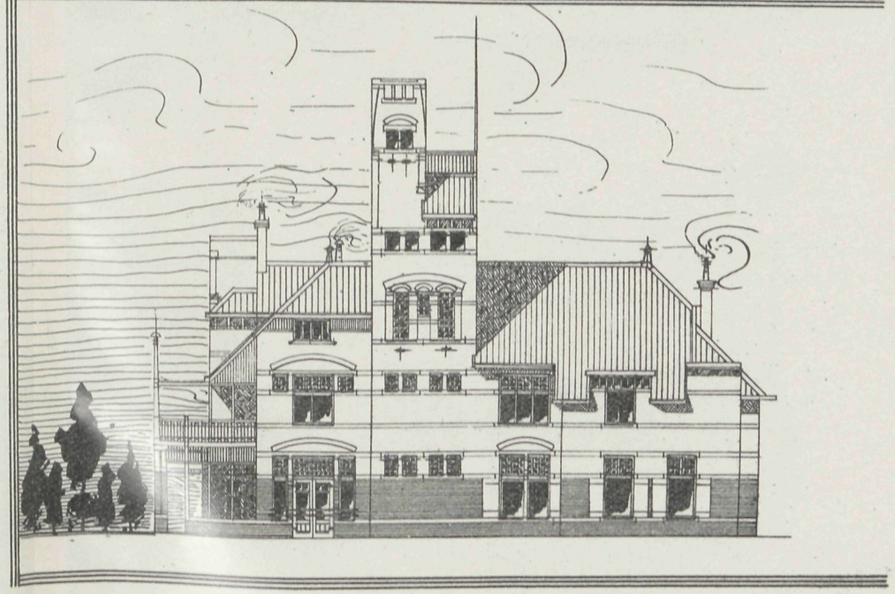

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

19 Maart 1908. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No 6.

Bij de Platen.

Ontwerp woonhuis Noorder Ypolder bij Oostzaan.

DOOR

W. VAN STRAALEN.

De plaat geeft zeer uitvoerig weer een woonhuis in den Ypolder. Vooral de kelderinrichting, die frisch en koel moet blijven, is bij dergelijke woningen een hoofdzaak. Het is een geriefelijke en landelijke woning.

De N. Z. Kapel te Amsterdam.

Er schijnen zich meer en meer teekenen te openbaren, die op het behoud der kerk heen sturen. Allereerst de vergadering van het Oudheidkundig Genootschap, waar een gunstige indruk maakte de mededeeling van den bouwmeester C. B. Posthumus Meyjes, dat hij voor de kerkelijke gemeente restauratie van het gebouw te bezwarend achtte, daarom tot sloopen moest adviseeren, dat hij echter daarbuiten staande als bouwmeester het behoud dezer kerk voor de geschiedenis en architectonische waarde zou wenschen. Dat bracht het oordeel op gelukkiger terrein, geeft wellicht bij onderzoek de verschillende deskundigen den weg tot behoud aan. Hoewel enkele dagbladen reeds wisten te vermelden, dat aan den toren reeds gesloopt zou worden, omdat hiervan enkele deelen gemeente-eigendom waren, heeft in dit opzicht het besluit van de kerkeraad, het men zegt, tot stilstaan genoopt, door het sloopingsbesluit drie maanden op te schorten.

Mogen die drie maanden genoegzame middelen aan de hand doen tot een voor de verschillende partijen bevredigende oplossing. Het verdwijnen van de kerk is dus nog zoo zeker niet en zal de tijd hierover uitspraak doen.

Bond van Nederlandsche architecten.

Er heeft zich in den laatsten tijd een streven geopenbaard, om eene speciale architecten-vereeniging of bond daar te stellen. Daar valt veel voor te zeggen, vooral nu een der Kamerleden onlangs de brutaliteit had te verkondigen, dat de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, geen architecten-vereeniging is, maar eene verzameling van aan het bouwvak verwante personen. Wij gelooven dat dit oordeel zeer onjuist is, echter zal het, waarvan de spreker toen onbewust was, wellicht medewerken tot eene krachtige reorganisatie der Maatschappij voornoemd. Intusschen zaten enkele architecten niet stil en begonnen te vormen wat zij meenden niet in de Maatschappij aan te treffen. Aan een daartoe gedane oproep, om ter vergadering op 29 Februari te Utrecht te verschijnen, gaven enkele architecten gehoor en zij lagen den grondslag voor een nieuwe vereeniging, die alleen architecten als leden zou tellen, die niet in concurentie zou treden met andere vereenigingen, die alleen zich ten doel zou stellen, dan op te treden, wanneer het noodig is om een architecten-oordeel uit te spreken. Wij ontvingen van die vergadering, van den heer A. W. Weisman, een uitvoerig verslag, te laat echter om in onze vorige aflevering op te nemen en nu reeds genoegzaam gepubliceerd en daardoor aan velen bekend.

Hoewel de architecten-vereeniging, dat wil zeggen eene vereeniging uitsluitend uit vakgenooten gevormd, door ons zeer noodig wordt geacht, achten wij de stichting van een nieuwen bond minder gelukkig en dat wel in een tijd dat de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst door wetsherziening zulke ernstige pogingen beraamd om, juist dat doel in de Maatschappij te bereiken. Wij zouden het in het belang van den werkkring van zulk een bond een gelukkig verschijnsel geacht hebben, indien de heeren die tot de oprichting besloten, dat hadden kunnen vinden in de Maatschappij en wij stellen er vertrouwen in, dat zij hunne voorloopige werkzaamheden nog ten goede van de Maatschappij zullen doen komen. De laatste moet gereorganiseerd. Geen gewone leden mogen meer worden aangenomen, dan aan de gestelde vereischte beantwoordende. Kunst en industrie moeten zich scheiden en daardoor zal men nimmermeer met een verwijt kunnen komen, als in de Kamer is uitgesproken.

Door niet verdere toelating bij de gewone leden van hen, die niet geroepen zijn de architectuur als hoofdzaak te beoefenen, zal de tijd spoedig een schakeering maken geheel in den geest van de bondsoprichters. En waar nu die kracht in de Maatschappij is vereend, daar zal men spoediger tot het doel geraken, dan op eenigerlei andere wijze. Maar in de Maatschappij gevoelen enkelen zich achteruitgesteld, die hier wellicht de eersten zullen zijn. Voor hoe lang? En moet, wanneer opnieuw blijkt dat de zienswijzen niet geheel overeenstemmen, dan bond nummer twee komen? Vereeniging van kracht bevordert het streven. Die kracht is aanwezig en bestaat. Wij hebben tal van bouwkundige vereenigingen en om aan de oudsten slechts te herinneren: de Maatschappij, Architectura, Bouwkunst en Vriendschap, die een werkzaam leven achter zich hebben, die het vertrouwen wonnen en waarbij de Maatschappij als de oudste van allen, steeds als de meest waardige werd geschat. Men vindt dus in haar bestaan het doel terug waarnaar men streeft en nu juist de tijd zoo gunstig is, nu het bewustzijn in de maatschappij ontwaakt,

dat het noodig is hare leden in categoriën te rangschikken, nu zouden wij het betreuren dat de jonge bond zich zou afscheiden, niet vindt in wat bestaat wat voor haar streven noodig is. Dat kan nu nog, omdat wij onder de bondsstichters velen aantreffen, die de Maatschappij hebben bestuurd en aan wie ook haren werkkring is lief geworden. Voor het oogenblik achten wij het noodig, dat er ernstig geremd wordt en eerst de plannen der reorganisatie af te wachten, waarvan het resultaat ongetwijfeld zal zijn, dat het doel ook daar verkregen kan worden. Het doel is noodzakelijk. Bij alle krachten die zich in den laatsten tijd saâmsmolten, is die der architecten te zwak gebleven tegenover de veranderde toestanden. Daar zijn vele zaken waartegen zeer spoedig positief front gemaakt moet worden, of de een overheerscht den ander, wat schadelijk voor den werkkring is. Maar daartoe zal men nooit geraken door versnippering van krachten, wel door behoud en vereeniging van allen.

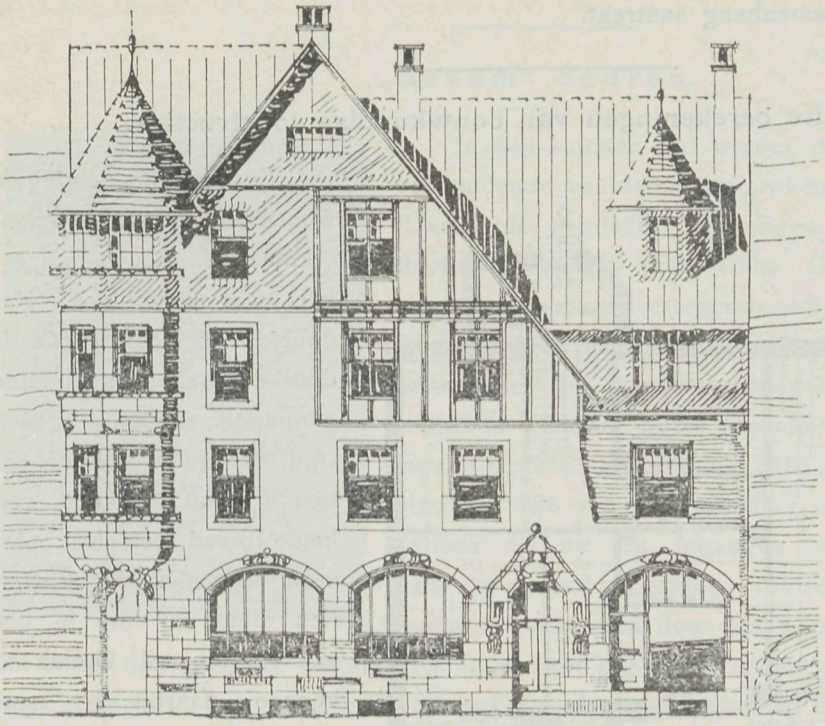

Bij de tekstfiguren.

Wij geven hierbij een hoekhuis, gebouwd door den bouwmeester W. Kalkmann en ontleend aan een buitenlandsch vaktijdschrift. Bij een regelmatig plan is de reproductie in hoofdzaak bedoeld om door de gevels te laten zien hoe zonderling men dikwerf allerlei bouwstijlen tot een geheel vereenigd. Benedenhuis en erker zijn massief daar tegenaan plotseling een houtbouw,

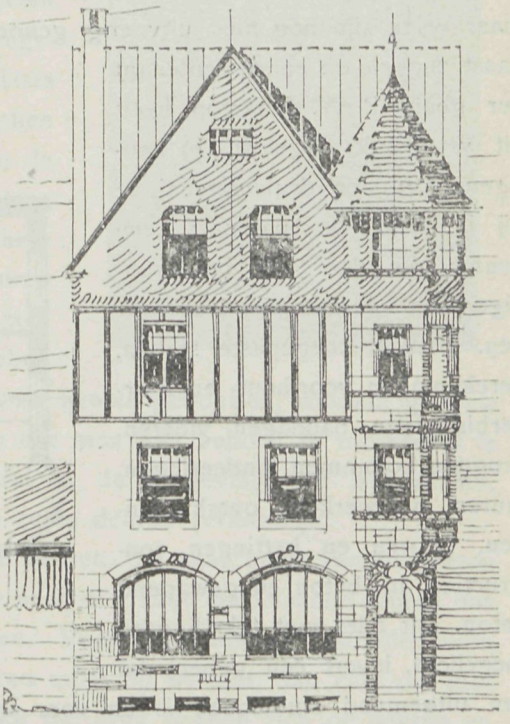

die zich nergens uit ontwikkelt en een als het ware geheel afzonderlijk aangesloten blok vormt, dat aan voor- en zijgevel zich herhaalt. Toch zit er iets in dat niettegenstaande de weinige samenhang aantrekt.

Elementaire berekeningen van bouwkundige constructies.

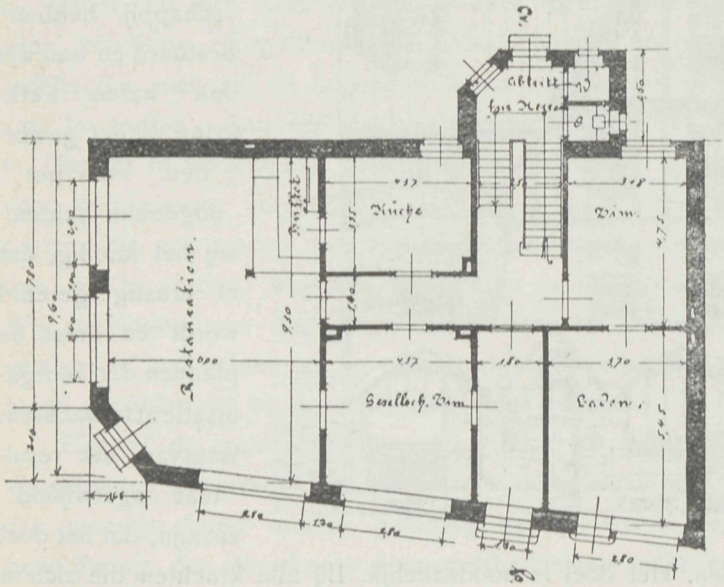

Er wordt in den tegenwoordigen tijd van den aankomenden bouwkundige heel wat gevorderd. Het gebied der constructie is door de snel opeenvolgende vindingen zoodanig gewijzigd, dat nu en voor vijf-entwintig jaar geleden een hemelsbreed verschil oplevert. Die nieuwe constructien dient hij, die in het vak vooruit wil komen te kennen, daarbij het aangroeien van de examens in allerlei richting maakt het noodig dat hij van alles op de hoogte blijft. Dat is moeielijk. Er bestaan gegevens om te raadplegen, goede boeken, maar velen zijn nog niet uitvoerig genoeg, laten nog een leemte achter. Wij zouden haast zeggen de eerste Luitenant der genie P. W. Scharroo heeft dit vraagstuk opgelost. In keurigen vorm en druk vereenigde hij in ruim 300 pagina's, een kennis die door elk bouwkundige dient geraadpleegd te worden. Statica, toegepaste statica, berekeningen voor hout- en ijzerverbindingen, balklagen, vloeren, bruggen, kolommen, fondeeringen, muren, vakwerken, overkappingen, touwen en kettingen, constructien in beton en gewapend beton. Dit alles met tekstfiguren toegelicht, levert een geheel dat een uitnemend studieboek is en voor zooverre wij van de inhoud kennis namen, gelooven wij dat het in veler handen zal komen, want het is een boek dat noodig en

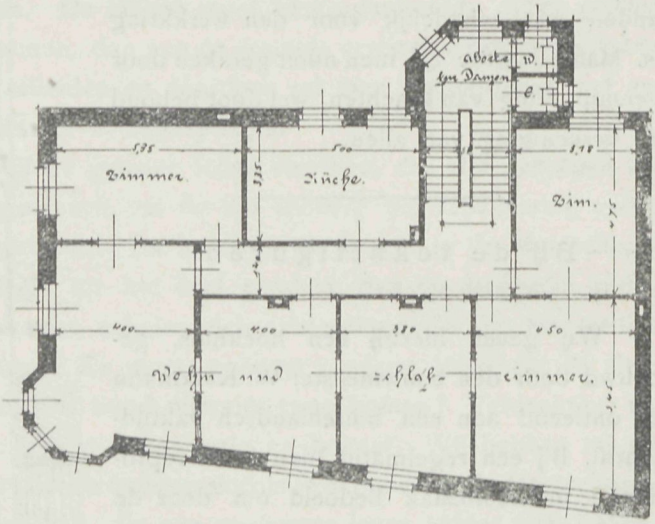

nuttig is, dat op zijn tijd komt, want er is behoefte aan. Dat zal schrijver en uitgever ondervinden. De prijs is daarbij zeer billijk, *f* 2.50 ingenaaid en *f* 2.90 in band.

„Sesam" deuren.

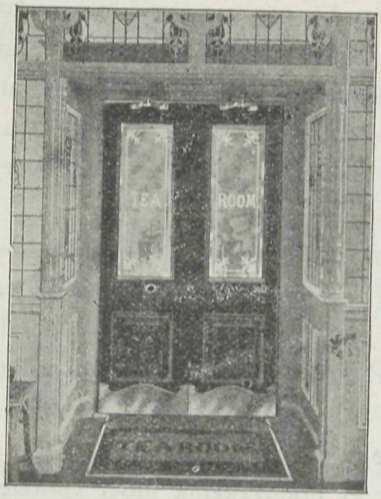

In den laatsten tijd werden de »Sesam« deuren in verschillende vakbladen besproken. Wij wenschen ook daarop de aandacht te vestigen. De levering dezer deuren geschiedt door »The Globe Trading Co.«, waarvan de hoofdvertegenwoordiging gevestigd is te Haarlem, Kleverparkweg 14. Deuren, het is algemeen bekend, leveren aan vele gebouwen dikwerf de meeste bezwaren. Daarin wordt tegemoet gekomen door den ingang rechts den uitgang links te nemen. Maar vergissingen zijn mogelijk wanneer men spoed heeft, dan hebben die uit- en ingangen van de zich op dat punt bevindende personen dikwerf groote bezwaren, zoo ook tracht men door het woord »duwen« de eene helft eener doorgang tot uitgang, de andere tot ingang te maken en is dikwerf diezelfde vergeetachtigheid, een oorzaak die dikwerf twee personen tegenover elkander doet plaatsen die gelijkelijk duwen en trekken waardoor de deur op zijn plaats blijft en de personen als gevangen zitten. Maar wat vooral een groot en voornaam ongerief is, dat is, dat deuren die zich naar eene zijde moeten laten openen bij brandgevaar dikwerf groote ongelukken vormen, omdat de ontsluiting niet plaats kan vinden, doordat opeenhooping van menschen belet bij de sluiting te komen. Daarin voorzien de »Sesam« deuren, zij ontsluiten zich vanzelf en leveren niet de minste oponthoud. De druk van de menschenmassa of van elk persoon is genoeg om de deuren te openen en vrij kan elk de openlucht bereiken.

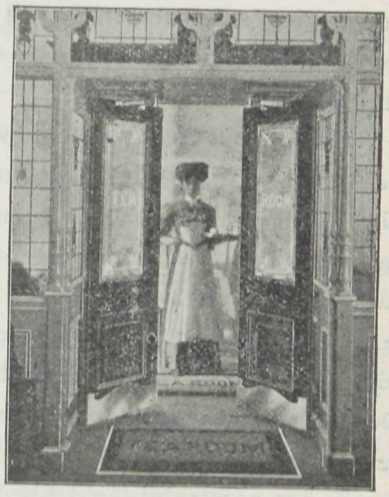

Zulke deuren moesten alle gebouwen hebben waar menschen bijeenkomen. Maar niet alleen voor groote gebouwen, voor elk gebouw zijn zij doelmatig. Wat is toch geriefelijker, dan dat men niet behoeft te trekken of te duwen en de deur zich vanzelf opent. Vooral in de omgeving van ziekenzalen, waar dat vrij wat minder geruisch oplevert, zijn zulke deuren verkieselijk.

De inrichting dezer deuren is voor vestibule deuren, die naar beide kanten moeten doorslaan; de constructie echter is zoo, dat ook naar een kant openslaande deuren dus buitendeuren gelijke constructie kunnen verkrijgen. Voor en achter de vestibuledeuren liggen matten. Komt de persoon die passeeren moet op de mat, dan zakt die mat welke 3 cm. hoog is gelijk met de vloer en door die druk openen zich de deuren en gaat men op de andere mat over dan sluiten deze zich weder. Slechts 25 Kg. gewicht is

voldoende tot opening. Doordat de deuren boogvormig wegdraaien kunnen zij niemand in den doorgang schade doen.

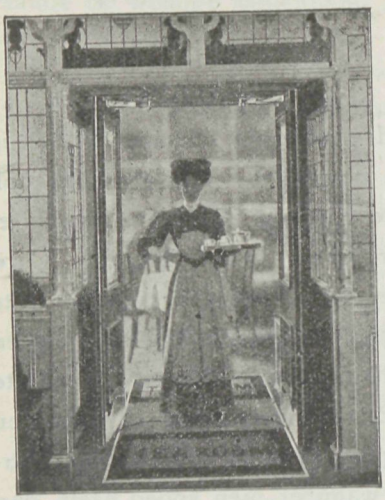

Winddruk kan de deuren niet openen, zoodat zij een tochtvrije afsluiting vormen.

Het potje waarin het mechaniek onder den vloer geplaatst is, vereischt een hoogte van 25 cm., zoodat in elk gebouw de plaatsing geen beletsel is, waar die hoogte tusschen de balklagen gewoonlijk bestaat. De lengte van zulk een putje is 2 of 2.50 M. al naar gelang de deuren breed zijn. De kosten zijn ongeveer *f* 450.— per inrichting.

In gebruik kan men een stel zien aan de restaurant Polman, Warmoesstraat, Amsterdam, terwijl een ieder, die verdere inlichtingen verlangt, deze gaarne door de vertegenwoordiging te Haarlem zullen gegeven worden.

Arbeiderswoningen.

Nu de bouwverordeningen het noodig maken, dat er noodzakelijk moet voorzien worden in het gebrek dat ontstaat aan woningen voor hen, die gedwongen zijn, hunne afgekeurde woningen te verlaten, valt het plan toe te juichen door het bestuur der Vereeniging »Bouwmaatschappij tot verkrijging van eigen woningen« te Amsterdam opgevat, om tot het bouwen van drie blokken arbeiderswoningen bestemd voor 456 gezinnen over te gaan.

Het bestuur heeft ernstig overwogen, of pogingen in het werk moesten worden gesteld, om het benoodigde kapitaal overeenkomstig de bepalingen van de woningwet te kunnen verkrijgen, doch verschillende bezwaren in verband met de bestaande perceelen van de Bouwmaatschappij en met de geheele reglementaire wijze der instelling deden zich daarbij voor. De kans bestaat echter dat het noodige kapitaal een millioen of zooveel als noodig zal blijken te zijn ten naastenbij aan dat bedrag; op langen termijn en tegen billijke rente van de Rijkspost spaarbank te verkrijgen is onder voorwaarde, dat de gemeente Amsterdam tegenover de Rijkspostspaarbank borg wil staan. Als gevolg hiervan heeft het bestuur zich tot de gemeenteraad gewend, met het verzoek in dien zin te willen optreden en tevens geschikte bouwterreinen aan te wijzen voor dergelijken bouw.

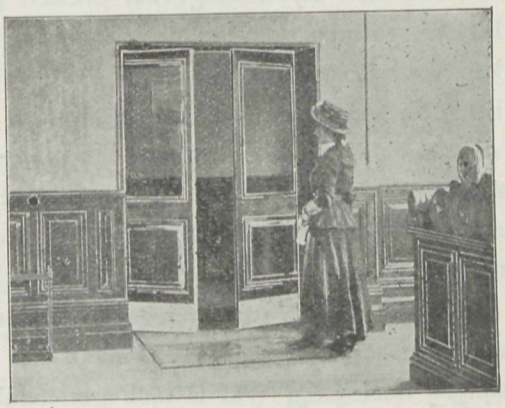

De bestaande perceelen van de Bouwmaatschappij zouden dan waar zij een belangrijk bedrag vertegenwoordigen, tevens als waarborg tegenover de gemeente kunnen dienen.

Het laat zich aanzien dat uit deze gegevens spoedig iets kan groeien, waarvan de bevolking van Amsterdam de voordeelen kan genieten.

Prijsvragen.

Door de „Afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst" en door „Amstels Bouw-Vereeniging" worden gezamenlijk twee prijsvragen uitgeschreven betreffende de beste plannen voor:

A. een perceel ter bewoning van gezinnen uit den burgermiddenstand;

B. „ „ „ „ „ „ „ „ werkmansstand;

zoodanig dat de bouw daarvan tevens loonend voor den bouwondernemer is. Het programma stelt de volgende eischen:

Bepalingen betreffende de inrichting der perceelen.

Het perceel, bedoeld sub A, moet bevatten benedenhuis met kelder en twee bovenwoningen. De benedenwoning en elk der bovenwoningen moeten een afzonderlijken toegang en opgang bezitten. De beide bovenwoningen moeten elk de beschikking hebben over de helft der zolderruimte, terwijl elke woning geschikt moet zijn ter bewoning door een gezin van minstens vijf personen, de dienstbode daarin niet begrepen.

Het perceel, bedoeld sub B, moet ruimte aanbieden voor de bewoning van acht werkmansgezinnen, elk bestaande uit minstens zes personen. Als toegang tot alle woningen kan op een gemeenschappelijken toegang en opgang gerekend worden, desgewenscht kunnen meerdere toegangen ontworpen worden.

Bepalingen inhoudende de gegevens, aan te houden voor de begrooting der bouwkosten en de exploitatie-rekening.

Het perceel, bedoeld in sub A, is gedacht op een bouwterrein, diep 20 M., met een waarde van *f* 30.— per M^2., dat genoemd sub B, op een terrein diep 18 M., ter waarde van *f* 22.50 per M^2. Bij eerstgenoemd terrein is te rekenen op een toelaatbare bebouwingsdiepte van 12 M. uit den voorgevelrooilijn, laatstgenoemd terrein kan bebouwd worden tot op hoogstens 11.5 M. uit den voorgevelrooilijn.

De straat is gelegen op 0.70 M., het bouwterrein op 0.40 M. boven AP. De fundeeringsdiepte bedraagt voor bovenkant fundeeringsplaat 0.80 M. onder AP. Voor de hoofdposten der over te leggen gedetailleerde begrooting der bouwkosten zijn de volgende cijfers aan te houden.

Voor de fundeering, inbegrepen ontgraving en weder aanvulling der fundeeringsput *f* 0.90 per M. heipaal, alle palen ter lengte van 12 M.

Hout voor de fundeering	*f* 32.—	per M^3.
„ „ „ balklagen en kap.	„ 40.—	„ „
Metselwerk, door elkander gerekend	„ 15.—	„ „
Houten vloeren	„ 1.20	„ M^2.
Terreinafsluiting	„ 2.—	„ „

Elk der zijgel- (bouw) muren is, gelet op de mogelijkheid van inbalking der aangrenzende perceelen, slechts voor de helft zijner kosten — inbegrepen de fundeering — in de begrooting op te nemen.

Tot dekking der algemeene onkosten zijn de bouwkosten te vermeerderen met 8 pCt. Rioleeringswerken in den openbaren weg zijn ten laste der Gemeente.

Voor de bij plannen over te leggen exploitatie-rekening gelden de volgende cijfers:

Voor huuropbrengst van perceel A, per jaar *f* 1125.—, verdeeld aldus: benedenhuis *f* 400.—, 1ste bovenwoning *f* 375.—, 2de bovenwoning *f* 350.—

Voor idem als voren voor perceel B per jaar, *f* 1155.—, verdeeld als volgt: benedenwoningen per week *f* 3.—, 1ste verdiepingswoningen *f* 2.80, 2de verdiepingswoningen *f* 2.70, 3de verdiepingswoningen *f* 2.60.

Voorts is te stellen aan de lasten: waterverbruik voor perceel A *f* 39.—, voor perceel B *f* 72.—, Straatbelasting per jaar voor A en B ongeveer gelijk te stellen op *f* 3.50 per M., voorgevellengte en grondbelasting $2^1/_2$ maal het totaal der straatbelasting voor huurderving en onderhoud 15 pCt. van den netto-opbrengst.

Bepalingen betreffende de plan-teekeningen.

De plannen moeten in alle opzichten voldoen aan de bepalingen der Amsterdamsche Bouwverordening voor de nieuwe stad. Alle teekeningen moeten in zwarte inktlijnen zijn uitgevoerd,

eenvoudig en scherp, zonder dat daarop kleuren, systeemlijnen, schaduwen (met lijnen of tinten) mogen voorkomen.

Van elke verdieping der perceelen wordt verlangd een plattegrond-teekening, benevens het fundeerings- en kapplan, langs en dwarsdoorsneden, en de aanzichten der voor- en achtergevels. Plattegronds-teekeningen, met ingeschreven maten, eveneens de hoogte-maten bij doorsnede-teekeningen. Alles op schaal van 1 à 200.

De plannen moeten vergezeld gaan van een uitgewerkte en omschrijvende begrooting van bouwkosten, waaruit de te gebruiken materialen blijken, benevens van eene exploitatie-rekening.

Algemeene bepalingen.

Art. 1. In elk der beide prijsvragen kunnen drie bekroningen worden uitgekeerd. Ter beschikking van de Jury is een bedrag gesteld van *f* 250.— voor elke prijsvraag, welke zoo zal verdeeld worden, dat de 1e prijzen *f* 150.— bedragen.

Art. 2. De plannen met de daarbij behoorende gedetailleerde begrooting van kosten en exploitatie-rekening moeten voor of op 30 Juni 1908 franco worden verzonden aan het adres van den Secretaris der Jury, Marnixstraat 402, alle correspondentie is te richten aan het adres van den heer P. van Exter, Hemonylaan 15, Amsterdam. Vragen omtrent deze prijsvraag zullen uitsluitend worden beantwoord in het „Bouwk. Weekblad".

Art. 3. Alle stukken moeten gemerkt zijn met een motto en herkenningsteeken en vergezeld zijn van: *a.* een goed gezegeld couvert voorzien van hetzelfde motto, benevens een herkenningsteeken als op de daarbij behoorende stukken voorkomen en inhoudende naam en woonplaats van den ontwerper; *b.* van een open brief, waarin een correspondentie-adres.

Art. 4. Het schrift van de teekeningen en van alle stukken moet van een andere hand zijn dan die van den ontwerper.

Art. 5. De ontwerper mag zijn naam niet bekend maken, voordat de Jury uitspraak heeft gedaan.

Art. 6. Ontwerpen waarvan de stukken niet volledig zijn, niet beantwoorden aan de gestelde bepalingen of waarbij de hiervorenstaande bepalingen van art. 4 en 5 niet in acht zijn genomen, blijven bij de beoordeeling buiten verdere beschouwing.

Art. 7. De ingekomen ontwerpen met de daarbij behoorende bescheiden zullen worden beoordeeld door een Jury, bestaande uit de HH. A. D. N. van Gendt, J. H. W. Leliman, P. van Exter, C. H. Eldering, Architecten en Bouwkundigen en J. W. C. Tellegen, Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht, allen te Amsterdam.

Art. 8. Uiterlijk binnen twee maanden na den datum van indiening, genoemd in art. 2, brengt de Jury haar rapport uit aan de besturen der prijsvraag-uitschrijvers. Dit rapport wordt ten spoedigste openbaar gemaakt in het „Bouwkundig Weekblad".

Art. 9. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der prijsvraag-uitschrijvers, terwijl alle ontwerpen en bescheiden gedurende minstens drie weken zullen worden tentoongesteld in het gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam. Daarbij ligt het Jury-rapport ter lezing.

Art. 10. De niet-bekroonde ontwerpen kunnen binnen een week, na afloop der tentoonstelling worden afgehaald aan genoemd gebouw op vertoon van motto en herkenningsteeken of zullen desverlangd voor de inzenders buiten Amsterdam, franco worden teruggezonden aan de correspondentie-adressen.

Vastgesteld 7 Maart 1908.

Het Bestuur van Amstels Bouw-Vereeniging.
P. van Exter, *Voorzitter.*
J. B. Sellmeyer, *Secretaris.*

Het Bestuur der afd. Amsterdam der Maatij tot Bevordering der Bouwkunst.
W. J. de Groot, *Voorzitter.*
J. H. W. Leliman, *Secretaris.*

De Jury:

J. H. W. Leliman, *Voorzitter.*
A. D. N. van Gendt.
J. W. C. Tellegen.
C. H. Eldering.
P. van Exter, *Secretaris.*

Exemplaren van dit programma op franco aanvragen gratis te verkrijgen bij Firma F. van Rossen, Heerengracht 281, te Amsterdam.

ONTWERP WOONHUIS NOORDERIJPOLDER VIII

BIJ OOSTZAAN

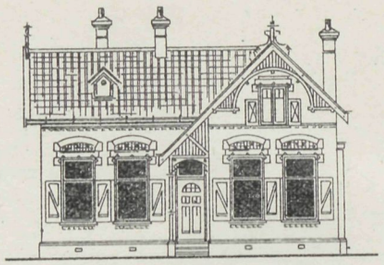

VOOR GEVEL

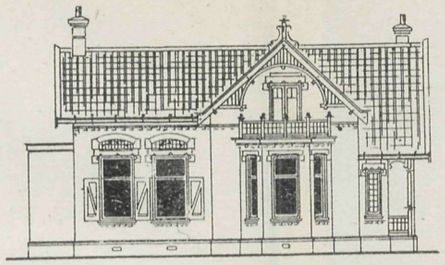

R. ZIJGEVEL

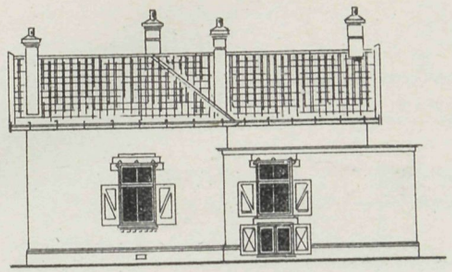

L. ZIJGEVEL

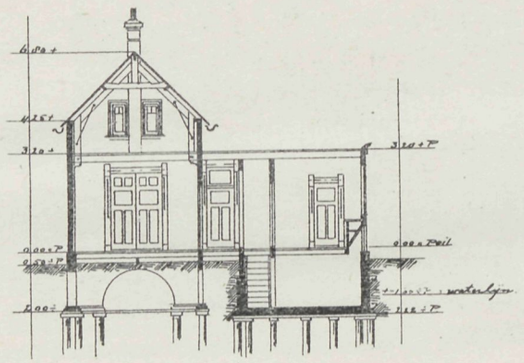

DOORSNEDE A B

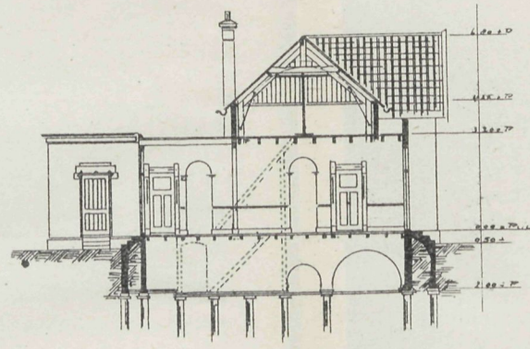

DOORSNEDE C D

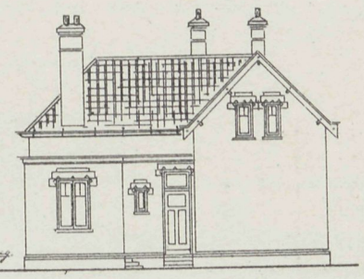

ACHTERGEVEL

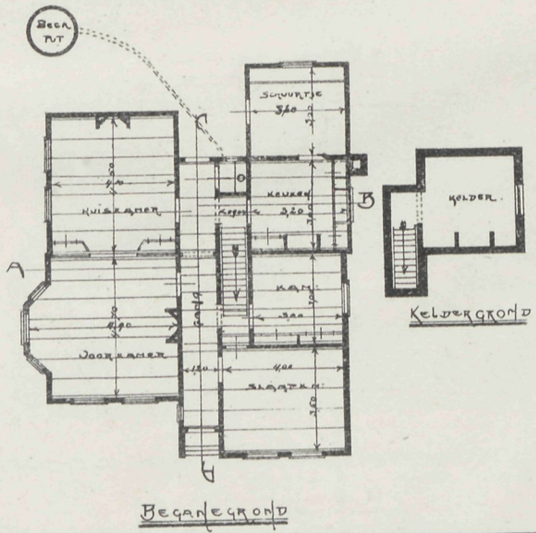

BEGANEGROND

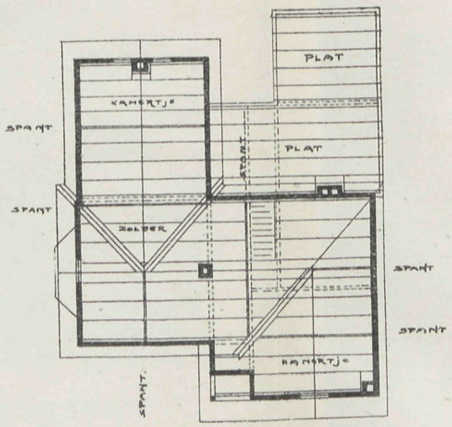

VERDIEPINGGROND

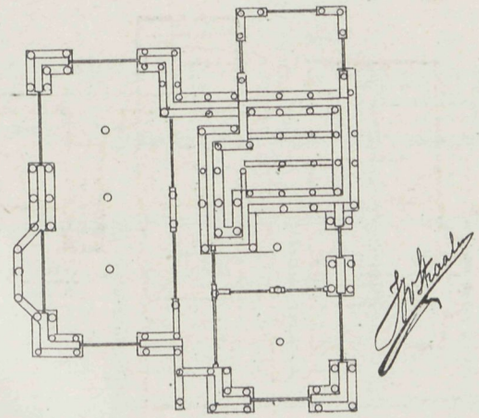

PLAN PAALFONDEERING

Vademecum der Bouwvakken

23e Jaargang 1908

Afl. 6 Plaat 17

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

2 April 1908. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 7.

Bij de Platen.

School voor lager onderwijs te Heerenveen,

DOOR

K. STRAATSMA, Gemeente-Architect.

De school, waarvan de plaat en tekstfiguren allen het geheel uitvoerig weergeven, is gebouwd te Heerenveen (gem. Schoterland), door den gemeentearchitect K Straatsma. Het gebouw is opgetrokken in grijze vlakke Waalklinkers, het trasraam van bruine klinkers (Dokkemers), de banden van helderroode siersteen (fabrikaat Van der Loo). De afdekkingen zijn van zandsteen. De school is voorzien van centrale verwarming. De kosten voor den bouw bedragen *f* 70,000.

De Dam-prijsvraag.

Hoe meer het oogenblik nadert dat de prijsvraag beantwoord zal zijn, hoe menigvuldiger de eigenaardigheden worden, aan deze prijsvraag toegevoegd. Het is maar jammer, dat de tijd zoo opkort, het zou anders, zoo voortgaande, hoewel als een schraal beloonde prijsvraag ontvangen, nog wel eens een der best beloonde kunnen worden.

De bewoners van het Rokin verdeelen zich namelijk in twee partijen. De eene partij wil het Rokin dempen, de andere het water behouden en waar nu de eerste er *f* 300 voor over had om bij de belooning te voegen aan het bekroonde ontwerp, dat daarbij het Rokin wil dempen, gaat de andere partij daar boven en looft *f* 1000 uit, als de bekroonde het Rokin wil behouden en slechts een klein gedeelte bij den Dam dempen. Waarlijk, dat is nog een echt buitenkansje voor hen, die aan de mededinging zijn begonnen. Wij gelooven niet, dat de laatste partij het meeste succes zal hebben. Zooals het Rokin vroeger was, waren wij voor het behoud, doch nu de aansluitingen van het Damrak en de geheele bestemming van Rokin zoo gewijzigd zijn, wat het

levendig handelsverkeer betreft, nu levert, dat stille water, zonder eenige herinnering aan het verleden,zooveel bekoorlijks niet op, om voor het behoud te strijden. Bovendien, de stad vraagt naar een betere communicatieweg van de Munt tot aan het Centraal Station en die wordt nooit verkregen, wanneer de toestand zoo halfslachtig blijft. Ontdaan van al zijn eigenaardigheden, die vroeger de talrijke pakschuitenveren daar aanboden, heeft het Rokin als vaarwater weinig aanlokkelijks meer en is het te hopen, dat de hooge belooning, die de Rokinbewoners aan de prijsvraag toevoegen, geen oorzaak mag zijn, dat de plannen naar de prijs gevormd zullen worden. De tijd heeft alles zoo vervormd, dat tegenstanders der demping voorstanders zijn geworden bij de aanschouwing van den toestand, zooals die thans geworden is.

Doorsnede AB.

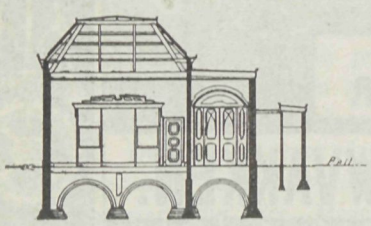

Bij de tekstfiguren.

Wij gaven in een onzer vorige afleveringen een gevel voor een een-familie-woonhuis. Voor gelijk doel is de gevel die de tekstfiguur thans te zien geeft.

Evenzoo een ontwerp van den bouwmeester W. Verschoor.

Cementine constructie.

De firma Moens Beck te Bloemendaal zond dezer dagen een vrij belangrijke brochure rond. Daarin komen talrijke afbeeldingen van gebouwen voor, opgetrokken in Amerika en voornamelijk bestaande uit metaalgaas en haringgraatstaal, overdekt met cement. Wanneer men die afbeeldingen ziet, dan komt men tot de overtuiging dat die constructie een zeer grooten omvang heeft verkregen en ongetwijfeld zal dat spoedig ook hier te lande het geval zijn. Als in Amerika men op die wijze 17 verdiepingen hooge huizen weet te construeeren en men zich bij de constructie goed bevindt, dan zal dit voorzeker ook hier zoo zijn, waar de huizen zich nog tot enkele verdiepingen slechts bepalen. In de brochure vinden wij vermeld dat de rijksbouwmeester van den staat Ohio, de cementine constructie van zulk overwegend belang achtte, dat hij in het jaar 1904, in zijn jaar-rapport, eenige algemeene aanwijzingen gaf van de te gebruiken cement pleister. Daarin komt voor. Dikte der eerste laag 12 Mm. Om goed werk te krijgen moet haringgraatstaal stevig gespannen worden tegen staande ribben welke 304 Mm. hart op hart staan. Aan de mortel moet een hoeveelheid vezels worden toegevoegd. Maakt daartoe het oppervlak dat gepleisterd moet worden voldoende vochtig en mengt een deel zuiver portland-cement met twee

Doorsnede CD.

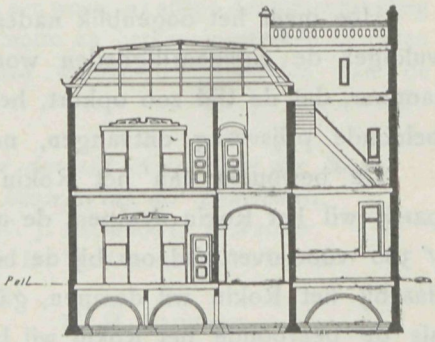

deelen zand en een half deel kalk. Is deze laag voldoende hard, dan wordt deze weder nat gemaakt en de tweede laag daarover aangebracht, deze laag moet 6 Mm. dik zijn. Mengt daarvoor een deel cement, een deel fijn zand en twee deelen middelsoort zand of gemalen graniet. Voor deze laag is verhard, kan deze opgewerkt worden waardoor het vlak het aanzien van metsel werk verkrijgt. Wat kalk er bij gevoegd verhoogt de samenhang. Die vlakken welke af zijn, moeten in het warme jaargetijde minstens 14 dagen achtereen met vochtige doeken bedekt blijven om te snelle drooging te voorkomen.

Oostelijke gevel.

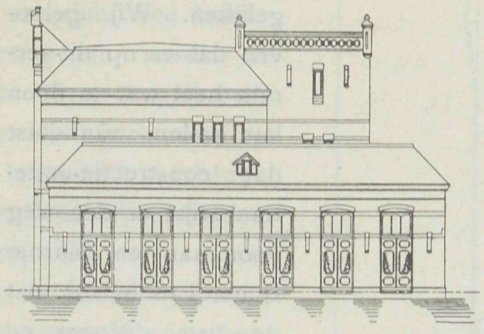

Nu wordt die aanwijzing niet overal gevolgd. Haringgraatstaal wordt daarbij dan bedekt met een dikke laag bestaande uit portland-cement en kalkmortel en wel een vat cement op drie vaten haar en kalkmortel. Deze mortel wordt in bakken gedaan zoodat de cement in kleine hoeveelheden bijgevoegd kan worden juist vóór het gebruik, zoodat de cement niet kan verharden voor deze opgebruikt wordt. Is deze laag voldoende hard, dan wordt op de andere zijde van het staal van dezelfde specie een bedekking van 13 Mm. aangebracht. Zijn beiden voldoende hard, dan komt daarover de laatste bedekking. Dan kan het cement gekleurd worden om imitatie van andere materialen na te bootsen, men kan ook door bijvoeging van zand of steenslag, dan aan het oppervlak een ruw aanzien geven.

Bij eerste klasse huizen brengt men gewoonlijk 4 lagen aan, de eerste om de mazen van het staal te vullen, dan een aan de binnenzijde, dan de laag bruine bedekking genoemd, een dikke laag aan de buitenzijde gewoonlijk ruw, waarover de vierde bedekking komt. Om nu een duidelijke voorstelling te geven van de constructie is in de brochure een blad met allerlei verbindingen opgenomen. Het is wel raadzaam met dit bouwartikel rekening te houden. Het komt ons voor dat wanneer men houten cementbouw vereenigt, een ontwerp eener niet te groote villa bijvoorbeeld maakt en dan de stijlen evenals men bij ons de boerenwoningen opricht opstelt, als het verband voor de omgeving, dat dan de gevels en binnenmuren tusschen stijlen gevat, gevuld zouden kunnen worden met vakken van haringgraatstaal, die men tevoren zou kunnen bewerken en doen verharden, daarna aanbrengen en verbinden hetzij door schroeven of draadverbinding. Op die wijze zou zulk een houten raamwerk spoedig opgesteld kunnen worden en de vakken op het terrein of aan een fabriek vervaardigd kunnen worden en zou men zoo van gelijk model of met luttele wijziging, een zeer

Westelijke gevel.

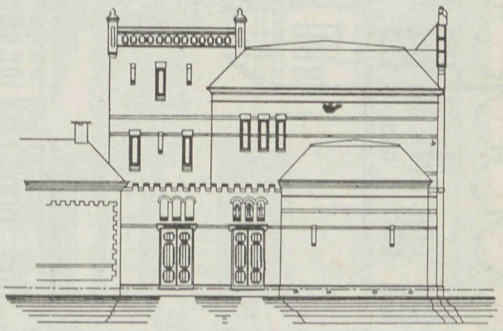

goedkoop en solied stelletje villa's spoedig kunnen leveren. Door beschildering van het muur-oppervlak zou er nog afwisseling genoeg kunnen worden ingebracht, of door het aanbrengen van leiboomen, waardoor elk huis als geheel verschillend zou gelijken. Wij gelooven dat er op dit terrein heel wat te doen kan vallen, want juist dat constructie-materiaal wijst er den weg voor aan en daarom is het van belang dat de firma Moens en Beck wijzen op het bestaan en de vele toepassingen elders, die zooals reeds gezegd, omdat wij bescheidener in afmetingen zijn, bij ons een andere toepassing kunnen vinden.

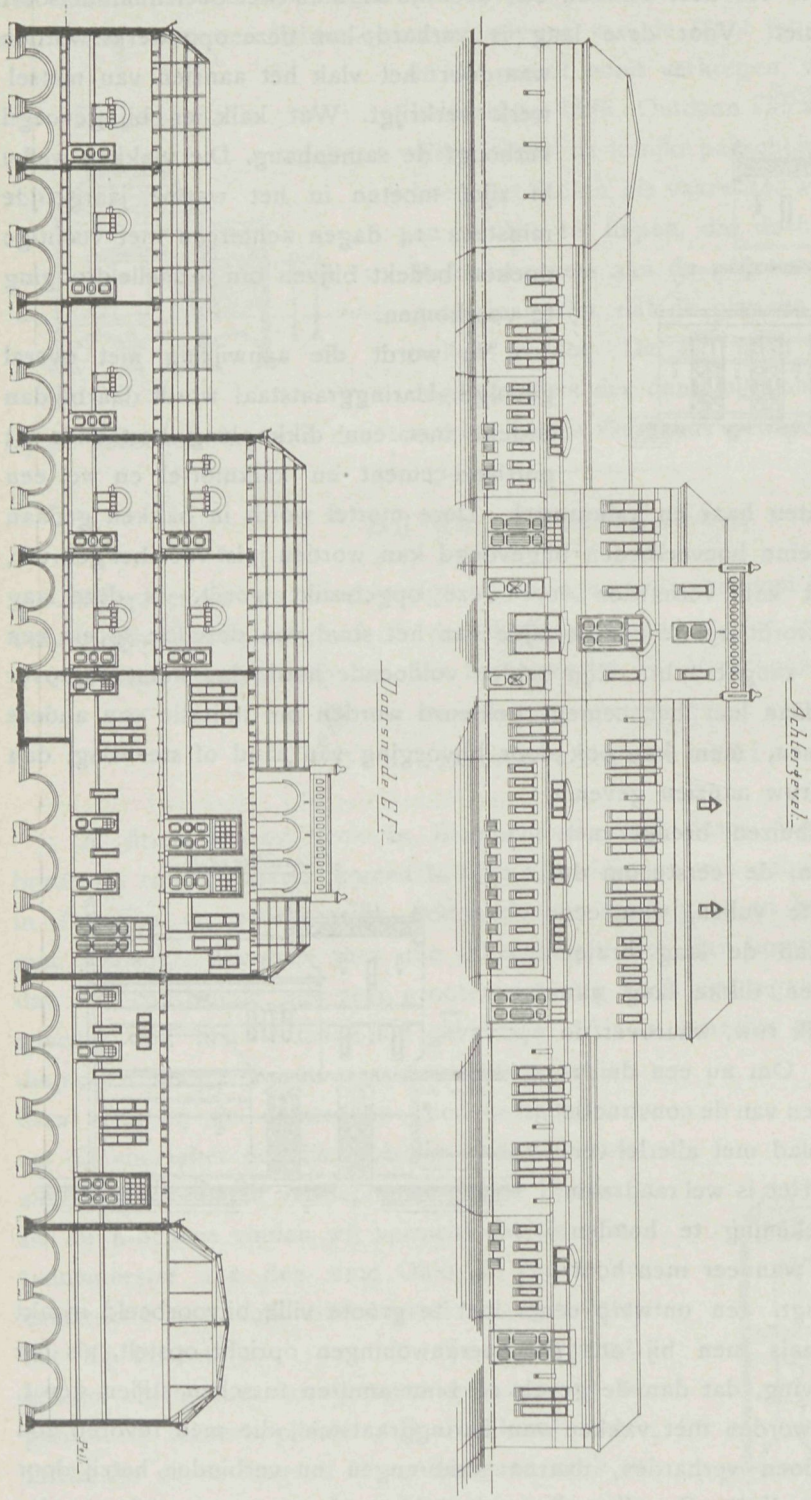

Wij leven nu eenmaal in dien tijd en zou het ons niet verwonderen dat binnen een vijf-jarig tijdperk, talrijke constructiën kunnen aangewezen worden, waarbij het haringgraatstaal de ziel van de constructie is.

De architectenbond.

Er is in de laatste dagen heel wat over dat onderwerp geredekaveld en laat het zich aanzien dat daarbij de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst niet het slechtst zal varen. Allerwegen vraagt men zich toch af waarom niet in de Maatschappij gezocht

wat men wenscht, waartoe zoo ruimschoots gelegenheid is. Was op die vraag vroeger het antwoord moeielijk, de feiten uit den laatsten tijd hebben het vergemakkelijkt dat antwoord te kunnen geven en zal ook de Mei-vergadering zeker in dien geest handelen, waardoor een bond verkregen wordt in de Maatschappij zelf, zonder hare overige organisaties schade te doen. Wat wil men eigenlijk, er wordt gezegd, meer kracht tegenover de eischen van aannemers en opzichters te verkrijgen, maar wordt daarbij wel voldoende rekening gehouden, dat het juist de architecten zijn die en aannemer en opzichter tot krachtige vereeniging hebben aangezet. Niet het geslacht dat thans opkomt, maar dat wat ging en aan het gaan is. Wat waren er een ongelukkige wanverhoudingen op het gebied waar bouwmeester en aannemer elkander ontmoeten. Men denke maar eens aan de brochure over den kerkbouw van architect Bleys met den aannemer Tool, en zoo zijn er talrijke gevallen waarbij de aannemer werd geofferd aan minder juiste omschrijvingen door den bouwmeester opgemaakt.

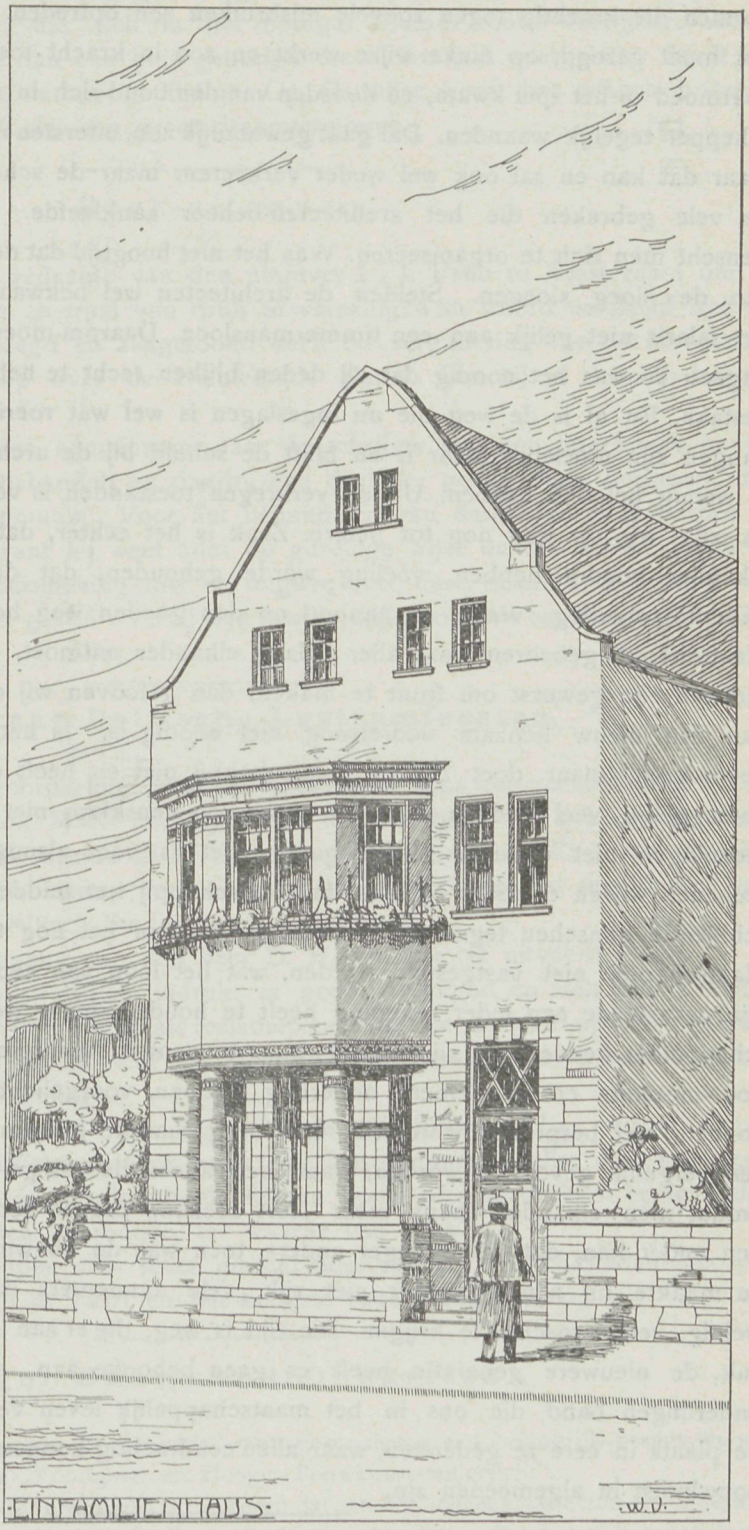

Toen kwam er oppositie, wij kunnen het ons nog levendig herinneren hoe de voormannen van den aannemersbond, toen hun bitteruurtje besteed hebben om een bond te vormen die krachtig tegen zoovele misbruiken zou optreden. Zoo kwam die bond, die het moet gezegd, op flinke wijze werkt en zoo in kracht toenam, dat daarbij wel eenige overmoed in het spel kwam, en de leden van den bond zich in de toekomst, uitvoerder en schepper tegelijk waanden. Dat gaat gewoonlijk zoo, uitersten raken elkander gemakkelijk, maar dat kan en zal ook wel weder verkeeren, maar de schuld van dat alles is geweest de vele gebreken die het architecten-beheer aankleefde. Ook tegen de opzichters wenscht men zich te organiseeren. Was het niet hoogtijd dat de opzichters zelf de handen aan de ploeg sloegen. Stelden de architecten wel bekwaamheids eischen maar bleef het salaris niet gelijk aan een timmermansloon. Daarom moest er kracht van de jongeren uitgaan en was het noodig dat zij deden blijken recht te hebben op een menschwaardig bestaan. En al is de weg die nu ingeslagen is wel wat roerig, ook dat verkeert, overgangen zijn moeielijk maar is en blijft de schuld bij de architecten, die hunne krachten te weinig beloond hebben. Uit de verkregen toestanden is veel goeds geboren geworden en zijn wij op weg nog tot betere. Zaak is het echter, dat tusschen alle partijen die elkander noodig hebben, voeling worde gehouden, dat de band blijven bestaan, en onderling overleg, vraag en aanbod op den goeden weg houde. Dat kan juist in de Maatschappij gebeuren waar aller belang elkander ontmoet, wanneer dus deze bezwaren redenen zijn geweest om front te maken, dan gelooven wij dat daarvoor het oprichten van een nieuw lichaam vooralsnog niet noodig is. Is het dan om de bouwkunst te bevorderen, maar doet dat de Maatschappij niet en heeft die in de laatste jaren niet ontzaggelijk veel gedaan, dat men maar zoo eensklaps niet kan wegcijferen omdat de meeningen niet dadelijk samen gaan. Het is voor alsnog te wenschen, en enkele teekenen wijzen er reeds op, dat de Maatschappij het middel moge vinden om de verschillende wenschen tegemoet te komen, waarvoor het nog tijd is. Waarom kan in de Maatschappij niet vastgesteld worden, wat het loon van een bekwaam opzichter moet zijn, waarmede een ieder rekening heeft te houden, maar wel wat de man voor wetenschap moet kennen om zijn functie waar te nemen. Waarom kunnen de verschillen die bouwmeesters en aannemers onderling hebben, voorgelicht door hunne speciale vakbonden, niet besproken worden in den kring waar de bouwmeesters tehuis behooren en een vergelijk gevonden worden, waar toch alleen de eenige weg de ware is. Dat kan omdat men elkander thans meer leert zoeken, dat de een beseft dat hij niet buiten den ander kan, dat was vroeger anders, toen was de bouwmeester de macht hebbende, en maakte hij zijn opzichter niet rijk, vele aannemers daarbij arm, omdat hij voor weinig, veel wenschte te krijgen. Die tijd is weg, die er aan schuldig waren zijn uit het vak, de nieuwere generatie heeft er geen behoefte aan, een reden te meer om den onderlingen band die ons in het maatschappelijk leven verbind, hoog te houden en de plaats in eere te gedenken, waar allen eendrachtig kunnen samen komen tot heil der bouwkunst in algemeenen zin.

Beton-palen.

Men maakt thans ook al heipalen van beton bij de firma Dyckerhoff & Widmann. Deze palen worden niet in den grond geslagen, doch wordt daarvoor evenals bij de

grondboring voor putten een gat geboord, dat met cement wordt volgestampt. Men kan bij de boring zien uit welke lagen de grond bestaat om bij den vasteren bodem te eindigen, terwijl water, dat zich in het boorgat bevindt vooraf verwijdert wordt. Voor het instampen wordt dan een buis gebezigd die in het gat neergelaten wordt en zich van onderen opent en de specie uitstort. Op die wijze wordt het geheele boorgat met specie gevuld en geeft dat een groot draagvermogen.

Boek-uitgaven.

Het was een goede gedachte van den uitgever L. J. Veen te Amsterdam om in zulk een geschikten vorm en fraai van druk te vereenigen in woord en beeld wat de Heer A. W. Weissman gezegd en aangetoond heeft ter vergadering van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap over de Nieuwezijds Kapel. Daarbij is de prijs hoogst billijk, slechts 50 cent.

De lezing is bovendien aangenaam, daar de schrijver met een ongekende nauwgezetheid dit onderwerp behandelt en daarbij een deel der geschiedenis herinnert, dat in het vergeetboek was geraakt. Voor het behandelen van dergelijke onderwerpen is de schrijver als geboren, want hij weet alles op gezellige wijze en met zooveel juistheid weer te geven, dat de kennismaking met de uitgave over deze belangrijke kwestie van groot nut is. De illustratiën geven daarbij een aardig kijkje op vele oud-Amsterdamsche toestanden.

Prijsvraag Delftsche Lustrumfeesten.

De jury voor de beoordeeling van de ontwerpen voor een reclameplaat — de heeren J. L. Schouten, prof. T. K. L. Sluyterman en Henricus — hebben de eindontwerpen bekroond van de heeren D. H. Kramer, M. B. Bruins en F. J. Kubatz. Het oordeel der jury luidt: Het ontwerp voor eene maskerade-reclameplaat ten dienste van het 12e lustrum van het Delftsch Studentencorps is gereed.

De jury wees de teekening van den heer D. H. Kramer ter uitvoering aan.

De plaat maakt een prettigen indruk, is goed geteekend en stelt een levendig tafereel uit een stoet ruiters voor. Zij zal als reclameplaat zeker de aandacht op zich vestigen.

De heer Kramer is oud-lid van het Delftsch Studentencorps en sedert een paar jaar kunstschilder te 's Gravenhage.

De redactie en de uitgever van het Studenten-Weekblad hebben een prijsvraag uitgeschreven voor een omslagteekening voor twee feestnummers, welke in de feestweek zullen verschijnen. Als prijs wordt uitgeloofd een boek- of plaatwerk of eenig ander voorwerp, ter keuze van den bekroonde, ter waarde van *f* 25.

De deelneming staat open voor leden en oud-leden van het Delftsch Studentencorps; de teekeningen moeten zijn in zwart en ten hoogste twee vlakke kleuren.

Hooger Bouwkunst-Onderricht.

De vereeniging „Architectura et Amicitia" nam dezer dagen een belangrijk besluit en wel tot oprichting eener afdeeling „Voortgezet en Hooger Bouwkunst-onderricht".

Reeds dikwerf was er in de vereeniging op gewezen dat aan het hooger architectonisch onderwijs veel ontbrak en dat men het daarom noodig oordeelde in afwachting dat de regeering zich dit onderwijs zal aantrekken, zelf de handen aan het werk te slaan.

In overleg met het bestuur van de Academie van Beeldende Kunsten en anderen, werd het volgende vastgesteld:

Bestuur bestaat uit 12 leden, waarvan minstens 7 gewone leden van het genootschap moeten zijn. Voor 1908—1909 bestaat het bestuur uit de heeren: H. P. Berlage Nzn., Jos. Th. J. Cuypers, I. H. de Groot, R. N. Roland Holst te Laren, Jan Kalf te 's-Gravenhage, Prof. dr. I. Six Jan Stuyt, I. W. C. Tellegen, Kapitein W. J. M. van den Wijnpersse te Arnhem, W. Kromhout Czn., H. A. J. Baanders en Maurits Plate.

Dagelijks bestuur bestaat uit 5 leden: de voorzitter, secretaris en penningmeester van Architectura et Amicitia en de heeren H. P. Berlage Nzn. en Jos. Th. J. Cuypers.

Het is een drie-jaarlijksche cursus en wordt gehouden in de maanden October tot Maart, vier malen wekelijks, des avonds van 7 tot 9 uur, alzoo $3 \times 92 = 276$ avonden. Waarschijnlijk zullen de colleges worden gehouden in de Theoriezaal der Rijksakademie te Amsterdam.

Candidaten voor deze deelneming moeten bezitten einddiploma van de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijs, de Rijksschool voor kunstnijverheid, de Academie voor Beeldende Kunsten te 's Gravenhage, id. te Rotterdam, id. te Groningen en 2 jaar praktijk, de Quellinusschool te Amsterdam, de Kunstnijverheidsschool te Haarlem en de Industrieschool van de Mij. voor den Werkenden Stand te Amsterdam met 3 jaar praktijk of van soortgelijke inrichtingen. Eveneens het diploma van opzichter of teekenaar aan de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en de akte Middelbaar Onderwijs M^2 met 2 jaar praktijk.

Ook candidaten worden toegelaten, die bewijs kunnen overleggen, dat zij op bureaux of bouwwerken minstens vier jaren zijn werkzaam geweest, onder voorbehoud, dat dit bewijs door het Dagelijks Bestuur wordt voldoende geacht.

Voor de praktische jaren kan ook de tijd in rekening worden gebracht, voor of tijdens de lessen aan genoemde inrichtingen daaraan besteed.

Uit particuliere bijdragen en de cursusgelden worden de onkosten gedekt. Voor de geheele cursus, drie jaren lang moet betaald worden *f* **30.—** voor de 7 groepen *f* 10.—, *f* 7.—, *f* 8.—, *f* 6.—, *f* 8.—, *f* 5.— en *f* 3.— per jaar. Genootschapsleden betalen de helft.

Verdeeling van de groepen in bouwkundige onderdeelen (60 avonden) bouwkundige samenstellingen (39 avonden), kunstgeschiedenis (36 avonden), technische wetenschap (45 avonden), kunstnijverheid (30 avonden), ornament, compositie (18 avonden).

Elk jaar wordt het $^1/_3$ gedeelte van het aantal avonden voor elk onderwerp gesteld, daaraan besteed, volgend jaar wordt daaraan voortzetting gegeven, zoodat in het derde jaar elk onderwerp behandeld is. Bij de prospectussen der lessen is een uitvoerig programma gevoegd, waarbij omschreven zijn de onderwerpen die elk docent voor zijne rekening neemt.

Zij zijn groep 1, 2 en 3 bouwkundige onderdeelen enz., de heeren H. P. Berlage Nzn., Jos. Th. Cuypers, J. H. de Groot, W. Kromhout Ezn., Jan Stuyt, A. W. Weisman, H. J. M. Walenkamp.

Groep 4, kunstgeschiedenis, de heeren Jan Kalf en A. W. Weisman. Nederlandsche bouwkunst Prof. dr. J. Six en A. Pit. Beeldhouwkunst Prof. dr. W. Vogelsang. Schilderkunst R. N. Roland Holst.

Groep 5, Technische Wetenschap, de heeren W. J. M. van den Wijnpersse kapitein der genie. L. A. Sanders ingenieur cement-ijzerfabriek te Amsterdam. A. J. Th. Kok architect Gemeente werken Rotterdam. C. D. Nagtglas Versteeg electro technisch ingenieur. J. W. C. Tellegen dir. Bouw en Woningtoezicht en Mr. E. J. C. Goseling rechtsgeleerde allen te Amsterdam.

Groep 6, Kunstnijverheid, de heeren Willem C. Brouwer ceramist te Leiderdorp. Jan Kalf textielkundige te 's Gravenhage. F. Zwolle metaal kunstbewerker. K. van Leeuwen meubelkunstenaar beiden te Amsterdam.

Groep 7, Ornament compositie, de heer J. H. de Groot.

Aan degeen die den volledigen cursus heeft gevolgd, wordt op voordracht van docenten en bestuur een diploma uitgereikt.

Hiermede kwam een reeds lang besproken onderwerp tot uitvoering en heeft de vereeniging daarmede een daad gedaan die alleszins toejuiching verdient, die ongetwijfeld van grooten invloed zal zijn op de bevordering van het kunstleven in het algemeen, waarom het te wenschen is, dat de cursus een groote deelneming mag ondervinden nu er bekwame krachten genoeg zijn aangewezen om daardoor veel tot verheffing der architectuur te kunnen bijbrengen.

Gemeente Scholterland.

School Lager Onderwijs.

te Heerenveen.

Plattegrond verdieping.

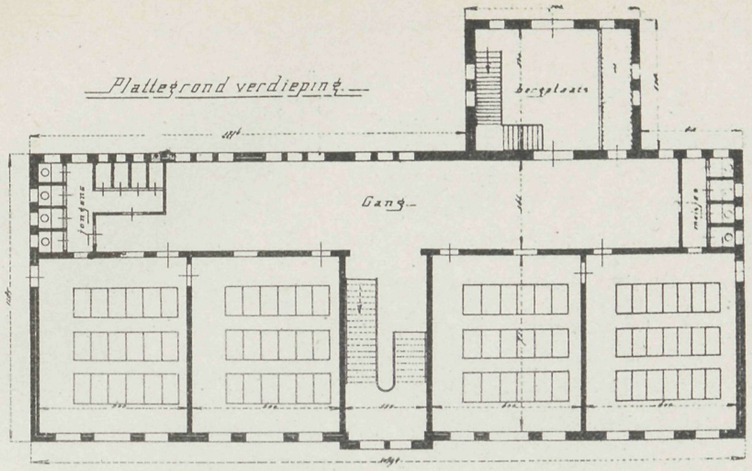

Voorgevel.

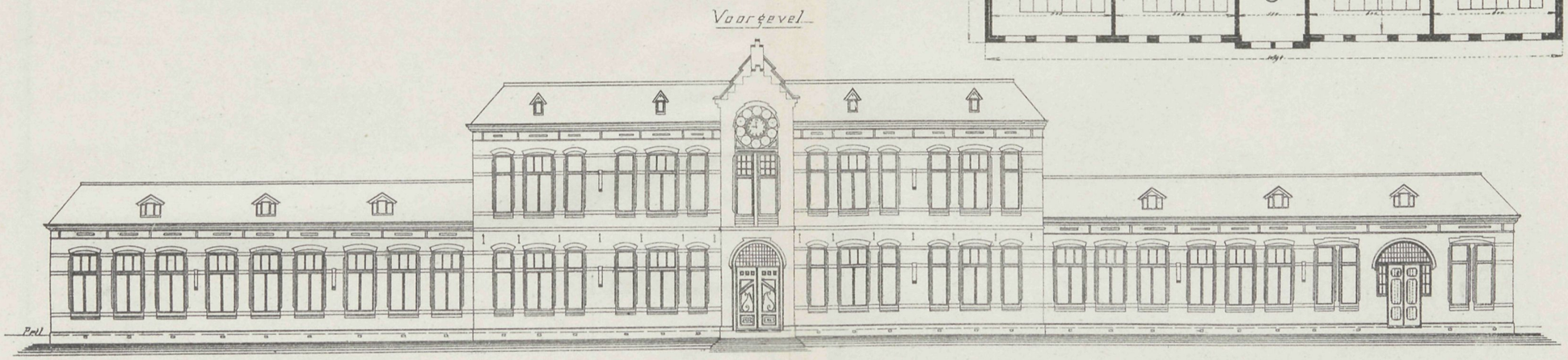

Plattegrond.

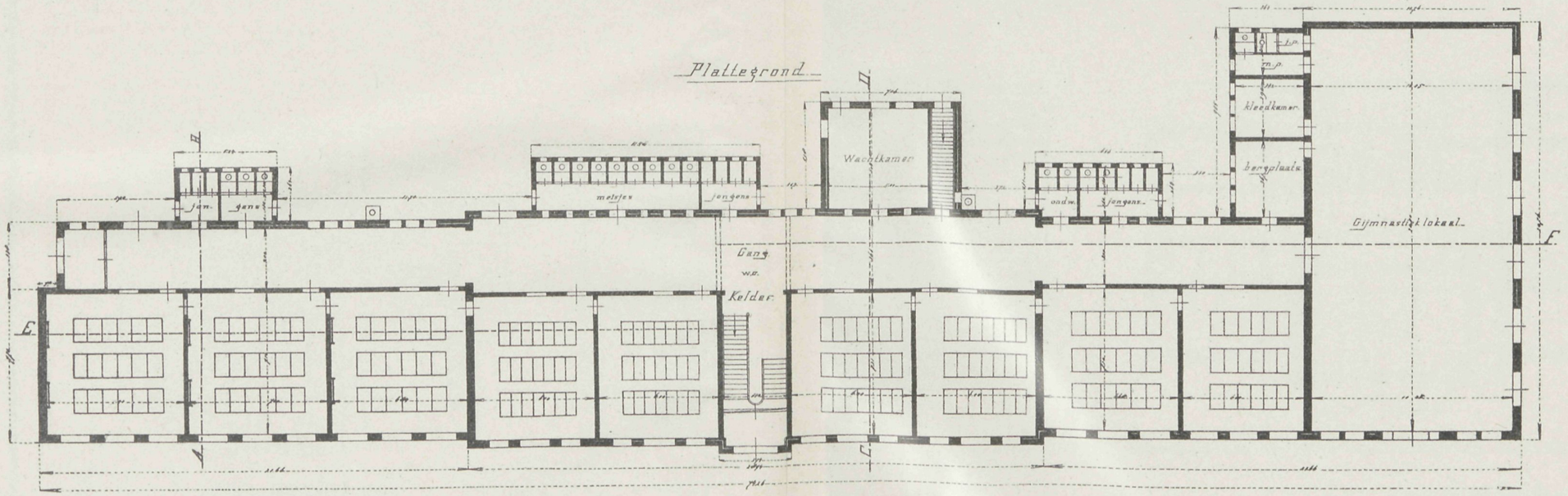

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

16 April 1908. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. N. 8.

Bij de Platen.

Ontwerp van een Raadhuis.

DOOR

D. VAN BERGEN.

Dit ontwerp was indertijd een der mededingenden op de prijsvraag voor een raadhuis te Zeist, en was een der laatst aangeblevene zes, waaruit het bekroonde, thans gebouwde, gekozen is. Zooals plannen en gevels doen zien, is het een zeer verdienstelijk ontwerp, regelmatig ingedeeld en met een monumentalen gevelbouw. De indeeling van het plan beganen grond, is op het midden den hoofdingang, waarvan door ruime vestibule de dwarsgang waarin de hoofdtrap wordt bereikt. Rechts van die vestibule bevinden zich de kamers voor den gemeente architect en ontvanger, daarachter kasten, trappen, twee verschillende zalen enz. Links wacht- en bodekamer, kamer voor den burgerlijken stand, trouwzaal, waartegen de concierge woning. Op de eerste etage op het midden de raadzaal, voorzien van bovenlicht, rechts commissiekamer, links burgemeesterkamer, achter deze de secretarie, benevens twee andere lokalen. In het sousterrein bergplaatsen voor archief, inrichting der centrale verwarming enz.

De Dam-prijsvraag.

De tijd van inlevering der ontwerpen, waarin men getracht heeft wijziging te brengen door dien te verlengen, blijft vastgesteld. Dat is een goed besluit: daar is iets onregelmatigs in het feit om in de conditiën, bij program vastgesteld, wijziging te brengen. De een heeft op den termijn gerekend en zijn arbeid reeds voltooid, had hij de wetenschap gehad dat de inleveringstermijn niet zeker was, dan had hij zijn ontwerp nog wat kunnen wijzigen, waartoe de reeds volledige afwerking nu geen gelegenheid meer biedt. Een ander, die verlenging krijgt, kan nog profiteeren van de denkbeelden, die zich

in lateren tijd hebben voorgedaan. Daarom achten wij een vastgestelden termijn voor elke prijsvraag van groot belang en moet deze onveranderd blijven, tenzij een onvoorzien geval wijziging noodig maakt, maar dit moet dan ook binnen zeer kort tijdsbestek na de uitschrijving worden bekend gemaakt. Dat was hier het geval niet. De tijd was grootendeels verstreken toen de vraag kwam en dat geeft storing in den strijd.

Nieuwe Zijds Kapel.

Als leden der commissie van onderzoek naar den toestand van de N. Z Kapel zijn uitgenoodigd de heeren dr. P. J. H. Cuypers, Th. M. Margadant, C. Muysken (Baarn), F. J. Nieuwenhuys (directeur van Publieke Werken te Utrecht) en C. D. Posthumus Meyjes, allen architecten; en voorts de ingenieurs J. van Hasselt en R. P. J. Tutein Nolthenius.

Station Gooische Stoomtram.

Een der eigenaardigste kleine stations is dat van de Gooische Stoomtram te Laren (N.-H.), gebouwd volgens de plannen van den architect H. D. Tabak in het vorige jaar. De tekstfiguur geeft den voorgevel te zien de inrichting is (van rechts naar links): wachtkamer, vestibule, kantoor voor den chef, goederenlokaal, closets, urinoirs en daarboven chefswoning.

Stationsgebouw te Laren (N H.).

In verband met de beschikbaar gestelde bouwsom (*f* 7400) was eenvoud een gebiedenden eisch. De gevels zijn opgetrokken van geelen verblendsteen, van de firma Van der Loo te Dieren, gedecoreerd met hard steen en een enkele band en vlechting van rooden verblendsteen. Het geheel is gedekt met roodverglaasde z.g. platte pannen.

De wachtkamer is voorzien van eene geheel in 't gezicht gehouden hangkap met

steekwerk versierd. De wanden in dit vertrek zijn ter hoogte van 1.50 M. met lambriseeringen betimmerd en verder in pleisterspecie afgewerkt. Een Oud-Hollandsche schoorsteenbetimmering en daarbij in stijl gehouden raam en deurbetimmeringen geven het interieur een eenvoudig en degelijk cachet, waarvan de gezelligheid wordt verhoogd door het door de gekleurde bovenlichten van glas in lood warm invallend licht. Pleister zoowel als schilderwerken van dit vertrek zijn in lichte kleuren gehouden.

De vestibule met tegelvloer en dito lambriseeringen geeft toegang tot de perrons, waarvan vier treinen voor vier verschillende richtingen zijn te bereiken, zonder dat de reizigers de rails behoeven over te steken.

Door middel van een in de vestibule aangebracht loket bestaat gelegenheid tot verkoop van plaatskaarten en het verstrekken van inlichtingen van uit het kantoor van den chef.

Boven het lokaal bestemd voor de opslag en expeditie der bestel- en vrachtgoederen, bevindt zich de chefswoning, bestaande uit 3 kamers, waarvan 2 en suite, keuken, zolder enz. Van uit de loggia dezer woning geniet men een verrassend mooi vergezicht over het schoone Gooische landschap.

Zooals ook de gevels duidelijk weergeven, was het de bedoeling van den ontwerper, een geheel te vormen, dat zooveel als de eischen welke aan een station moeten worden gesteld en de geringe bouwsom welke disponibel was, toelieten, in overeenstemming was met het eigenaardig landelijk karakter der Laarder dreven.

Internationale Tentoonstelling 's Gravenhage 1908.

Gedurende de maanden Juli-Augustus en September van dit jaar zal een groote internationale tentoonstelling gehouden worden te 's Gravenhage, welke belooft een groot succes te hebben; alle takken van handel, nijverheid, wetenschappen, schoone kunsten, enz. zullen daarbij vertegenwoordigd zijn. Meer speciaal zullen de tabakindustrie, de distilleerderij, de zuivelproductie, de brouwerij, speciale afdeelingen vormen. Ten einde deze handelsmanifestatie behulpzaam te zijn, hebben de directiën der Staats Sp. wegen en H. S. M. eene korting van 50 % toegestaan op hunne gewone tarieven, voor alle goederen voor deze tentoonstelling bestemd. Deze welwillende beschikking zal zeker door alle tentoonstellers worden goedgekeurd en strekt die maatschappijen tot lof. Voor inlichtingen betreffende deze tentoonstelling kan men zich wenden tot het secretariaat, Nieuwe Haven nr. 1—3 te 's Gravenhage.

Een zwevende brugmontage.

In Zweden is in December 1907 in de nabijheid van Nyslott in Finland dergelijke arbeid uitgevoerd. Het betrof hier de verschuiving van eene spoorbrug van 125 M. spanning en 776 ton gewicht, die, op voorstel van de Brugbouwmaatschappij Gustavsburg, voor $^3/_4$ van de lengte op de spoordijk aan land gemonteerd werd, terwijl het laatste 4de deel aan de andere zijde van 't landhoofd vrij boven 't water uitgebouwd werd. Onder dit uitgebouwde deel werden, nadat 't klinkwerk klaar was, twee samengekoppelde schuiten met passend gestel gebracht, op welke het brugeinde gestut werd. Het andere einde aan de landzijde, rustte daarbij op 2 wagens, die ieder met 8 wielen en 70 cM. spoorwijdte op rails liepen. In tegenstelling met de Zweedsche brug die om een vast punt op 't landhoofd gedraaid werd, gaf men hier de voorkeur aan een verschuiving in de richting der lengte-as van de brug; in overeenstemming daarmee waren de spoorstaven voor de wagens op $^3/_4$ van de bruglengte en met een as-afstand overeenkomende met den afstand der beide zijwanden, van 7.5 M., gelegd. Van het gewicht van de brug kwamen 166 ton op iederen wagen, terwijl de schuiten, die beide loodrecht op de brug-as en de richting van de verschuiving en evenwijdig aan de stroomrichting gelegd waren, ieder 222 ton te dragen hadden. De

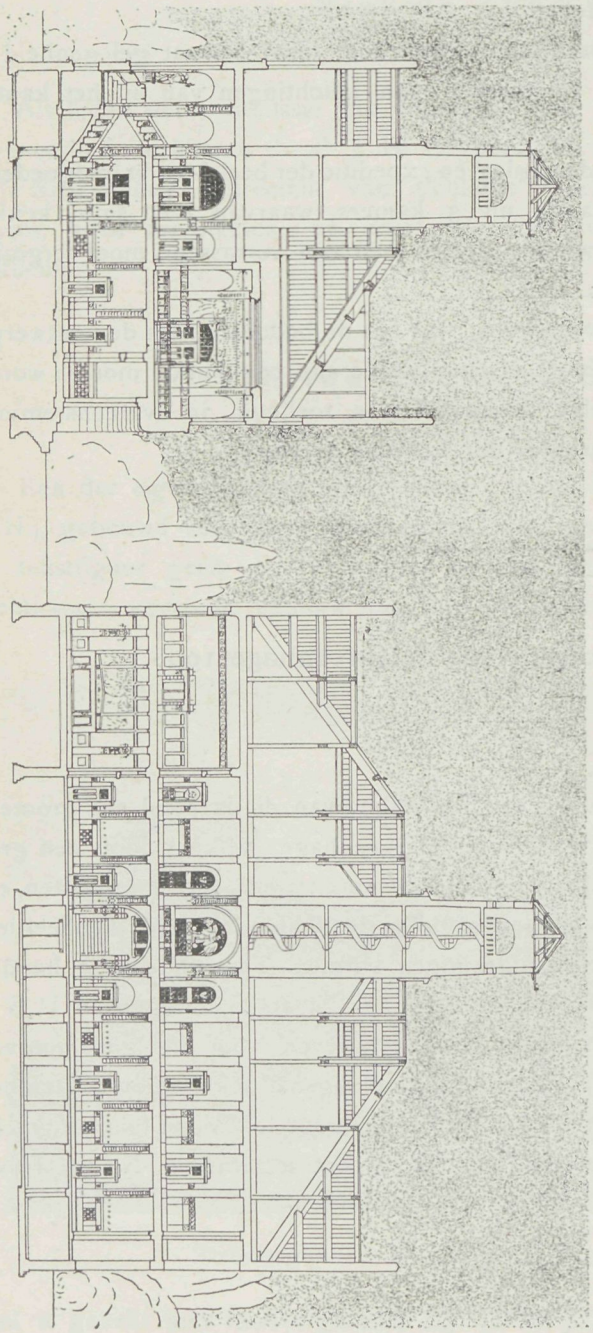

Doorsnede over lengte en breedte.

schuiten waren zoo symetrisch mogelijk stroom op- en afwaarts in verscheidene richtingen met staaltrossen verankerd.

De ankerkabels, staaldraad van 16 tot 30 mM. dikte, liepen op windassen die op de schuiten en op 't bruggehoofd gemonteerd, ieder door zes man bediend werden en voor 't houden van de rechte richting bij 't verschuiven dienden. De eigenlijke arbeid van 't verschuiven had plaats van 't landhoofd uit, eveneens door windassen en twee dommekrachten van ieder 10 ton draagkracht en duurde ongeveer 7 uren.

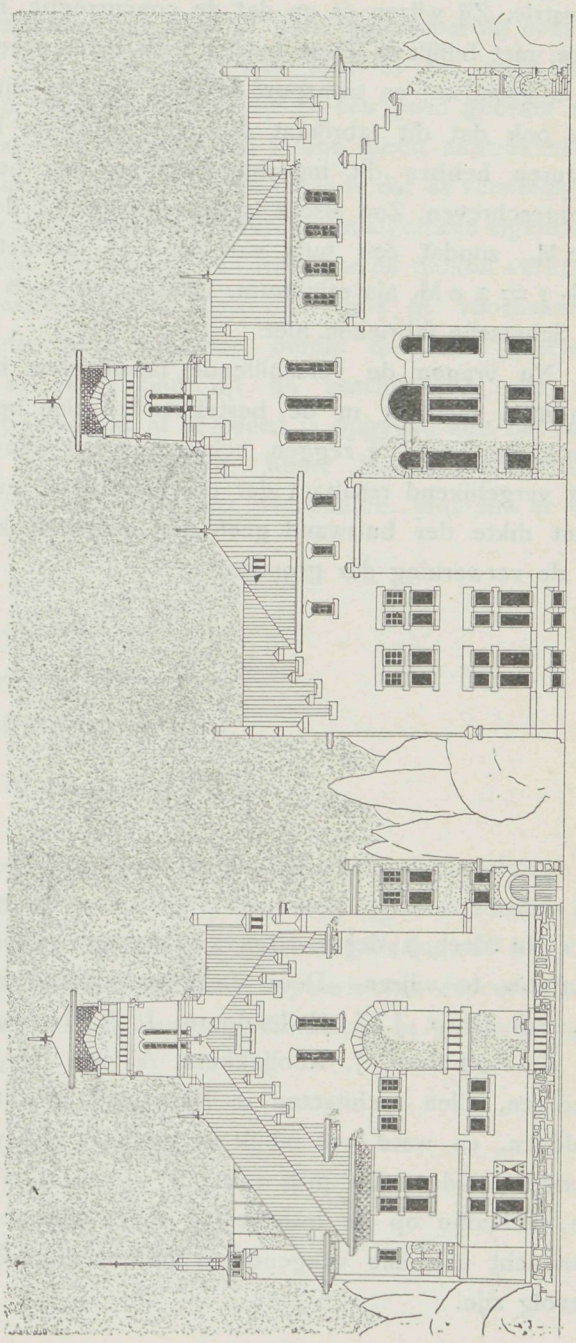

Zijgevels.

Een Kerkbrand.

Duitschland moest weder een zijner kerkgebouwen missen.

Door een tot nog toe onbekende oorzaak, men vermoedt kortsluiting, is in de afgeloopen week, Maandagavond 8 uur, de garnizoenskerk te Berlijn afgebrand. Tusschen de belendende woonhuizen gebouwd aan de Neue Friedrichstrasse, had het kerkgebouw uiterlijk weinig aantrekkelijks, doch innerlijk was daarin een groote waarde aan trofeeën opgeborgen. De kerk werd gesticht door Friedrich Wilhelm I en op 31 Mei 1722 ingewijd. In de grafkelders waren 14 generaal-veldmaarschalken en 50 generaals bijgezet.

Het was dus een voor de geschiedenis hoogst belangrijk gebouw.

De Nederlandsche Buizenfabrikanten.

Van de fabrikanten is een oproep uitgegaan tot betere bescherming hunner industrie. Zij wijzen er op dat de concurrentie, hen door het Belgisch fabrikaat aangedaan, niet billijk is. Deze buizen toch hebben een veel te geringe wanddikte, waardoor zij in grondstof en transport billijker kunnen zijn. De beproeving door druk, bevestigd dan ook dat dit fabrikaat dun van wand is. Reeds vele bouwmeesters en gemeentebesturen hebben dit ingezien, waarom een bepaalde wanddikte bij bestekken wordt voorgeschreven. Zoo eischt 's-Gravenhage $^1/_{20}$ deel van den diameter vermeerderd met 1 c.M., zoodat een buis van 20 c.M. diameter een wanddikte moet hebben van $1 + 1 = 2$ c M. als minimum. Daaraan voldoen de Belgische, zoowel als de Engelsche en Schotsche fabrieken niet.

Nu vragen de verschillende fabrikanten hiervoor de aandacht en wenschen de conditiën hierover in de bestekken te zien opgenomen. Er is voor de vraag van de fabrikanten veel te zeggen, echter zou het wenschelijk zijn, dat de fabrikanten daarbij een vergelijkend resultaat der proefnemingen omtrent drukvastheid konden overleggen, want dikte der buiswand geeft niet alleen de kracht aan, maar meer nog het gehalte en de verwerking der grondstof.

Bouwfragmenten.

Nu deel 9 dezer uitgave aanvangt, wenschen wij even nader op het bestaan daarvan te wijzen. Door de gewaardeerde medewerking van de H.H. H. Bonda, H. van Dorp, J. J. Hellendoorn, I. A. Heuvelink, M. Kuyper Czn., G. J. Rutgers, G. C. Rothuizen, J. Rooijakkers, A. van de Sandt, I. D. Tabak, W. Verschoor en anderen, allen architecten in Nederland, mocht de uitgave steeds meer en meer gaan voldoen, en werd een billijk en geschikt plaatwerk, waarin velen aanleiding tot studie konden vinden. De prijs van *f* 7.— voor 130 platen is niet te hoog gesteld. Om nu de deelname op de inteekening meer algemeen te maken, vestigen wij nogmaals de aandacht van alle vakgenooten op de uitgave, niet twijfelend, of dit zal van gunstig gevolg zijn.

Bescherming van Oudheden.

Nu er tegenwoordig zoo lichtzinnig wordt gedacht over het bestaan van oude bouwwerken en al het eigenaardige, het verleden kenmerkende, wordt vernietigd en gesloopt, is het wel merkwaardig te vernemen hoe men in Italië tegenwoordig over de bescherming van oude kunst denkt. Zoo gaandeweg had men al het oude doen verdwijnen in handen van Engelschen en Amerikanen, die er een goed gebruik van wisten te maken en werden vele gebouwen ontroofd van hunne meest aantrekkelijke versieringen. De overheid ging zich daarmede bemoeien en meende dat de versieringen, die door het publiek steeds gaarne werden gezien, er behoorden tot algemeen eigendom. Een burger te Verona in Italië, had voor zijn woning een fraai ijzeren balkon verkocht bekend door zijn oudheid en ontnam daardoor aan het huis de voornaamste aantrekkelijkheid. De overheid beboette hem daarvoor, omdat deze van meening was dat het publiek van ouds-her af recht had op de beschouwing van dat bouwfragment. Hoewel die bescherming wel wat al te breed is opgevat, zou het toch wel wenschelijk zijn, dat die geest tot bescherming onzer laatste architectuur-overblijfselen uit het verleden, van Verona eens naar hier overwaaide. Wat zou er een massa te beboeten vallen.

Godon-Prijsvraaag.

Deze prijsvraag voor 1908, uitgeschreven door de Nederlandsche Vereeniging tot bevordering van Kunstnijverheid »Arti et Industriae«, verkreeg 35 antwoorden. De beoordeeling vindt spoedig plaats. De uitslag wordt op de ledenvergadering, 16 Mei e.k. des avonds te 8 uur, bekend gemaakt. Alsdan zal eene expositie van de ontwerpen gehouden worden in de Arti-zaal van het Zuid-Hollandsche Koffiehuis te 's-Gravenhage. De toegang is vrij voor belanghebbenden.

Prijsvraag-Diploma.

Het Uitvoerend Comité voor den in Augustus 1908 te houden Tentoonstelling van Werkstukken vervaardigd door Handwerkslieden, waaraan een Gebonden en Vrije Wedstrijd verbonden is, schrijft een prijsvraag uit voor een Diploma.

Het Diploma, dat moet dienen tot bekroning in de wedstrijden, moet het volgende opschrift bevatten :

Departement Alkmaar van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.

Tentoonstelling van voorwerpen vervaardigd door handwerkslieden, gehouden in Augustus 1908 te Alkmaar.

Diploma voor toegekend aan te
in den wedstrijd voor het

Het Uitvoerend Comité: *Voorzitter.*

Secretaris.

De aan deze prijsvraag verbonden bepalingen zijn als volgt :

De grootte der oorspronkelijke teekening moet zoodanig zijn, dat zij langs photo-lithografischen weg op een formaat van 25 × 35 cM. kan worden gereproduceerd, het ontwerp mag niet grooter zijn dan 50 × 70 cM.

Het opschrift en de verdere beschrijving zal passend uitgevoerd moeten worden; de lettersoort en de groepeering moet aangebracht zijn.

Uit de teekening zal moeten blijken, dat de tentoonstelling gehouden wordt te Alkmaar; het ontwerp mag naar verkiezing in de hoogte of in de breedte van het papier worden aangebracht.

De teekening moet voorzien zijn van een motto of spreuk, aan de achterzijde gesteld en vergezeld zijn van een gesloten en verzegeld couvert, bevattende naam en woonplaats van den ontwerper, terwijl op het couvert een correspondentie-adres moet zijn aangegeven om briefwisseling mogelijk te maken.

Er worden uitgeloofd :

Een 1e prijs van *f* 20.—, een 2e prijs van *f* 10.— en een eervolle vermelding.

De beoordeeling der ingezonden ontwerpen zal geschieden door de heeren J. Cock, Leeraar in het Handteekenen aan de Cadettenschool, P. N. Leguit, Architect, G. Looman, Directeur der Gemeentewerken, allen te Alkmaar.

De teekeningen moeten vrachtvrij, plat verpakt in carton, voor of op den 1sten Juni 1908 worden toegezonden aan den heer G. Looman te Alkmaar, Voorzitter van het Tentoonstellings-comité.

Het met den 1sten prijs bekroond ontwerp, blijft het eigendom van het Comité, terwijl de ontwerper zonder eenige nadere belooning verplicht is, bij het uitvoeren der reproductie, door het nazien der proeven een goede bewerking te bevorderen.

De niet bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van de inzenders.

Alle ingezonden ontwerpen worden gedurende den tijd waarop de Tentoonstelling van Werkstukken gehouden wordt in het gebouw der Huishoud- en Industrieschool te Alkmaar tentoongesteld, daarna worden ze franco teruggezonden.

Het Uitvoerend Comité,
G. Looman, *Voorzitter.*
P. de Lange P.B.z., *Secretaris.*

LINKER ZIJGEVEL.

VOORGEVEL.

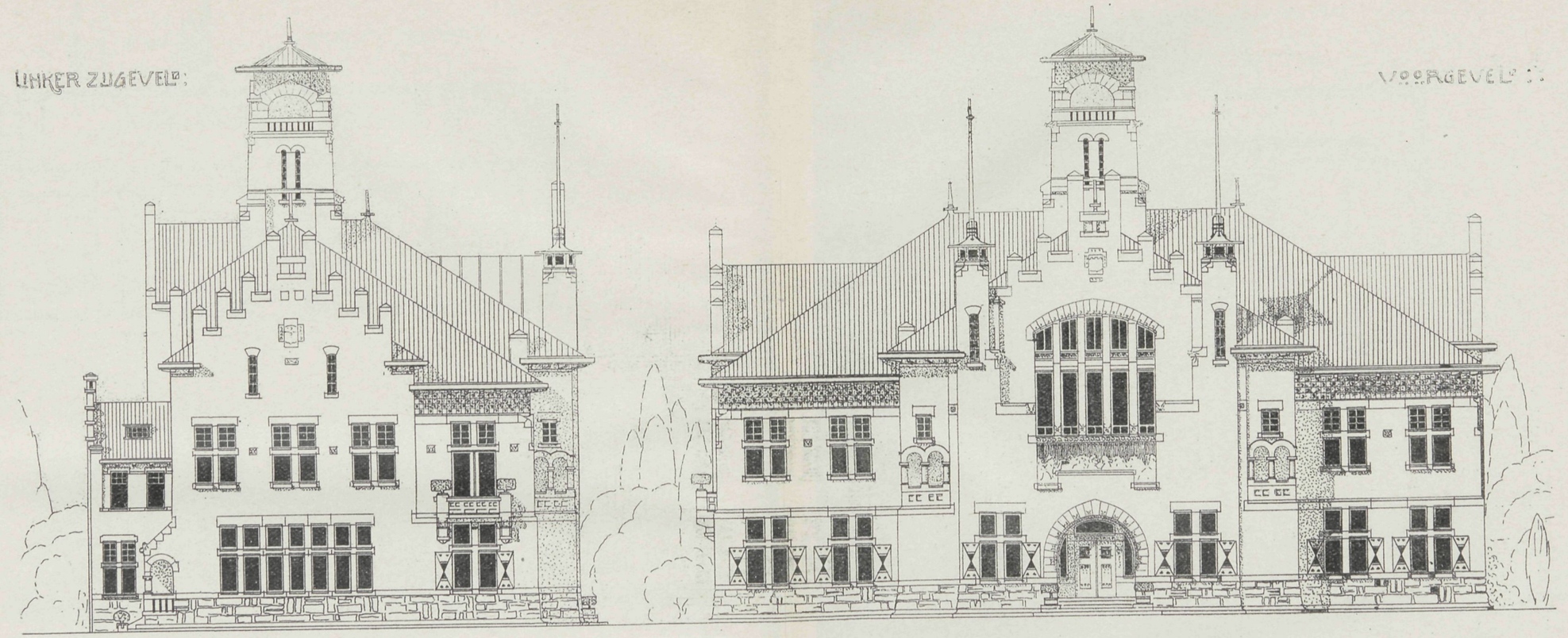

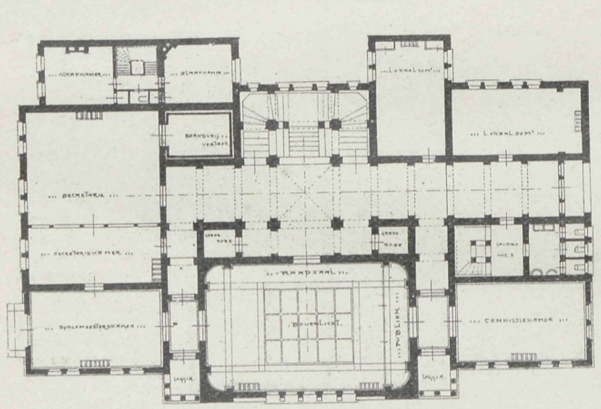

EERSTE VERD.

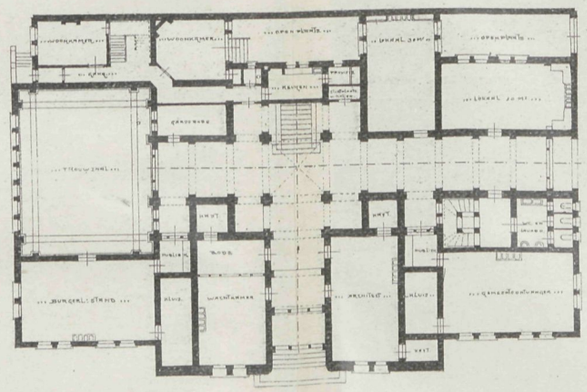

BEGANE GROND

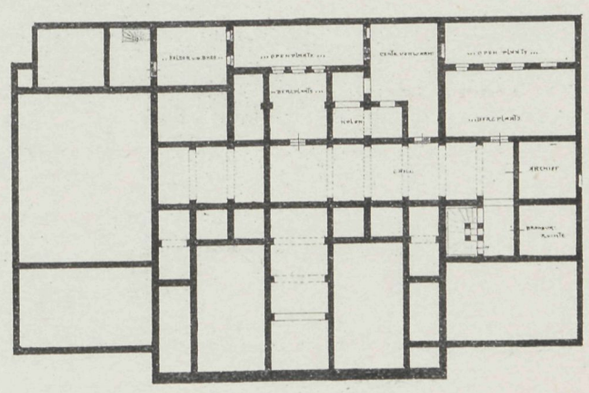

SOUSTERREIN

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

30 April 1908. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 9.

Bij de Platen.

Ontwerp van een Landhuis.

DOOR

W. VERSCHOOR.

De plaat geeft een ontwerp voor een landhuis, geheel verschillend van de gewone indeeling en opbouw. Het ontwerp doet denken aan de inrichting der oude kasteelen, die ook steeds een uitgebreid grondplan hadden en daardoor veel afwisseling bij een verrassende indeeling aanboden. Zoo heeft ook dit ontwerp, eenvoudig in opbouw, toch iets aantrekkelijks. De indeeling is regelmatig De eigenaardige opgang naar de entree voert ter rechterzijde naar een viertal kamers en keuken, waarbij een afzonderlijke trap voor het personeel op- en afwaarts gaat. Links ligt de hal bizonder goed verlicht, met trappenruim en drie woonkamers welke indeeling op de bovenverdieping zich evenzoo herhaalt. Het trappenruim is flink, terwijl de daarbij zich bevindende kamers, door eene eigenaardige raamverdeeling allen een verschillend karakter hebben. Zoo begroeid met weelderige klimplanten moet alles voldoen.

Wat is een architect?

Nu in de laatste dagen er zooveel beweging is gekomen in het vereenigingsleven, gevormd door aan het bouwvak aanverwante personen, heeft menigeen zich de vraag gesteld: wat verstaat men eigenlijk onder de benaming architect?

Het Bouwkundig Weekblad en De Opmerker gaven beiden daarvan een verklaring, afgaande op hetgeen de Société Centrale des Architectes Français hierover heeft vastgesteld. Die bepalingen zijn belangrijk te weten en hebben wij, met het oog op hetgeen dezer dagen in behandeling komt, gemeend, ook deze te moeten overnemen. Ongetwijfeld zullen zij nut hebben tot vaststelling van de gedachten bij de besluiten ter vergadering der Maatschappij te nemen, waarvoor het bestuur thans een zeer vrijgevig program heeft opgesteld.

I. VERPLICHTINGEN VAN DEN ARCHITECT TEGENOVER ZICH ZELF EN ZIJN COLLEGA'S.

1. Het beroep van Architect wordt omschreven in de »Dictionnaire de l'Academie« in de volgende bewoordingen: »Een architect is de kunstenaar die gebouwen ontwerpt, de afmetingen, indeeling, versieringen er van bepaalt, en deze doet uitvoeren onder zijn directie en de kosten ervan regelt«. Derhalve is de architect tegelijk een kunstenaar en een practicus. Zijn werkkring bestaat in het ontwerpen van gebouwen en de studie van de samenstelling daarvan; het leiden van en toezicht houden op de uitvoering, het nazien en regelen van de desbetreffende rekeningen.

2. Hij beoefent een vrij beroep zonder handel te drijven. Dit beroep is onvereenigbaar met dat van aannemer, industrieel of leverancier van materialen of voorwerpen die bij den bouw gebruikt worden.

Hij ontvangt als belooning alleen honorarium, met uitsluiting van alle andere voordeelen, bij het uitvoeren van zijn bouwwerken of bij de uitoefening van zijn mandaat.

3. Wanneer een architect een patent genomen heeft op een artikel betrekking hebbende op het bouwvak, exploiteert hij het niet persoonlijk, maar verkoopt het aan een industrieel, afstand doende van alle eigenaarsrechten voor de exploitatie.

4. De architect, die noch koopman noch handelsagent is, onthoudt zich van elke onderneming, waaraan korting of commissieloon verbonden is.

Hij onthoudt zich, om voor zich zelf, advertenties te doen plaatsen, reclame te maken, of dienstaanbiedingen te doen door middel van nieuwsbladen, aanplakbiljetten, uithangborden, prospecti of andere wijze van bekendmaking, in gebruik bij den handel.

5. Hij ontzegt zich werk of clientele te zoeken, door middel van het geven van concessies, korting van zijn honorarium of andere voordeelen die gegeven worden aan tusschenpersonen; zooals vertegenwoordigers, makelaars of zaakgelastigden of hoe ook genaamd van den eigenaar, en in het algemeen elke handeling die verzwegen kunnen worden voor den principaal, hetzij met opzet of bij toeval.

6. Tegenover zijn collega's onthoudt de architect zich van het plegen van plagiaat, en zal de kiesche voorschriften welke het geweten aan kunstbroeders in hunne onderlinge verhoudingen stelt (wanneer zij dien naam waardig zijn) niet uit het oog verliezen.

Hij poogt niet de positie en de clientele, welke een collega heeft verworven, zelf te verkrijgen.

Wanneer hij evenwel geroepen wordt, door overlijden, vrijwillige terugtrekking uit zaken of rechtelijke veroordeeling van een collega, diens plaats in te nemen of de belangen van zijn principalen te behartigen, dan beschouwt de nieuwe architect zich als de beschermer van de eer en van de belangen van zijn collega;

7. Hij erkent de eigenschappen van zijn collega's en beschouwt hen als architect wanneer zij op eervolle wijze het vak beoefenen. Hij laat zooveel mogelijk aan zijn collega's de voorkeur bij het vaststellen van samenkomsten, oproepingen, ontvangdagen, enz. Wanneer een samenkomst van meerdere architecten plaats heeft, wordt die in het kantoor van den oudste gehouden.

8. Wanneer een architect op zijn bureau jongelieden heeft als teekenaar of bediende, die daardoor een oefentijd tot opleiding in het bouwvak doormaken, licht hij ze met zijn ervaringen voor en behandelt hen op collegiale wijze.

II. VERPLICHTINGEN VAN DEN ARCHITECT TEGENOVER ZIJN PRINCIPALEN.

9. De architect geeft ten dienste van zijn principaal: Al zijn kennis en ervaring bij bestudeering van de ontwerpen, die hij hem gevraagd heeft, zoomede bij de leiding en het opzicht over zijn werken, als ook bij de hem te geven adviezen en raadgevingen.

Al zijn toewijding bij het verdedigen van de belangen, die hij hem heeft toevertrouwd.

10. Evenwel leent een architect zich niet tot werkzaamheden, zelfs wanneer die door zijn principaal worden geëischt, welke de rechten van derden zouden schenden. Hij leent zich nog veel minder voor werkzaamheden die hem voorkomen dat zij zijn goeden naam of die van derden zouden kunnen doen verloren gaan, of die ongelukken tengevolge zouden kunnen hebben.

In dergelijke gevallen licht hij zijn principaal in, waarom het hem onmogelijk voorkomt aan zijn verzoek gevolg te geven.

11. Hij waarschuwt eveneens zijn principaal wanneer deze zich door wijzigingen in de voorgestelde werken, blootstelt aan meerdere uitgaven.

12. Zijn arbeid wordt door zijn principaal en door deze alleen door middel van honoraria vergoed. Derhalve zal hij geen vergoeding aannemen onder welken vorm, of van wie ook, als daar zijn aannemers, leveranciers, verkoopers of koopers van terreinen of van gebouwde eigendommen, die een overeenkomst hebben aangegaan of kunnen aangaan met zijn principaal; zelfs, wanneer de belooning van zijn werk ten slotte bij afrekening ten laste van derden komt, zoo wordt het honorarium, hem verschuldigd door dezen derden persoon, betaald door zijn principaal, met voorbehoud dat deze zich kan laten terugbetalen door dengene die rechtens daartoe verplicht is.

13. Hij overhandigt aan zijn principaal afdrukken van de plans, bestek en voorwaarden, gediend hebbende bij het onderteekenen van het contract; hij blijft in het bezit van de oorspronkelijke stukken alsook van alle voorloopige schetsen en details voor de uitvoering, zoomede de rekeningen van de aannemers die hij nagezien en geregeld heeft.

14. Voor de onderhoudswerken, administratie, vacaties, enz. levert de architect gewoonlijk een jaarrekening van honorarium in; voor nieuwe werken of groote herstellingen, ontvangt hij, in mindering van rekening op zijn honorarium, afbetalingen evenredig aan de reeds uitbetaalde bedragen voor den bouw.

15. Een architect neemt geen benoeming aan als expert in een zaak waarbij een zijner principalen betrokken is. Hetzelfde geldt wanneer hij reeds een advies uitgebracht heeft over het onderwerp van de betwiste zaak.

Wanneer hij door zijn principaal aangewezen is als expert, bijvoorbeeld in een verzekeringskwestie, of boeking, enz., is hij niet meer de gevolmachtigde van zijn principaal, hij is dan slechts expert.

Wanneer hij als arbiter optreedt, zijn zijn verplichtingen dezelfde.

III. VERPLICHTINGEN VAN DEN ARCHITECT TEGENOVER DEN AANNEMER EN HET PERSONEEL BIJ DEN BOUW BETROKKEN.

16. De architect wendt zijn zedelijk overwicht aan, ten einde den werklieden de uitoefening van hun vak zoo min mogelijk moeilijk te doen zijn en te verzekeren, dat er eensgezindheid, een goede verstandhouding, onderlinge waardeering en achting bestaat tusschen alle personen die op zijn werken werkzaam zijn.

ONTWERP EENER DUBBELE ARBEIDERSWONING

=GEVEL=

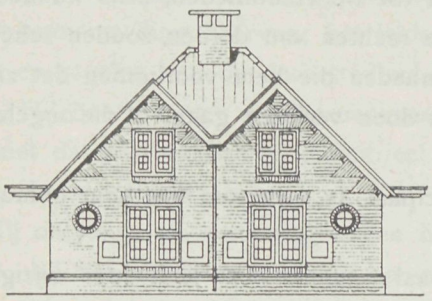

=ZIJGEVEL=

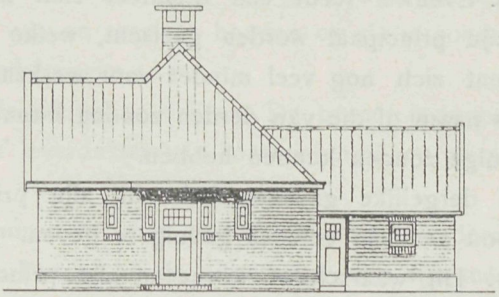

=DOORSNEDE AB=

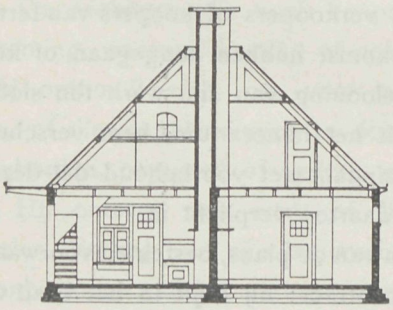

=DOORSNEDE CD=

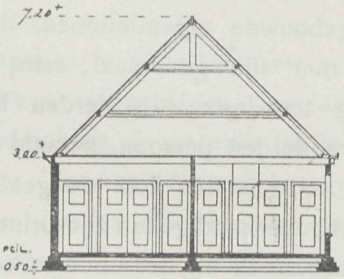

=GRONDPLAN=

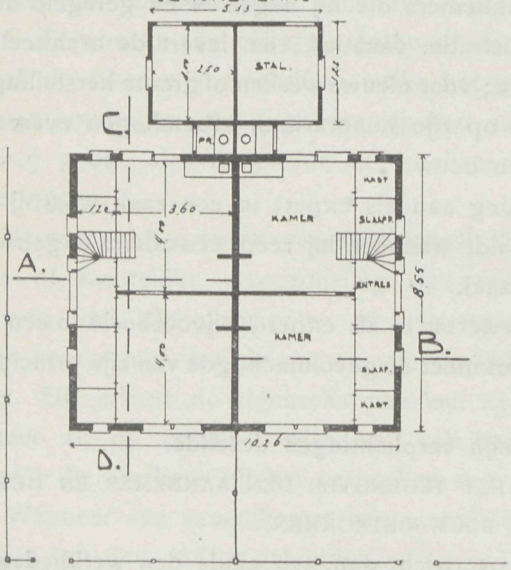

=ZOLDER EN BALKPLAN=

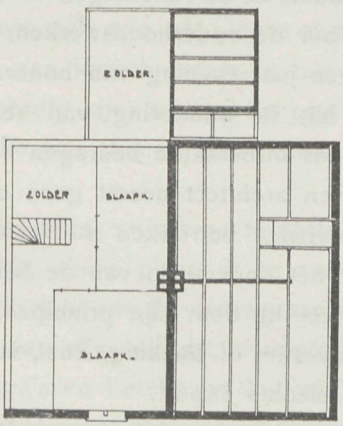

=HENGELOO DEC '07=
=DE ARCHITECTEN=
=DE HERDER & HELLENDOORN=

17. Tegenover aannemers en leveranciers ontzegt de architect zich het in ontvangst nemen van eenige provisie, commissie of gift, hetzij in geld, hetzij in natura; hetzij dat deze aannemer of leveranciers al of niet verder tot zijn werken in betrekking staan.

18. De architect zal zich eveneens onthouden om in zijn bestek en voorwaarden van aannemers eenige clausule op te nemen, vermeldende verplichtingen van dezen tegenover hem, zooals restituties van reiskosten, vacanties enz. of geheele goedkeuring van algemeene of bijzondere onkosten, met uitzondering echter van kosten van calques, autographiën, afdrukken van bestekken, die voor rekening van de aannemers gesteld zijn en zulks onder uitdrukkelijke voorwaarde, dat deze clausule voorkomt in het bestek of ander document, dat aan den principaal bekend en door dezen onderteekend is.

19. Hij regelt volgens de algemeene voorwaarden de termijnen van betaling aan den aannemer of bij afwezigheid daarvan, volgens staat van de vorderingen van het werk. Bij werken volgens geregeld voorschrift doet hij mededeeling aan den aannemer van de nageziene en vastgestelde rekeningen zonder die uit handen geven, neemt vervolgens kennis van eventueele ingebrachte bezwaren, onderzoekt en regelt die. Tenzij hij een speciale opdracht ontvangt van den principaal, belast hij zich niet met betalingen.

20. Wanneer een architect als principaal een aannemer of een Aannemersvereeniging heeft, wordt hij, ook in dit geval slechts beloond door een honorarium. Hij heeft nooit het risico van winst of verlies, die het doel van de onderneming is, in strijd met de beoefening van het vrije beroep van architect.

21. De architect die aannemer of geëmployeerde (commis) van een aannemer wordt, »métreur« (opmeter?) en verificateur (waaronder verstaan moet worden een expert tot het onderzoek van bouwwerken en rekeningen), verliest den titel van architect. Hij verliest die niet wanneer hij geëmployeerde bij een architect wordt.

Bij de tekstfiguur.

Het ontwerp eener dubbele arbeiderswoning is van de bouwmeesters de Herder en Hellendoorn. Hier gaat de ingang van ter zijde in, en is door de overhuiving tevens een behoorlijk droog plekje bij ruw weder verzekert. De kamers zijn twee in getal met kasten en slaapgelegenheden, terwijl de zolderverdieping nog twee slaapkamers heeft. Voor frissche lucht is hier overal gezorgd. Het stalletje is gedeeltelijk van de woning afgescheiden door de W. C. Uiterlijk doen zich deze woningen goed voor met de flinke voorgevels, waarin gekoppelde lichtramen.

De kerk te Oud-Vossemeer.

Hieromtrent deelt Het Algemeen Handelsblad mede:

In den Raad dezer gemeente werd behandeld een ingekomen schrijven van Heeren Ged. Staten van Zeeland, waarin er op gewezen werd, naar aanleiding van een bezoek van een tweetal Gedeputeerden aan deze gemeente, dat de kerktoren en een deel van de kerk der Ned. Herv. Gemeente, hetwelk het eigendom is der Burgerlijke gemeente, noodzakelijke herstellingen behoeven; de Raad besloot het allernoodzakelijkste te doen

uitvoeren, maar verder af te wachten wat de kerkelijke gemeente met het gebouw zal doen, daar nog steeds hangende blijft de vraag of het oude gesloopt, dan wel gerestaureerd zal worden; de heeren van het kerkbestuur schijnen te zijn voor amoveeren, maar de adviezen uitgebracht door den Rijksarchitect voor monumenten luiden: restaureeren. Eenige weken geleden is door een Rijksteekenaar het geheele gebouw opgenomen en in kaart gebracht.

Het advies van den bedoelden Rijksarchitect luidt ongeveer als volgt:

De kerk der Ned. Herv. Gemeente, in het begin der 15e eeuw gebouwd, bestond destijds uit een vijf travées lang koor met eene afsluiting, gevormd door drie zijden van een rechthoek. De iets oudere toren werd ingesloten door de Westelijke travée, zoodat de Westzijde van den toren geheel ingesloten is.

In de 16e eeuw is er een vleugel of transept aangebouwd. Nadat de kerk is overgegaan, zijn inwendig verschillende veranderingen aangebracht.

Het een en ander benevens het slechte onderhoud der laatste jaren is oorzaak dat de merkwaardige kerk in verval is geraakt.

Een restauratie van het bouwwerk is niet alleen zeer goed mogelijk, maar ook uit een architectonisch oogpunt wenschelijk.

Verder wordt aangeduid waarom restauratie te verkiezen is boven het stichten van een nieuw gebouw, te meer waar het een solider werk waarborgt dan de bouw van een nieuw bedehuis. De kerk verdient dus om hare architectonische en archeologische beteekenis behouden te blijven.

Of bovenbedoeld advies zal gevolgd worden? Er is bijna weer al een jaar verloopen, maar de zaak schijnt geen voortgang te hebben en toch wordt op die wijze de blijvende toestand steeds erger; geen wonder, dat Gedeputeerde Staten der gemeente als zoo verzochten voor haar deel zorg te dragen.

Intusschen is nog volstrekt niet uitgemaakt of gerestaureerd, dan wel gesloopt zal worden.

Van het 8ste Internationale Architecten-Congres te Weenen.

Het programma van het, dit jaar te houden architecten-congres te Weenen, belooft zeer interessante voordrachten over artistieke en technische vraagstukken. Het congres zal van 18—24 Mei plaats hebben. Onder de voordrachten mogen de volgende bijzonder genoemd worden: Prof. K. König, Weenen: Over den invloed van de moderne kunstrichting op 't gebied der bouwkunst; Arch. Leop. Bauer, Weenen: Over den invloed van den historischen bouwstijl op de ontwikkeling van nieuwe bouwvormen; Prof. K. Mayreder, Weenen: Vergelijking der bouwverordeningen van Berlijn, Londen, Parijs, Rome en Weenen met betrekking tot hunnen invloed op de architectonische waarde der gebouwen en der stadsgezichten; Arch. Bodo Ebhardt, Berlijn: De Duitsche stedenbouw der middeleeuwen en zijne beteekenis voor tegenwoordig.

Behalve een reeks andere voordrachten zijn o. a. de volgende onderwerpen ter bespreking voorgesteld: Regeling der kunstbescherming door den Staat, bescherming van 't artistiek eigendomsrecht, regeling der bepalingen omtrent internationale prijsvragen, omtrent gebruik van beton, ijzer, enz.

Een reeks groote feestelijkheden en uitstapjes staan verder op 't programma en zoo zal 't Congres, ook al wordt het niet een dusdanige gebeurtenis van belang op 't gebied der bouwkunst als velen ervan zouden verlangen, toch den bezoekers menig vroolijk uur van samenzijn en menige nuttige aanraking met vakgenooten bezorgen.

Eene internationale tentoonstelling van bouwkunst, welker duur op 4 weken bepaald is, wordt tijdens de Congresdagen in de zalen van de tuinbouwvereeniging gehouden. Het adres van het comité is: Weenen I Eschenbachgasse 9.

Tentoonstelling op bouwkundig gebied te Stuttgart in 1908.

Behalve de schoone bouwkunst, vormen de burgerlijke bouwkunde in den uitgebreidsten zin, het geheele bouwambacht en zijne aanverwante takken van bedrijf en nijverheid, zoowel als de met de burgerlijke bouwkunde samenhangende kunstnijverheid, het programma van deze tentoonstelling, waaraan bovendien nog verbonden is eene tentoonstelling van artistieke woonkamerinrichtingen.

De tentoonstelling heeft in de eerste plaats tot doel de mannen der praktijk, de bouwondernemers uit de provincie, tot voorbeeld en leering te dienen. Hier worden hem de materialen, den vooruitgang in de constructies en van de techniek en alle middelen die gebruikt worden bij het metselwerk en bij 't afwerken van buiten- en binnenwerk, in den vorm van monsters en als volledige gebouwen, getoond. De pannen-, kalk- en cementafdeeling zal dus op deze tentoonstelling niet minder vertegenwoordigd zijn als die van den timmerman, den slotenmaker, den blikslager, den glazenmaker, den loodgieter enz., voorzoover hunne werkzaamheden bij het inrichten van woningen te pas komen. Daarbij zal er veel werk gemaakt worden van eene praktische, smaakvolle, aan de moderne behoeften beantwoordende inrichting der vertrekken en indeeling der huizen en op zaken die den stukadoor, den decorateur en den behanger aangaan, behalve natuurlijk den meubelmaker.

Voor deze veelvuldige, ook voor 't groote publiek interessante doeleinden, zullen, behalve een groote tentoonstellingshal met de gewone stands der firma's, in de eerste plaats 15 groote afzonderlijke gebouwen dienen, waaronder een model in ruwen bergsteen opgetrokken, verscheidene burgerwoonhuizen en arbeidershuizen, een gemeentehuis, een handelsschool en 't huis der Stuttgarter meubelfabrikanten. De bouwwerken op het in de onmiddellijk nabijheid van het hoofdstation gelegen tentoonstellingsterrein, waartoe het mooie stadspark en het plein voor het nijverheidsgebouw, benevens dit gebouw zelf behooren, zijn in vollen gang.

Godon-Prijsvraag.

In verband met de mededeeling in onze vorige aflevering, is het resultaat dezer prijsvraag geweest, dat de eerste prijs, *f* 100 met het getuigschrift der vereeniging Arti et Industriae, met algemeene stemmen door de jury is toegekend aan het Motto? van den heer I. Crouwel Jr., bouwkundige te Amsterdam. De tweede prijs werd niet toegekend, doch op voorstel van de jury werd de prijs van *f* 50 verdeeld onder de motto's »Goed maakt moet« te Hilversum en »Lena« van 's-Gravenhage, beiden met

een diploma der vereeniging Arti et Industriae. Het rapport wordt met Mei e.k. bekend gemaakt en heeft alsdan de expositie der teekeningen plaats in de »Arti«zaal van het Zuid-Hollandsch Koffiehuis, 's avonds 8 uur. Belanghebbenden of belangstellenden hebben vrijen toegang.

Internationale prijsvraag voor een monument ter herdenking van de Hervorming te Genève.

Bij gelegenheid van de feesten ter herdenking van den 400-jarigen geboortedag van den Hervormer Calvijn, wil men op de »Promenade des Bastions« tusschen de middelste laan en de »Rue de la Croix Rouge«, een gedenkteeken oprichten, dat versierd moet worden met de standbeelden der vier Hervormers uit Genève: Farel, Calvijn, Knox en Beza, de bekende beschermers van het Calvinisme: Colligny, Willem de Zwijger, Olivier Cromwell, van de stichters der Koloniën in Nieuw-Engeland en van Frederik Willem van Brandenburg, den grooten Keurvorst, zoowel als met reliefs uit de geschiedenis der 16de en 17de eeuw, en waarvoor een som van vier tot vijf honderd duizend francs beschikbaar is.

De verschillende deelen van het monument kunnen tot één groep vereenigd of over de beschikbare ruimte verdeeld worden, maar moeten steeds een harmonisch geheel met de omgeving vormen. De uitnoodiging tot deelname, die van de Vereeniging voor een hervormings-monument in Genève uitgaat, geldt voor alle kunstenaars, onverschillig van welke nationaliteit en stelt als uiterste termijn voor de toezending der ontwerpen den 15den September 1908. De jury, die over de som van 30,000 francs beschikt ter verdeeling onder de bekroonden, bestaat uit de heeren A. Bartholomé te Parijs, Charles Girault, lid van 't Instituut, Parijs, Prof. Tuallion, Berlijn, Prof. Bruno Schmitz, Berlijn, George J. Frampton R. A., eerelid van 't Kon. Inst. van Engelsche architecten, Prof. Dr. G. Gull te Zürich, Alfred Cartier, bestuurder der musea te Genève, Haurace de Saussure, vertegenwoordiger der federatie van Kunstinstellingen van Genève en staat onder 't presidentschap van de Vereeniging voor een hervormings monument te Genève.

Het Comité behoudt zich bovendien 't recht voor, een of twee van zijne leden met raadgevende stem naar de zittingen der jury af te vaardigen. Na de uitspraak der jury zullen alle tot de mededinging toegelaten ontwerpen 14 dagen lang te Genève in 't openbaar tentoongesteld worden. De mededingers moeten inleveren: een compleet ontwerp in teekening 1 : 200, platte gronden, aanzichten en hoogte opgaven der onderdeelen 1 : 50, modellen in gips (ongekleurd) van de standbeelden der vier Hervormers of van den geheelen groep 1 : 15, en eene korte beschrijving met opgaaf der materialen en eene schatting der kosten van uitvoering.

Het door alle leden der jury gewaarmerkte programma, is bij het secretariaat van de Vereeniging voor een Hervormings-monument, rue du Stand 56 Genève (Zwitserland) te krijgen.

Tegen toezending van 10 francs zijn voorts ter beschikking der Kunstenaars een situatiekaart, een profiel en photografische opname van 't terrein.

„ONTWERP VOOR EEN LANDHUIS"

„VOORGEVEL"

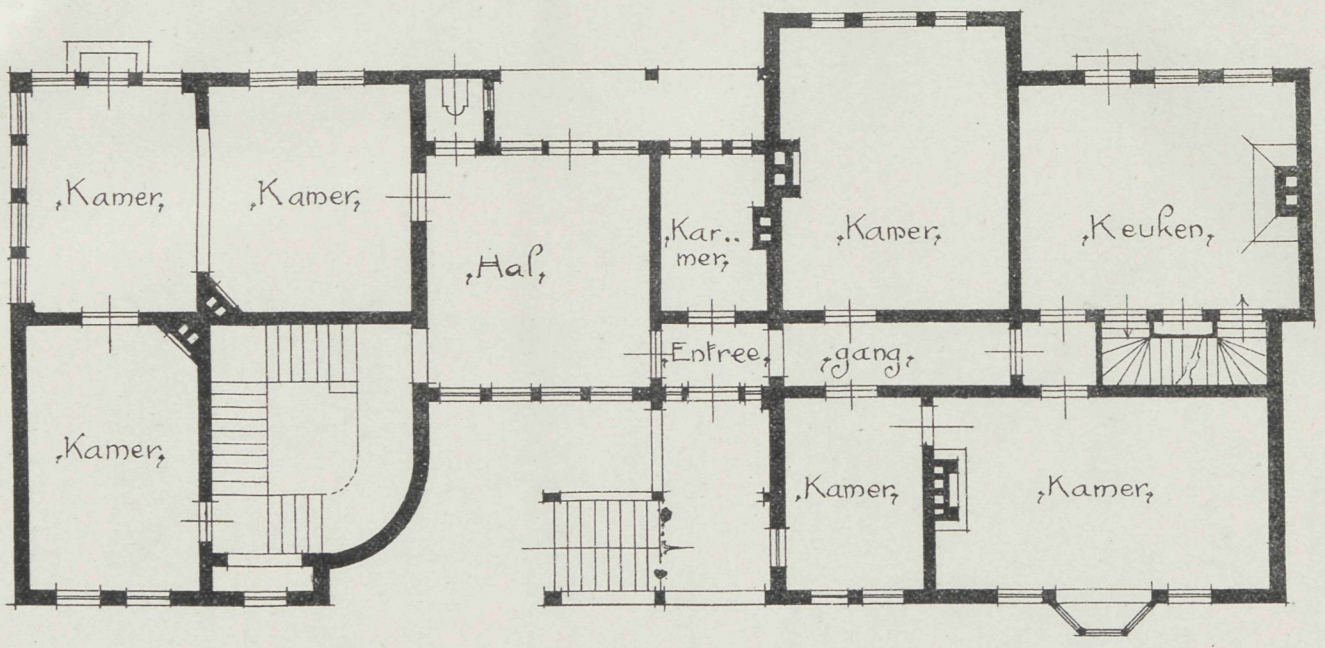

„BECAME CROMD"

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

14 Mei 1908. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 10.

Bij de Platen.

Ontwerp voor een landhuis

DOOR

E. J. ROTHUIZEN.

Een regelmatig innerlijk, met flinke kamers, keuken en traphal beneden, en dito slaapkamers boven, en een uiterlijk dat door de afwisseling bekoort, geeft dit ontwerp te zien. Eigenaardig zijn daarbij de verschillende vormen die iedere gevel van de kapconstructie doet zien en waardoor elk dier gevels verschilt en iets nieuws oplevert.

Bij de vorige plaat.

Daarbij hebben wij een abuis gemaakt, door in de omschrijving als ontwerper te noemen de Heer W. Verschoor, terwijl dit moest zijn de Heer A. GRAAFLAND.

Maatschappij tot bevordering der bouwkunst.

De jaarlijksche bijeenkomst had als naar gewoonte in het gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402 Amsterdam, op 12 en 13 Mei plaats.

Over het geheel kan de Maatschappij zich verheugen in gestadigen vooruitgang. Niettegenstaande alle bezwaren tegen de Maatschappij aangevoerd, nam het aantal leden toe en klom in het laatste jaar met 113 leden, een waarlijk bemoedigend verschijnsel. Er is dan ook werkelijk veel gedaan, en nu de wet met nagenoeg algemeene stemmen de hervorming der Maatschappij goedkeurde, kan deze zich daardoor in menig opzicht nog verdienstelijker maken, omdat er te grooter kracht van kan uitgaan. Het verwijt alsdat de Maatschappij geen kring van architecten vormde, werd door de genomen besluiten voor de toekomst krachteloos gemaakt en wij zien daar zeer veel goeds in. Jammer dat die besluiten moesten genomen worden, nadat

eerst Jhr. De Steurs de Maatschappij zoo heftig aanviel en zich daarna de architectenbond vormde. In ons kleine land is verbrokkeling altijd ten schade, en met zulk een verdienstelijk verleden achter zich, had de Maatschappij verdiend, dat afzondering niet had plaats gevonden, maar om haren zetel zich allen hadden blijven vereenigen. Het was een aangenaam feit, dat als erkenning voor de vele arbeid door den Voorzitter den Heer Salm het afgeloopen jaar verricht, dit is erkend door de leden, die daarvoor den Voorzitter een zilveren medaille ter herinnering aanboden.

Bij de tekstfiguren.

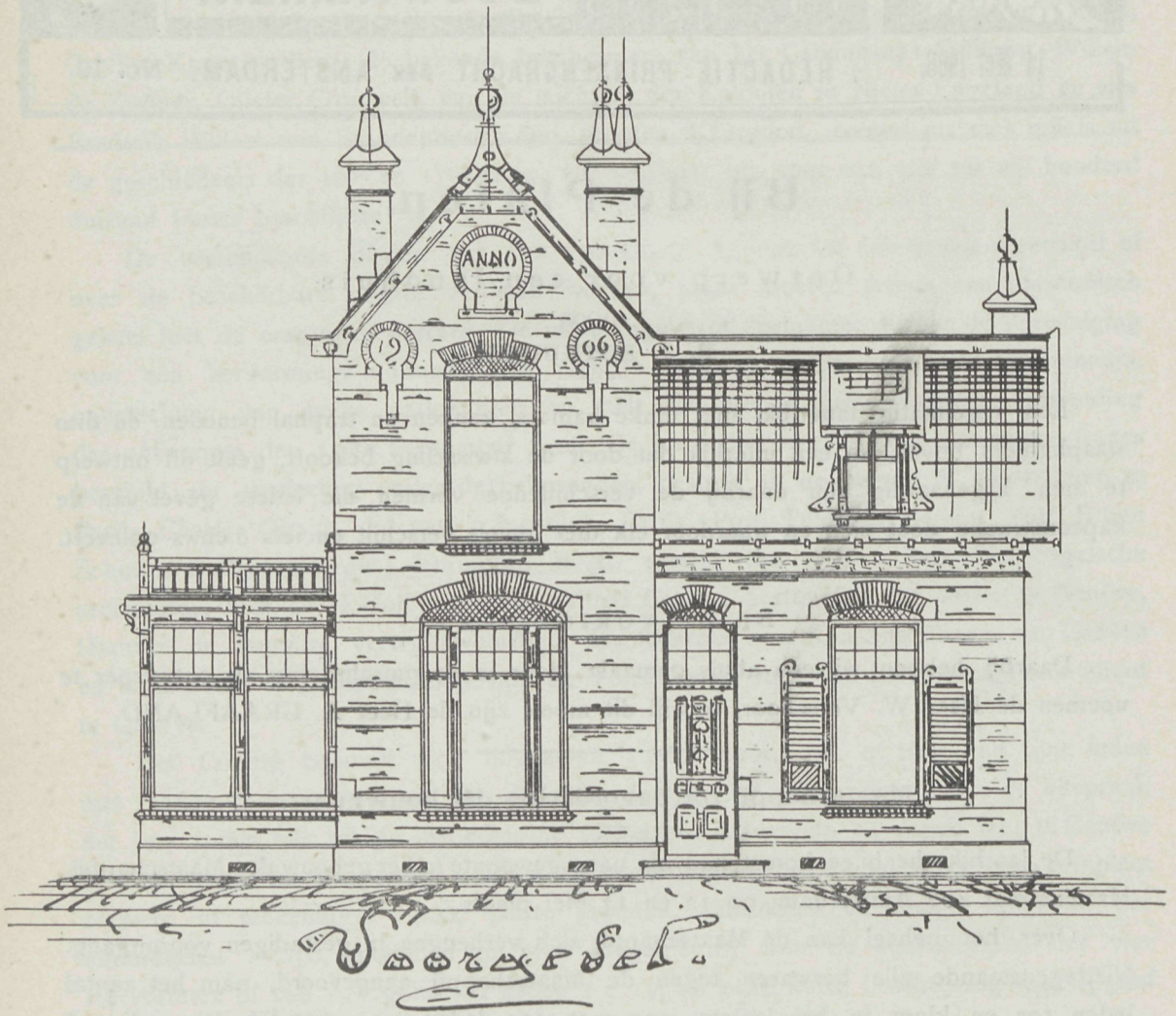

De tekstfiguren geven het ontwerp van een woonhuis, gebouwd aan den Deventer straatweg te Apeldoorn, onder directie van den architect J. A. Heuvelink aldaar. Het is een zeer geriefelijk plan bij een eenvoudigen en doelmatigen gevelbouw. Het plan bevat ter beganen grond 3 kamers en groote serre, keuken en bergplaats, op de bovenverdieping 2 slaapkamers, 1 logeerkamer, zolder en dienstbodenkamer.

Architecten-bond.

De Bond van Nederlandsche Architecten vergaderde 2 Mei tot vaststelling der statuten. Het bestuur dat gekozen is bestaat uit de Heeren: K. P. C. de Bazel, voorzitter, te Bussum; H. P. Berlage Nzn. en Joseph Cuypers te Amsterdam; C. N. van Goor te Rotterdam; P. Houtzagers te Utrecht; Jos. Ingenohl te Amsterdam: J. van Nieukerken te 's Gravenhage, terwijl in de commissie van onderzoek voor toelating der leden gekozen werden Dr. P. J. H. Cuypers te Roermond; Jac. F. Klinkhamer, professor aan de Technische Hoogeschool te Delft; W. Kromhout Czn, voorzitter van het Genootschap »Architectura et Amicitia«; A. Salm C.Bz., voorzitter van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, beiden te Amsterdam en A. W. Weismann, architect te Haarlem. Het huishoudelijk reglement werd in diezelfde vergadering vastgesteld.

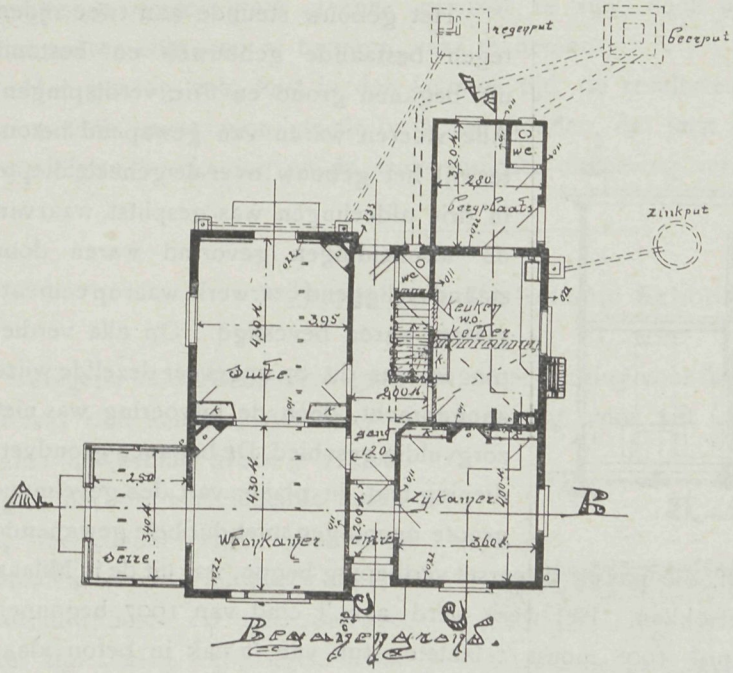

Opmerkelijk is het feit, dat de Heeren Prof. Klinkhamer en A. Salm G.Bz. op de vergadering van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst mededeelden, onbewust te zijn zich op die wijze als lid der commissie van toelating tot den Bond aangesloten te hebben, terwijl de eerste zelfs schriftelijk verklaard had, dat hij voorloopig van deelneming aan den arbeid van den Bond wenschte vrij te blijven.

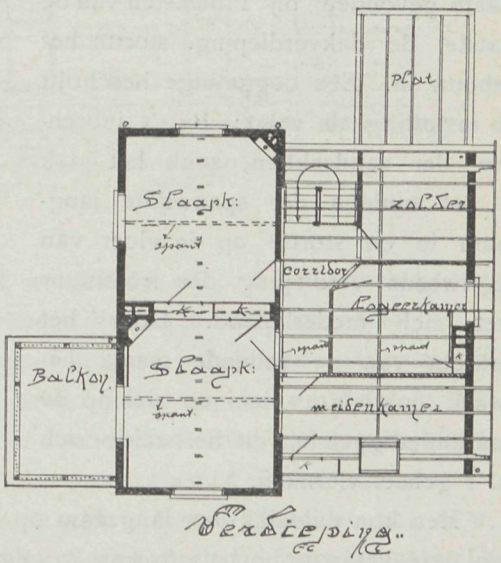

Instorting van een gebouw van gewapend beton te Milaan.

Den 17den April j.l., 's middags tusschen 4 en 5 uur, stortte te Milaan een nieuw gebouw in, dat door de »Italiaansche Maatschappij voor gewapend beton«, voor rekening van een groote bazar, de »coöperatieve bond van verbruikers« gebouwd was. Het bedoelde gebouw was 't laatste van een blok huizen en was grootendeels van gewapend

beton opgetrokken. Dit ongeluk kostte een groot aantal menschen het leven; 12 zwaargewonden en een doode, werden onmiddellijk uit de overblijfselen te voorschijn gebracht en waarschijnlijk bevinden er zich nog 12 dooden in. Daar er ongeveer $^2/_3$ van het gebouw was blijven staan, was het reddings- en opruimingswerk, in 't gewirwar van ijzeren stangen met daaraan hangende stukken beton en gebarsten peilers, zeer lastig.

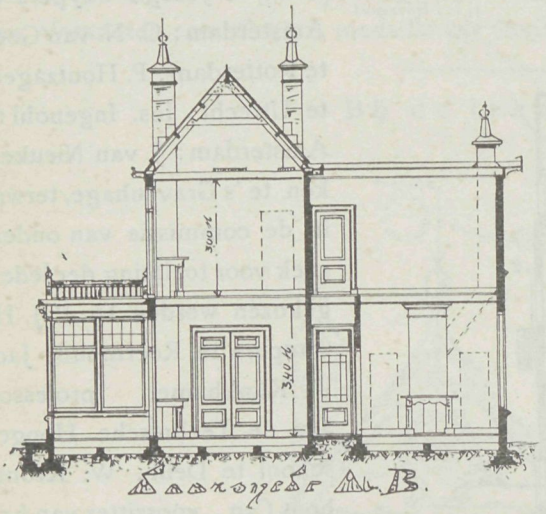

Het gebouw steunde aan twee zijden tegen bestaande gebouwen en bestond uit beganen grond en drie verdiepingen. Alle vloeren waren van gewapend beton, terwijl het gebouw over de geheele diepte in drie afdeelingen was gesplitst, waarvan de afscheidingen gevormd waren door staand en liggend ijzerwerk, waarop cementplaten waren bevestigd. Op alle verdiepingen was dit op ongeveer dezelfde wijze aangebracht, doch de uitvoering was niet zorgvuldig geschied. De beganen grondverdieping had, in plaats van den gevelmuur groote openingen met dubbele gewapende kolommen; de gevelmuur zelf, die pas op de eerste verdieping begon, was uit de in Milaan gebruikelijken baksteen opgetrokken. Het werk werd aan 't eind van 1907 begonnen en in de eerste week van April 1908 moest 't laatste stuk van 't dak in beton klaar zijn. Bij 't instorten, dus voor den 17den April, was 't geheele gebouw reeds van steunpunten ontdaan. Het ongeluk had plaats bij de proefbelasting; in de benedenverdiepingen had de belasting reeds plaats gevonden, bij 't belasten van de laatste, de dakverdieping, stortte het gebouw in. Een ooggetuige beschrijft de instorting als volgt: Bij 't inbrengen der zandzakken, zonk het dak in het midden der spanwijdte langzaam in en stortte op de vloer van de tweede verdieping, den frontmuur met zich medeslepend. Door het gewicht van de vallende massa bezweek ook deze vloer en viel op de daaronderliggende, dit herhaalde zich in 't geheel viermaal.

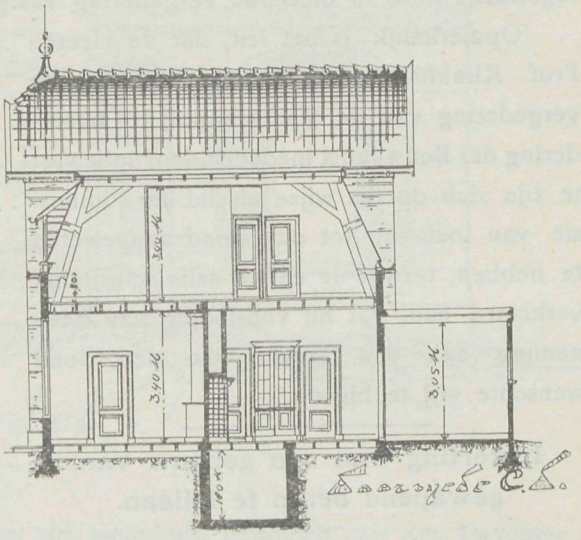

Men kon duidelijk vier langzaam op elkaar volgende slagen hooren. Wat de oorzaak van deze katastrophe betreft, kan 't volgende opgemerkt worden: Het was opvallend, dat op geen enkele plaats het beton door gewelven versterkt was, tengevolge daarvan werd op de punten waar de afscheidingen waren deze sterk op druk belast. De stukken beton vertoonden bovendien weinig vastheid en waren met brokken van hout

en pannen vermengd. Men had dus aan de bereiding van het beton niet de noodige opmerkzaamheid geschonken; ook was de cement niet goed. Door het vroege ontmantelen was het beton in zijn hard worden gestoord en kon daardoor de eveneens veel te vroeg begonnen proefbelasting niet verdragen. Dit blijkt ook duidelijk daaruit, dat de andere vloeren de last droegen, terwijl de laatstgemaakte bezweek. De ijzeren bewapening schijnt sterk genoeg geweest te zijn, noch bij de balken, noch bij de platen waren scheuren of breuken waar te nemen.

Hoe gunstig ook, juist in den laatsten tijd de resultaten met gewapend beton ook waren, toch moet men steeds in 't oog houden, dat juist deze nieuwe bouwwijze, de zorgvuldigste berekening en de zaakkundigste uitvoering vereischt.

Middelbare Technische School.

Volgens »De Aannemer« gaat de zamenwerking voor dit fonds aanvankelijk gunstig. Het laat zich aanzien, dat de *f* 10,000 noodig voor het oprichtingsfonds bijeenkomt, waarna de leening groot *f* 125,000 volgt. Met de verschillende krachten, die onder H.H. Aannemers gevonden worden, benevens die der bondsafdeelingen zal deze zaak zeer zeker zijn beslag wel krijgen. Daarmede wordt dan in een groote behoefte voorzien. Bij alle onderwijs was de geregelde opleiding tot aannemer volkomen vergeten, en waar aan het hoofd van den aannemersbond thans zulke degelijke krachten zich vereenigen, is het oogenblik goed gekozen tot oprichting dier school over te gaan, die zal blijken na weinige jaren volkomen onder de leerscholen te behooren. Zou het ook niet wenschelijk zijn, dat de krachten van andere genootschappen op het gebied der bouwkunst dit pogen ondersteunden.

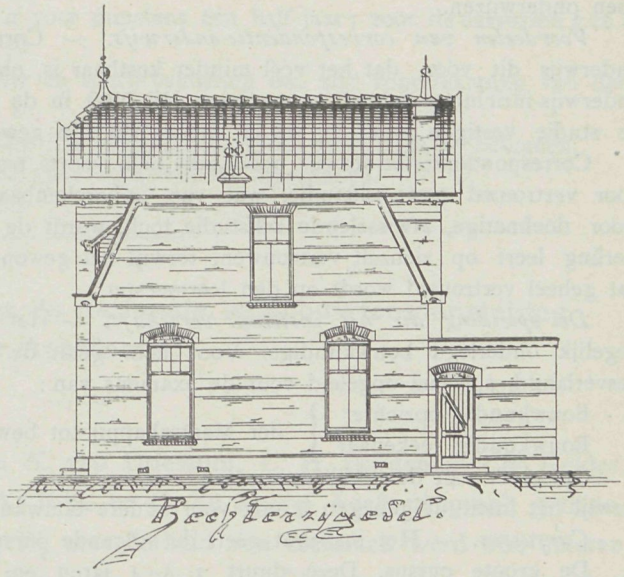

Het is den bouwmeester zeer veel waard met een goed ontwikkeld aannemer zijn plannen tot werkelijkheid te maken. Zulk een school komt den bouwmeester in vele gevallen ten goede, het verdrijft de zorg voor onberedeneerde rekeningen, slecht begrepen constructies en zoo al meer; de school zal mannen vormen die den bouwmeester tot steun kunnen dienen in zijn omvangrijken arbeid. Daarom verdient het overweging, dat de bouwkundige vereenigingen in tijds overleggen in hoeverre het mogelijk is door welwillenden steun het plan tot de gewenschte hoogte uit te werken.

Uitsluitend onderwijs per correspondentie.

Wij ontvingen eene prospectus over het onderwijs per correspondentie waarvan het plan uitgaat van het Bouwkundig Instituut Jacob van Campen te Amsterdam, met het verzoek op den inhoud te wijzen. Gaarne voldoen wij hieraan, omdat ongetwijfeld deze instelling voor velen van nut kan zijn om gedurende eenige maanden te worden gevolgd.

Doel. — Het doel, dat men bij de oprichting van het instituut voor oogen had, was om aankomende bouwkundigen en leerlingen, die niet in de gelegenheid zijn een der weinige inrichtingen voor bouwkundig onderwijs te bezoeken, door middel van correspondentie-onderwijs te steunen bij hunne zelfstudie.

Dit plan vond zoo algemeenen bijval, dat besloten werd dit correspondentie-onderwijs, op het voetspoor van dergelijke inrichtingen in Amerika, van meet af zoodanig in te richten, dat een volledige cursus kon worden gegeven tot grondige opleiding voor bouwkundige, bouwkundig- of waterbouwkundig-opzichter of -teekenaar.

Daartoe heeft het instituut zich in verbinding gesteld met eenige specialiteiten in de verschillende vakken en is er in geslaagd enkele dezer heeren aan zich te binden, zoodat het instituut thans in staat is, alle voor den bouwkundige noodige vakken, op grondige wijze te doen onderwijzen.

Voordeelen van correspondentie-onderwijs. — Correspondentie-onderwijs heeft op gewoon onderwijs dit vóór, dat het véél minder kostbaar is, omdat de leerling zich niet ter plaatse der onderwijs-inrichting behoeft te vestigen. Hij blijft in de plaats zijner inwoning of kan zich tijdens de studie vestigen waar hij wil en intusschen zijn gewone dagelijksche werk blijven verrichten.

Correspondentie-onderwijs noodzaakt hem voorts trouw te studeeren en maakt hem door en door vertrouwd met zelfstudie, wat van onberekenbaar nut is voor zijn verdere ontwikkeling. Door doelmatige, afwisselende zelfstudie toch, wordt de lust tot werken uitermate opgewekt. De leerling leert op zichzelf vertrouwen, terwijl het gewone onderwijs er maar al te zeer toe leidt, dat geheel vertrouwd wordt op den leermeester.

De opleiding die het instituut verschaft. — Het instituut leidt in de eerste plaats op tot degelijk onderlegd bouwkundige. Voor hem geldt de volle „groote cursus". Bovendien wordt, desverlangd, speciaal opgeleid voor de examens van:

a. Bouwkundig opzichter
b. Bouwkundig teekenaar } der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.
c. Opzichter van den Rijkswaterstaat.

terwijl het instituut genegen is ook voor andere bouwkundige examens op te leiden.

Cursussen. — Het instituut geeft de volgende cursussen:

a. De groote cursus. Deze duurt 3 à 4 jaren en wordt het geheele jaar door gegeven. Toetreding kan alleen aanvangen op den eersten dag van elk kwartaal.

b. Wintercursussen. Deze worden alleen gedurende de maanden October, November, December, Januari, Februari en Maart gegeven. Vier dezer cursussen vormen een afgerond geheel.

c. Vakcursussen. Deze worden het geheele jaar door gegeven, voor bepaalde daarvoor in aanmerking komende vakken; doch vangen alleen aan op 1 Januari, 1 Maart, 1 Mei, 1 Juli, 1 September en 1 November. De duur van een vakcursus wordt afhankelijk gesteld van bekwaamheid en werkkracht van den leerling.

Diploma's en getuigschriften. — Van de resultaten van den arbeid der leerlingen wordt nauwkeurig aanteekening gehouden. De leerlingen, die den grooten cursus (*a*) hebben gevolgd, ontvangen, indien hunne cijfers gemiddeld voldoende waren, op het eind van dien cursus een diploma.

Voor de cursussen *b* en *a* wordt, indien gemiddeld voldoende cijfers zijn behaald, desverlangd een verklaring afgegeven, dat de cursus met succes is gevolgd.

Vakken. — In de volgende vakken wordt onderwijs gegeven:

1. Rechtlijnig en Bouwkundig teekenen (*a b c*); 2. Burgelijke Bouwkunde (*a b c*); 3. Waterbouwkunde (*a b c*); 4. Handteekenen (voor zoover noodig voor examen waterstaat) (*a b*); 5. Perspectief-teekenen (*a b*); 6. Aardrijkskunde (voor zoover noodig voor examen waterstaat) (*a b*); 7. Beschrijvende Meetkunde (*a b*); 8. Gonio- en Trigonometrie (*a b*); 9. Algebra (*a b*); 10. Rekenen (*a b*); 11. Meetkunde (*a b*); 12. Landmeten en Waterpassen (*a b*); 13. Werktuigkunde (voor zoover noodig voor bouwkundigen) (*a b c*); 14. Algemeene bouwkunde (w. o. aanleg gas- en waterleidingen etc.) (*a b*); 15. Kennis van Bouwstoffen (*a b*); 16. Statica en Graphostatica (beginselen) (*a b c*); 17. Opmaken van begrootingen, materialen-staten enz. (*a b*); 18. Maken van bestekken (*a*); 19. Bouwkundig rekenen (*a*); 20. Bouwstijlen (beginselen) (*a b*); 21. Bouwwetgeving (*a b*); 22. Nederlandsche taal (*a b*); 23. Natuurkunde (beginselen) (*a*); 24. Stoomwerktuigkunde (beginselen) (*a b c*); 25. Rondschrift (*a b c*).

De letters achter het vak, duiden aan in welke cursussen dit vak onderwezen wordt.

Eischen voor toelating. — Tot de cursussen worden zoowel vrouwelijke als mannelijke leerlingen van elken leeftijd toegelaten mits niet jonger dan 17 jaar en voldoend onderwijs genoten hebbend.

Omtrent de toelating wordt beslist na indiening van een vragenlijst of proefwerk.

Wijze van werken. — De wijze van studeeren, behandeling der op te geven vraagstukken terugzending enz. worden nader bij circulaire of brief den leerling bekend gemaakt.

Kosten en wijze van betaling. — De kosten bedragen: voor cursus *a* *f* 12 per maand; voor de cursussen *b* en *c* *f* 15 per maand, te voldoen bij vooruitbetaling (per postwissel) vóór of op den eersten der maand.

Men verbindt zich: voor den cursus *a* voor minstens één half jaar; voor de cursussen *b* en *c* voor minstens 3 maanden.

De kosten van porto's, boeken, papier en schrijfbehoeften etc. zijn voor rekening van den deelnemer.

Inlichtingen en inschrijving. — Nadere inlichtingen zijn alleen schriftelijk te bekomen.

Verzoeken om inschrijving kunnen ten allen tijde worden ingezonden.

Prijsvraag Reclamebiljet voor de nationale landbouwtentoonstelling te Apeldoorn.

De jury bestaande uit de Heeren A. van Driessum, C. H. Gardenier, Chr. Geldof, P. Puijpe, W. A. van der Veen, J. A. Wijn en G. de Zeeuw heeft uitspraak gedaan. Het aantal inzendingen bedroeg 65. Bij meerderheid van stemmen werd den eersten prijs toegekend aan het ontwerp met het motto Tonny en den tweeden prijs aan het ontwerp motto Erica. Bij opening der naambrieven bleek vervaardiger te zijn van Tonny de Heer A. van Hemert te Amsterdam en van Erica de Heer E. E. J. Kerkmeyer te Apeldoorn.

Prijsvraag voor stad-uitbreiding.

Het gemeentebestuur van Kopenhagen heeft een groote prijsvraag voor Denen en buitenlanders uitgeschreven, voor bebouwingsplannen der buitenwijken van Kopenhagen. De zeer omvangrijke daartoe vereischte bescheiden zijn tegen 100 kronen aan

het raadhuis te verkrijgen. Het buitengewoon hooge bedrag zal niet alleen bij 't inleveren van een ontwerp, maar ook bij teruggave der onbeschadigde plannen binnen den inleveringstermijn teruggegeven worden. Aan prijzen zijn uitgeloofd: 10000, 5000, 3000, 2000 kronen en 5000 kronen voor aankoopen van ieder minstens 1000 kronen. Tot de jury behooren de beide burgemeesters Jenzen en Marstrand, Prof. Martin Nyrog, de koninklijke inspecteur van het bouwtoezicht H. Kampmann, de directeur der Staatsspoorwegen G. C. Ambt, de directeur van de Kopenhaagsche Telephoon Maatschappij F. W. Johannsen, de Mr. Metselaar P. Gram, de ingenieur J. Rump en de tuinier Ed. Gläsel.

Inleveringstermijn is 15 Januari 1909. De vraag is hoofdzakelijk naar eene harmonische indeeling van de onmiddellijke omgeving der stad met hoofdstraten, pleinen, plantsoenen, speelplaatsen, tramwegen en spoorwegaansluitingen voor de fabrieken; aanwijzing van pleinen voor openbare gebouwen en vaststelling der wijzen van bebouwing (open, gesloten, villa-kwartieren, arbeiderswoningen, fabrieken, enz.).

Prijsvraag.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Op de prijsvraag »Een-gezins werkmanswoningen« is de oogst groot geweest. 230 ontwerpen zijn daarvoor ingekomen, wat met het oog op den korten termijn van uitschrijving 21 Januari tot Mei zeer belangrijk is. De ontwerpen zijn tentoongesteld in het gebouw der Maatschappij. De jury was saamgesteld uit de Heeren: W. van Boven, architect, inspecteur van de Volksgezondheid te 's Gravenhage; L. Krook, architect, directeur van de gemeentewerken te Zwolle; J. H. W. Leliman, bouwkundig-ingenieur, Amsterdam; J. W. Schaap, architect, directeur der gemeentewerken te Arnhem en D. L. Wentink, architect, inspecteur van de Volksgezondheid te Utrecht.

De prijzen waren drie van *f* 100.—, waarvan twee met medaille van de Maatschappij, twee van *f* 75.— en twee van *f* 50.—.

Het rapport der jury vermeld de navolgende bekroningen:

1e prijs: Meintema, Delft, *f* 100 en zilv. med.; 2e pr. H. J. Dammerman, Scheveningen, *f* 100 en bronzen med.; 3e pr. W. Verschoor, 's Gravenhage, *f* 100; 4e pr. W. K. de Wijs, Bloemendaal, *f* 75; 5e pr. Kleinhout, Amsterdam, *f* 75; 6e pr. Van Dillewijn, Hilversum, *f* 50; 7e pr. Estourgie, Amsterdam, *f* 50.

Prijsvraag Ziekenhuis te Veendam.

Het programma van deze prijsvraag komt in de volgende aflevering.

ONTWERP VOOR EEN LANDHUIS

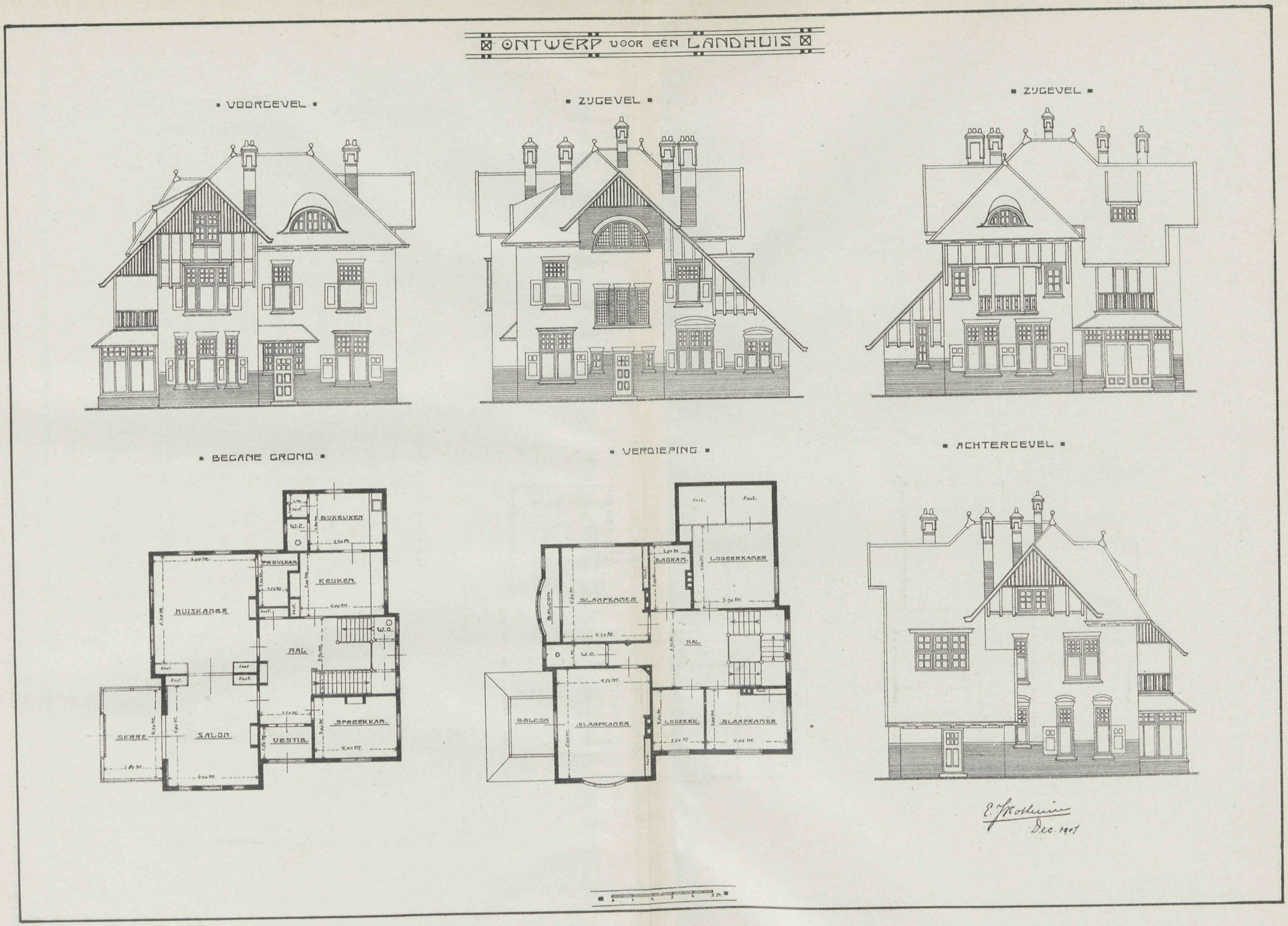

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

28 Mei 1908. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 11.

Bij de Platen.

Theater Variété Flora te Gravenhage

door M. KUIJPER Cz., Bouwmeester.

Een belangrijk bouwwerk zal wellicht spoedig worden aangevangen. Het is het Theater Variété Flora dat volgens de plannen van den bouwmeester M. Kuyper Cz, aan de Wagenstraat te 's Gravenhage zal worden opgetrokken. Wij zijn in de gelegenheid gesteld dat ontwerp in zijn geheel in plaat en tektsfiguren te kunnen opnemen, waardoor tevens een nauwkeurig overzicht over het geheel kan worden verkregen. De voorgevel doet zich zeer goed voor, rijzig en slank geven de daarbij gekozen indeelingen en versieringen aan het geheel iets bevalligs, terwijl de hoog opgaande kap, bekroond met figuur, aan alles een monumentaal aanzien geeft. Ook van het terrein is op gelukkige wijze partij getrokken. Aan eene zijde heeft door den aanwezigen doorgang, het gebouw 6 nooduitgangen, terwijl evenzoo orkest en tooneel vier gelijke uitgangen hebben. De hoofdingang waardoor men in een ruime voorhal komt die links kantoor voor directie, buffet, trap naar de promenoir en eerste gaanderij en rechts met afzonderlijken ingang de trap naar de 2e gaanderij heeft, sluit daarbij onmiddelijk aan bij de toiletkamers en W. C. De toegang tot de zaal heeft ter linker zijde, toegankelijk uit de voorhal, de garderobe.

De zaal zelf biedt tal van geschikte zitplaatsen, ook de versiering der zaal is eenvoudig en behagelijk, terwijl voor de ventilatie op uitstekende wijze kan gezorgd worden. Een ijzeren kap overdekt het geheel. Het tooneel heeft een flinke hoogte, terwijl daaronder evenals onder de voorhal zich een sousterrein bevindt.

Ongetwijfeld zal met den bouw van dit werk het aantal schouwburgen met een zeer geschikte en goed ingerichte ruimte worden vermeerderd en 's Gravenhage weder een aantrekkelijkheid te meer schenken. Dat, wanneer alles voltooid is, de ondernemende heer A. Nöggerath wel zal zorgen voor veel afwisseling behoeft geen betoog, het publiek weet dat algemeen en het succes zal dus niet achterwege blijven.

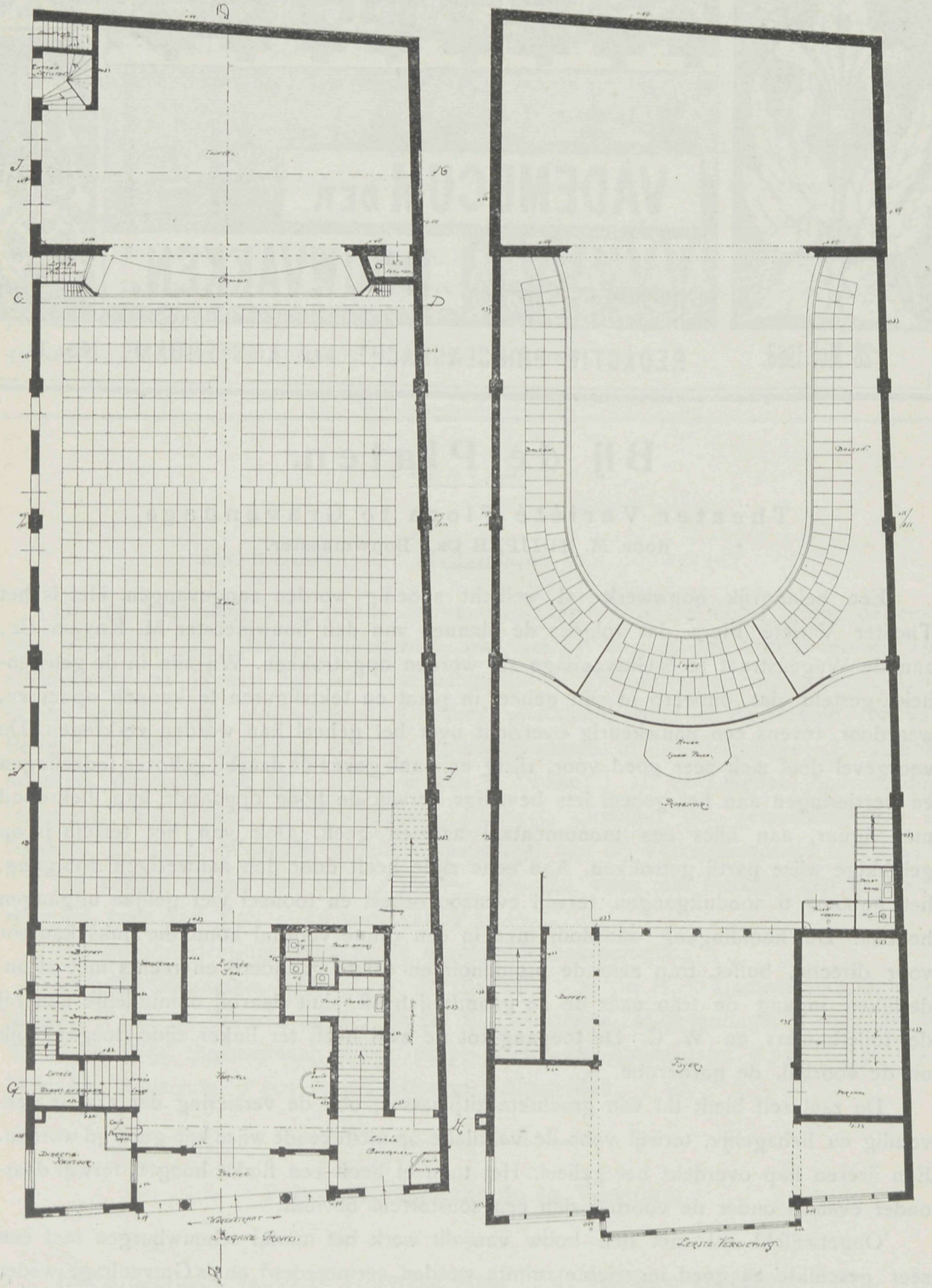
Tonneel
Orchest
Zaal
Entrée Zaal
Buffet
Smoorvaal
Toilet Dames
Toilet Heeren
Vestibule
Portier
Directie Kantoor
Wagenstraat
Begane Grond
Balcon
Loges
Rouen
Lyons Pauze
Promenoir
Foyer
Portaal
Eerste Verdieping

Plan.

Doorsnede A.B.

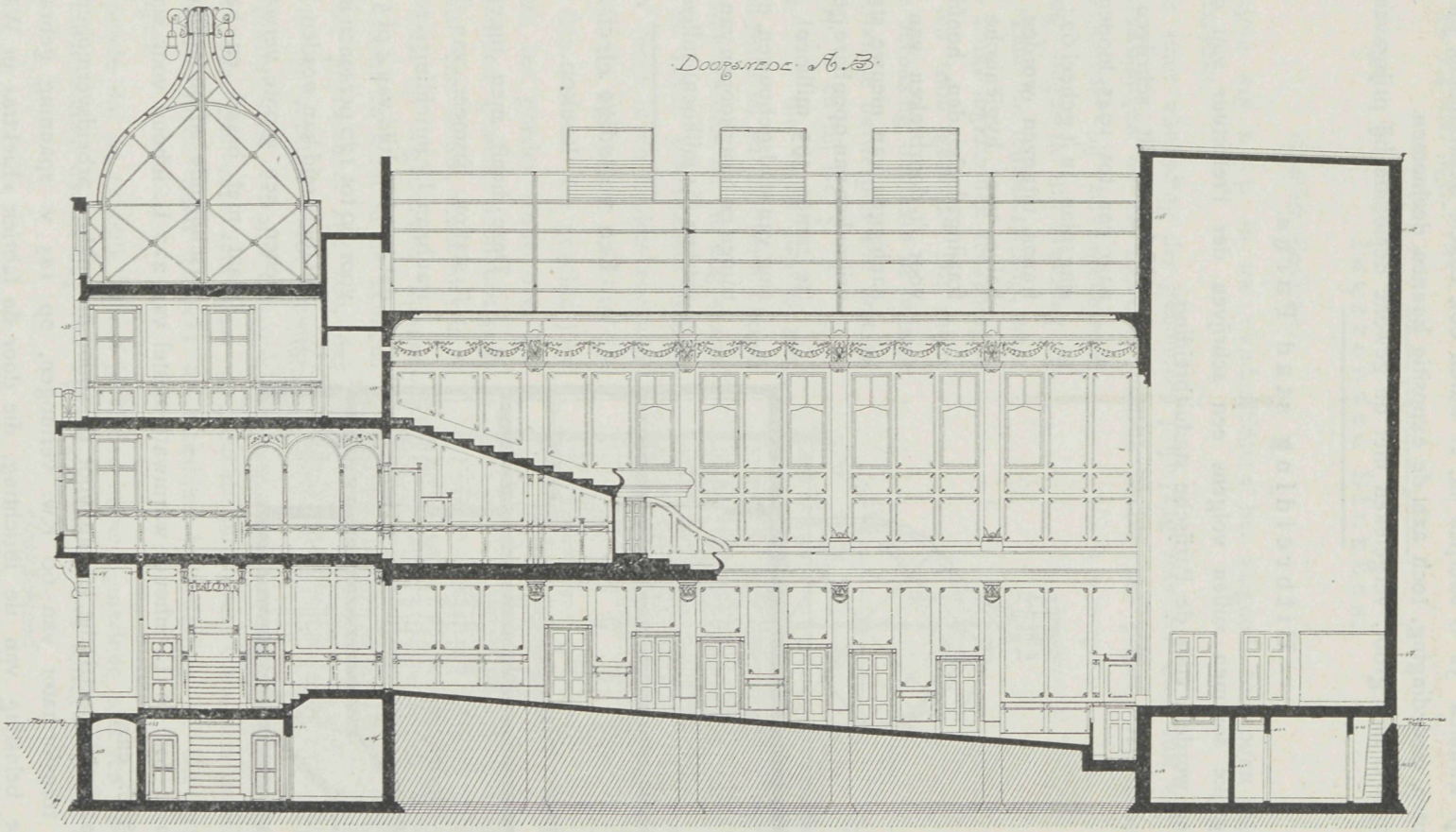

Dam-Prijsvraag.

Hierop kwamen 32 o twerpen in, er waren ook enkele telaatkomers, die echter, hoewel buiten mededinging, toch aan de expositie kunnen deelnemen.

De oogst is niet groot, vergeleken met de gewone deelname bij prijsgaven.

Uitbreiding stad Parijs.

Belangrijke sommen zullen volgens een schrijven der Prefectuur van de Seine uitgetrokken worden, voor de Parijsche staduitbreiding.

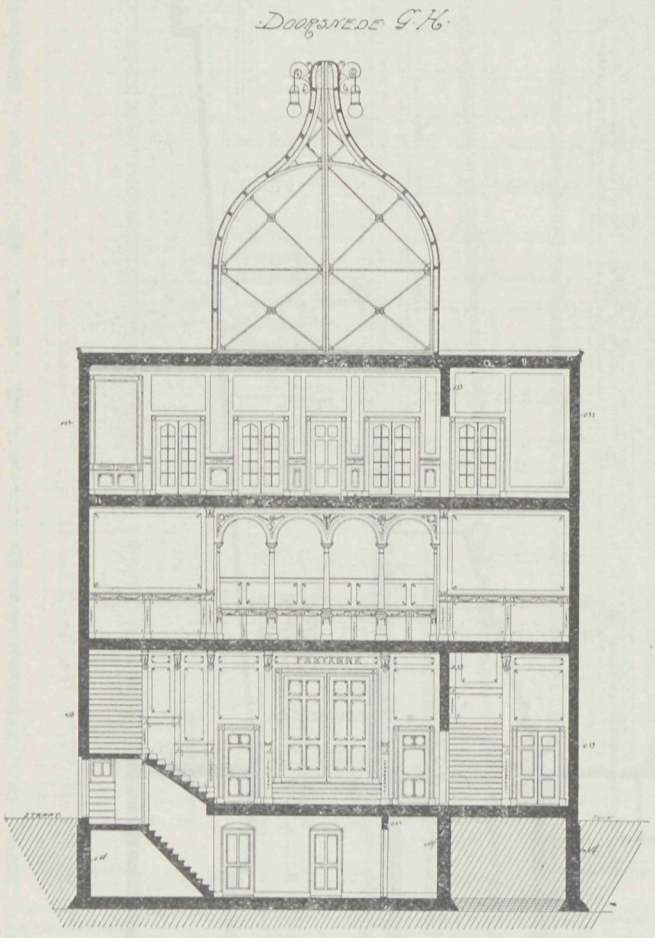

Volgens dit schrijven zullen, naar een tot 1945 loopend aflossingsplan, in 't geheel 623 millioen francs uitgeven worden, die behalve voor hygiënische en verfraaiingsdoeleinden, hoofdzakelijk voor 't doorbreken van straten, aanleggen van nieuwe straten en vrijmaken van openbare gebouwen (te zamen 395 millioen), verbetering van stadsgebouwen, openbare tuinen en terugkoopen van vestingwerken (64 millioen) zullen dienen.

Een volledige electrische keuken.

Deze heeft men ingericht op 't station Eismeer van de Jungfraubaan. De inrichting is zoodanig, dat een maaltijd van 4 of 5 gangen voor 60 tot 120 personen in korten tijd toebereid kan worden. Daartoe dienen een groote verwarmingsplaat met braad- en bakovens, verschillende afzonderlijke kookketels van 2 tot 70 L. inhoud, warmwatertoestel van 225 L. inhoud voor water van 80 tot 90° C., enz.

Het aan de electrische leiding voor de spoor onttrokken arbeidsvermogen, wordt door een transformator van 60 Kw. vermogen, op 125 v. spanning gebracht; de gemiddelde belasting van de inrichting, die door de fabriek »Elektra« in Wädenswil is opgesteld, beloopt tijdens 't gebruik 30 K. V. A. Dezelfde firma heeft ook voor het hotel Maserboden in Tyrol, alle stook- en kookinrichtingen geleverd. Daar worden zelfs

de kamers electrisch verwarmd en wel door electrische kachels, die ieder op drie warmtegraden ingeschakeld kunnen worden en waarvan 't energieverbruik tusschen 0.6 kw. en 2.4 kw. ligt.

Ingezonden Stukken.

Geachte Redactie!

Vergun mij s. v. p. in uw »Vademecum« het volgende te mogen plaatsen, met dank daarvoor.

't Is naar aanleiding der gehoudene prijsvraag voor een blok van vier één-gezins werkmanswoningen en de daarover besliste uitslag der prijzen. Als deelnemer, dus belanghebbende bij bovengenoemde prijsvraag, begaf ik mij Maandag 18 Mei l.l. naar de tentoonstelling, waar de 230 stuks ingezonden teekeningen waren ten toon gesteld. Tot mijne grootste verbazing ontdekte ik in twee der bekroonde ontwerpen een fout en wel bij Nr. 1 en bij Nr. 5.

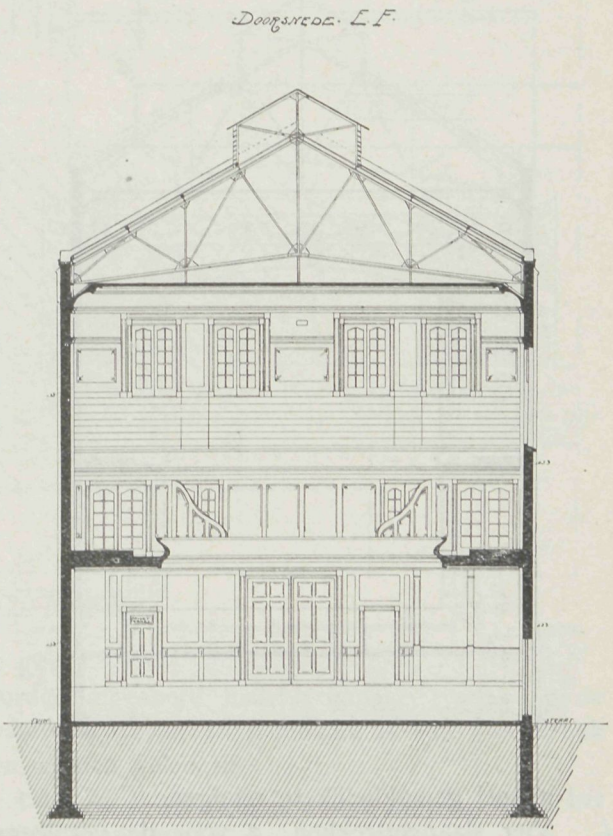

Een fout die mijns inziens niet van dien aard is, dat zij over het hoofd gezien mag worden, en die nog al van belang is. Beide prijswinners hebben licht en lucht in de keuken zoo aangebracht, dat dit beslist primitief genoemd kan worden. De geachte jury moge dit ter goeder trouw over het hoofd hebben gezien, doch een prijs en vooral een *eerste*, moet niet in 't minste iets op afgedongen kunnen worden. Licht en lucht in de keukens van beide prijswinners zijn zoo, dat beiden in de praktijk groot bezwaar zullen opleveren. Ik vertrouw dan ook wel ten volle, dat deze fout door de geachte jury over 't hoofd is gezien, waartoe waarschijnlijk mede heeft gewerkt de moeilijke beoordeeling en het groot aantal inzendingen.

Hopende dat de geachte heeren juryleden mijne opmerking niet ten kwade zullen duiden en misschien daarin nog een wijziging gebracht kan worden, teeken ik mij

Hoogachtend

Helder. J. J. SCHOEFFELENBERGER.

Prijsvraag.

PRIJSVRAAG UITGESCHREVEN DOOR HET BESTUUR DER VEREENIGING »ZIEKENHUIS BUITENWOEL« TE VEENDAM.

Gevraagd wordt het maken van een plan met begrooting voor een ziekenhuis, hetwelk moet bevatten:

a. Een entrée of hal, waarvan de ruimte ook benut kan worden voor wachtkamer.

b. en *c.* Twee ziekenzalen (ieder voor zes bedden), in verbinding met veranda's op het Zuiden. Voor den inhoud dezer zalen te rekenen ± 25 M³. per bed.
De vloeren moeten worden gemaakt van beton of houtgraniet, de hoeken rond zonder plinten, terwijl de ventilatie enz. enz. dient te worden aangegeven.

Doorsnede C-D

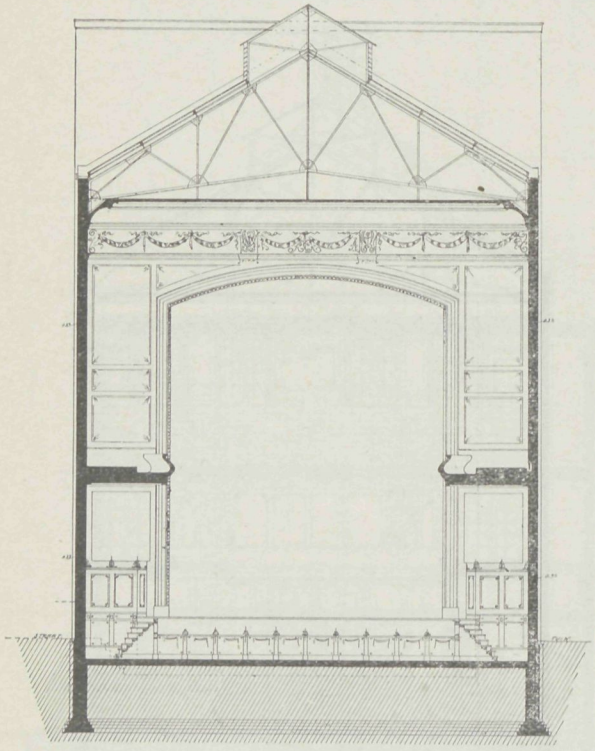

d. In verbinding met de ziekenzalen één slaapvertrek voor één verpleegster.

e. Een klassekamer met twee bedden, evenals de ziekenzalen in verbinding met een een veranda, die echter afgescheiden moet zijn van die der zalen *b* en *c*.

f. Een operatiekamer (± 25 M². oppervlak), in verbinding met een sterilisatievertrekje. De ramen van deze kamer moeten op het Noorden liggen.

g. Een keuken en bijkeuken met provisiekamer voor den dienst in het ziekenhuis.

h. Twee badkamers waarvan één onder letter *o* nader omschreven.

i. De noodige W. C. voor personeel en patiënten.

j. Een bergplaats voor een ontsmettingsapparaat.

k. Een vertrek van buiten toegankelijk, waar eventueel gekiste lijken kunnen worden geplaatst. Vloer, waterdicht met ronde hoeken, het geheel gemakkelijk te reinigen.

l. Vier slaapvertrekken; 2 voor de verpleegsters van het ziekenhuis en 2 voor de wijkverpleegsters van de Vereeniging »Het Groene Kruis«.

m. Een zitkamer voor de vier verpleegsters.

n. Een woning voor den concierge bestaande uit een zit- en slaapkamer en keukentje.

o. Een badkamer voor het publiek toegankelijk en een gelegenheid waar het publiek kan wachten.

p. Een magazijnruimte voor de verplegingsartikelen van de Vereeniging »Het Groene Kruis«. (6 × 6 M.)

N.B. Deze artikelen worden in bruikleen afgestaan en op voorschrift van den behandelenden geneesheer door den concierge afgegeven. Ook het toezicht, enz. van de in *o* genoemde badkamer wordt den concierge opgedragen.

q. Een bergplaats voor brandstoffen (turf).

Het gebouw wordt electrisch verlicht en aangesloten aan het gemeentelijk leidingnet.

De ontwerper dient te rekenen op eene centrale verwarming (systeem vrijgelaten). De plaatsing der benoodigde toestellen en de ruimten daarvoor moeten, op de nader te noemen teekeningen, worden aangegeven.

Waar alsnog te Veendam geen waterleiding bestaat, dient het pijpennet in 't gebouw het water van een hooger gelegen reservoir te ontvangen. Dit reservoir kan worden gevuld met water uit daartoe aan te brengen nortonpompen of een regenbak waar het hemelwater naar toegeleid moet worden.

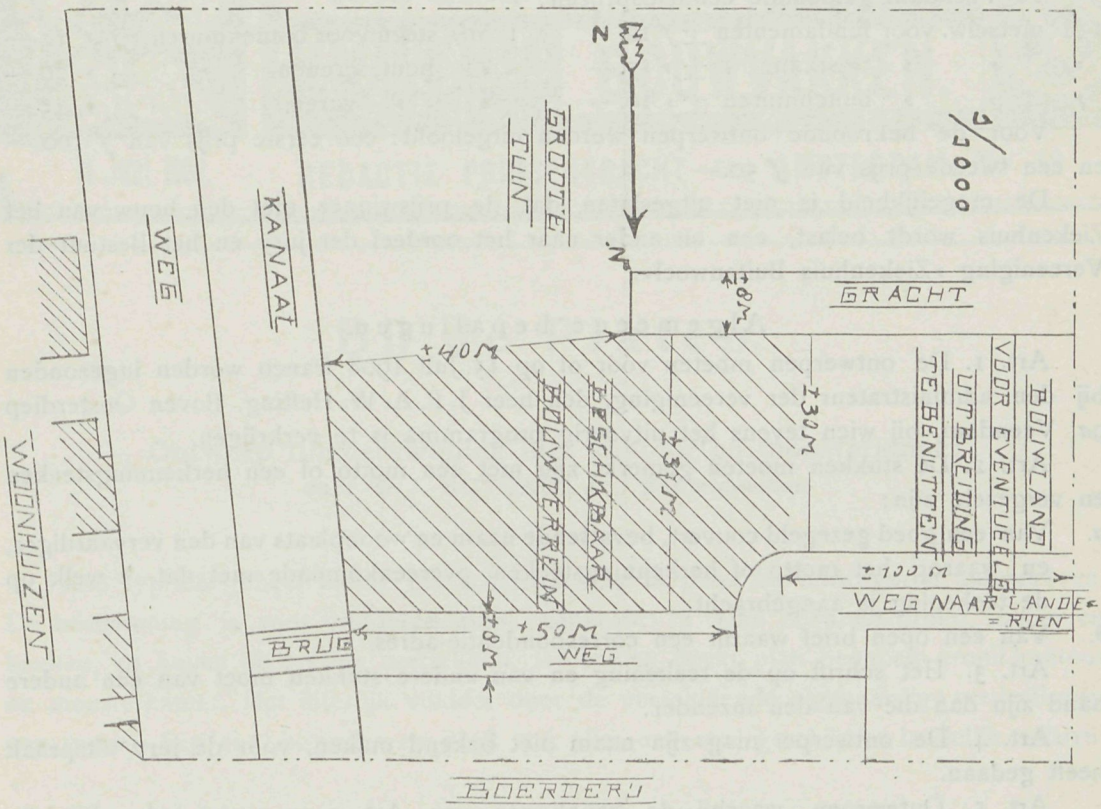

Een en ander op teekening aan te geven.

Het schrob- en badwater mag worden afgevoerd naar 't kanaal 't welk op de situatieteekening voorkomt; het afvalwater en de faecaliën moeten in een groote bak gebracht worden, die op bepaalde tijden worden geledigd.

Het vaste zand bevindt zich ± 1.80 M. onder den beganen grond, terwijl het terrein ± 0.5 M. boven den hoogsten waterstand ligt.

Bij het ontwerp moet een hoogst eenvoudige practische en meest oeconomische inrichting, zoowel in aanleg als in exploitatie, op den voorgrond staan, terwijl de afdeeling voor de ziekenverpleging eenigszins geïsoleerd moet zijn van de dienstvertrekken.

Er worden verlangd:

Plattegronden (zoo noodig met balklagen) op schaal 1 à 50, met de in de ruimten ingeschreven bestemming. Opstanden van de verschillende gevels en een lengte- en breedte-doorsnede op eene schaal van 1 tot 100. Zooals reeds aangegeven is, moeten de teekeningen aangeven alles, wat betrekking heeft op: Verlichting; Verwarming; Watervoorziening; Afvoer van rook, water, faecaliën en vuil.

Er dient rekening te worden gehouden bij de inrichting van het gebouw, dat bij eventueele noodzakelijkheid het ziekenhuis gemakkelijk kan worden uitgebreid. Daartoe

is achter het terrein, waarop nu gebouwd zal worden, een strook bouwland van ± 100 M. lang disponibel. De teekeningen moeten in zwarte inktlijnen worden uitgevoerd, zonder dat daarop schaduwen door lijnen of tinten zijn aangebracht. Kleuren mogen op de teekening niet voorkomen. Verder moet worden overgelegd een gedetailleerde begrooting en een verklarende omschrijving der te bezigen materialen. Als bouwsom mag worden aangenomen *f* 15.000 à *f* 20 000, terwijl daarin begrepen is een som van *f* 3000, waarvoor op de begrooting, de electrische verlichting, centrale verwarming en waterleiding gebracht kan worden.

Te Veendam gelden de eenheidsprijzen:

1 M³ metselw. voor fundamenten	± *f* 12.—	1 M³. steen voor binnenmuren	± *f* 12.—
» » » trasraam	± » 17.—	» hout, grenen	± » 70.—
» » » buitenmuren	± » 16.—	» » vuren	± » 45.—

Voor de bekroonde ontwerpen worden uitgeloofd: een eerste prijs van *f* 100.— en een tweede prijs van *f* 50.—

De mogelijkheid is niet uitgesloten dat de prijswinner met den bouw van het Ziekenhuis wordt belast, een en ander naar het oordeel der jury en het Bestuur der Vereeniging »Ziekenhuis Buitenwoel«.

Algemeene bepalingen.

Art. 1. De ontwerpen moeten vóór of op 15 Juli 1908 franco worden ingezonden bij den administrateur der vereeniging, den heer J. P. A. W. Hefting, Boven Oosterdiep 9*a*, Veendam, bij wien tevens het uitvoerig programma is te verkrijgen.

Art. 2. De stukken moeten gemerkt zijn met een motto of een herkenningsteeken en vergezeld zijn:

a. Van een goed gezegeld couvert, bevattende naam en woonplaats van den vervaardiger, en waarop het motto of herkenningsteeken, overeenkomende met dat, 't welk op de teekening is aangebracht.

b. Van een open brief waarin een correspondentie-adres.

Art. 3. Het schrift op de teekening en van andere stukken moet van een andere hand zijn dan die van den inzender.

Art. 4. De ontwerper mag zijn naam niet bekend maken, vóór de jury uitspraak heeft gedaan.

Art. 5. Ontwerpen, waarbij de bepalingen van Art. 3 en 4 niet behoorlijk zijn nageleefd, blijven buiten mededinging.

Art. 6. De ingezonden ontwerpen worden beoordeeld door een jury bestaande uit de heeren: Dr. G. Oosterbaan en Joh. J. v. Schuijlenburg, inspecteurs der volksgezondheid te Zwolle, G. C. Michell, directeur der ambachtsschool en J. Vegter, Gemeenteopzichter te Veendam.

Art. 7. Op voordracht van de jury kan het Bestuur der Vereeniging de gespecificeerde prijzen op andere wijze verdeelen.

Art. 8. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der Vereeniging. Het Bestuur behoudt zich het recht voor, na de uitspraak der jury alle ontwerpen ten toon te stellen op door dit Bestuur te bepalen tijd en plaats.

Art. 9. De uitslag der beoordeeling zal terstond na de uitspraak der jury worden bekend gemaakt.

Art. 10. De niet bekroonde ontwerpen kunnen worden afgehaald bij den administrateur der Vereeniging op vertoon van het in art. 2 genoemde motto of herkenningsteeken of worden desverlangd franco terug gezonden.

Zie bouwverordeningan Veendam in de bijlage.

PLAN TOT HET BOUWEN VAN HET
THEATER VARIÉTÉ „FLORA" IN DE WAGENSTRAAT
TE 'S GRAVENHAGE

VOORGEVEL

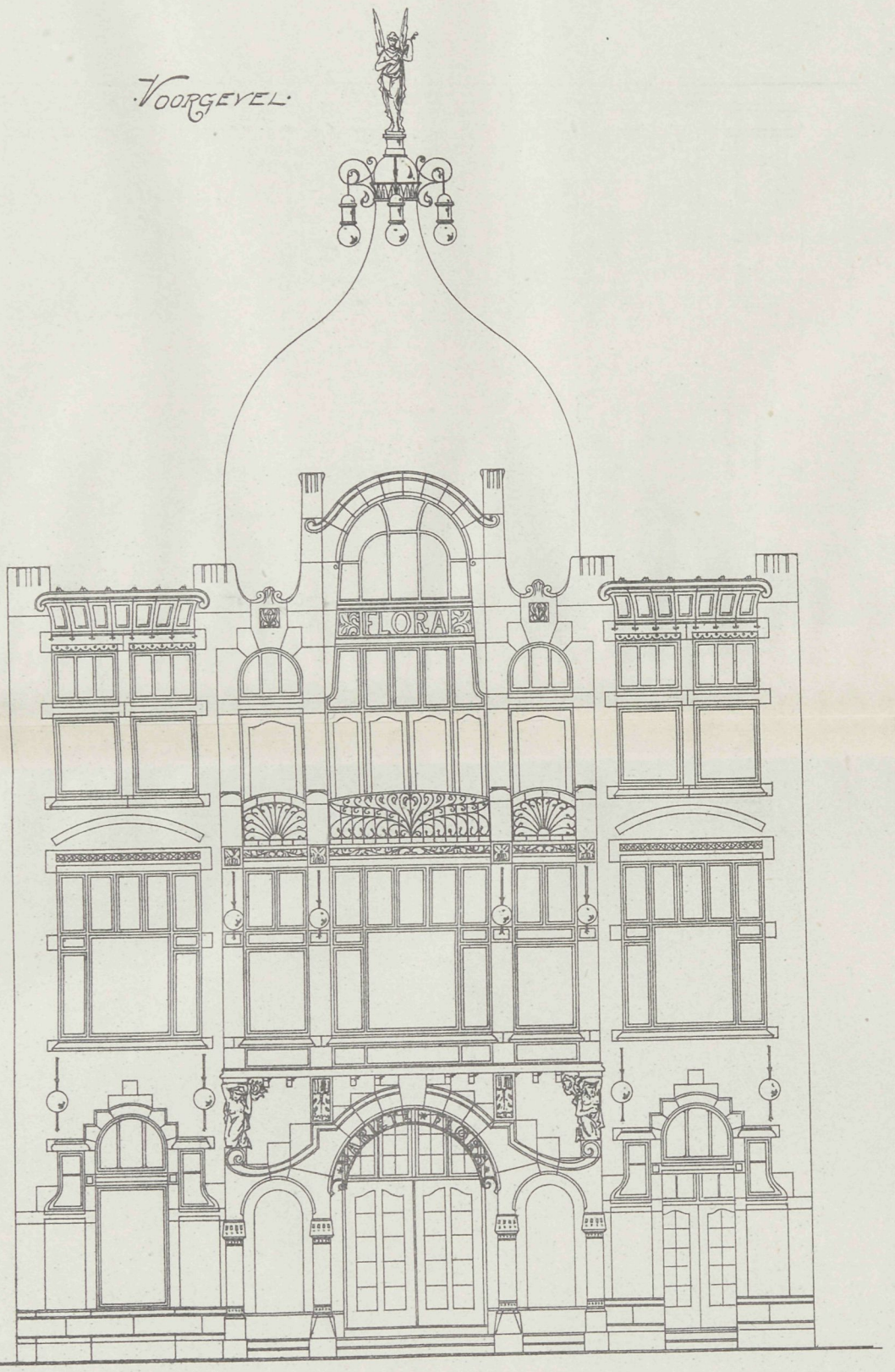

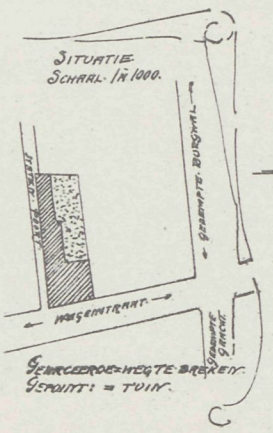

'S GRAVENHAGE DEC 07
DE ARCHITECT
H. Kuijpers

Vademecum der Bouwvakken
23e Jaargang 1908

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

11 Juni 1908. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 12.

Bij de Platen.

Ontwerp tuinderswoning met kantoor en monsterkamer

door G. J. RUTGERS Jr, Bouwmeester.

Een typisch geheel vormt het schetsontwerp in plaat en tekstfiguren aangegeven. De bestemming is voor tuinderswoning, waarvoor in plan beganen grond, kamer en keuken, en boven de overige vertrekken. Bovendien bevat plan beganen grond kantoor en monsterkamer. Het uiterlijk voldoet door de verschillende eigenaardige verdeelingen van ramen, kap enz. bizonder en geeft aan alles een zeer geschikt en landelijk aanzien.

Dam-Prijsvraag.

Hoewel het getal der inzendingen klein is, zijn verschillende mededeelingen omtrent het juiste aantal der ontwerpen met elkander in strijd. Zoo berichtte ook het »Nieuws v. d. Dag« dat er 31 inzendingen waren. Het feit is volgens het »Bouwkundig weekblad« dat er totaal 38 ontwerpen zijn ingekomen, hiervan zijn 3 over den tijd ingezonden, terwijl 2 aan een verkeerd adres waren bezorgd. De Jury zal naar wij verder vernemen de werkzaamheden spoedig aanvangen. Daartoe zijn de ontwerpen naar het Stedelijk Museum overgebragt, waar de openbare tentoonstelling na de beoordeeling plaats vindt. De grootte der teekeningen vraagt voor tentoonstellen nog al eenige plaatsruimte.

Perronoverdekkingen in ijzerbeton.

De ijzeren perronoverdekkingen met ééne rij steunpilaren in 't midden, die uitmunten door hunne uit de constructie voortkomende artistieke vormontwikkeling, en die in den laatsten tijd veel o.a. op de Saksische stations gebouwd zijn, worden om de schadelijke invloeden van de rook der lokomotieven op de ijzeren kappen af te wenden, bij de groote perrons van 't station te Neurenberg, door de firma Dyckerhoff en Widemann in gewapend beton geconstrueerd. De in de as van 't perron opgestelde steunpilaren hebben een afstand van 10,7 meter en zijn door lange balken verbonden. Van iedere pilaar steken de beide dwarsbalken ieder 3,8 meter zijdelings uit en deze dragen het dak van gewapend beton, dit wordt met een dubbele pap afgedekt; de onderkant wordt gewit.

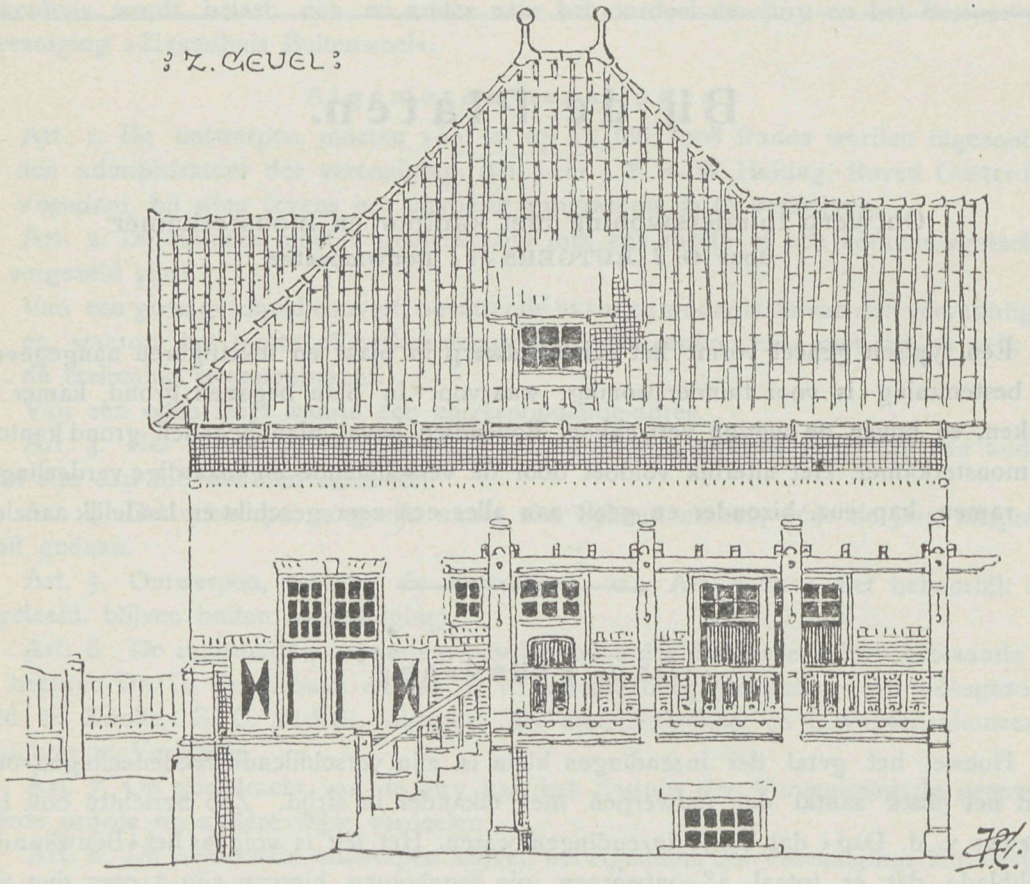

De terreinen achter het Rijksmuseum.

De terreinen die zoovele jaren achtereen op hunne bestemming hebben gewacht en wel om een reeks van villa's achter het Rijksmuseum te doen aansluiten, beginnen zoo langzamerhand zich te vullen. Eigenaardig is het, dat de villa's er schaars en de

inrichtingen van onderwijs menigvuldig zijn. Men kan er leeren koken, teekenen enz, maar dat was toch eigenlijk de bedoeling niet, waartoe die zoo kostbare gronden werden gevormd. Nu komt er ook een Museum-theater waardoor de aard dier terreinen zich meer en meer wijzigt en het landelijk karakter, dat men daar zoo gaarne behouden zag, steeds meer en meer verdwijnt. Naar het ontwerp van den bouwmeester H. P. Berlage zal daar een schouwburg verrijzen, waarvoor een ton kapitaal reeds bijeen is en waarvoor een oppervlak van 1000 Meter aan die terreinen wordt onttrokken. De ligging is aan de Gabriel Metzustraat.

Zoo wordt langzamerhand een der fraaiste plannen tot bebouwing der Museum-omgeving te niet gedaan.

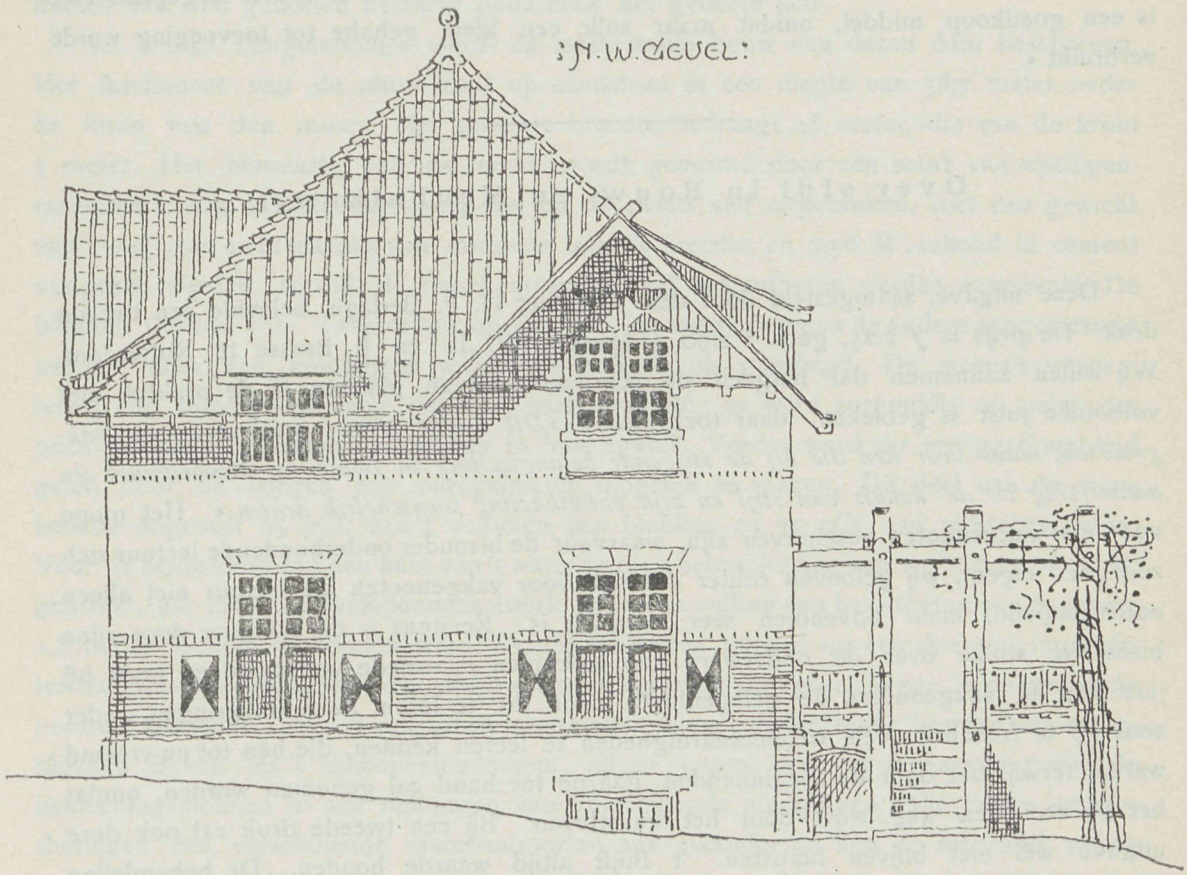

Waterproof-concrete.

Dezer dagen hebben wij bezoek gehad van den heer Fred. Sax, Leliegracht 39, Amsterdam, die ons een fabrikaat deed zien, in den handel gebracht onder den naam van »Waterproof-concrete«. Het is een wit poeder, dat het water of vocht afsluit. Wanneer men een eenvoudige proef neemt met een weinig water en daarin het poeder strooit, dan blijft het voorwerp dat men in het water dompelt en waarop zich het poeder zet

zoo goed als droog, daar dit het vocht buitensluit. Wij ontleenen aan de mededeeling ons gedaan het volgende:

»Portland cement, alhoewel doeltreffend tot vochtwering, beantwoordt echter niet altijd aan het doel, evenzoo vele middelen, die als vochtwerend worden aangeprezen, daarentegen moet Waterproof-concrete die kracht bezitten. Het is een poeder, dat door de portland-cement wordt gemengd, zonder daarop eenigen invloed uit te oefenen of de werkkracht te benadeelen. Voor gewapend beton is het bizonder geschikt, daar het roesten van het ijzer, ook opscheuren of bersten der specie voorkomt. Bij vloeren belet het 't indringen van vocht in de cement specie, bij metalen plafonds het roesten. Eene toevoeging van 2 pCt. van dit middel bij portland-cement is voldoende ter bepleistering van keldermuren, gevels, grondwerk en water-reservoirs. De prijs is *f* 0.30 per pond. In enkele gevallen moet de verhouding gewijzigd en is de leverancier geneigd dit nader toe te lichten. In Engeland en Amerika wordt het met succes toegepast. Het is een goedkoop middel, omdat maar zulk een klein gehalte tot toevoeging wordt verbruikt.«

Over stijl in Bouw- en Meubelkunst.

Deze uitgave, saamgesteld door den architect H. P. Berlage, beleefde een tweede druk. De prijs is *f* 2.25, geb. *f* 2.90. Uitgevers W. L. en J. Brusse te Rotterdam. Wij willen aannemen dat hetgeen de schrijver vooraan plaatste, in de praktijk niet volkomen juist is gebleken, daar toch staat: »*Dit boekje is niet geschreven voor vakgenooten, maar voor hen die bij de stijgende belangstelling in Bouw- en Meubelkunst een aanwijzing tot de kennis van stijl en zijn ontwikkeling wenschelijk achten.*« Het moge voor niet-vakgenooten geschreven zijn, waarvoor de bizonder onderhoudende lectuur zich zoo goed eigent, wij gelooven echter dat ook voor vakgenooten die lectuur niet alleen onderhoudend, maar bovendien zeer leerzaam is. Eerstens is de schrijver door zijne bizondere studie over dit onderwerp zoo volkomen daarmede vertrouwd en geeft hij juist aan de vakgenooten de gelegenheid, door dit te lezen de herinneringen weder eens op te frisschen; vele wetenswaardigheden te leeren kennen, die hen tot nu vreemd waren, terwijl het door de beginnenden gaarne ter hand zal genomen worden, omdat het bij veel den weg wijst door het kunstleven. Bij een tweede druk zal ook deze uitgave wel niet blijven berusten. 't Blijft altijd waarde houden. De behandeling der onderwerpen wist de schrijver zoo in te richten, dat men zelden dit boek zal terzijde leggen, omdat het makkelijk leest, een kunst bij boeken over geschiedenis of vorming hoogst moeielijk en door den schrijver zoo terecht begrepen. Daarom vestigen wij gaarne op deze tweede druk de aandacht en waar dit meer door vakmannen wordt gelezen, gelooven wij, dat velen het oordeel met ons zullen onderschrijven: »*dat het een der beste uitgaven ook voor hen op dit gebied vormt.*«

Aanleg van een waterstuw voor de watervoorziening van Sidney.

Tot dusver had de watervoorziening van Sidney plaats door het »Prospect Reservoir«, een verzamelbekken van bijna 25 millioen kub. meter inhoud. Daar deze inrichting voor de verhoogde eischen niet meer voldoende was, zag men zich gedrongen door kunstmatig de bedding van nog meer stroompjes naar bovengenoemd reservoir te leiden, 't gebied van neerslag daarvan tot over de 900 vierk. kilometer uit te breiden, terwijl tegelijkertijd de inhoud vergroot werd. Hiertoe werd de »Cataractdam« gemaakt, een rechte stuwmuur van ongeveer 248 M. lengte en 48 M. hoogte boven de Cataractrivier, die in een tamelijk nauwe spleet tusschen zandsteenrotsen loopt. De daardoor ontstane waterstuwing heeft een oppervlakte van ongeveer 9,7 vierk. kilometer en een inhoud van ongeveer 97 millioen kub. meter, waardoor 't mogelijk wordt gebruik te maken van den geheelen neerslag gedurende het geheele jaar.

In 't blad »Engineering« wordt de interessante bouw van dezen dam beschreven. Het fundament van de muur staat op zandsteen in een diepte van 58,7 meter onder de kruin van den muur; zijn grootste breedte bedraagt 48 meter, die van de kruin 5 meter. Het binnenste van de muur wordt gevormd door een soort van cyclopenmetselwerk van zandsteenblokken, die, op de plaats zelf uitgebroken, met een gewicht van 2—4½ ton en in massa's van minstens 0,6 M. breedte en 0,56 M^3. inhoud in cement vastgezet werden, terwijl de tusschenruimten met cementbeton werden aangevuld. De blokken werden vóór 't vastzetten op de kant, waarmee ze tegen de andere aangemetseld werden, door een krachtigen waterstraal zorgvuldig gereinigd. De steenen werden, terwijl de oppervlakte nog nat was, vastgemetseld; er werd zorgvuldig op gelet, dat geen der blokken holten vertoonden in hun ligvlak. Verder werd op een goed verband gelet, door de voegen zoo onregelmatig mogelijk te maken. Dit deel van de muur bevatte ongeveer 65 pCt. van 't volumen aan blokken en 35 pCt. aan mortel en beton. Voor de bekleeding aan den kant van 't water werden betonblokken van 1,5 × 0,75 × 0,6 M. gebruikt, die met het cyclopenmetselwerk door een vulling van basaltbeton van ongeveer 1,8 meter breedte verbonden werd. De betonblokken werden op een daarvoor ingericht terrein, waar draagkranen over elkaar rechthoekig snijdende sporen liepen, in de verlangde vormen gemaakt. Ook 't opgaande metselwerk binnen in de muur bestond uit betonblokken boven op 't cyclopenfundament, alleen waren deze in tegenstelling met de bekleedingsblokken in alle richtingen van verschillende afmetingen. Alle holten en aansluitingen der verschillende materiaalsoorten aan elkander en aan de rotswand, waren met beton opgevuld en aangestampt; de bekleeding aan de buitenzijde van den muur werd gevormd door een 1,8 meter dikke laag beton. Ter contrôle werden voortdurend proefmonsters uit de verschillende betonmengsels en uit de cementmortels onderzocht, waarvan de gemiddelde drukvastheid in K G./c.M^2. als volgt was: beton voor de bekleedingsblokken, zoowel als alle met 't water in aanraking komende deelen, na 30 dagen 111, na 90 dagen 125; beton gebruikt ter opvulling na 30 dagen 66, na 90 dagen 120; cementmortel na 30 dagen 66, na 90 dagen 111 K.G./c.M^2. De drukvastheid der zandsteenblokken bedroeg bij dobbelsteenen van 30 c.M. in 't kubiek ongeveer 300 K.G./c.M^2. De geheele bouw duurde ongeveer 5 jaar, gedurende welke tijd meeren-

deels dag en nacht gearbeid werd. De kosten bedroegen te zamen rond 8,6 millioen francs.

Nieuwe Uitgaven.

Het pleit wel voor het nut der uitgave, dat bij den uitgever D. Mijs te Tiel een vierde druk verschenen is van »Werktuigkunde voor Ambachtslieden«, door G. A. Scholten, Architect te Tiel. Deze vierde druk is vermeerderd met enkele korte beschouwingen over het draagvermogen van balken enz Thans is het werkje voorzien van 70 tekstfiguren en 175 vraagstukken met oplossingen, die een goeden wegwijzer vormen bij de eerste studiën voor het bouwvak. De prijs is *f* 0.75.

Prijsvraag Slachthuizen.

De »St.-Ct.« no. 134 bevat het programma van eene prijsvraag voor het ontwerpen van goedkoope, eenvoudige en doelmatige slachthuizen, zonder en met kunstmatige koelinrichtingen, waaraan wij het volgende ontleenen:

Artikel 1. De mededinging wordt opengesteld voor bouwkundigen van alle landen.

Artikel 2. De mededingers zijn gehouden om, binnen 4 maanden na afkondiging in de »St.-Ct.«, vrachtvrij hunne ontwerpen en begrootingen in te zenden aan het bureau van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Nassau Odijckstraat no. 59 te 's Gravenhage.

Artikel 7. Uitgeloofd worden de navolgende prijzen en premiën: voor type A (zonder kunstmatige koelinrichtingen) een prijs van *f* 250.—, een premie van *f* 100.—; voor type B (met kunstmatige koelinrichting) een prijs van *f* 750.—, een premie van *f* 300.—.

Artikel 8. De bekroonde inzendingen blijven het eigendom van het Rijk.

Artikel 12. De ontwerpen worden beoordeeld door eene jury, bestaande uit: D. E. C. Knuttel, Rijksbouwmeester in het 2de district te 's Gravenhage, voorzitter; J. J. F. Dhont, directeur van het gemeentelijk slachthuis te Rotterdam; F. J. Nieuwenhuis, directeur der gemeentewerken te Utrecht; dr. H. Remmelts, inspecteur in algemeenen dienst bij de Directie van Landbouw te 's Gravenhage; J. N. van Ruyven, directeur der gemeentewerken te Dordrecht, secretaris.

Artikel 13. Inlichtingen zullen op schriftelijke aanvrage gegeven worden door den secretaris der jury.

Prijsvraag.

Uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam, in 1908.

Eerste Prijsvraag. *Ontwerp van eene Bij-Bibliotheek.*

In een der buitenwijken eener groote stad wordt verlangd een Bij-Bibliotheek als onderdeel van eene bestaande Centrale Bibliotheek. Het beschikbare bouwterretn ter grootte van 15×30 M, is gelegen op een hoek van twee straten en wordt aan de andere zijden begrensd door woonhuizen ter diepte van 15 M. en de tuinen. De rooilijn van de twee straten moet op den hoek door een schuine of cirkelvormig gebogen lijn van ten minste 2 M. worden verbonden. Het gebouw behoeft niet in de rooilijn te worden gebouwd; ook kan een gedeelte van het terrein

als tuin of plaats worden vrijgelaten. De hoofdconstructie van het gebouw moet in onbrandbare materialen gedacht worden en het moet bevatten:

a. Kelderverdieping (of sousterrein): Een ruimte voor de centrale verwarming, ruime brandstoffenbergplaats en kleine werkplaats voor het binden en herstellen van boeken.

b. Begane grond: Vestibule, ruime halle, tevens bestemd voor het afhalen van boeken; hiertoe moeten een toonbank van minstens 5 M. lengte en de noodige boekenkasten tot een gezamelijke lengte van minstens 30 M. worden geprojecteerd, en wel zoodanig, dat een afgesloten gedeelte ontstaat waarin het publiek geen toegang heeft (de boekenkasten kunnen rug aan rug worden geplaatst). Deze ruimte voor boekenafgifte moet door middel van eene boekenlift in verbinding staan met de werkplaats in den kelder en de vestibule nabij de na te noemen leeszaal op de eerste verdieping. Voorts worden verlangd: een zaal van pl.m. 60 M2., voor vergaderingen, een zaal van pl.m. 60 M2., voor tentoonstellingen (de eerstgenoemde zaal te voorzien van een nooduitgang, de tweede van wandkasten voor exposeeren; verder garderobe voor minstens 100 personen, toilets en W. C. voor dames en heeren, urinoirs diensttrap naar den kelder en dito naar de eerste verdieping.

c. Eerste verdieping. direct van de straat af toegankelijk door een gemakkelijke hoofdtrap, voorafgegaan door eene vestibule, moet bevatten: ruime vestibule met garderobe voor minstens 100 personen, leeszaal van pl.m. 120.— M2., studiezaal van pl.m. 50.— M2., dienstkamertje voor het personeel, diensttrap en boekenlift naar den beganen grond en kelder, (de boekenlift in de nabijheid van de leeszaal, moet niet voor het publiek bereikbaar zijn), toilet en W. C. voor dames en heeren en urinoirs.

d. Tweede verdieping, over een gedeelte van een gebouw, is bestemd voor conciergewoning, bestaande uit: woonkamer, keuken, twee slaapkamers, W. C., zolderruimte, enz. Deze woning, met afzonderlijken toegang van de straat moet in verbinding staan met de genoemde diensttrap.

Gevraagd wordt te teekenen: de plans van kelder, beganegrond, eerste en tweede verdieping,twee gevels, en twee doorsneden op een schaal van 1 à 100, een geveldétail en een gedeelte van het interieur op een schaal van 1 à 20.

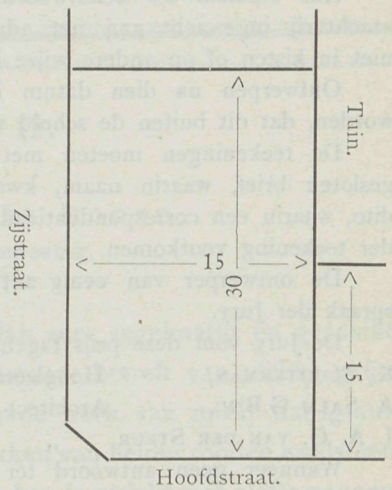

Uitgeloofd worden: een eerste prijs: Zilveren Medalje met Getuigschrift der Vereeniging, benevens *f* 70.—.

Een tweede prijs: Bronzen Medalje met Getuigschrift, benevens *f* 30.—.

Een derde prijs: Getuigschrift der Vereeniging.

Twee prijsvraag: *Een monumentale ingang voor een Park.*

De ingang is gedacht als onderdeel der afsluiting van een park in eene groote gemeente, en moet bestaan uit twee steenen pijlers waartusschen de draaibare hekken der afsluiting zijn aangebracht. Links en rechts aan deze pijlers moet het afsluithek op steenen voet van het park aansluiten, waarvan de vakken eveneens door pijlers, 't zij van steen of van ijzer, zijn gescheiden.

De beide vleugels van het ingangshek moeten te zamen eene breedte hebben van 4.— M.

De vakken der vaste hekken moeten hart op hart pijler 6.— M. zijn, de steenen voet moet een hoogte van 1.20 M. hebben.

De pijlers van den ingang moeten dienstbaar gemaakt worden aan de electrische verlichting van den ingang en de omgeving daarvan.

Verlangd worden: een opstand, plattegrond en hoogtedoorsnede van den ingang met de beide pijlers en een gedeelte van het aansluitende vaste hek met tusschenpijlers op een schaal van 1 à 10.

Uitgeloofd worden: een eerste prijs: Zilveren Medalje met Getuigschrift der Vereeniging, benevens *f* 35.—.

Een tweede prijs: Bronzen Medalje met Getuigschrift, benevens *f* 15.—.

Een derde prijs: Getuigschrift der Vereeniging.

Derde Prijsvraag. *Een pen- of potloodteekening van een Oud Gebouw.*

De teekening moet voorstellen een gebouw of gebouwtje uit eene architectuurperiode niet later dan de 18e eeuw, van voldoende architectonische waarde. Het gebouw of gebouwtje moet in de teekening domineeren over de eventueel als stoffage weêr te geven omgeving. Zoowel de keuze van het onderwerp als de wijze waarop het geteekend is zullen bij de beoordeeling in aanmerking genomen worden. In de teekening dienen de typische stijlvormen van het gebouw juist weergegeven te zijn. De teekening moet een grootte hebben van 24 bij 36 cM. binnen den rand.

Uitgeloofd worden: Een eerste prijs: Bronzen Medaille met Getuigschrift en *f* 15.--.

Een tweede prijs: Getuigschrift met *f* 10.—.

Algemeene Bepalingen.

De behandeling der teekeningen is vrij doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn. Zij mogen op carton opgezet, doch niet in houten lijsten gespannen zijn en geen grootere afmeting hebben dan 75 × 110 cM.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op 15 November 1908 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den 1sten secretaris, Jonkerfransstraat 126. Zij mogen niet in kisten of op andere wijze in hout verpakt worden.

Ontwerpen na dien datum ingezonden, tenzij aan het Bestuur afdoend kan aangetoond worden, dat dit buiten de schuld van den inzender mocht zijn geschied, blijven buiten beoordeeling.

De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en verder vergezeld gaan van een gesloten brief, waarin naam, kwaliteit en woonplaats van den Ontwerper, en van een tweeden dito, waarin een correspondentieadres vermeld is. Op beide brieven en couverts moet het motto der teekening voorkomen.

De ontwerper van eenig antwoord mag zich als zoodanig niet bekend maken vóór de uitspraak der Jury.

De Jury voor deze prijsvragen bestaat uit de Heeren:

K. Sluijterman, Hoogleeraar te Delft. Alb. Otten, Architect te Rotterdam.
A. Salm G.Bzn., Architect te Amsterdam. J. P. Stok Wzn., „ „ „
J. A. G. van der Steur, „ „ 's Gravenhage.

Wanneer geen antwoord ter volle bekroning kan worden voorgedragen, heeft de Jury het recht om het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" voor te stellen de uitgeloofde prijzen op andere dan bovenstaande wijze te verdeelen.

De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de publicatie van het Jury-rapport, alle of een gedeelte der antwoorden tot expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land; gedurende dien tijd mag geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van „Bouwkunst en Vriendschap".

De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig plaatwerk, zonder dat zij gehouden zal zijn eenig honorarium daarvoor te betalen.

De ontwerpen zullen na dien tijd aan de correspondentieadressen worden teruggezonden.

De uitspraak der Jury zal door het Bestuur door middel van de „N. R. C." en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het Jury-rapport zal zijn gepubliceerd in de bouwkundige bladen.

De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de Algemeene Vergadering der Vereeniging, die in Januari 1909 zal worden gehouden.

De deelname aan de beantwoording der prijsvragen is voor ieder opengesteld.

Namens het Bestuur,

P. A. Weeldenburg, *Voorzitter.*
C. N. van Goor, *1ste Secretaris.*

Rotterdam, 1 Juni 1908.

:N.O. GEVEL:

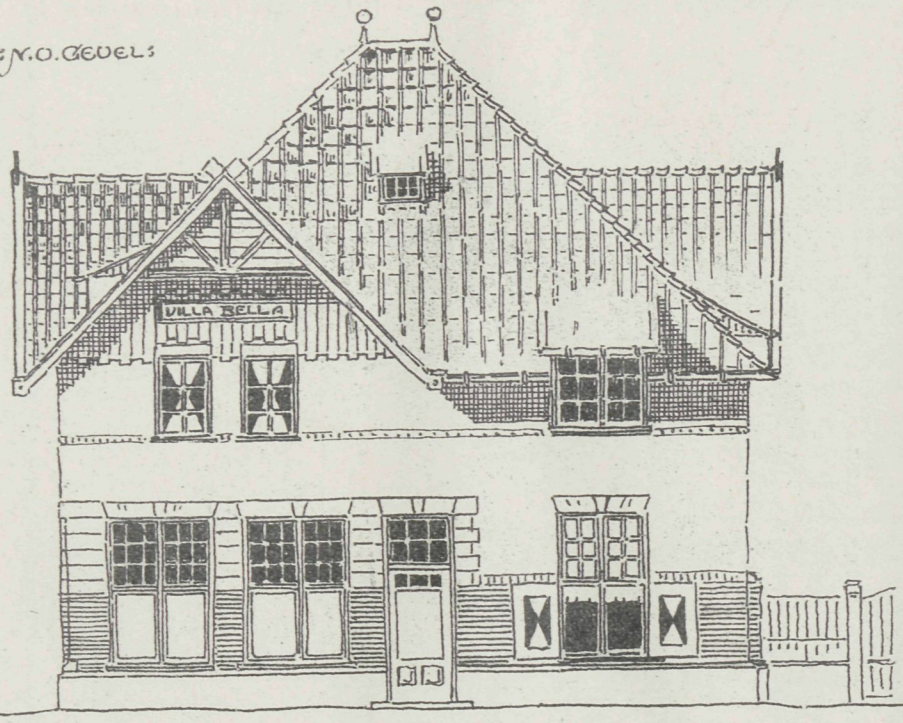

:Z.O. GEVEL:

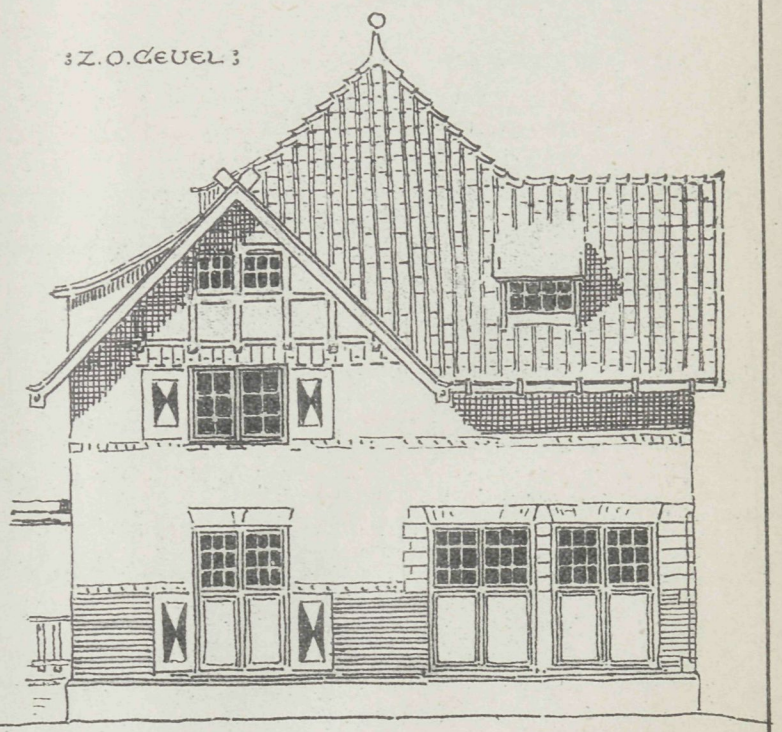

:PLAN - BEGANE GROND:

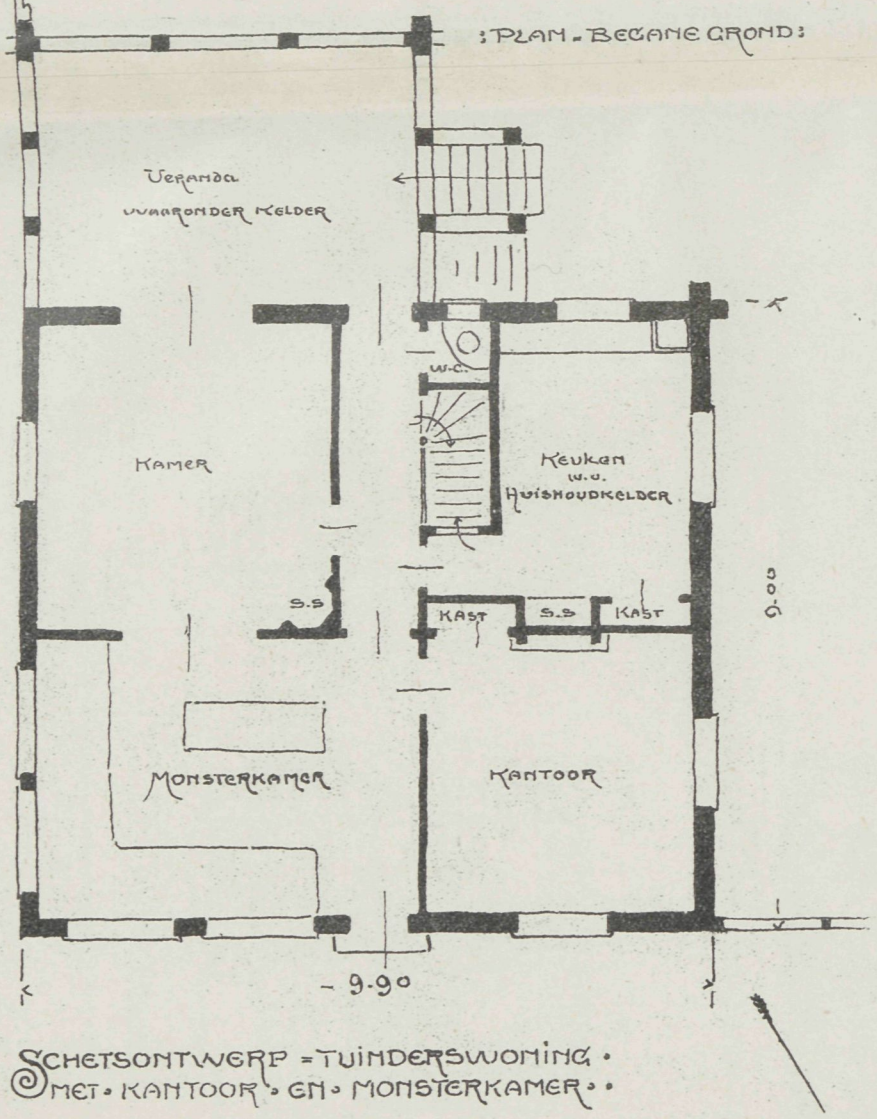

:PLAN - VERDIEPING:

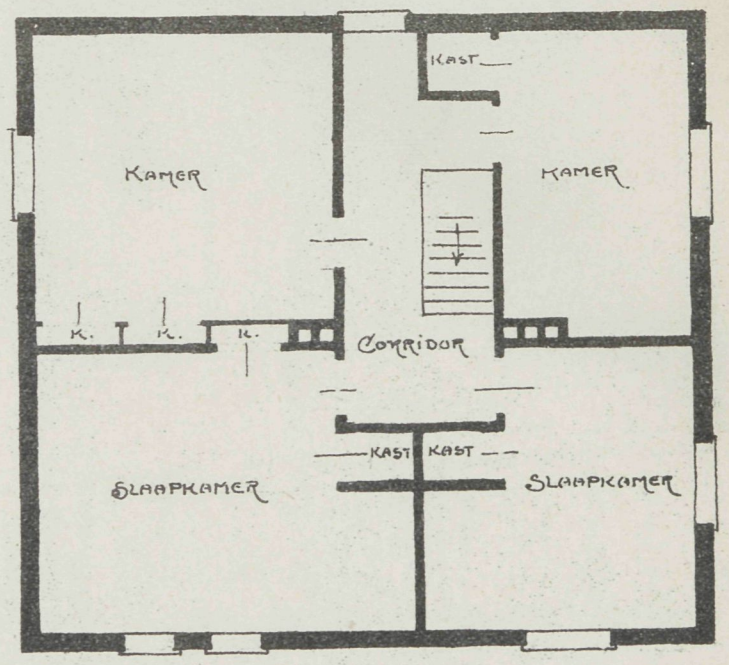

SCHETSONTWERP - TUINDERSWONING - MET - KANTOOR - EN - MONSTERKAMER - -

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

25 Juni 1908. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 13.

Bij de Platen.

Ontwerp van een villa te Doorn

door C. BOESCHOTEN, Bouwmeester.

Een goed geheel maakt de villa, waarvan het plan zeer regelmatig en geschikt, de opbouw afwisselend is. De gevels zijn wat het trasraam betreft van vlakke grijze klinkers met zwarte voegen afgezet. Het verdere opgaande werk van miskl. hardgrauw afgezet met portland-cement en boven de kozijnen strekken van helder rooden waalsteen. De topgevels zijn versierd met tegels rood en geel. De kap is gedekt met platte pannen.

Het Huis met de Hoofden.

Hebben wij bij herhaling er op gewezen en door foto in vroegere jaargangen aangetoond hoe dit gebouw geheel tot verval is gekomen, dat is er niet beter op geworden, sinds de steiger het gebouw voor het oog verborgen hield. Thans schijnt herstelling echter ernst te zijn en is men daarmede begonnen; vooral nu het noodzakelijk is bij de vestiging van de Muziekschool van toonkunst aldaar, daaraan een behoorlijk te huis te verleenen. Dat wordt met Mei 1909 verwacht, en zal dan zeker het restauratie werk zijn afgeloopen.

Naar men bericht valt de bovenbouw wat soliditeit aangaat nog al mede, deze behoeft meer verankering maar slooping zal niet noodig zijn. Dat men bij het onderzoek steen door hout vindt vervangen en natuurlijk nagebootst is een gebrek dat aan menig architectonisch monument eigen is. Men denke slechts aan het oplappen van den Westertoren en de omgaande kroonlijst van het Paleis nog wel in onzen tijd gedaan. Dat wordt nu gelijkelijk verholpen. Ook de ramen worden in hunne oorspronkelijken toestand teruggebracht, voorzien van zandsteenen omlijstingen en de ramen met kleine ruitjes. Voor het restaureeren zal men om bij vorm en kleur te komen een daartoe expres uit de hand gevormde steen, gelijk aan de oorspronkelijke maken, waartoe enkele

nog gave exemplaren aan den gevel aanwezig tot voorbeeld dienden. In het innerlijk zal echter veel gemist blijven, wat nog aanwezig is, wordt getracht te behouden maar veel is reeds uitgesloopt en in vroegere jaren elders geplaatst. Toch mogen wij verwachten in het komend jaar, het Huis met de Hoofden weder zooveel mogelijk in zijn ouden staat te zien verrijzen en heeft daarbij de stad dan een zijner belangrijkste overblijfselen der vroegere architectuur behouden.

Zal het ook zoo gaan met de Nieuwe Zijds Kapel. Zal ter rechter tijd door de Regeering worden ingegrepen en deze doen zien, dat het, al is men bezitter, daarom toch nog niet gerechtigd is, zoo de monumenten onzer kunst te vernietigen. Het is te wenschen. Want evenals het bij een toren of kerk in een der plattelands gemeenten opgesteld niet geoorloofd is, belangrijke kunst of historische waarde op die wijze op te ruimen, evenzoo geld dit recht voor dit kerkgebouw, en is alleen van dien kant een gebiedend behoud te verwachten.

Over Fabrieksgebouwen.

Onder bovenstaand onderwerp komt in »Deutsche Bauhütte« ongeveer 't volgende artikel voor:

De nuchtere, vierkante, alle artistieken vorm missende fabrieksgebouwen, beginnen hier en daar plaats te maken voor inrichtingen, waarbij een bepaald idee van uitwerking der constructieve vormen is waar te nemen.

Hiermee is volstrekt niet bedoeld eene overbodige en daardoor meerdere kosten met zich brengende versiering, die trouwens als onpraktisch en met de doeleinden van 't gebouw in strijd zijnde, wanstaltig wezen zou; integendeel zal bij industriëele gebouwen voor alles op een spaarzame manier van bouwen gelet moeten worden, die alle middelen aangrijpt om tot een doelmatige en voordeelige constructie te geraken. Binnen deze grenzen blijft er echter voor den architect nog een uitgebreid veld over waarop gestreefd kan worden naar een eenvoudigen, zakelijken vorm, zonder aan 't schoonheidsgevoel afbreuk te doen.

Wij behoeven ons slechts den eleganten, prettig aandoenden vorm van de moderne locomotieven en andere machines te herinneren, tegenover de lompe, onbeholpenheid der oudere, eerst gemaakte, om ons duidelijk te maken op welke wijze ook het uiterlijk der fabrieksgebouwen voor verbetering vatbaar is. Daarbij komen natuurlijk evengoed het geheele gebouw als de onderdeelen in aanmerking.

Het geheel kan door de steeds noodig blijkende aanwezigheid van bijgebouwen en uitbouwen en door 't doen uitkomen van traphallen en andere onderdeelen van bijzonderen aard, aanleiding geven tot een logische en duidelijk zichtbare indeeling. Verder leveren de afwisseling in de dakvormen, 't plaatsen van de daken voor de verlichting van groote hallen, enz., onderwerpen genoeg voor den architect, waaraan hij zijn artistieke gaven beproeven kan. Hierbij komen dan nog de verschillende bouwstoffen, die men tegen elkaar uit kan laten komen, zoodat een kleurafwisseling ook hier zeer goed te bereiken is. In de meeste gevallen zullen de buitenmuren 't beste uit goede baksteen opgetrokken worden, die, goed gevoegd, 't minste reparatie behoe-

ven en 't minst van vuil en roet te lijden hebben. Witte voegen zijn natuurlijk, met 't oog op rook en roet, minder aan te bevelen, hoewel tegenwoordig bij gebruik van electrische kracht en bij de middelen tot rookverbranding dit nadeel hoe langer hoe minder op den voorgrond treedt. Toch kan men met succes, om een aangename kleurschakeering te bereiken, gekleurde voegspecie gebruiken, die men in overeenstemming met den kleur der steenen, uit kan kiezen. Bij ijzerconstructies, waarvan de tusschenruimten gevuld worden door baksteenwerk of gewapend beton, kan men een zeer goed effect verkrijgen door het tegen elkaar doen uitkomen der verschillende constructiedeelen in verschillende kleuren.

Bij de Tekstfiguren.

Een echt gemoedelijke woning is de villa te Kootwijkerbroek, gebouwd volgens de plannen van den bouwmeester I. A. Heuvelink te Apeldoorn. De tekstfiguur geeft alles zeer nauwkeurig aan.

De andere tekstfiguur is een hoekhuis, bestemd voor één familie, een ontwerp van den bouwmeester W. Verschoor. Dat zijn van die typische eigenaardige woningen vol karakter en die een groote aantrekkelijkheid aan den weg opleveren.

Droging en luchtzuivering van oude en nieuwe gebouwen.

Bij bouwwerken blijft vocht altijd een grooten vijand, dan komt het kwaad van onderen, dan van ter zijde, dan van boven het gebouw binnen en het heeft al heel wat doen vergaan en vernietigd. Daarom is het wellicht van belang te wijzen op het systeem »Knapen« dat hierin verbetering tracht te brengen en waarvan het Centraal Technisch Bureau, Lange Voorhout 23, 's Gravenhage, dit systeem vertegenwoordigende eenige mededeelingen doet. Eerstens wijst men er op, dat het aloude systeem om door cokes droog te stoken, kostbaar lang en lastig is. Daarbij heeft het betrekkelijk slechts nut, op plaatsen waar men voortdurend vocht kan verwachten.

Het systeem-Knapen berust op het feit dat het niet alleen de gevolgen, maar ook de oorzaak der vochtigheid wegneemt. Het onttrekt de vocht aan de muren, tapt deze als het ware af en blijft bij voortduring werken. Daarbij is de toepassing zoowel bij oude als nieuwe gebouwen mogelijk. Het berust op het beginsel, dat in de dichtheid tengevolge van invloeden van temperatuur, atmospheer en vochtigheid, verschillende luchtlagen hun evenwicht zoeken te herstellen. De toepassing is daarbij eenvoudig en afdoend. Alle werkende elementen der uitvinding zijn vereenigd in een toestel van betrekkelijk geringe kosten dat evenveel plaats inneemt, als het materiaal dat men uit de muren moet verwijderen voor de aanbrenging van het toestel. Bij nieuwe gebouwen kunnen de toestellen gelijkelijk bij den bouw worden geplaatst en zullen reeds direct inwerken.

Bij plaatsing van dergelijke toestellen, kan men verzekerd zijn, niet alleen afdoende droging te verkrijgen, maar mocht overstrooming of lekkage enz. opnieuw vocht aanbrengen, zoo geschiedt door de aanwezigheid van het toestel de droging onmiddellijk.

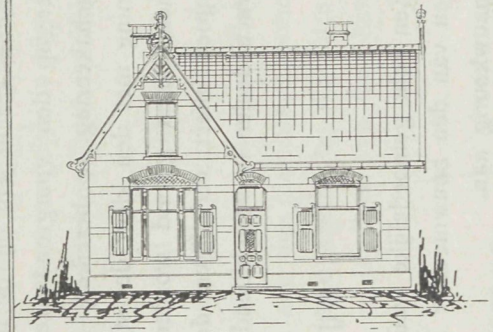

Voorgevel.

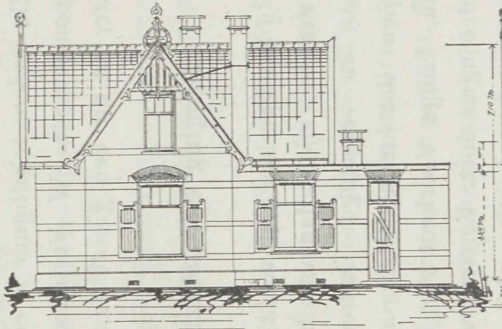

Rechterzijgevel.

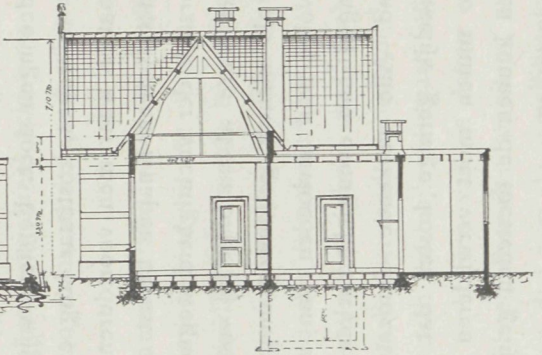

Doorsnede A.B.

Ontwerp tot Woonhuis met Schuur voor Rekening

van de Heeren M. van Wenum en J. Eijbers

te Hoofwijkerbroek.

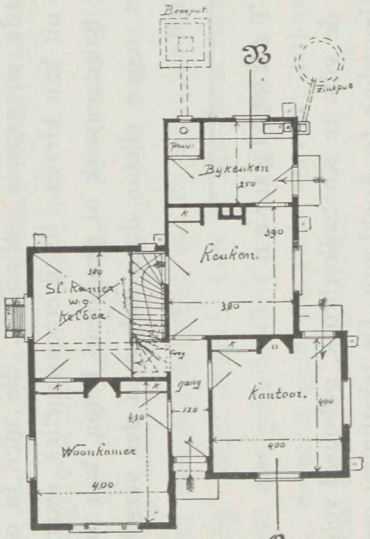

Beganengrond.

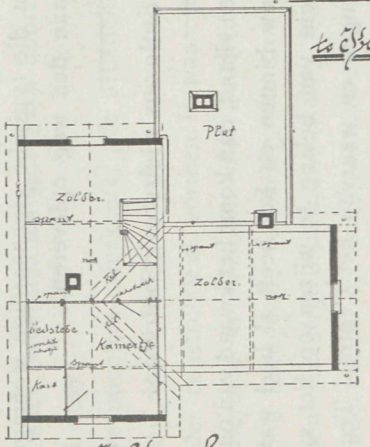

Zolderplan.

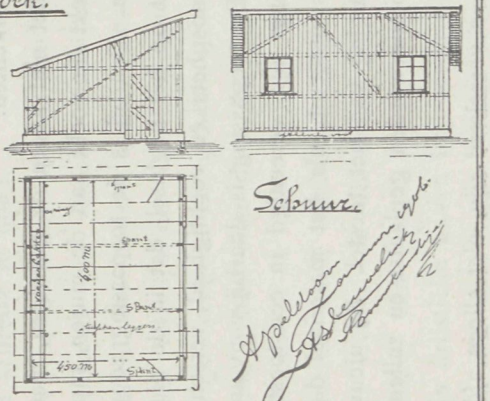

Schuur.

Van de deugdzaamheid zijn verschillende belangrijke attesten aanwezig. Groote voordeelen heeft het systeem. Doordat de droging reeds tijdens den bouw aanvangt, kan men, wanneer het huis voltooid moet zijn, reeds van drooging verzekerd zijn, terwijl bij oude gebouwen het systeem niets geen schade brengt aan aanwezige meubelen of anderen tot het interieur behoorende stukken van waarde.

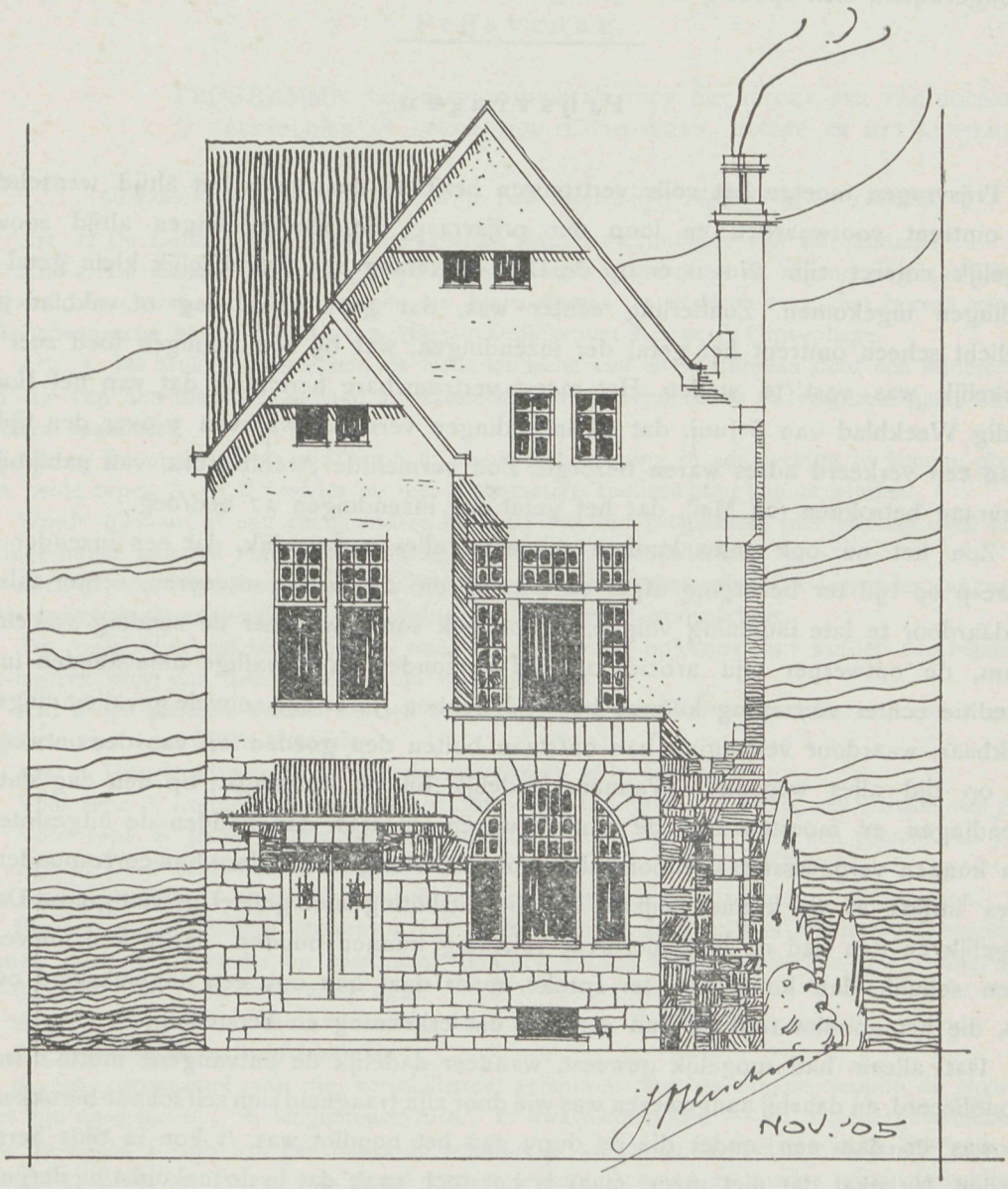

De uitvinder, de heer A. Knapen, architect te Brussel, heeft een twintigtal jaren noodig gehad om tot een goed resultaat te komen en toen dat bleek, bracht hij het in algemeene toepassing. Het sousterrein van het koninklijk paleis te Brussel, werd er als proef van voorzien. Een bizonder moeielijk geval, daar de muren 1.20 M. dik en 3 M. hoog waren, waartegen een aarden wal was aangelegd 2.50 M. hoog. De uitslag was buiten verwachting en gaf aanleiding dat niet alleen het geheele gebouw er van werd voorzien, maar ook de anderen koninklijke paleizen te Ostende en de Ardennen

en te Ciergnon. Ook in het buitenland trok het de aandacht en zoo werden te San Francisco verschillende bouwwerken van dit systeem voorzien. De Maatschappij die de exploitatie onderneemt, pleegt bij elken bouw waar de toepassing wordt bevolen, overleg met H.H. aannemers om elkanders belangen te bevorderen.

Voor Nederland is de zaak vertegenwoordigt door genoemd Technisch bureau en zal ongetwijfeld zich spoedig hier inburgeren.

Prijsvragen.

Prijsvragen moeten het volle vertrouwen bezitten, daarom is het altijd wenschelijk dat omtrent voorwaarden en loop der prijsvraag, de mededeelingen altijd zooveel mogelijk correct zijn. Nu is er op de Dam-prijsvraag een betrekkelijk klein getal inzendingen ingekomen. Zonderling echter was, dat geen enkel dag- of vakblad juist ingelicht scheen omtrent het getal der inzendingen, wat bij zoo weinigen toch zeer gemakkelijk was vast te stellen. Het meest vertrouwbare bericht is dat van het Bouwkundig Weekblad van 6 Juni, dat 38 inzendingen vermeld, waarvan 3 over den tijd en 2 aan een verkeerd adres waren bezorgd. Zoo vermeldde Architectura, van nabij bij de prijsvraag betrokken (23 Mei), dat het getal der inzendingen 32 bedroeg.

Zou het nu ook soms kunnen gebeuren, alles is mogelijk, dat een inzender zijn ontwerp op tijd ter bezorging afgaf en dat hij, die dat moest uitvoeren, echter talmde en daardoor te late indiening volgde, of zou ook soms, wanneer de zending van elders kwam, de ontwerper zijn arbeid op tijd verzonden en toevallige onjuistheden in de expeditie echter vertraging kunnen bezorgd hebben. Ja er zijn zoovele gevallen mogelijk denkbaar, waardoor vertraging kan ontstaan buiten den goeden wil van den ontwerper, die op tijd alles wegzond. Wanneer dadelijk bij de ontvangst, op den dag dat de inzendingen er moesten zijn, de motto's waren vermeld, dan hadden de uitgeslotenen zich kunnen vergewissen, wat oorzaak hunner uitsluiting was en door hun correspondentieadres intijds er op kunnen wijzen, dat die uitsluiting niet geheel gewettigd is. Dat is mogelijk en dan had de jury hiermede rekening kunnen houden. Is de late inlevering eigen schuld, dan komt niets ter sprake, maar daar kan ook een ongelukskind onder zijn, die het noodlot treft en dan verdient dat erkenning en herstelling.

Dat alleen had mogelijk geweest, wanneer dadelijk de ontvangene motto's waren gepubliceerd, en daarbij aangewezen was wie door zijn traagheid zich zelf schade berokkende, en was er dan een onder die de dupe van het noodlot was, 't kon in tijds hersteld worden. Nu gaat dat niet meer, maar is het toch zaak dat in de toekomst bij dergelijke belangrijke prijsvragen met die feiten worde rekening gehouden. Mogelijk heeft onze onderstelling geenerlei waarde, maar men moet bij prijsvragen geen onderstellingen mogelijk maken, de zaak blijve open behandelt en vrij ter beoordeeling voor een ieder en nu zijn zeker enkelen, die van de loop der prijsvraag niets afweten en van te laat komen lazen, in de meening dat mogelijk hun antwoord daarbij behoort; zijn wellicht alle inzenders in diezelfde spanning. Men moet toch aannemen dat niemand nadere bijzonderheden bekend zijn. Tot opdit oogenblik heeft de jury geen uitspraak gedaan

ten minste wij lazen daarvan nog geenerlei bericht, mogelijk zou het nog niet te laat zijn met dit denkbeeld te rade te gaan.

Met de gewone juistheid waarmede de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst haren arbeid regelt zal natuurlijk wel een register zijn aangelegd waarbij de tijd van inlevering van ieder ontwerp juist is vermeld en kan dat als vertrouwbare basis dienen.

Prijsvraag.

PROGRAMMA VAN EENE PRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERPEN VAN GOEDKOOPE, EENVOUDIGE EN DOELMATIGE SLACHTHUIZEN, ZONDER EN MET KUNSTMATIGE KOELINRICHTINGEN. *)

Uitgeschreven door het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel.

Art. 1. De mededinging wordt opengesteld voor bouwkundigen van alle landen.

Art. 2. De mededingers zijn gehouden om, binnen 4 maanden na afkondiging in de „Staatscourant", vrachtvrij hunne ontwerpen en begrootingen in te zenden aan het bureau van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Nassau Odijckstraat Nr. 59, 's Gravenhage.

Art. 3. De stukken, gesteld in de Nederlandsche taal en geschreven door een andere hand dan die van den inzender, moeten gewaarmerkt zijn met een motto en vergezeld gaan van een gesloten naambrief.

Art. 4. De mededingers zijn verplicht om voor bekroning in aanmerking te komen, plannen voor beide typen A en B (zonder en met kunstmatige koelinrichting) in te zenden.

Wordt hieraan of aan eenig andere bepaling van het programma niet voldaan, dan blijven de ingezonden stukken buiten aanmerking voor eenige onderscheiding.

Art. 5. De begrootingen der plannen mogen, met inachtneming der hieronder aangegeven uitzonderingen, de aangegeven bouwsommen in geen geval overschrijden.

Tot aanbeveling zal het strekken, wanneer eene goede oplossing kan worden verkregen voor een lageren prijs, dan den als maximum vastgestelden.

Art. 6. De plannen moeten worden bewerkt volgens het Slachthallenstelsel en kunnen worden toegelicht met eene korte memorie.

Art. 7. Uitgeloofd worden de navolgende prijzen en premiën:

Voor type A (zonder kunstmatige koelinrichting) een prijs van *f* 250, een premie van *f* 100.

Voor type B (met kunstmatige koelinrichting) een prijs van *f* 750, een premie van *f* 300.

Art. 8. De bekroonde inzendingen blijven het eigendom van het Rijk.

Art. 9. De Jury is bevoegd slechts één der plannen van eene inzending te bekronen.

Plannen van bijzondere verdienste, aan welke evenwel geen prijs of premie wordt toegekend, kunnen door den Minister op voordracht der Jury worden aangekocht tegen een bedrag, gelijk aan de premie voor dat type vastgesteld.

Art. 10. Type A (zonder kunstmatige koelinrichting). Bouwsom *f* 15,000.

De mededingers moeten inzenden:

a. een plattegrond van de verschillende gebouwen met de situatie, waarop de Noordpijl moet zijn aangegeven; b. lengtedoorsneden; c. dwarsdoorsneden — en d. eene gevelteekening (alles op schaal 1 : 100); e. gedetailleerde begrooting van kosten van gebouw en inrichting, zonder kunstlicht, zonder aankoop van grond, zonder terreinophooging en zonder terreinafscheidingen.

Het plan zal moeten bevatten:

1. eene slachthal voor groot en klein vee, met drie slachtstanden voor groot vee en 2 banken voor klein vee;

2. eene inrichting tot het wasschen van darmen, met 3 standen;

3. eene slachthal voor varkens, met steekhok, broeikuip, ontharingstafel en ruimte voor 12 uitgeslachte varkens;

---

*) Voldoende aan de ontvangene aanvragen nemen wij het programma van deze prijsvraag, reeds verkort in onze vorige aflevering opgenomen, thans in zijn geheel op. RED. VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

4. eene inrichting tot het wasschen van darmen, met 3 standen;

5. eene mestbergplaats met penshuis;

6. eene overdekte standplaats voor 6 stuks vee voor de verificatie, met gelegenheid tot het wegen van levend vee;

7. een dienstvertrek voor de administratie en eventueel te verrichten microscopisch onderzoek;

8. eene watervoorziening voor koud water en voor warm water;

9. de noodige privaatinrichtingen en waschgelegenheden;

10. eene voldoende rioleering en afvoer van vuil — en

11. bestrating van de verschillende toegangen op het terrein van het slachthuis.

Bij het ontwerpen van het plan moet worden rekening gehouden met de omstandigheid, dat aangenomen wordt, dat geen plaatselijke rioleering bestaat en ook geene drinkwaterleiding.

Type B (met kunstmatige koelinrichting). Bouwsom *f* 70,000.

De mededingers moeten inzenden:

a. een plattegrond van de verschillende gebouwen met de situatie, waarop de Noordpijl moet zijn aangegeven; b. lengtedoorsneden; c. dwarsdoorsneden — en d. eene gevelteekening (alles op schaal 1 : 100); e. gedetailleerde begrooting van kosten van gebouw en inrichting zonder kunstlicht, zonder aankoop van grond, zonder terreinophooging en zonder terreinafscheidingen.

Het plan zal moeten bevatten:

1. eene slachthal voor groot en klein vee, met 4 slachtstanden en 2 banken voor klein vee;

2. eene inrichting tot het wasschen van darmen, met 6 standen;

3. eene slachthal voor varkens, met steekhok, broeikuip, ontharingstafel en ruimte voor 24 uitgeslachte varkens;

4. eene inrichting tot het wasschen van darmen, met 6 standen;

5. eene mestbergplaats met penshuis;

6. eene overdekte standplaats voor 12 stuks vee voor de verificatie, met gelegenheid tot het wegen van levend vee;

7. een afzonderlijk dienstgebouw, bevattende een kantoor, een keurlokaal en eene dienstwoning (machinist);

8. eene inrichting tot het vernietigen van vleesch;

9. een koelhuis ter groote van pl. m. 60 M^2.;

10. een voorkoelhuis ter grootte van pl. m. 36 M^2.;

11. een machinekamer met toebehooren;

12. een sterilisator;

13. eene watervoorziening voor koud water en voor warm water;

14. de noodige privaatinrichtingen en waschgelegenheden;

15. eene voldoende rioleering en afvoer van vuil — en

16. bestrating van de verschillende toegangen op het terrein van het slachthuis.

Bij de uitwerking van het plan mag worden aangenomen het bestaan van eene plaatselijke rioleering, eene drinkwaterleiding en een gasfabriek.

Art. 11. De begrooting zal moeten bevatten eene gedetailleerde opgave der kosten, waaruit duidelijk moet kunnen blijken, dat voor het te noemen bedrag het ontwerp zal kunnen worden uitgevoerd.

Aangenomen wordt, dat op staal kan worden gebouwd en dat de muren op 1 M. onder terrein worden aangelegd.

Ter verkrijging van eenheid in prijzen wordt bepaald, dat de uurloonen der ambachtslieden op 20 cent en die der opperlieden op 15 cent worden gesteld.

Art. 12. De ontwerpen worden beoordeeld door eene Jury, bestaande uit: Dr. E. C. Knuttel, Rijksbouwmeester in het 2de district te 's Gravenhage, voorzitter; J. J. F. Dhont, directeur van het gemeentelijk slachthuis te Rotterdam; F. J. Nieuwenhuis, directeur der gemeentewerken te Utrecht; Dr. H. Remmelts, inspecteur in algemeenen dienst bij de Directie van den Landbouw te 's Gravenhage; J. N. van Ruyven, directeur der gemeentewerken te Dordrecht, secretaris.

Art. 13. Inlichtingen zullen op schriftelijke aanvrage gegeven worden door den secreraris der Jury.

ONTWERP VOOR EENE VILLA

TE DOORN

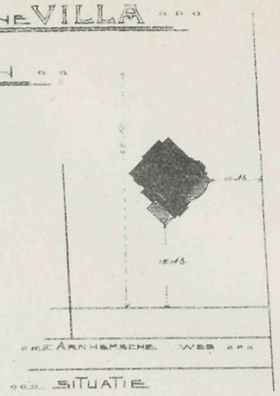

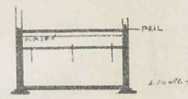

DOORSN: KELDER

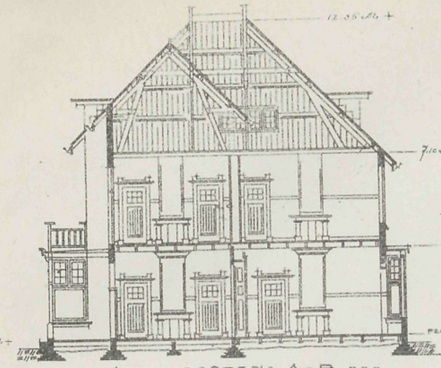

DOORSN: A-B

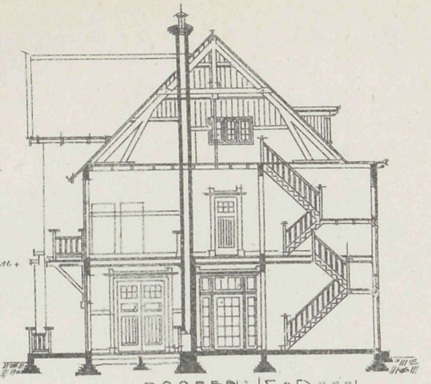

DOORSN: C-D

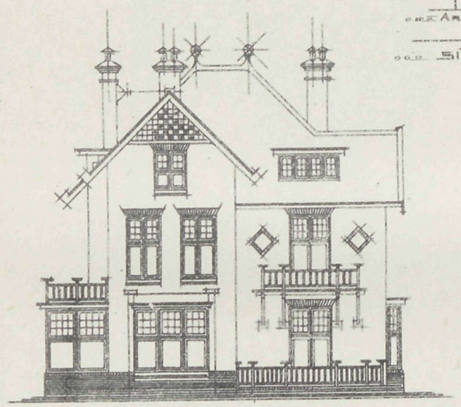

VOOR AANZICHT

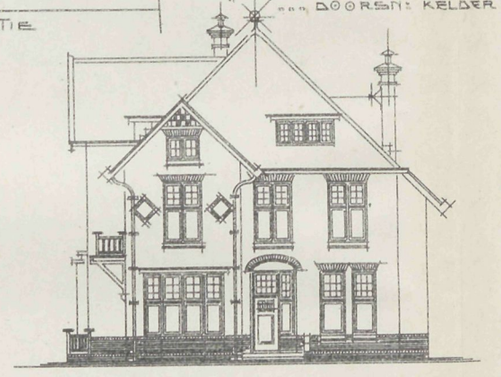

RECHTER ZY AANZICHT

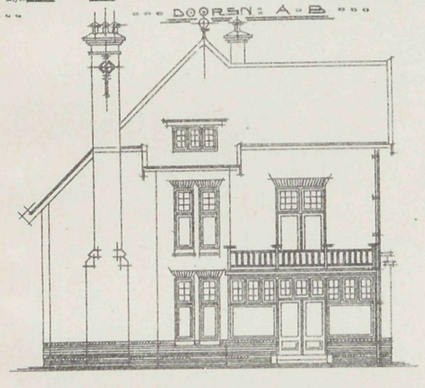

LINKER ZY AANZICHT

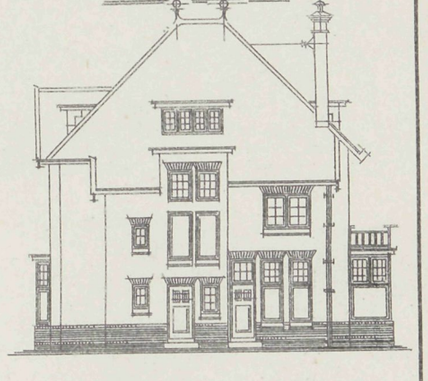

ACHTER AANZICHT

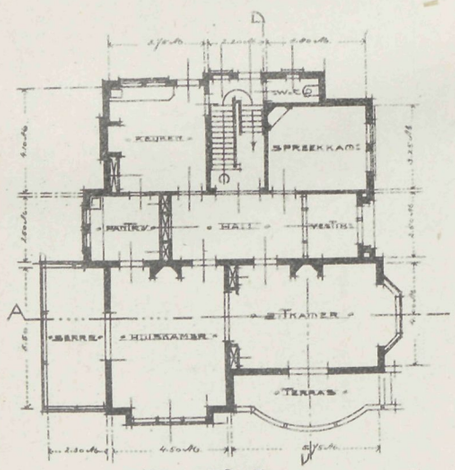

BEG: GROND

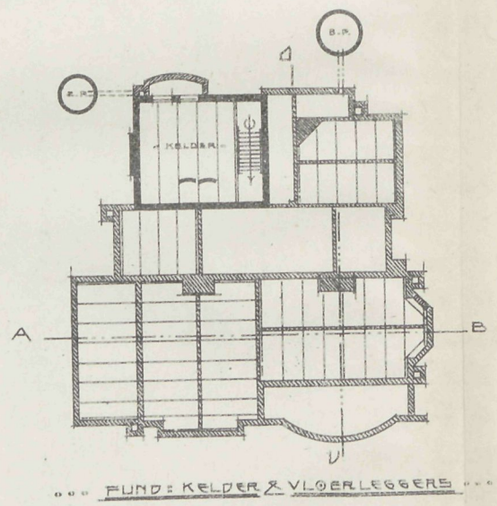

FUND: KELDER & VLOERLEGGERS

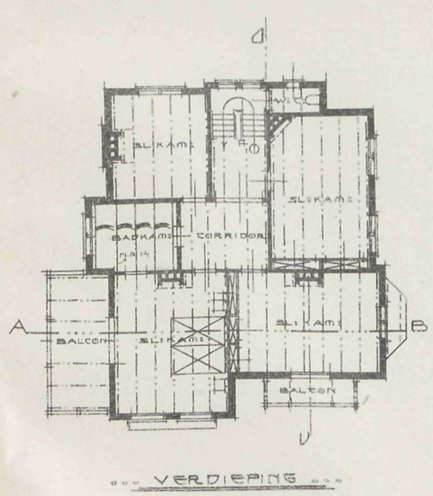

VERDIEPING

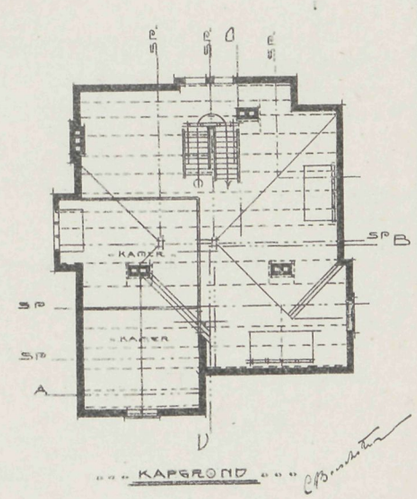

KAPGROND

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

9 Juli 1908. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 14.

Bij de Platen.

Ontwerp van een dubbele villa

door G. MIDDENDORP, Bouwmeester.

Een dubbele villa waarvan iedere helft een aangenaam bewoonbaar gedeelte vormt. Ter beganen grond, twee kamers en suite, van voren met uitbouw, van achteren met serre, een keuken met bergplaats en op de bovenverdieping twee slaap-, logeer- en badkamers. Bij den ingang een ruime hal waarbij de verschillende vertrekken zich geriefelijk aansluiten, en uiterlijk zoo door de verschillende sprongen in het gevelvlak als door de vormen van raam en kapverdeelingen, een geheel dat bevredigt. Alles wat de keuken aanbelangt volkomen op zich zelf gehouden met afzonderlijken toegang. De gevels zijn gedacht in kleurig hardgrauw met banden van groenen verglaasden steen, plint en dorpels in hardsteen. Het dak is gedekt met bruin verglaasden echtsche pannen.

De Nieuwe Zijds Kapel te Amsterdam.

Het volgende doodsbericht lezen wij in het Algemeen Handelsblad van 7 dezer:

»De tijd, waarop met het Vandalenwerk aan de N. Z. Kapel zal worden aangevangen, is aangebroken. Wij gingen heden eens een kijkje nemen en zagen, dat men druk bezig was de kerkmeubelen uit het eerwaarde gebouw, dat er inwendig hoogst vervallen en vuil uitzag, op een wagen te laden.

»Donderdag zal men het eigenlijke slooperswerk beginnen, op die plaatsen, »waar het lood het dikst zit.«

»Want het gebouw wordt thans slechts beschouwd naar zijn afval-waarde.«

Met de mededeeling van dit bericht is de verwachting, die bij velen nog bestond, op mogelijk behoud, vernietigd en zal nu een nieuw winkelgedeelte de Kalverstraat

vullen. Daarbij zal de geschiedenis ons later zeker niet eervol vermelden, bij de herinnering aan wat eenmaal op die plek stond en waarvoor wij zoo weinig achting hebben betoond.

Droging en luchtzuivering van oude en nieuwe gebouwen.

In onze vorige aflevering werd door ons gewezen op het bestaan van het systeem-»Knapen«, om de vocht uit de gebouwen te verdrijven. De firma Gebr. Hartman, hoofd-contractanten voor Zuid-Holland, gevestigd Valkenboschplein 10, 's Gravenhage, zullen thans een proef nemen bij eene villa Oude Scheveningscheweg 25 (achter-Promenade). Spoedig dus zullen wij meer hiervan vernemen. Dat het systeem ook elders de aandacht heeft getrokken, bewijzen de vele aanvragen uit het buitenland, zooals die uit Amerika, Frankrijk en Duitschland. In een tweetal brochures heeft de uitvinder zijn stelsel nader toegelicht en daaruit blijkt, dat men hier met geen reclamemiddel te doen heeft, maar met het resultaat van een veeljarig op wetenschappelijke basis berustend onderzoek. Het is dan ook wel een feit om er rekening mede te houden, dat het bestuur van de Bibliotheek der Universiteit te Gent mededeelt, dat alle proefnemingen om de vocht uit het gebouw te verwijderen doelloos bleken, dat men toen overging tot toepassing van het systeem-»Knapen«, met het gevolg, dat thans alle behandelde lokalen in volkomen drogen toestand zijn. De gebouwen waarin de toepassing een gunstig gevolg opleverde, zijn in deze brochure meerendeels opgenomen en daaronder komen kapitale bouwwerken voor, die aan de vochtvernietiging waren prijsgegeven. Zoo lezen wij, dat het kasteel Mont-Saint-Jean bij Waterloo zoo vochtig was, dat het water gedurende verscheidene dagen uit de toestellen stroomde. Wel een bewijs, dat deze veel in zich opnamen. In België is men thans in vele groote gebouwen bezig met aanleg der toestellen en laat het zich aanzien, dat in ons vochtig klimaat, het systeem-»Knapen« zeker een toekomst heeft. Daarvoor kan de proef te Scheveningen ondernomen veel tot voorlichting zijn.

Amerikaansche Maple vloeren.

De firma C. Bruynzeel & Zonen te Rotterdam, zond ons dezer dagen een pakket. Bij het openen bevonden zich daarin twee monsters vloerhout van Amerikaansch Maple hout. Een houtsoort met ahornhout overeenkomende. Het hout is bizonder fijn geaderd en zeer vast en dicht van nerf, bepaald wat men zoo op den eersten oogopslag, mooi hout noemt. In dit hout heeft de firma Bruynzeel & Zonen grooten omzet, omdat het gebruik daaraan vele deugden toekent. Het groeit in het Noord-Westen van de Vereenigde Staten, voornamelijk in Minesota, Ohio, Michigan. In de Zuidelijke Staten groeit het minder harde soort, dat minder doelmatig is. Voor vloeren is dit hout bizonder geschikt, 't is veerkrachtig, slijt weinig en splintert of bladdert niet. Het hout wordt in November en December geveld, daarna gezaagd, en gedurende den winter op latten gezet. In het voorjaar begint het langzaam te drogen en wordt daarna in de droogkamers kunstmatig gedroogd.

Het is voor vloeren bewerkt dik 22 m.M. en 28 m.M. steeds voorradig, terwijl op bestelling ook dikker geleverd wordt. De eerste maat, de meest gevraagde, is steeds in lengten 4 tot 17 voet voorradig, deze dikte wordt dan op vuren ondervloeren gelegd van gelijke dikte of op bestaande vloeren als dekvloer. Ook kan, wanneer de balken 45 c.M. uit elkander liggen, die maat zonder ondervloer worden gebezigd. Dik 28 m.M. kan men afstanden van 50 c.M nemen. Voor pakhuizen is een minder gesorteerde soort waarin kwasten voorkomen verkrijgbaar, doch eveneens van gelijke hardheid. Wie het hout niet kent, raden wij wel aan, eens een paar monsters aan te vragen, het zien en beoordeelen brengt ongetwijfeld tot gebruik, want 't is een goed materiaal, dat zich zelf aanbeveelt en de zorg voor opslag en bewaring bij de firma, waarborgt, dat men altijd goed droog hout verkrijgt.

Grafzerken.

Het klinkt vreemd dat, waar men allerwegen de achting voor datgene wat vroegere tijden kenmerkt niet ziet toenemen; maar voortdurend een ieder gereed is om dit te helpen opruimen, nu in het noorden van ons land een poging wordt gedaan tot bescherming der daar aanwezige grafzerken, een werk wat op vele plaatsen in ons land wel eens mocht ter harte worden genomen. Door op het belangrijke dier zerken te wijzen en door het vormen en uitgeven eener verzameling daarvan hoopt men de lust tot behoud aan te kweeken. De circulaire die uitgaat van eene commissie bestaande uit de heeren Jhr. Mr. J. A. Feith en Prof. Dr. C. H. van Rhijn beiden te Groningen, Dr. G. A. Wumkes te Sneek en J. Vinhuizen te Middelstum wijst er op dat in menige kerk en op menig kerkhof gemis aan zorg voor de graven van het voorgeslacht pijnlijk aandoet, zerken worden overloopen of zakken weg in den grond, ja dienen op dikwerf geheel andere plaatsen dan waar begraven is, tot dekking of bevloering. Zoo gaat een schat van herinneringen verloren. Nu is de commissie bezig de grafzerken tot het tijdstip toen het begraven in de kerken een einde nam, over de geheele provincie Groningen te beschrijven. Men rekent op een goede drie duizend opschriften. Omdat het niet zeker is, dat zulk een uitgave veel afnemers vindt, doet de commissie een beroep op de kerkbesturen en belangstellenden in de provinciale kunst, om die uitgave geldelijk te steunen, opdat deze een belangrijke geschiedbron kon vormen voor de provincie Groningen.

Bij de Tekstfiguren.

De tekstfiguren geven het ontwerp voor het woonhuis eener boerderij, door den bouwmeester A. Graafland.

Eigenaardig heeft ontwerper de ligging van het woonhuis met den toegang tot het terrein verbonden, waardoor het geheel bizonder de aandacht trekt. 't Is een schilderachtig plekje. Het woonhuis, bestaande uit woonkamer, keuken en bakoven, heeft een flink trapportaal, goed verlicht, waardoor tevens den toegang naar de plaats.

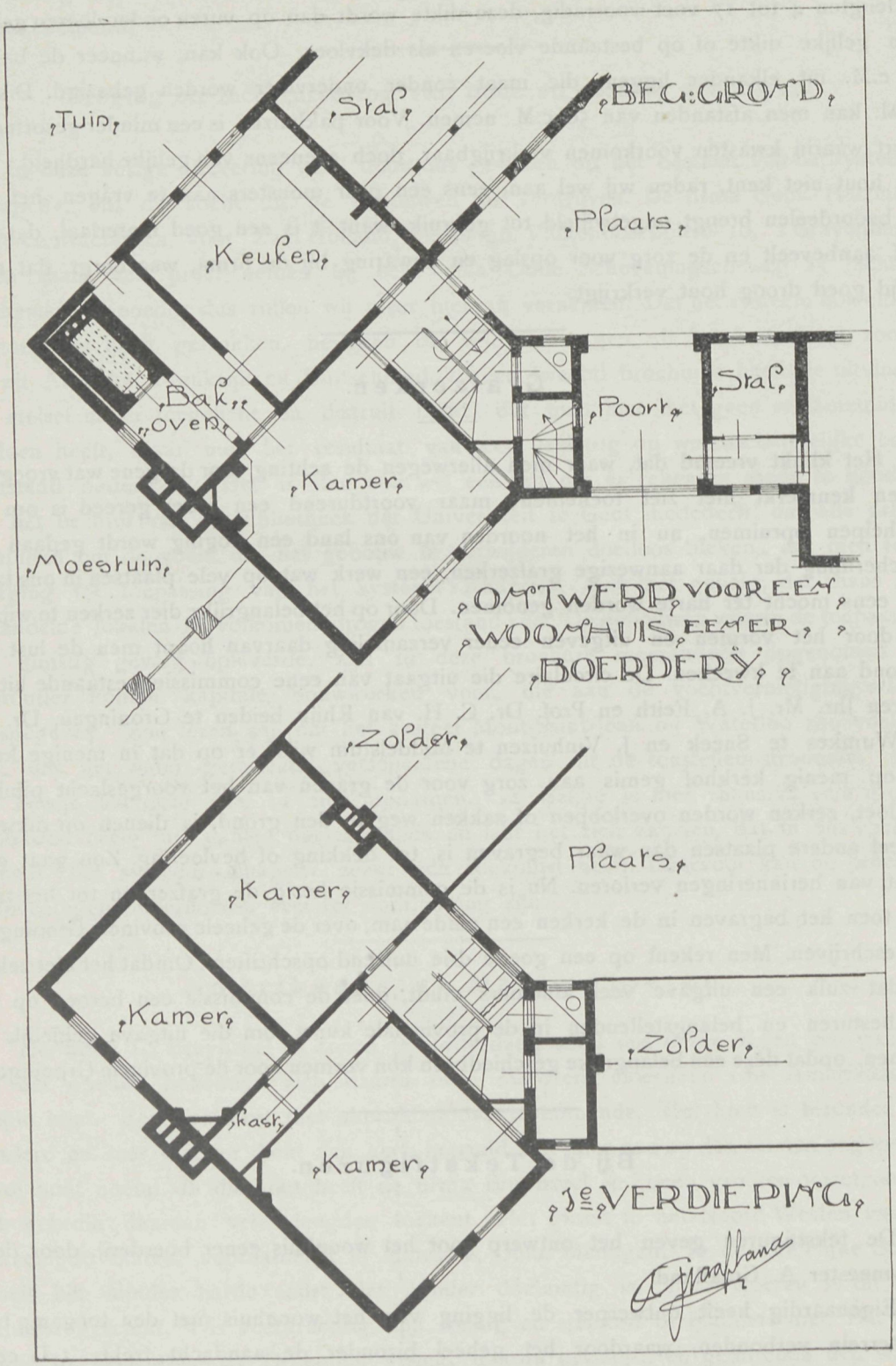
Tuin
Straf
BEG:GROND
Plaats
Keuken
Bak
oven
Kamer
Poort
Straf
Moestuin
OMTWERP VOOR EEN
WOONHUIS EEMER
BOERDERY
Zolder
Plaats
Kamer
Kamer
Kast
Kamer
Zolder
1e VERDIEPING

De stal geheel afgescheiden, sluit zich bij de keuken aan. Op de bovenverdieping zijn drie slaapvertrekken, kasten enz.

Bij de inrijpoort bevindt zich een kleine stal en den opgang naar de zolderver-

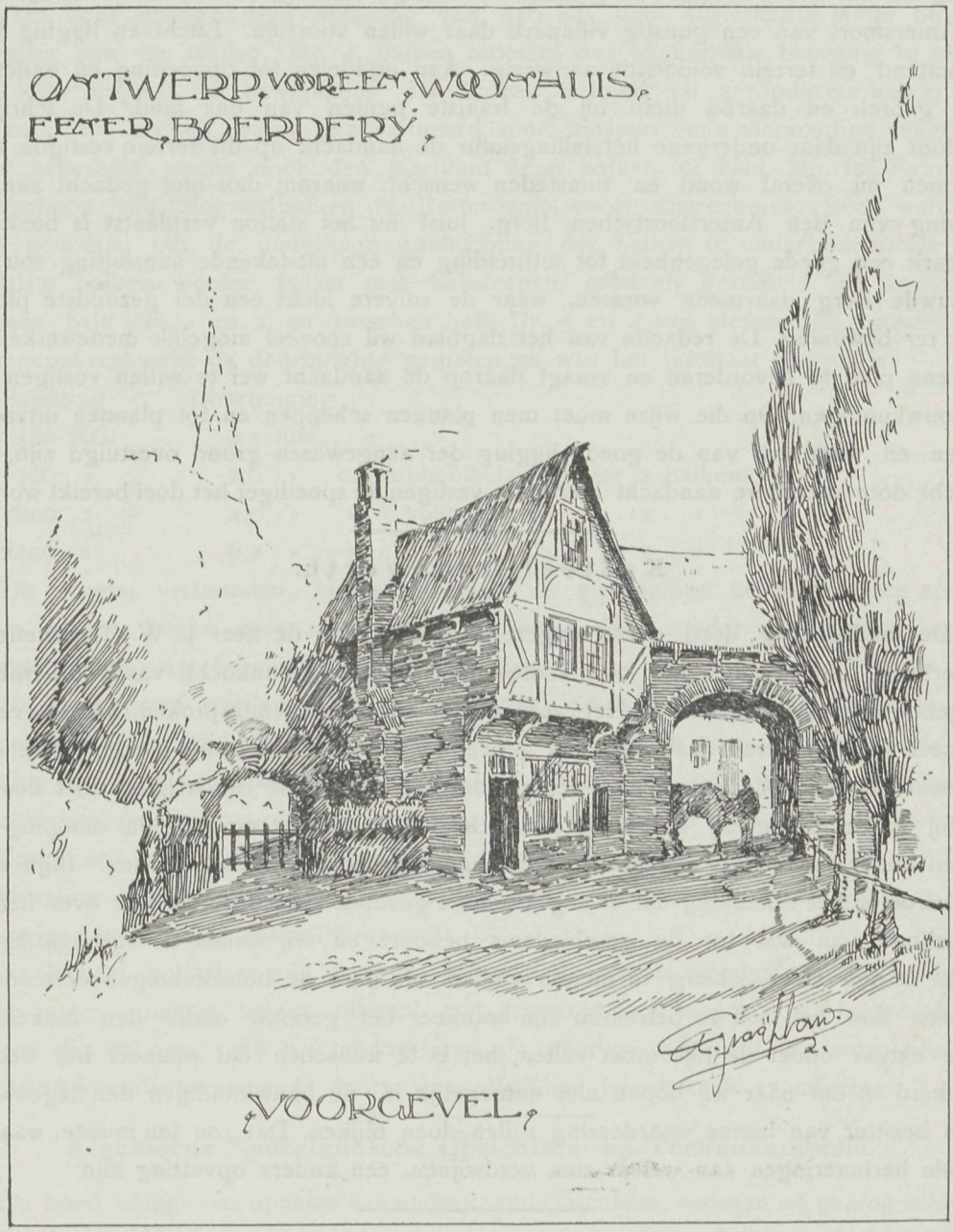

dieping. Ter zijde van het woonhuis is de moestuin. Met het typische geveltje maakt alles zoowel door indeeling als stijl een aangenamen indruk, en wist de ontwerper dit artistiek in teekening te brengen.

Villapark bij Amersfoort.

Allerwegen wordt na werk gezocht en plannen voor de toekomst gemaakt. Zoo heeft het Amersfoortsch dagblad in een hoofdartikel de aandacht gevestigd op de omgeving en wel den bekenden Berg aldaar en vraagt, waar zijn de ondernemende mannen, die Amersfoort van een gunstig villapark daar willen voorzien. Lucht en ligging is er uitmuntend en terrein voldoende aanwezig. Aan middelen tot opvoeding en onderwijs geen gebrek en daarbij dicht bij de fraaiste punten van ons land. De schrijver, die door zijn daar ondergane herstellingskuur de aandacht op dit terrein vestigde, zegt, dat men nu overal woud en tuinsteden wenscht, waarom dan niet gedacht aan bebouwing van den Amersfoortschen Berg. Juist nu het station verplaatst is biedt het villapark een goede gelegenheid tot uitbreiding en een uitstekende aansluiting zou die bebouwde Berg daarmede vormen, waar de zuivere lucht een der gezondste plekjes biedt ter bewoning. De redactie van het dagblad wil zooveel mogelijk medewerken om zulk een plan te bevorderen en vraagt daarop de aandacht wel te willen vestigen van de bouwkundigen. Op die wijze moet men plannen scheppen en tot plannen uitvoeren komen en waar wij van de goede ligging der aangewezen grond overtuigd zijn, kan wellicht door meerdere aandacht hierop te vestigen, te spoediger het doel bereikt worden.

Kasteel Doorwerth.

De mededeeling deed dezer dagen de ronde dat de heer I. W. T. Scheffer te Oosterbeek, die onlangs het oud kasteel met omgeving aankocht, van voornemen is dit gebouw te doen herstellen. Het werd echter spoedig tegengesproken. Dat zou echter een zeer te waardeeren daad zijn. Dit geheel toch vormt een eenig plekje, zoowel door het zware hout als de klimmende wegen, dat aan de aloude riddertijden doet denken, daarbij is de omgeving daarmede zoo geheel in overeenstemming, dat slooping van een en ander terecht als een groot verlies zou moeten beschouwd worden. Blijft alles, dan verdient het erkenning dat er nog krachten gevonden worden, die wat over hebben tot behoud van wat tot de geschiedenis behoort en wij stellen de verwachting die kracht in den Heer Scheffer te mogen vinden. Is door de bouwkundigen er reeds op gewezen hoe het zou te betreuren zijn wanneer het gebouw onder den moker, de fraaie natuur onder de bijl moet vallen, het is te wenschen dat wanneer het behoud verzekerd is, dat naar wij hopen niet onmogelijk is, de bouwkundigen den tegenwoordigen bezitter van hunne waardeering zullen doen blijken. Dat zou ten minste, waar wij zoovele herinneringen aan weleer zien verdwijnen, een andere opvatting zijn.

Siegwartbalken.

Te Amsterdam is op het terrein der gasfabriek aan den Haarlemmerweg, onder leiding van den Heer J. J. C. Hardenberg, Adj.-Ingenieur en in tegenwoordigheid van verschillende ambtenaren der Gemeente-Gasfabrieken, van Publieke Werken en van Architecten aldaar, een proef met Siegwartbalken genomen, die niet onbelangrijk is.

Wij ontleenen aan het verslag het navolgende:

4 Balken van profiel 12a, elk 3 Meter lang waren aan elkander vastgegoten met mortel van 1 cM. op drie zand en op twee baksteenondersteuningen zoo gelegd, dat de vrije spanning 2.63 M. bedroeg. De gezamenlijke breedte van de 4 balken was 1.04 M. zoodat de totale vrije overspande oppervlakte 2.735 M². was. De balken waren gemaakt voor eene nuttige belasting van 450 KG. per 1 vierkante Meter bij vrije opligging aan de einden. De 4 balken moesten dus bij normale belasting te zamen 1231 KG. dragen. De bewapening der balken bestond uit 2 rondijzers van 9 mM. per balk. De balken waren geconstrueerd voor minstens eene viervoudige zekerheid, welke zekerheid steeds door den fabrikant dezer balken, de Ned. Mij. tot Fabricatie en Verkoop van Siegwartbalken te Rotterdam, wordt aangenomen. Eerst werd een proef genomen om de onderlinge aanhechting der balken te onderzoeken. De twee middelste balken werden belast met baksteenen, zoodanig gestapeld, dat de voegen tusschen balk Nr. 1 en 2 en tusschen balk Nr. 3 en 4 vrij bleven. Bij verschillende tusschenpoozen werd de doorbuiging gemeten en was het resultaat als volgt:

Belasting	Doorbuiging	
480 KG.	0,3 mm.	
1200 »	2,0 »	ca dubbel belasting der 2 balken.
1800 »	4,0 »	» 3 voudige » » 2 »
2400 »	6,2 »	» 4 » » » 2 »

De voegen vertoonden, niettegenstaande de viervoudige belasting, geen scheur. Alle 4 balken bogen onder de belasting gelijkelijk door, zoodat zij te zamen feitelijk als eene enkele plaat beschouwd konden worden.

Na deze proef werden 3 balken belast tot 3760 KG. De genoteerde doorbuiging bedroeg 8,1 mm. Altijd nog geen scheur in de vrij liggende voeg. Daarna volgde eene belasting van alle 4 balken tot 5984 KG. met eene doorbuiging van 18 mm. zonder dat scheuren konden worden geconstateerd, zoowel voegen als wanden waren onbeschadigd. Eerst bij 6887 KG. belasting werd de eerste scheur in den zijwand zichtbaar. De belasting werd voortgezet tot 7619 KG. en moest toen worden staakt, daar eene verdere opstapeling niet mogelijk was.

Na geheel ontlast te zijn werd op Dinsdag 16 Juni de gescheurde, dus reeds gebroken vloer opnieuw belast; ditmaal met ijzeren staven haaks op de lengte en wel met een gewicht van 5288 KG. zijnde bijna $4^1/_2$ voudige zekerheid. Nu vertoonde zich eene voortdurende toenemende doorbuiging, de vloer bezweek na 37 minuten.

Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond.

De bond vraagt ons opname van onderstaande circulaire, waaraan wij gaarne voldoen.

Reeds vele architecten betuigden er hunne instemming mede en geeft de circulaire een groot aantal hunner namen op. Het is een feit dat opzichters en teekenaars aan geene rijks-, gemeente- of maatschappelijke instellingen verbonden weinig of zelfs geen vrije dagen in den zomer kennen. Dat mag wel gewijzigd worden en waar de bond daartoe een billijk verzoek doet, door velen gesteund, is het te wenschen, dat het algemeene regel mag worden, acht dagen verlof met behoud van salaris te geven. Op een billijke ontspanning hebben steeds ingespannen krachten wel eenig recht.

AAN HEEREN ARCHITECTEN, INGENIEURS, INDUSTRIEELEN EN AANNEMERS IN NEDERLAND.

Weledelgestrenge Heeren!

Het hoofdbestuur van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond heeft de eer het volgende onder uwe aandacht te brengen:

Het kan u niet onbekend zijn, dat sedert langeren of korteren tijd vrijwel alle ambtenaren en beambten in rijks- of gemeentedienst zijnde, gedurende de zomermaanden eenige dagen in het genot van verlof — met behoud van salaris — worden gesteld.

Eveneens zal het u bekend zijn, dat in de laatste jaren door ambtenaren en beambten in dienst van particulieren, met gunstig gevolg aan hunne patroons om dat voorrecht is verzocht geworden, waardoor het verleenen van een zomerverlof in zeer vele vakken vrijwel usance is geworden. Zelfs mogen we tot ons genoegen ook reeds wijzen op vele categoriën van werklieden, b.v. de typografen, timmerlieden, diamantbewerkers, handels- en kantoorbedienden, spoorwegpersoneel enz., aan wier verzoek om verlof onder genoemde voorwaarden door hunne patroons is voldaan.

Hoe is het in dit opzicht met onze vakgenooten, de opzichters en teekenaars, de technici in 't algemeen, gesteld? Behalve de vele opzichters en teekenaars in dienst van rijk, gemeente en andere colleges, genieten nog maar zeer enkelen van een jaarlijkschen vacantietijd.

En werkelijk — ons hoofdbestuur kan het getuigen — de opzichters en teekenaars hebben haast geen wensch naar welker vervulling zij vuriger zouden verlangen. De aandrang op het hoofdbestuur van onzen bond uitgeoefend om een actie daarvoor te voeren, spreekt boekdeelen.

Waar wij nu overtuigd zijn, dat onze Nederlandsche werkgevers niet ongenegen zijn, dit zoo zeer door hunne opzichters en teekenaars begeerde vetlof te verleenen; waar wij daarvan des te meer overtuigd zijn geworden, door den werkelijken steun, die onze bond in deze actie in de laatste jaren van zoovele patroons en patroonsvereenigingen mocht ondervinden, daar komen wij ditmaal met nog meer hoop op succes tot alle werkgevers, welke technici in hun dienst hebben, met het beleefd, doch *dringend verzoek*, om aan hen een jaarlijks verlof toe te kennen van ACHT ACHTEREENVOLGENDE DAGEN, MET BEHOUD VAN SALARIS.

Wij zullen niet ontkennen, dat het toekennen van *acht achtereenvolgende dagen verlof*, vooral aan opzichters, nogal eens op bezwaren stuit, maar daartegenover zijn wij van meening, dat die bezwaren *niet* van zoo ernstigen aard *kunnen* zijn, dat zij niet voor de billijkheid van ons verzoek uit den weg moeten gaan.

Ook voor den opzichter is een jaarlijksche ontspanning en afleiding beslist noodzakelijk te achten, wil hij steeds frisch en energiek voor zijn taak kunnen berekend zijn.

Bovendien gelden die bezwaren voor de opzichters in gemeentedienst toch ook. Welnu, daar worden ze overwonnen, waarom wij dat voor opzichters en teekenaars in dienst bij particulieren ook zeer goed mogelijk achten, wanneer maar wat goeden wil bij — en onderling overleg tusschen werkgevers en hunne opzichters en teekenaars aanwezig is.

Het verzoek om verlof wordt door het hoofdbestuur gedaan hoofdzakelijk in het belang hunner vakgenooten, maar toch meent het er op te moeten wijzen, dat de vervulling van een zoo vurigen wensch der technici ook in het belang der werkgevers zal zijn. Immers, wanneer zij eens acht dagen geheel vrij zijn, niet de lasten van zorgen en plichten hebben te dragen, hun geest en gedachten den vrijen loop kunnen laten; kortom, kunnen genieten van de heerlijke, vrije natuur, dan zal een dergelijke physieke en geestelijke ontspanning een grooten invloed ten gunste op hunne werkkracht hebben.

Vast vertrouwende, dat alle werkgevers ons schoone pogen zooveel in hun vermogen is, zullen steunen — ook ter bevordering van een goede verhouding en samenwerking tusschen patroons eenerzijds en technici anderzijds — hebben ondergeteekenden de eer te zijn,

Met de meeste hoogachting,

Het hoofdbestuur van den Algem. Nederl. Opzichters- en Teekenaarsbond:

Z. GULDEN, *Voorzitter*. — B. v. d. WERFF, *2e Voorzitter*.
A. H. JANSEN, *Secretaris*. — JAN GERHARDT, *2e Secretaris*.
J. B. M. LAMERS, *Penningmeester*. — M. GELDMAKER, *2e Penningmeester*.
J. L. B. KEURSCHOT, *Redacteur*. — C. BOENK, *Secretaris Inf. Bureau*.

ONTWERP VAN EEN „DUBBELE VILLA".

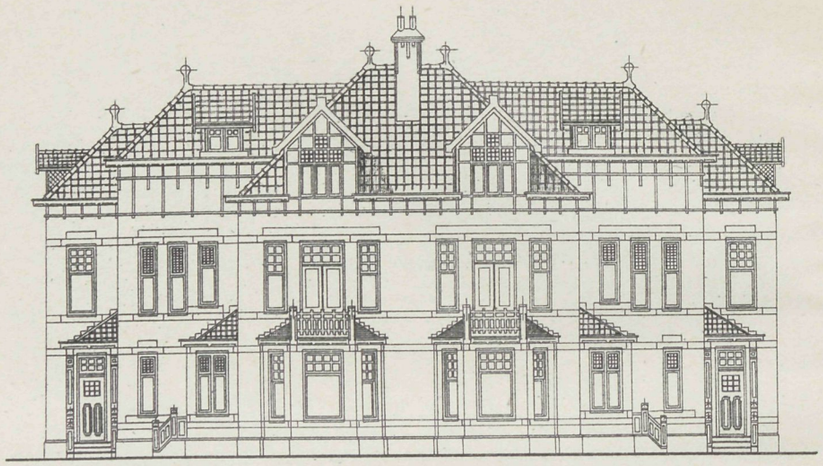

VOORGEVEL.

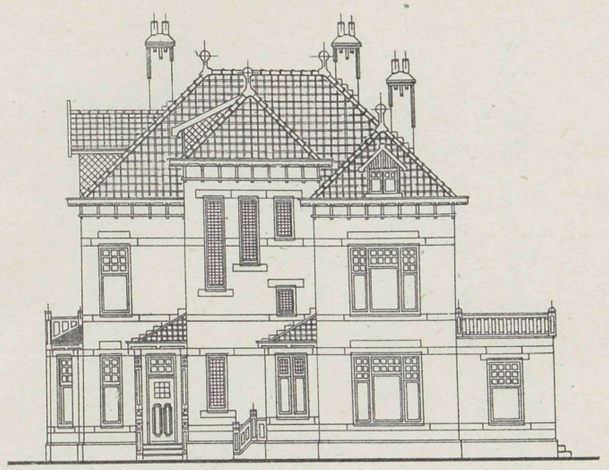

ZIJGEVEL.

BEGANE GROND.

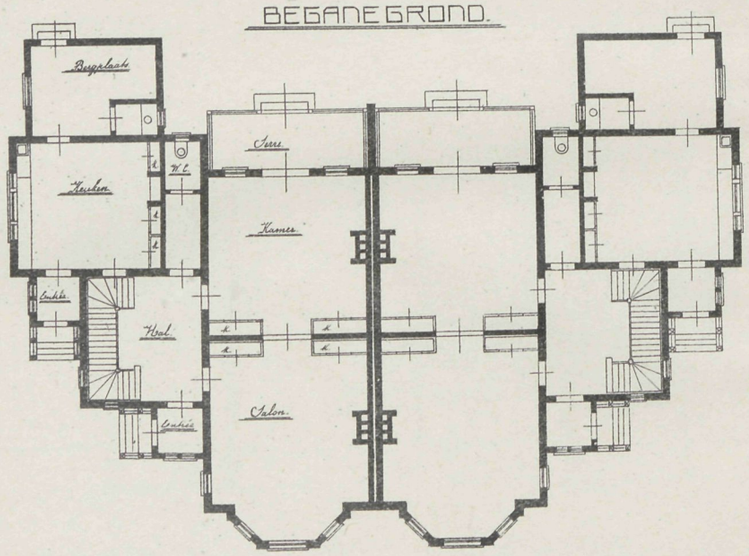

VERDIEPING.

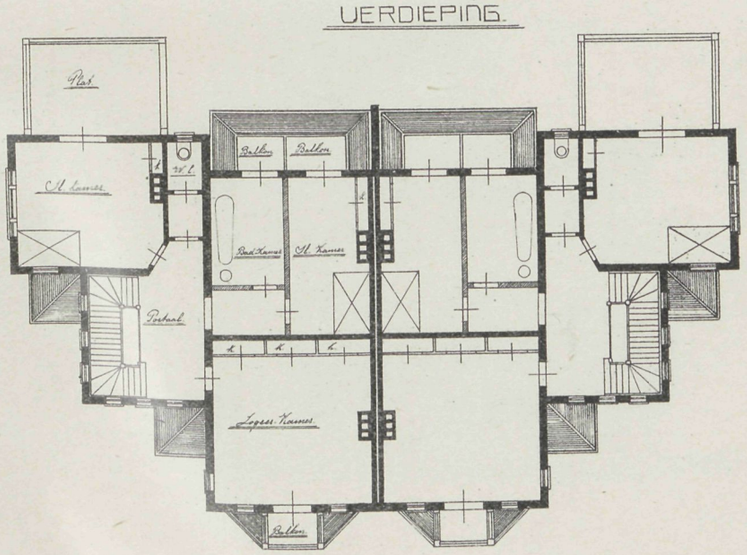

SCHAAL

HAALDWIJK JAN '08.
G. MIDDENDORP.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

23 Juli 1908. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 15.

Bij de Platen.

Gemeentehuis te Zuid-Laren.

door H. W. BIERMA te Uithuizen.

Het bekroonde ontwerp op de in het vorige jaar uitgeschrevene prijsvraag voor een gemeentehuis te Zuid Laren dient als plaat. De indeeling van het plan is regelmatig en daarbij zijn alle afdeelingen op zichzelf gehouden. Een ruime, goed verlichte traphal, waarin trap naar de raadzaal, verdeelt de daar achter gelegen woning van het gemeentelijk beheer. Die woning heeft ook een afzonderlijken toegang.

Grondslagen en ontwikkeling der Architectuur.

VIER VOORDRACHTEN GEHOUDEN IN KUNSTNIJVERHEIDSMUSEUM TE ZÜRICH, DOOR H. P. BERLAGE, ARCHITECT TE AMSTERDAM.

(Uitgevers W. L. en J. BRUSSE, Rotterdam).

Dit boek van den heer Berlage geeft geen practischen raad bij 't ontwerpen van gebouwen, doch zooals de titel reeds aangeeft, houdt het zich bezig met de grondslagen der bouwkunst, en bevat dus uit den aard der zaak bespiegelingen, die slechts den ernstigen kunstenaar belang inboezemen. Toch behoorde ook de meer nuchtere practicus er kennis mee te maken, daar toch pas de vereeniging van theoretische, artistieke ontwikkeling met practischen zin den waren bouwmeester maakt.

Jammer is het daarom dat dit boek niet ook in 't Hollandsch verkrijgbaar is, zoodat het tot meerderen zou kunnen spreken als nu 't geval is. Zonder in bijzonderheden te treden over den inhoud, kan een beknopt overzicht van 't geen er behandeld wordt misschien sommigen eens tot kennismaking brengen. In de eerste twintig blad-

zijden zijn beschouwingen vervat over kunst in 't algemeen en de beoordeeling ervan, en wordt er opgekomen voor 't recht van den kunstenaar om schoon te vinden, wat niet ieder ongeoefende op dit gebied, die zich tot kunstrechter opwerpt, voor schoon houdt. Het schoone is aan bepaalde wetten gebonden en iemand die daar totaal niet mee bekend is, kan dit of dat kunstwerk nu eens niet naar zijn smaak vinden, dit is voor den kunstenaar van geheel ondergeschikt belang en kan hem niet tot richtsnoer zijn bij zijn arbeid. Er heeft zich bij den schrijver het besef ontwikkeld, dat aan alle bouwwerken een meetkundigen ondergrond te herkennen is, die bestudeerd moet worden om met goed gevolg zelf aan 't bouwen te kunnen gaan. Niets in de kunst is willekeurig en wie zich verbeelden zou zonder regelmaat en zelfbeperking een kunstwerk kunnen voortbrengen, zou zich vergissen. Wat zou muziek zijn zonder maat, wat dichtkunst zonder rythme?

In de bouwkunst overheerscht overal de meetkundige figuur en wel in hoofdzaak de driehoek en 't vierkant. Zoo worden de triangulatie en de quadratuur behandeld en aan vele voorbeelden met afbeeldingen van bekende bouwwerken wordt de beteekenis daarvan duidelijk gemaakt. Over de quaestie van harmonie tusschen 't uit- en inwendige van een gebouw wordt de groote moeielijkheid ter sprake gebracht, die er voor den kunstenaar van tegenwoordig bestaat om genoemde overeenstemming te bereiken, tenzij hij tegelijk architect, meubelmaker, behanger en decorateur is, daar een algemeene stijl in dezen tijd niet bestaat, en iedere artist, ook al verdient hij dien naam werkelijk, die een onderdeel van 't inwendige van een gebouw moet versieren er een eigen stijltje op na houdt, zonder dat hij rekening houdt of houden kan met 't geheel.

Uit de verschillende beschouwingen komt de schrijver tot de conclusie, dat, om nieuwe wegen op 't gebied der schoone bouwkunst te kunnen gaan betreden, op drie punten gelet moet worden n.l.:

1°. De grondslag van een architectonisch geheel moet uit meetkundige figuren opgebouwd worden, zooals bij de Ouden reeds gebruik was en ook in de Middeleeuwen plaats had.

2°. De karakteristieke vormen van vroegere stijlen mogen niet gebruikt worden, omdat die niet uit dezen tijd zelf zijn voortgekomen en daardoor slechts, wanneer nù gebruikt, een uiterlijk zouden vormen, waaraan de ziel ontbreekt.

3°. De architectonische vormen moeten zich zakelijk, d. w. z. logisch en overeenkomende met het doel waartoe ze dienen, ontwikkelen.

Bij de Tekstfiguren.

De verschillende tekstfiguren geven een woonhuis, gebouwd aan de Prins Mauritslaan te Apeldoorn, door den bouwmeester I. A. Heuvelink. Uit de omschrijving in de plannen opgenomen blijkt de bestemming. Het geheel geeft een beknopte en gezellige woning, met een uiterlijk, passend in het kader onzer landelijke woningen.

Aanleg van speelplaatsen.

In »Bauhütte« lezen wij het volgende:

Om in een bestaande grasvlakte een speelplaats aan te leggen, wordt het gras eerst afgestoken en de zoden opgestapeld, om later weer te gebruiken. Dan wordt de eerste laag aarde verwijderd en daarvan een aarden walletje gemaakt, dat de speelplaats omgeeft. Tot op ongeveer 25 c M. onder de kruin van 't walletje wordt nu deze kom met grove kiezel, stukken van pannen of kolenasch en slakken opgevuld, waarna dit

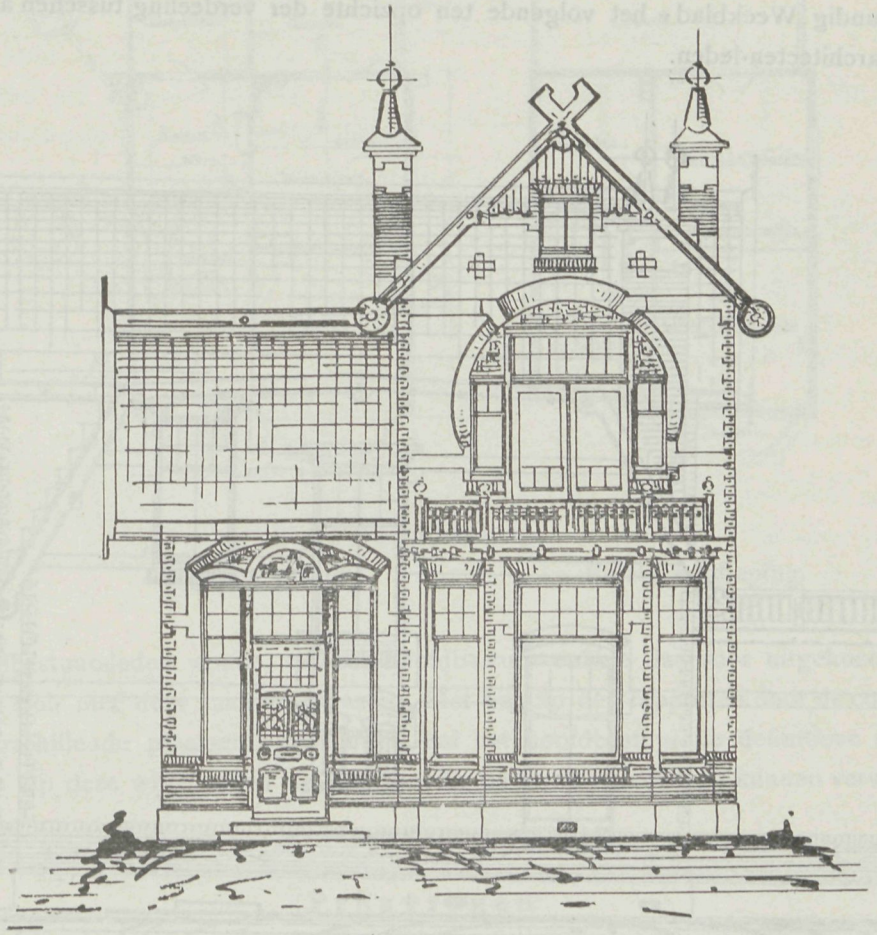

Voorgevel.

begoten en gewalst moet worden. Daarna komt een laag van 10—15 c.M. grove puin en daarop een laag van dezelfde dikte fijner puin van kalk of basalt, waarna deze zoolang nat gemaakt en gewalst moet worden, dat deze laag een vaste harde koek vormt. Het is beter geen zand er aan toe te voegen, daar de oppervlakte van het fijne puin anders ondoordringbaar voor water wordt. Tusschen het verharde grondvlak en het aarden walletje, laat men een strook van minstens 1 M. breedte in den ouden toestand, terwijl de speelplaats naar 't midden een weinig moet oploopen. De aarden

wal wordt nu met de uitgestoken graszoden gedekt. Natuurlijk kan men ook door de uitgegraven aarde en het gras te verwijderen, de speelplaats gelijkmatig in het omliggende grasland laten overgaan. Is het noodig de grond in vakken te verdeelen, b.v. voor tennisveld, dan kan men dat door gekleurde natuurlijke steentjes aangeven of anders door verf, die niet door water afgespoeld wordt.

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Half Juli vergaderde het hoofdbestuur der Maatschappij. Wij ontleenen aan het »Bouwkundig Weekblad« het volgende ten opzichte der verdeeling tusschen architecten- en niet architecten-leden.

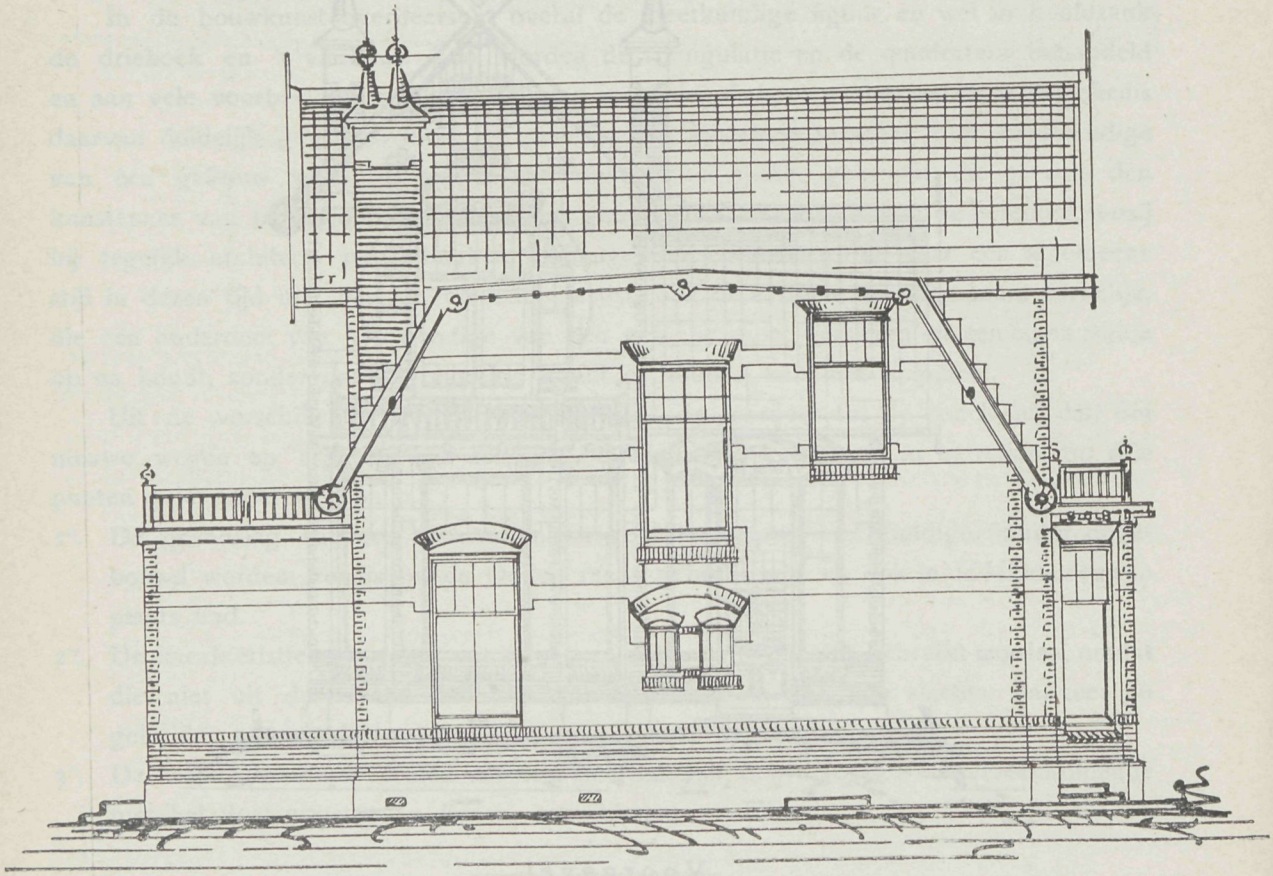

Zijgevel.

De voorbereiding tot splitsing der leden van de Maatschappij werd uitvoerig behandeld. Ingekomen brieven versterkten de opvatting van het hoofdbestuur, dat dit vraagstuk met den uitersten tact en goed voorbereid moet worden opgelost. Van zeer gewaardeerde zijde werd meer dan een voorstel gedaan, dat van groote toewijding en hooge opvatting voor de Maatschappij getuigde. Het hoofdbestuur achtte zich verplicht vóór alles te moeten vasthouden aan hetgeen op de algemeene vergadering van 12 Mei 1908 is besloten, n.l. dat het hoofdbestuur de splitsing zal bewerkstelligen.

Om dit wel voorbereid te kunnen doen, heeft het gemeend als volgt te moeten handelen. Het hoofdbestuur bereidt de splitsing voor, door eerst voorloopig de architectleden van de gewone leden te scheiden, aan de hand van de ledenlijst. In de verschillende hoofdplaatsen van ons land zullen de daar wonende hoofdbestuursleden (welke immers tevens de afdeelingen der Maatschappij vertegenwoordigen), zich enkele leden assumeeren, om over de leden der Maatschappij van de desbetreffende plaats en haar naaste omgeving zich te laten adviseeren bij het verdere werk der splitsing. Uit plaatsen, waar

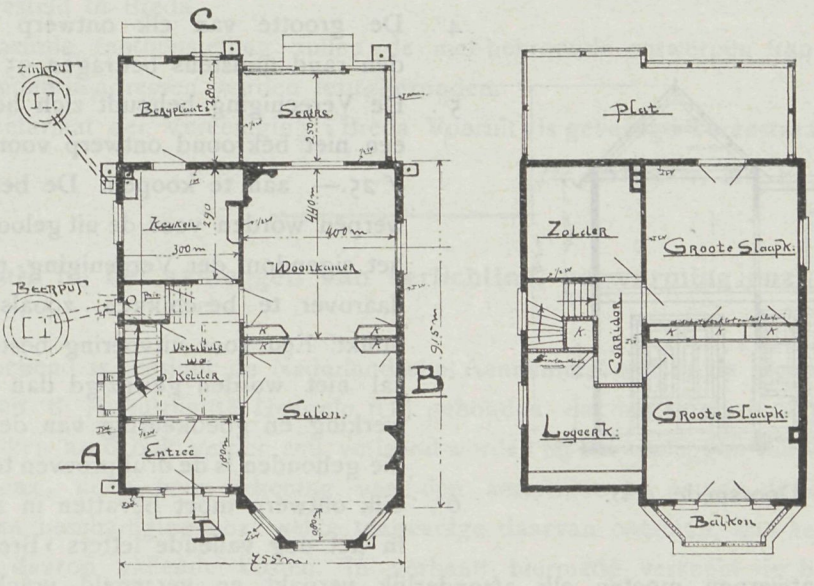

Plannen

Beganen grond. Eerste verdieping.

geen hoofdbestuursleden wonen, zal het hoofdbestuur enkele daarvoor uitgekozen leden verzoeken, zich met deze taak te belasten. Met behulp der rapporten door de commissie uit de verschillende plaatsen opgezonden, zal het hoofdbestuur de definitieve splitsing vaststellen. Op deze wijze zullen wij dus spoedig de herziene ledenlijst kunnen verwachten.

Prijsvragen.

Reclameplaat voor de Vereeniging »Breda Vooruit«.

Deze prijsvraag waartegen de Vereeniging Architectura et Amicitia terecht bedenkingen inbracht, verkreeg eenige wijziging waardoor alles voor de medewerkers in gunstiger verhouding kwam en waarom de medewerking thans meer kan worden aanbevolen. Het program luidt als volgt:

Het Bestuur der Vereeniging »Breda Vooruit« vraagt een ontwerp voor een reclameplaat voor de Vereeniging. Voor het ontwerp, hetwelk door de Jury als het beste wordt goedgekeurd, wordt uitgeloofd een prijs van *f* 100.—, mits het bekroond

ontwerp tevens wordt geschikt geacht om te dienen als model voor eene doeltreffende en blijvende reclame voor de Vereeniging.

Voorts wordt uitgeloofd een tweede prijs van *f* 25.—.

Voorwaarden.

1°. De deelname wordt opengesteld voor ieder Nederlander.

2°. Eenzelfde deelnemer mag, desverlangd, meer dan één ontwerp inzenden.

3°. De ontwerpen, uitgevoerd in een of meer kleuren moeten voor lithografische reproductie geschikt zijn.

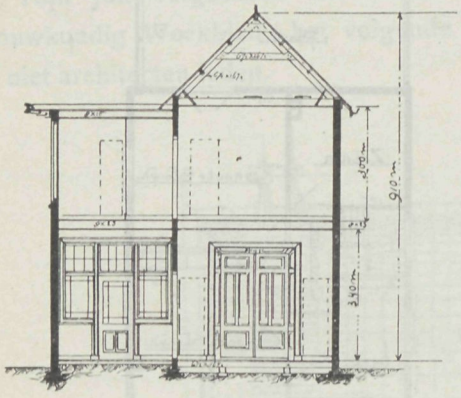

Doorsnede A B.

4°. De grootte van elk ontwerp moet binnen den rand minstens bedragen 95 × 70 cM.

5°. De Vereeniging behoudt zich het recht vóór een niet bekroond ontwerp voor de som van *f* 25.— aan te koopen. De bekroonde ontwerpen worden voor de uit geloofde bedragen het eigendom der Vereeniging, met het recht daarover te beschikken, zooals haar goeddunkt. Een voor uitvoering bestemd ontwerp zal niet worden gewijzigd dan onder medewerking en goedkeuring van den ontwerper, die gehouden is de drukproeven te corrigeeren.

6°. Elk ontwerp moet bevatten in zeer duidelijk in het oog vallende letters »Breda Vooruit«.

7°. De ontwerpen moeten elk afzonderlijk verpakt en verzegeld vrachtvrij worden ingezonden vóór of op 1 September 1908, aan het adres van het Secretariaat der Vereeniging. Elk ontwerp moet gemerkt zijn met een motto of spreuk. Bij elk ontwerp moet zijn ingesloten een gezegeld couvert voorzien van gelijk motto of spreuk en waarin naam en adres van den ontwerper, verder een open couvert met hetzelfde motto, waarin een correspondentie-adres om eventueel met den inzender te kunnen correspondeeren.

8°. Alle ontwerpen waarop eenig kenteeken buiten het motto, of den naam des ontwerpers voorkomt, worden ter zijde gelegd.

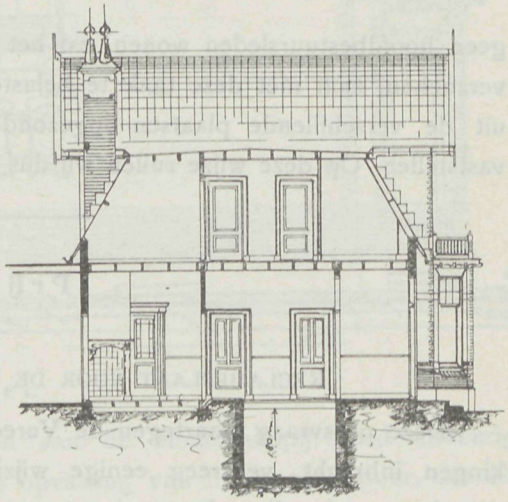

Doorsnede C D.

9°. De ontwerpen zullen worden beoordeeld door een Jury, bestaande uit de heeren: W. Kromhout Czn., Voorz. Genootschap »Architectura et Amicitia te Amsterdam; A. v. d. Sandt, Architect en Directeur van het Stads-Teekeninstituut te Maastricht; J. N. F. Buining, Directeur Gemeente-Teekenschool te Breda; A. Wirtz, Leeraar

M. O. Hindteekenen te Roosendaal, als deskundigen; en Mr. P. M. J. E. Bloemarts, Voorzitter der Vereeniging »Breda Vooruit« ter beoordeeling van de geschiktheid der ontwerpen als model reclameplaat.

Ieder der vijf Juryleden heeft slechts ééne stem.

10°. De uitspraak der Jury zal in de plaatselijke bladen, het weekblad »Architectura« en andere vakbladen worden bekend gemaakt.

11°. De ontwerpen zullen na uitspraak der Jury gedurende eenige dagen worden tentoongesteld te Breda.

12°. Na genoemde tentoonstelling zullen de niet-bekroonde ontwerpen franco aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.

Het Secretariaat der Vereeniging »Breda Vooruit« is gevestigd Torenstraat 9, Breda.

De Secretaris, Mr. F. Suijs.

Hulp bij het aanleggen van verlichting, verwarming enz.

Zooals bekend is, besloot de Nederlandsche Aannemersbond in de algemeene vergadering 7 en 8 Augustus te Hengelo (O.) gehouden, dat na 1 Juli 1908 geen hulp meer van welken aard ook verder zou verleend worden bij het aanleggen van verlichting, verwarming enz., noch voor rekening van den aannemer te nemen de kosten van herstelling, van beschadiging enz. welke tengevolge daarvan ontstaan, dan tegen terugbetaling der daarop vallende kosten. In verband hiermede verzocht de bond in de bestekken een stelpost hiervoor op te nemen.

Die beslissing was na de ervaring op dit punt opgedaan juist, daar waren al gedurig zoo velerlei verschillen en verliezen uit ontstaan, dat eene betere afbakening van den toestand zaak was.

Doch nu schijnt de vraag »*wie zal het dan betalen*« geen eenstemmige beslissing te verkrijgen. Enkele architecten wenschen dit werk opgedragen te zien aan de leveranciers der verwarming enz., die van hun kant hiertegen opkomen zooals onderstaand adres aangeeft. Die opvatting is zeer juist. Niemand beter dan de aannemer, die den geheelen bouw kent, is geschikt tot regeling der voorkomende wijzigingen en herstellingen, die dergelijke aanleg vordert en het zou tot velerlei moeielijkheden aanleiding kunnen geven, waar de aannemer voor den bouw mede aansprakelijk blijft gedurende den onderhoudstijd, dat daar anderen in dien tijd gingen breken en wijzigen. Is de vraag van H.H. aannemers billijk, evenzoo die van de leveranciers en het zou tot hoogst moeielijke verwikkelingen kunnen aanleiding geven, die werkzaamheden aldus te verdeelen. De stelpost blijve dus om door den aannemer verwerkt te worden.

Aan het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.
Amsterdam.

Mijne Heeren,

In opdracht van onze Algemeene Vergadering op 13 dezer alhier gehouden, hebben wij de eer het volgende onder Uwe aandacht te brengen:

Tot heden was het gebruikelijk dat bij den aanleg van centrale verwarmingsinstallaties de

bijkomende werkzaamheden, als metsel-, graaf-, breek-, timmer-, verfwerken enz. niet door den installateur der verwarming in diens offerte werden opgenomen, doch dat hierop door den aannemer van den bouw met zijne begrooting gerekend werd, en die werken door dezen uitgevoerd werden.

Waar evenwel nu, na het besluit door den Aannemersbond genomen, de aannemer als regel niet meer bereid zal worden gevonden tevoren prijs voor deze werkzaamheden op te geven, hebben naar ons ter oore kwam, reeds eenige architecten hierop de oplossing gevonden, den installateur der verwarming de verplichting op te leggen dit werk mede in zijnen prijs op te nemen, en voor de uitvoering er van zorg te dragen.

Dit nu is iets waartegen wij met kracht moeten opkomen. Zoo de aannemer van den bouw meent voor dit werk tevoren geen juiste prijs te kunnen opgeven, hoeveel te meer geldt dit dan voor den verwarmings-installateur, die in al die vakken moet geacht worden leek te zijn en wien bovendien geen andere weg openstaat dan zich voor de uitvoering dier werkzaamheden te wenden tot den aannemer van den bouw, die dan feitelijk iederen prijs daarvoor rekenen kan.

Op deze wijze zouden trouwens de in te dienen begrootingen slecht vergelijkbaar worden, want de verschillende installateurs zullen zeer verschillende ramingen voor de bijkomende werkzaamheden maken, waardoor de vergelijking van de cijfers voor de eigenlijke verwarmingsinstallatie onmogelijk wordt.

Teneinde die vergelijking mogelijk te blijven maken en tevens te voorkomen, dat de installateur der verwarming door die bijkomende werkzaamheden zich zijne verdienste op de installatie zelf ziet ontgaan, zouden wij U willen voorstellen in al die gevallen, waarin tevoren een globale prijs voor de bijkomende werken vastgesteld moet worden, hiervoor den aannemer van den bouw een door de Directie te bepalen stelpost in zijne begrooting te doen opnemen, gelijk er meer van zulke stelposten in voorkomen.

In gevallen waar de principaal beslist één cijfer voor de verwarming en de bijkomende werkzaamheden wenscht, zou de stelpost door den installateur der verwarming in plaats van door den aannemer van den bouw in zijne offerte op te nemen zijn; wordt door alle inschrijvers voor de verwarming deze zelfde stelpost opgenomen, dan wordt de vergelijking van de prijzen voor de installatie er niet door bemoeilijkt.

Wij vertrouwen dat U de billijkheid van deze redeneering zult inzien en wel bereid zult worden bevonden, bij voorkomende gelegenheden in dezen geest te handelen.

Gaarne zouden wij van U vernemen of wij op Uwe medewerking in deze mogen rekenen. Inmiddels verblijven wij,

Hoogachtend,

Het Bestuur voornoemd,

H. L. Geveke, *Voorzitter.*

C. M. Slotboom, *Secretaris.*

Middelbare Technische School (Aannemersbond).

Het kapitaal, aanvankelijk benoodigd tot stichting der Middelbare Technische School, groot 15 mille, is bijeen en zelfs boven dat bedrag. Het laat zich aanzien, dat het aandeelenkapitaal eveneens voltallig zal komen.

Thans vergaderde de Bond om te beslissen waar de school eventueel gevestigd zal worden. Geen wonder dat vele afdeelingen van den Bond als om strijd hunne woonplaats als bijzonder geschikt daarvoor aanbevolen.

Met dit feit heeft de Aannemersbond een belangrijke schrede op den weg van den vooruitgang gezet.

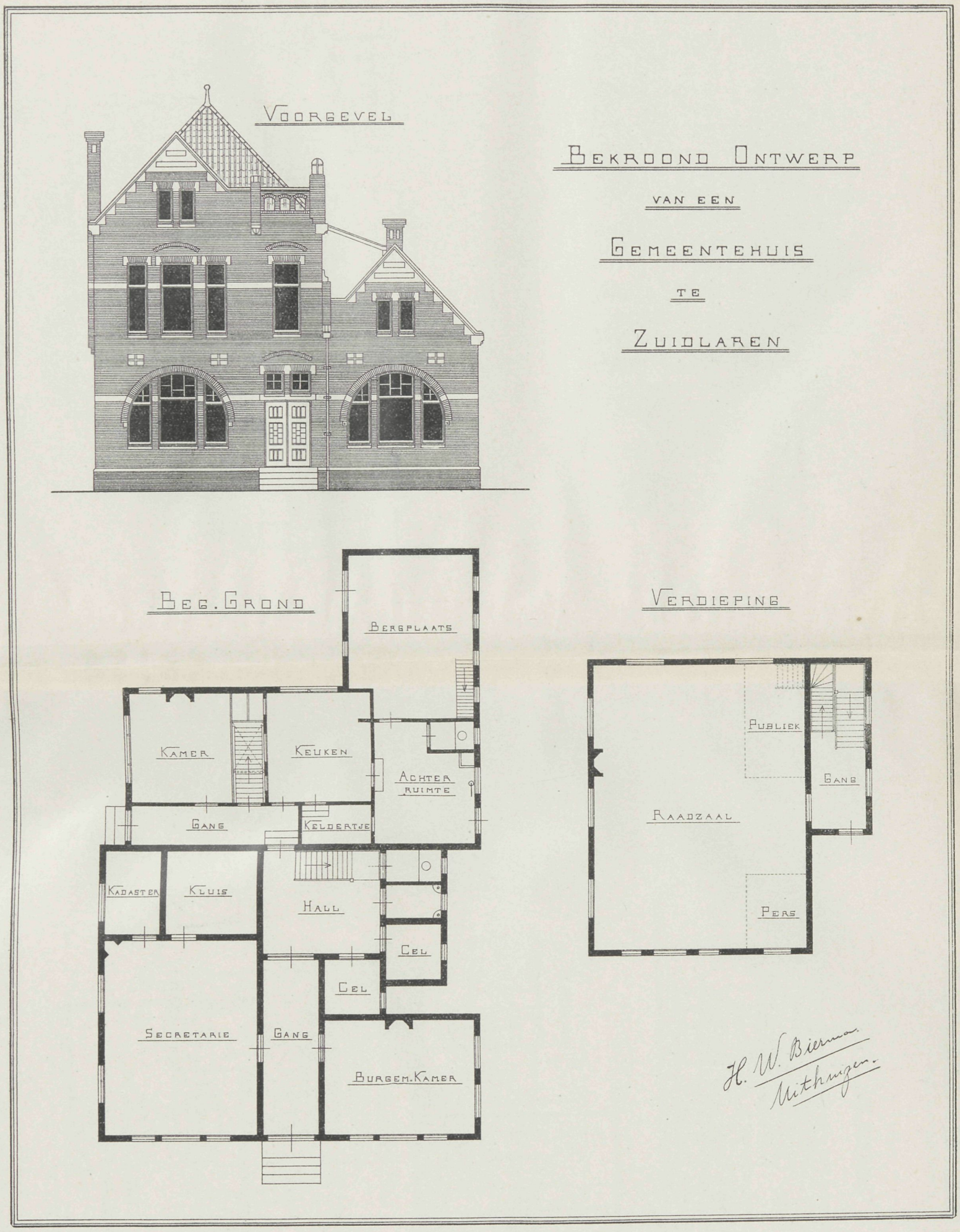
Voorgevel
Bekroond Ontwerp
van een
Gemeentehuis
te
Zuidlaren
Beg. Grond
Bergplaats
Kamer
Keuken
Achter ruimte
Gang
Keldertje
Kadaster
Kluis
Hall
Cel
Cel
Secretarie
Gang
Burgem. Kamer
Verdieping
Publiek
Gang
Raadzaal
Pers
H. W. Bierma
Uithuizen.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

6 Augustus 1908. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 16.

Bij de Platen.

Ontwerp van een café te Haaksbergen

door DE HERDER en HELLENDOORN, Bouwmeesters.

Een flink ingerichte uitspanningsplaats levert het ontwerp. Een geschikte ruimte voor de koffiezaal met uitzicht naar de hoofdwegen, verder een aardige entrée, terwijl flinke zaal en serre daarbij aansluiten. Het overige voor de dienst is zeer compact bijeen gebracht en verbonden aan de woning. De stalling en kegelbaan zijn achterwaarts geplaatst. Duidelijk valt uit de verschillende gegevens het geheel te beoordeelen.

Rijks-Bankgebouw te Freiburg.

Te Freiburg heeft men, volgens de Schweizerische Bauzeitung, een nieuwe Bank gebouwd, waarvan de voorgevel en de plannen hiernevens te zien zijn. Het gebouw is in Renaissance stijl van het begin der 16de eeuw, uit 't overgangstijdperk van Gothiek in Renaissance, opgetrokken. Deze stijl heeft men gekozen om het gebouw in overeenstemming te brengen met de oude stad. Ook moest het materiaal zóó gekozen worden, dat het zich aanpaste bij het milieu, waarin het gebouw zou komen te staan. Daarom is bij de begane grondverdieping natuursteen uit St. Tryphon, voor de eerste verdieping kalksteen uit Arvel en voor de hoogere verdiepingen grijzen zandsteen gebruikt. Het geheel is gedekt door een dak met pannen, overeenkomende met de kleur van de oude dakpannen, die aan 't gebouw een aangename locale kleur geven. Al de binnenmuren, vloeren en zuilen zijn van gewapend beton, waardoor brandgevaar buitengesloten is.

Het gebouw wordt natuurlijk centraal verwarmd en electrisch verlicht. De bureaux van de Bank zijn in het parterre en op de eerste verdieping gevestigd. Een groote hal van 120 M². oppervlakte bij een hoogte van 10 M. is voor het publiek bestemd. Deze hal geeft toegang tot alle bureaux, waarmee 't publiek iets te maken heeft. Een speciaal

vertrek is ingericht als effectenkantoor. Op de eerste verdieping bevinden zich de lokalen voor de directie en de vergaderzaal voor de raad van administratie.

Bij de inrichting der dienst in de benedenverdieping heeft men het beginsel toegepast van één groot bureau, ten einde de verbinding tusschen de verschillende bureaux en beambten te vergemakkelijken.

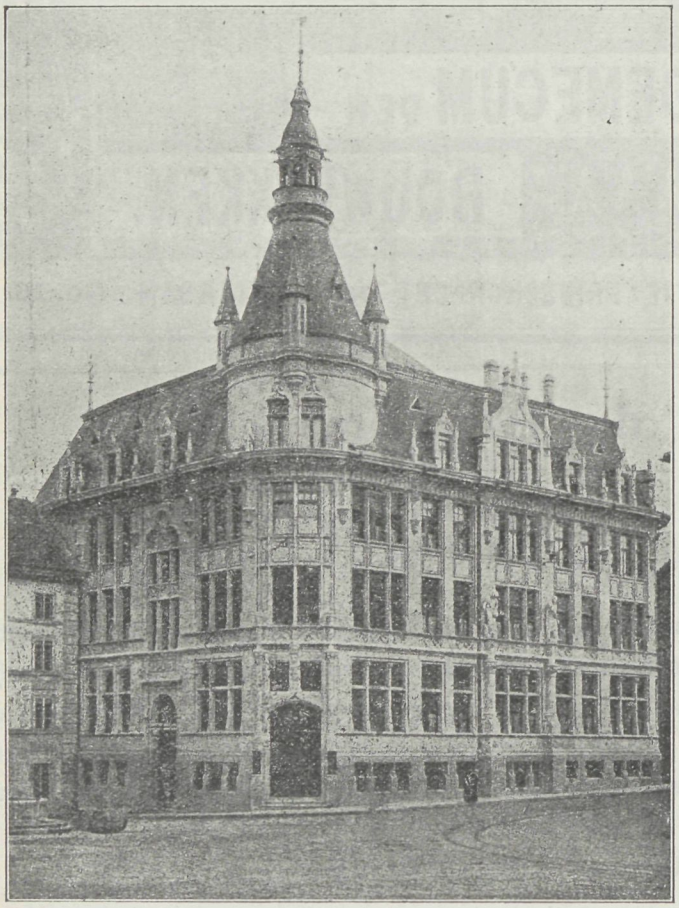

Voorgevel Bankgebouw te Freiburg.

De directie heeft bij 't inrichten der kelders alle mogelijke voorzorgen genomen, om aan hare cliëntèle de meest mogelijke veiligheid tegen brand en inbraak te waarborgen. De lokalen van het parterre zijn met die van de eerste verdieping verbonden door middel van personen- en brievenliften en trappen, alles volgens de laatste eischen des tijds.

In het sous-terrain bevinden zich nog de vertrekken voor den portier en de lokalen voor de centrale verwarming en berging van brandstoffen.

In hetzelfde gebouw geven afzonderlijke deuren, onafhankelijk van die der Bank, toegang tot een café, dat met een tuin in verbinding staat. Deze ingangen leiden tevens naar de tweede- en zolderverdieping, waar zich vergaderzalen en vereenigingslokalen bevinden.

De kosten van den bouw zijn 750,000 francs; die van meubileering en installaties 100,000 francs, daarbij komen nog de kosten van den tuin, het café en toebehooren 15,000 francs, te zamen ongeveer 865,000 francs, of ongeveer 40 francs per M^{3}., bij een hoogte gemeten van den bodem der kelder tot de bovenste balklaag.

Bij de Tekstfiguur.

Een aangename schets vormt die voor een kantoorgebouw door den heer A. Graafland ontworpen. Eene korte aanwijzing voor de binnenverdeeling is daarbij aangegeven.

Een dergelijk hoekje kan menig stadsdeel op de verbinding van twee wegen tot sieraad zijn.

De Damverbouwing.

Amsterdam beleeft in den laatsten tijd op bouwkundig gebied belangrijke oogenblikken. Reeds zoo lang had men zich bezig gehouden met het moeielijke vraagstuk hoe toch wel de opening, door het sloopen van het beursgebouw ontstaan, te vullen en eene daarbij passende aansluiting te maken. Moest dat worden overgelaten aan de particuliere ondernemingsgeest, dan stond men voor het feit, dat de stalenlijst die de gebouwen op het Damplein vertoonen uitgebreid zou worden, en de zoo op dat plein gewenschte harmonie tusschen die gebouwen onderling nimmer zou worden verkregen, wat met het oog op het Paleis-stadhuis allezints zou te betreuren zijn. Daarom werd de aandacht op een prijsvaag gevestigd, en de gemeente Amsterdam het belang hiervan inziende, besloot daartoe over te gaan, de prijsvraag werd uitgeschreven en beantwoord. Jammer echter dat de niet zeer gunstigen toestand van de gemeentefinantiën oorzaak is, dat er vooral gelet moest worden op een goed, maar bovenal op een productief plan.

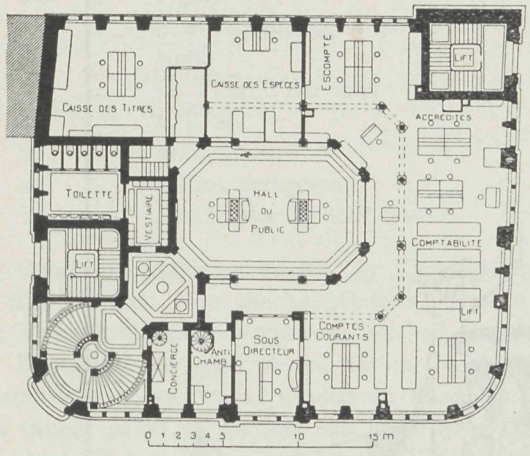

Beganen grond.

Daar mocht zoo min mogelijk bouwterrein verloren gaan en daarbij niet gerekend worden om door onteigening van de op den Dam bestaande gebouwen een geheel anderen gevellijn te scheppen. Die beperkende bepaling maakte een ideale toestand, die vooral gewenscht is, onmogelijk. De prijsvraag vroeg dus alleen aansluiting van Damrak en Rokin en een passende overbuur tegenover het Paleis.

De prijsvraag daarop gebaseerd verkreeg een uitstekende beantwoording. De collectie teekeningen als zoovele antwoorden ingezonden, zijn op uitnemende wijze geëxposeerd in het Stedelijk Museum, dat zich door het welkome licht hiervoor altijd zoo gunstig leent. Twee-en-veertig is hun aantal en daaronder treffen wij hoogstverdienstelijke krachten aan, die onderling getuigen, dat de beantwoording door hen aanvaard, geslaagd is. Want dat is zij zeker, daar zijn zeer vele uitnemende denkbeelden onder, en al blijkt uit enkele plannen hoe daarin stilzwijgend het denkbeeld voorzit, de rooilijnen der bestaande gevels in de toekomst te wijzigen, waarop zij de gevraagde bouwblokken groepeerden, om daarmede later aansluiting te kunnen vormen, die opvatting hoewel de eenige goede, lag niet in den geest van de prijsvraag en de ontwerpen werden daardoor, hoe verdienstelijk ook, achteruitgesteld. Dat was nu eenmaal zoo en kunnen

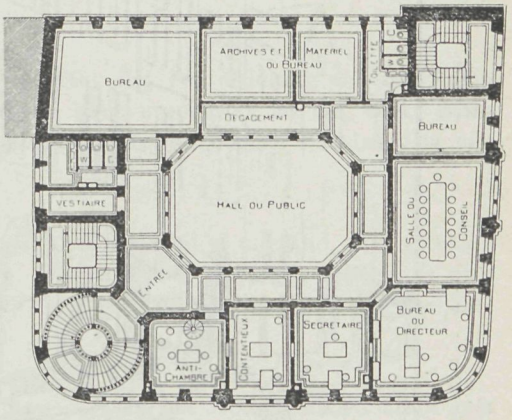

Eerste verdieping.

wij begrijpen, dat dit de taak van de jury niet vergemakkelijkte. De 42 ontwerpen waren uitgetrokken onder de volgende leuzen:

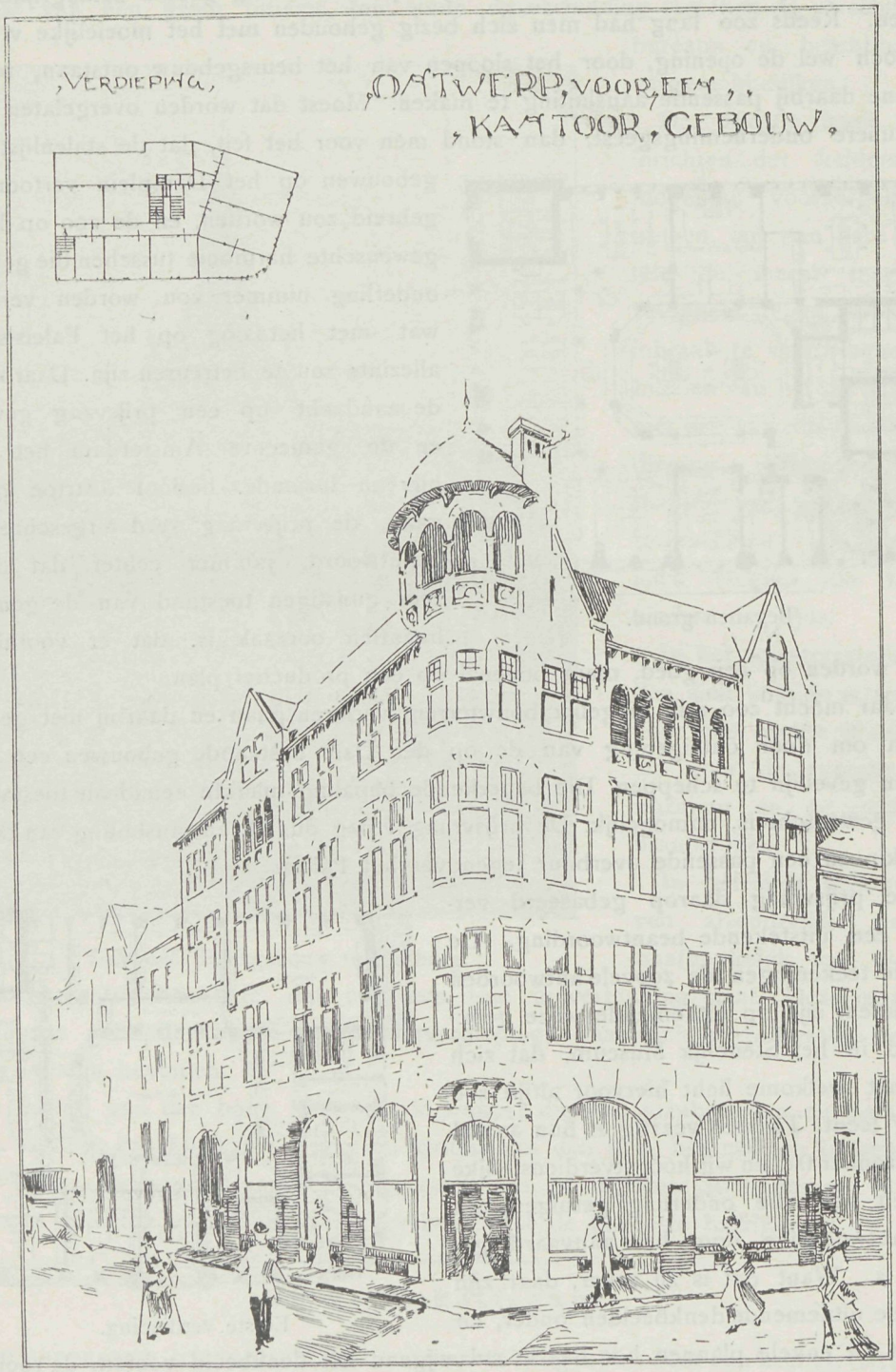

No.	1.	Motto: Het wapen van Amsterdam.	No.	5.	Motto: Forum Amstelodamum.
„	2.	„ De derde streng maekt de kabel.	„	6.	„ Gs. keind.
„	3.	„ Straten en pleinen.	„	7.	„ IJ en Amstel.
„	4.	„ Dam en Dam Ideaal.	„	8.	„ Aldus spant Amsterdam de kroon.

No.	9.	Motto:	Drie cirkels in elkaar.		
„	10.	„	Dam a.		
„	11.	„	Het eene noodige.		
„	12.	„	Dam b.		
„	13.	„	Gysbrecht van Aemstel.		
„	14.	„	Hou-zee.		
„	15.	„	Centrum.		
„	16.	„	Urbs Antiqua Ruit.		
„	17.	„	Meimaand 1908.		
„	18.	„	Fancy.		
„	19.	„	A en IJ (monogram).		
„	20.	„	Non.		
„	21.	„	In 't hartje der stad.		
„	22.	„	P. L. M.		
„	23.	„	Maximiliaan.		
„	24.	„	't Kan verkeeren.		
„	25.	„	Stadhouder Willem III.		
No.	26.	Motto:	Geduld.		
„	27.	„	Traffic.		
„	28.	„	Choral 38 D.		
„	29.	„	Sub-way.		
„	30.	„	Mercurius.		
„	31.	„	Zes cirkels in elkaar.		
„	32.	„	Place Royal.		
„	33.	„	Travail.		
„	34.	„	Circulatie.		
„	35.	„	Zoo den Dam.		
„	36.	„	Angelus Ridet A.		
„	37.	„	Angelus Ridet B.		
„	38.	„	Cirkel, passer en driehoek.		
„	39.	„	Groot Mokum.		
„	40.	„	Freia.		
„	41.	„	Camillo Sitte.		
„	42.	„	Paleis en Raadhuis aan den Dam.		

Zooals bekend is waren No. 39 „Groot Mokum" en No. 40 „Freia" afgevallen door het niet op tijd inleveren. Van No. 12 „Dam b", No. 16 „Urbs Antiqua Ruit" en No. 26 „Geduld" was het vereischte niet van aanwezig en had No. 24, „'t Kan verkeeren", de bestaande rooilijn van de Damgevels er bijgetrokken, wat tot buitensluiten bij de beoordeeling aanleiding gaf. No. 41 „Camillo Sitte" en No. 42 „Paleis en Raadhuis" lagen buiten de vraag: men dacht zich daarbij een tweede paleis en dit was niet in de prijsvraag bedoeld. Van de overigen werden als minder verdienstelijk ter zijde gelegd No. 33 „Travail", No. 34 „Circulatie", No. 30 „Mercurius", No. 35 „Zoo den Dam", No. 38 „Cirkel, passer en driehoek", No. 3 „Straten en pleinen", No. 14 „Hou-zee", No. 38 „Choral 38 D" en No. 29 „Sub-way".

Hierna werden de ontwerpen afgezonderd, die, hoewel alle meer of minder verdienstelijk — hetzij om de kwaliteiten der situatie als wel om de architectuur in het stadsbeeld — toch onvoldoende bleken om voor bekroning in aanmerking te komen. Deze zijn: No. 4 „Dam en Dam Ideaal", No. 20 „Non", No. 27 „Traffic", No. 31 „Zes cirkels in elkaar", No. 1 „Het wapen van Amsterdam", No. 2 „De derde streng maekt de kabel", No. 6 „Gs. keind", No. 22 „P. L. M.", No. 23 „Maximiliaan", No. 15 „Centrum", No. 11 „Het eene noodige", No. 9 „Drie cirkels in elkaar", No. 17 „Meimaand 1908", No. 36 „Angelus Ridet A" en No. 37 „Angelus Ridet B".

Omtrent deze plannen zij opgemerkt:

No. 4. *Dam.*

De situatie van dit ontwerp heeft het groote gebrek, dat een afsluiting van het Rokin geheel wordt gemist, waardoor een opening is ontstaan, bijna even groot als die, welke thans bestaat aan de Damrakzijde en die men nu juist wil afsluiten. Het ontworpen stadsbeeld is niet zonder verdienste.

No. 20. *Non.*

De halfcirkelvormige bebouwing is, in verband met den bestaanden toestand, niet gelukkig gekozen en bovendien niet systematisch volgehouden. Ofschoon niet geslaagd, getuigt dit plan toch van studie. De architectuur is niet aantrekkelijk, doch verraadt een streven naar eenheid; het perspectievisch beeld is onvolledig.

No. 27. *Traffic.*

Ook deze situatie is zwak van conceptie. De verplaatsing van het Kommandantshuis is niet gemotiveerd; in elk geval had de architectuur van het stadsbeeld dan meer daarmede in overeenstemming moeten zijn. De geheele architectuur heeft iets onrustigs.

No. 31. *Zes cirkels.*

Hoewel dit plan zeer uitvoerig is bewerkt, is het resultaat daaraan niet evenredig. De situatie mist eenheid en is, vooral aan de zijde der Warmoesstraat, door de gebogen lijn van het hoofdgebouw, niet practisch en gezocht. Het stadsbeeld vertoont, door zijne vreemde vormen, een voor den Dam weinig begrepen architectuur.

No. 1. *Het wapen van Amsterdam.*

De ontwerper van dit plan heeft bij de blokverdeeling blijkbaar de economie vooropgezet, door de terreinen zooveel mogelijk te bebouwen. Dit is bereikt, doch daardoor mist het plan dan ook elke distinctie. Om tot een dergelijke situatie te komen, was een prijsvraag onnoodig geweest. De bijgevoegde variant is niet van meerdere beteekenis. De architectuur der opstanden heeft geen bijzondere verdienste.

No. 2. *De derde streng maekt de kabel.*

Van dit plan is de situatie niet onverdienstelijk. Het stadsbeeld is echter niet gelukkig.

No. 6. *Gs. Keind.*

Deze platte grond, waarvan veel werk is gemaakt, heeft enkele goede kwaliteiten. De overdekte doorgangen naar de Damstraat en Warmoesstraat zijn wel gemotiveerd, doch de afsluiting van de straat langs het oude beursterrein heeft geen zin. Het geheele blok daar ter plaatse is niet gelukkig opgelost. De beide perspectieven geven een niet onverdienstelijk stadsbeeld te zien, waaraan de toelichtende schetsen echter afbreuk doen.

No. 22. *P. L. M.*

Het plan is niet gemotiveerd in verband met den tegenwoordigen toestand van den Dam. Deze symetrische toestand kan eerst tot zijn recht komen, wanneer méer wordt afgebroken, dan nu onteigend zal worden en het blok tusschen Nieuwendijk en Damrak grootendeels verdwijnt. De afsluiting aan het Rokin is niet gelukkig opgelost. De architectuur is rustig; er is getracht haar in den geest van het Paleis en Kommandantshuis door te voeren, hetgeen wel geslaagd is. Op dien grond verdient het ontwerp waardeering.

No. 23. *Maximiliaan.*

Een vreemde, verbrokkelde plattegrond, waardoor van enkele bouwblokken weinig partij zal kunnen worden getrokken. De architectuur der opstanden is echter wel verdienstelijk.

No. 15. *Centrum.*

De situatie van dit ontwerp, hoewel geen bijzondere hoedanigheden vertoonende, is niettemin wel gemotiveerd. Het stadsbeeld is weinig aantrekkelijk.

No. 11. *Het eene noodige.*

Het plan is van niet veel beteekenis en verraadt weinig studie. Het ontworpen stadsbeeld is echter te waardeeren, doch wordt voor Dambebouwing minder geschikt geacht.

No. 9. *Drie cirkels.*

Deze bebouwing beantwoordt niet aan de bedoeling van het programma. Bij eventueele amoveering van het blok hoek Nieuwendijk en Damrak kan een dergelijke platte grond reden van bestaan hebben, nu is hij niet te gebruiken. De architectuur der opstanden heeft goede kwaliteiten, doch mist de noodige samenhang. Het ontworpen hoekgebouw, aansluitende aan de Damrakbebouwing, is het best geslaagd.

No. 16. *Meimaand* 1908.

Dit plan is een van de vele, die door het accentueeren van de centrale as van het Damplein loodrecht op het Paleis, het onregelmatige van het plein des te meer doen uitkomen. Een goede situatie binnen de grens der nu voorgestelde onteigening is niet gevonden. De variant „Metropol" geeft geen nieuwe gezichtspunten. De architectuur kan niet als bijzonder geslaagd worden aangemerkt.

No. 36 en No. 37. *Angelus Ridet A* en *Angelus Ridet B.*

Ontwerper heeft twee plannen onder hetzelfde motto ingezonden, gemerkt A en B. Plan A heeft een weinig rationeelen plattegrond, waarin het Kommandantshuis niet alleen is behouden, doch zelfs in dezelfde lijn nog eens is nagebouwd. Dit schijnt der jury niet te verdedigen, omdat het oude gebouw nu een klein onderdeel van een groot geheel is geworden. Het beursterrein is grootendeels onbebouwd gebleven, hetgeen noch aesthetisch, noch economisch gewenscht is. De oppervlakte der bebouwing is niet in de situatie ingeschreven, hoewel in het programma geëischt. De architectuur, geïnspireerd door buitenlandsche motieven, is als zoodanig verdienstelijk, doch verdient voor Dam-bebouwing geen aanbeveling.

Plan B heeft, als groepeering, een iets beteren plattegrond, echter zeer weinig economisch ingedeeld. Hier is nog minder van het beursterrein bebouwd dan in plan A en ook hier worden

de cijfers der bebouwde oppervlakte gemist. Omtrent de architectuur geldt dezelfde opmerking als bij A.

Na de afzondering van de bovenbesproken plannen bleven nog tien ontwerpen te beoordeelen, als:

No. 25 *Stadhouder Willem III*, No. 18 *Fancy*, No. 32 *Place Royal*, No. 19 *A en Y* (monogram), No. 13 *Gijsbrecht van Aemstel*, No. 21 *In 't hartje der stad*, No. 10 *Dam a*, No. 8 *Aldus spant Amsterdam de Kroon*, No. 5 *Forum Amstelodamum* en No. 7 *Y en Amstel*, waaromtrent het volgende wordt opgemerkt:

No. 25. *Stadhouder Willem III.*

Dit plan heeft eenige te waardeeren eigenschappen en is niet slecht opgelost, zonder op bijzondere kwaliteiten te kunnen aanspraak maken. De overbouwde beursgalerij is, als verbinding van het Damrak met de Beursstraat goed gedacht. De passage tusschen de galerij en den zuidelijken gevel van het gebouw op het beursterrein is wel wat bekrompen. De architectuur is van goede verhoudingen, doch van geen groote beteekenis.

No. 18. *Fancy.*

De vervaardiger van dit ontwerp heeft van de geheele zaak blijkbaar een ernstige studie gemaakt, echter niet in de richting door het programma bedoeld. Het plan toch kan geen aanspraak maken de kwestie tot oplossing te hebben gebracht. Blijkbaar is door den ontwerper eerst een „ideaal" plan van Dambebouwing gemaakt, zonder rekening te houden met de beperkte onteigening. Daardoor wordt het doel van de prijsvraag — dat juist een goede oplossing vraagt met die beperking — geheel gemist. De bouwblokken zijn van vorm ongunstig en door het scheeve in het plan onpractisch aangelegd. Het ontworpen stadsbeeld is echter uit één stuk en als compositie op zich zelf zeer te waardeeren. Door de grootste opvatting moet deze architectuur nochtans minder geschikt voor het Damplein worden geacht, ook met het oog op de finantieele uitvoerbaarheid.

No. 32. *Place Royal.*

Deze plattegrond heeft op practische, vooral economische, gronden wel verdienste. Een passage naar de stille zijde van het Rokin ware wenschelijk geweest in verband met de doortrekking van de Beursstraat. Het ontworpen Dampleintje vóór de Damstraat, is goed gedacht en zal, bij het drukke verkeer op dit punt, van nut kunnen zijn. De architectuur is rustig van conceptie.

No. 19. *A en Y* (monogram).

Ook dit plan getuigt van studie in de goede richting. De passage naar de stille zijde van het Rokin, met verbreeding van de Hermietensteeg, is wel begrepen. Minder wenschelijk is de bebouwing van het Rokin vóór de tegenwoordige perceelen. De opstanden geven een eenvoudige architectuur te zien. In de perspectief is de tegenwoordige toestand niet juist weergegeven; het gebouw „Zeemanshoop" ziet er nu geheel anders uit.

No. 13. *Gijsbrecht van Aemstel.*

Een rationeele plattegrond met goed gesitueerde toegangen naar de verkeerswegen. De ontworpen weg van de stille zijde van het Rokin door de Beursstraat, Beursgalerij naar het Beursplein is geriefelijk voor het verkeer. De nieuwe Vischsteeg is wel wat nauw voor het tramspoor. Een goede, rustige architectuur vertoont het stadsbeeld, dat, als Dambebouwing, wel geslaagd is.

No. 21. *In 't hartje der stad.*

Een zeer goede oplossing is voor deze situatie gevonden, door het monument als kruispunt van de assen Damstraat en de nieuwe toegang naar de Warmoesstraat aan te houden. Het plan mist een doorgang naar de stille zijde van het Rokin, hier echter, door de verbreeding van de Hermietensteeg, minder noodzakelijk, omdat toch ook een goede oplossing van de Rokinbebouwing is verkregen. Ook wat de eischen van verkeer betreffen, o.a. ten opzichte van het gewone rijtuigverkeer tusschen de tramsporen en het hoofdgebouw tegenover het paleis, is deze situatie geheel geslaagd. De architectuur, in den geest van die van het oude Beurspoortje ontworpen en consequent doorgevoerd, is eveneens een gelukkige conceptie en verdient alle waardeering; de breede overdekte doorgang naar de Damstraat, tegenover de smallere naar de Vischsteeg, is architectonisch

uitstekend opgelost. De toelichtende schetsen, waarvan zeer veel werk is gemaakt en die aardige, goed begrepen kijkjes geven van af de Damstraat naar den Dam en van het Rokin op het rustige afsluitende gebouw, zijn met talent uitgevoerd. Het geheele ontwerp vertoont een intiem, echt Amsterdamsch karakter.

No. 10. *Dam a.*

Als algemeen plan heeft deze situatie wel goede gedachten, doch het is voor de bedoeling van de prijsvraag van weinig waarde, daar ook hier, evenals bij enkele andere ontwerpen, te veel is gerekend op onteigening of aankoop van het huizenblok hoek Nieuwendijk en Damrak. De schetsen in perspectief, hoewel door de behandeling eenigszins onrustig, vertoonen geen onverdienstelijk stadsbeeld.

No. 8. *Aldus spant Amsterdam de Kroon.*

De situatie van dit ontwerp heeft, in vergelijking met de andere tot deze rubriek behoorende plannen, geen bijzondere verdienste. Het stadsbeeld is goed geteekend en verdient ook als ontwerp waardeering.

No. 5. *Forum Amstelodamum.*

De groepeering van de bouwvakken in dezen plattegrond is met talent ontworpen. De passage naar het Rokin, stille zijde, met aanwending van het verplaatste Beurspoortje, is rationeel opgelost, evenals de afsluiting van het Rokin met de verbreeding van de Hermietensteeg. Ook met de eischen van het verkeer is ten volle rekening gehouden. Eén lid van de jury is van oordeel, dat de afbuiging naar links van het verlengde der Damstraat minder verdedigbaar is en de richting van dezen verkeersweg afhankelijk is gemaakt van de afmetingen van het gebouw tegenover het paleis. In elk geval (meent dat lid) heeft genoemde afbuiging geen zin zoolang de rooilijn van het gebouw Hajenius niet is teruggebracht. Hiertegen werd opgemerkt, dat de ontwerper in de bij zijn plan behoorende memorie van toelichting deze situatie verdedigt met opgave der redenen die hem daartoe hebben geleid, zoo ook waarom hij het monument niet wenscht te behouden. De schetsen in vogelperspectief geven van het gedachte stadsbeeld een goede voorstelling. De afsluiting van het Damplein tegenover het paleis is goed gedacht, terwijl de talentvolle schets in kleuren daarvan een goed denkbeeld geeft.

No. 7. *IJ en Amstel.*

Voor dit plan gelden dezelfde opmerkingen als bij No. 10 gemaakt, hetgeen door de bijgevoegde variant nog meer wordt bevestigd. De architectuur van het standbeeld is niet onverdienstelijk en heeft een sober karakter. De toelichtende schetsen geven de bedoeling van den ontwerper duidelijk weer.

Bij de keuze uit de hierboven besproken tien laatste plannen is de jury geleid door de volgende overwegingen:

1°. dat het Damplein, in verband met de eischen van het programma, waarbij de onteigening niet mag worden overschreden, een zoo eenvoudig mogelijke, goed gesitueerde afsluiting van het plein moet verkrijgen;

2°. dat aan de eischen van het verkeer op voldoende wijze moet worden voldaan;

3°. dat het stadsbeeld een aangenaam en tegelijk monumentaal aanzien moet verkrijgen;

4°. dat de finantieele uitvoerbaarheid zooveel mogelijk is gewaarborgd.

Met inachtneming van het bovenstaande is de jury van gevoelen, dat aan het ontwerp No. 5 *Forum Amstelodamum* de eerste prijs zoude moeten worden toegekend en zulks met vier stemmen, tegen één stem op No. 21 *In 't hartje der stad.* Toch heeft de jury gemeend den eersten prijs niet te kunnen toekennen, op grond van de omstandigheid, dat de perspectievische teekeningen in potloodlijnen zijn uitgevoerd. In het programma is bepaald, dat de situatie in zwarte *inkt*-lijnen, de perspectievische in zwarte lijnen moeten worden uitgevoerd. De bedoeling van de jury is geweest om door gelijksoortige behandeling van de vereischte teekeningen een zoo zuiver mogelijke beoordeeling te waarborgen. Met het oog op de bewoording van het programma meent de jury dat, ook al moge bij het opstellen van het programma allicht niet aan potloodteekeningen zijn gedacht, hiertegen toch geen bezwaar kon worden gemaakt. Ware de zaak hierbij gebleven, dan zoude de eerste prijs zijn toegekend, maar gedurende den tijd waarin de plannen in bewerking waren, werd de jury gevraagd, of kon worden toegelaten, dat de perspectievische teekeningen

in bruine inktlijnen werden uitgevoerd. Op de in het programma voorgeschreven wijze werd in de vakbladen geantwoord, dat zulks niet kon worden toegelaten, doch dat de perspectievische schetsen in zwarte *inkt*-lijnen moesten worden geteekend.

In het programma staat nu woordelijk:

„Alleen op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen geacht worden deel uit te maken van het programma".

De jury kwam hierdoor voor een moeilijk vraagstuk te staan. Terwijl enkele leden meenden, dat deze laatste bepaling het aannemen van in potlood geteekende schetsen uitsloot, nu eenmaal in de gegeven inlichtingen van zwarte inktlijnen was gesproken, waren anderen van meening, dat de ontwerper voldaan heeft aan den in het programma gestelden eisch en waar de gegeven inlichting de bedoeling had om aan te geven de tegenstelling van zwart en bruin, de mogelijkheid niet uitgesloten was, dat de ontwerper, ook al heeft hij de inlichting gelezen — wat niet als vaststaande kan worden aangemerkt — hij toch niet opmerkzaam is geworden op het speciaal noemen van inktlijnen en dat daarom de jury niet de vrijheid had aan deze omstandigheid een al te groote waarde toe te kennen.

Na rijpe overweging heeft de jury daarom, met drie tegen twee stemmen, besloten den eersten prijs niet toe te kennen, doch buiten de bekroning dit ontwerp te beloonen met *f* 750.—, en tevens aan Burgemeester en Wethouders voor te stellen het aan te koopen voor den in het programma gestelden prijs van *f* 250.—. Eén der leden van de minderheid meende sterk te moeten blijven staan op het standpunt van de gegeven inlichtingen en dat dus dit ontwerp geheel ter zijde moest worden gelegd, terwijl het andere lid van de minderheid meende, dat over deze kwestie vooraf het oordeel der inzenders moest worden ingewonnen.

Op grond van het bovenstaande besloot de jury:

1°. den *eersten prijs* niet toe te kennen, met vier stemmen tegen één, (welke laatste den eersten prijs toegekend wenschte te zien aan het ontwerp No. 21 *In 't hartje der stad*);

2°. den *tweeden prijs* toe te kennen aan het ontwerp No. 21 *In 't hartje der stad*, met algemeene stemmen;

3°. den *derden prijs* toe te kennen aan het ontwerp No. 13 *Gijsbrecht van Aemstel*, met algemeene stemmen;

4°. de *beide vierde prijzen* toe te kennen aan de ontwerpen No. 19 *A en Y* (monogram) en No. 32 *Place Royal*, met algemeene stemmen;

5°. het plan No. 5 *Forum Amstelodamum* te beloonen met *f* 750.— en aan Burgemeester en Wethouders voor te stellen dit ontwerp aan te koopen voor *f* 250.—.

Ten slotte werden nog door de jury de ontwerpen nagegaan, waarbij rooilijnen van niet voor onteigening bestemde bouwblokken zijn gewijzigd, de zoogenaamde „Ideaalplannen" dus.

De jury meent hierbij vooral de aandacht te moeten vestigen op het ontwerp No. 24 *'t Kan verkeeren*, dat een goede oplossing aangeeft wat de verdeeling der bouwblokken betreft. Te betreuren is het, dat dit plan niet voor beoordeeling in aanmerking kon komen, te meer daar geen enkele aanleiding bestond de rooilijn van het bouwblok „Hajenius" te wijzigen.

Nog wordt opgemerkt, dat het ontwerp van het ideaalplan, behoorende bij No. 18 *Fancy*, van grootsche conceptie is. Niet geheel logisch is de opvatting van de breede straat in de as van het Koninklijk Paleis, in verhouding tot hare bestemming; men zou daarachter een grooten verkeersweg vermoeden. Het stadsbeeld is gelijk aan het reeds bij No. 18 beoordeelde.

De overige ideale plannen gaven der jury geen aanleiding tot bespreking.

Amsterdam, Juli 1908.

De Jury:

J. van Hasselt, *Voorzitter*. A. Salm G.Bzn.
C. Muysken. Js. Ingenohl, *Rapporteur*.
H. P. Berlage Nzn.

Bij opening der naambrieven bleek, dat vervaardigers zijn van:

No. 5. „Forum Amstelodamum", I. M. van der Meij, Architect te Amsterdam.
„ 13. „Gijsbrecht van Aemstel", Ed. Cuypers, Architect te Amsterdam.
„ 19. „A. Y." (in monogram), W. van Boven, Architect te 's Gravenhage.
„ 21. „In 't hartje der stad", Gebr. van Gendt, Architecten te Amsterdam.
„ 32. „Place Royal", H. van der Vijgh, Architect te Amsterdam.

Er zal nog heel wat geredeneerd moeten worden alvorens een vast plan ter uitvoering is aangenomen.

Het ontwerp »in 't hartje der stad«, dat op teekening echt schilderachtig doet, zal ongetwijfeld in de werkelijkheid veel van die waarde verliezen. Hoe gezellig die kijkjes ook zijn, het is zeker de vraag of zulke doorgangen nog passen in het tegenwoordig verkeer, vooral op een der woeligste stadspunten, dat naar ruimte en monumentale vormen vraagt, wat plan nog opstand te zien geven. Voor een vijf-en-twintig jaren geleden had dergelijk ontwerp ongetwijfeld een elk bekoort, thans zijn de opvattingen gewijzigd. Ook het ontwerp »Forum Amstelodamum« heeft dat tegen, dat de toegangswegen naar het Damplein zoo zijn gemaakt, dat zij alleen het sigarenmagazijn van Hajenius en ten andere zij de Bisschop doen zien, het Paleis volkomen verbergen.

Hetzelfde geldt ook ten deele van het ontwerp »Gijsbrecht van Aemstel«, daarentegen geeft ontwerp »A. en IJ.« twee toegangswegen, die in aangenamen vorm op het Damplein aanloopen, reeds van verre het aanzicht ontsluiten. De ontwerper heeft zeer weinig werk gemaakt van de opstanden, maar dat is toch een zaak van latere zorg, de meest eenvoudige vorm en die volkomen in het verkeer past is dat ontwerp eigen. Hoewel dit geheel buiten de zaak ligt, trok onze aandacht het terzijde gelegen ontwerp »Circulatie«, daarbij was een verkeersweg aangegeven vanaf het Raadhuis naar het Rokin, een onderwerp dat in deze dagen wel overweging verdient; daar staat toch een serie gebouwen die veroordeeld zijn, daar ligt een groote ruimte die aan de gemeente reeds toebehoort. Met de gedeeltelijke demping van het Rokin tot op die hoogte door de meeste inzenders aan de hand gedaan, zou die vingerwijzing van den ontwerper toch wel nuttig zijn, dat deze veler aandacht trok. Het stadhuis dat door gedurigen verbouw een goed geheel kan worden, komt daardoor tegenover een voornamen verkeersweg te liggen, die thans met geringe kosten te vormen is. Dan is al dat gevaar nu op trouwdagen aan de orde weg, en komt er behoorlijke circulatie en wordt tevens het stille gedeelte van het Rokin tot een levendig deel herboren. Wanneer ook dat als gevolg der prijsvraag werd verkregen, was er veel goeds tot stand gekomen.

Wat de ideale opvatting betreft, het is zeker de meesterlijke opvatting van W. Kromhout Czn. die ons doet zien wat er toch wel met royale opvatting van de omgeving is te maken. Alhoewel de reusachtige torenbouw ons naar Oostersche gewesten in gedachten heenvoeren, in het geheel zit zeer veel schoons en zou dat wel tot matiger verhoudingen terug te brengen zijn. Maar die toestanden zullen niet komen en is het daarom spijtig dat de arbeid van den ontwerper zoo weinig loonend was, daar deze buiten de vraag bleef. Hoe ook, de totale behandeling van de prijsvraag, kan men als hoogst verdienstelijk beschouwen.

Prijsvragen.

Ziekenhuis »Buitenwoel« te Veendam.

Van de 33 ingezonden ontwerpen op deze prijsvraag zijn door de Jury de volgende prijzen toegekend:

1e Prijs: Motto »Z« de heeren P. M. A. Huurman te Groningen en W. Stok te Rotterdam.

2e Prijs: Motto »Rood kruis, blauw omlijnd« de heer B. J. M. van Eldik te 's Gravenhage.

ONTWERP V/E CAFÉ V/D HEER H.W. EIJSINK TE HAAKSBERGEN.

VOORGEVEL

LINKERZIJGEVEL

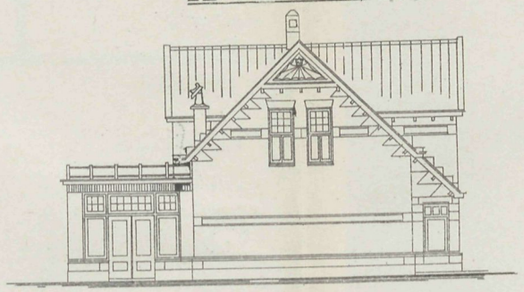

RECHTERZIJGEVEL

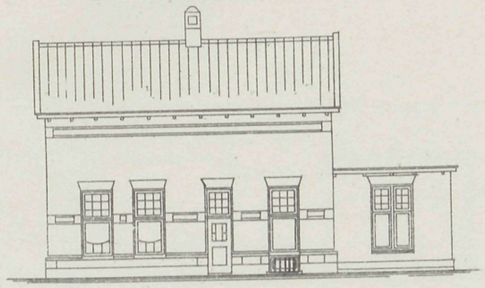

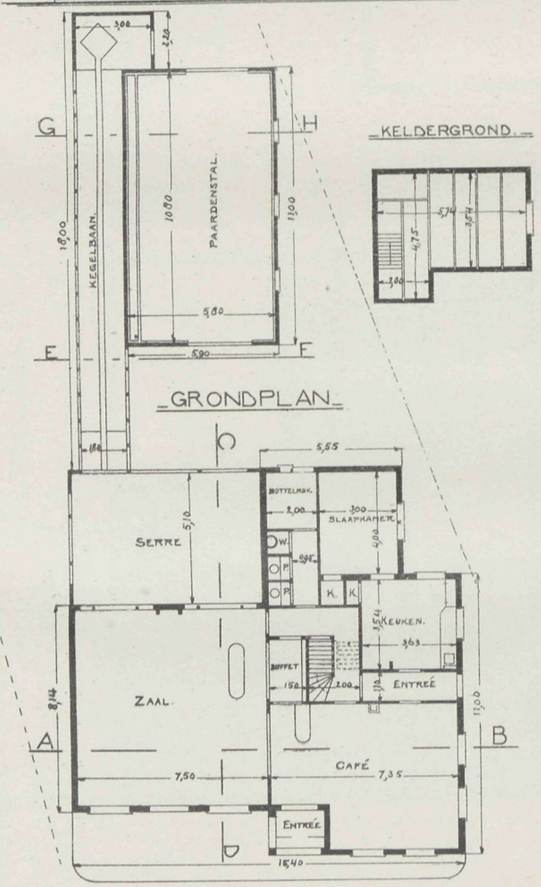

KELDERGROND.

DOORSNEDE A-B

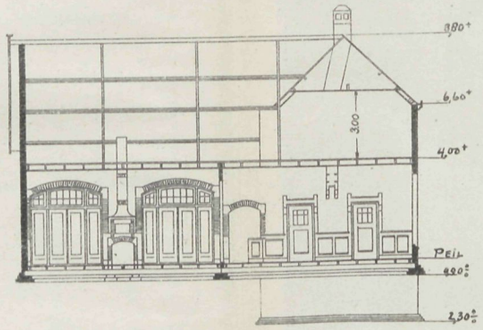

DOORSNEDE C-D

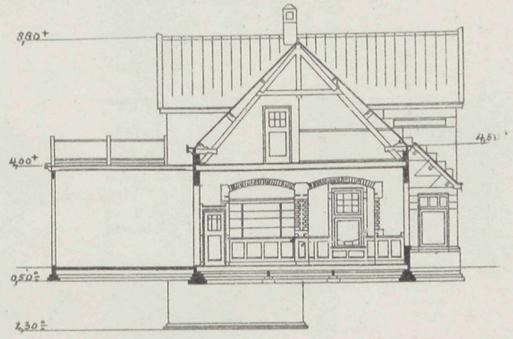

DOORSNEDEN

VERDIEPING

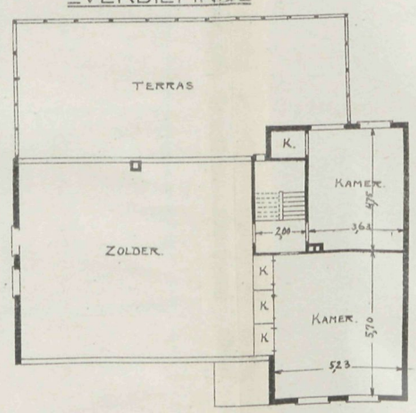

E-F

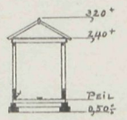

G-H

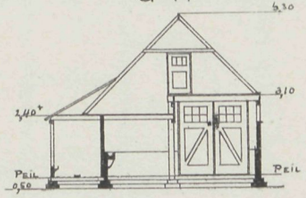

HENGELOO=AUG=
DE ARCHITECTEN
De Heeren en Hellendoorn

1710

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

20 Augustus 1918. REDACTIE: PRINSENGRACHT 642 AMSTERDAM. No. 17.

Bij de Platen.

Ontwerp van een Sportgebouw,

door D. VAN BERGEN, Bouwmeester.

Het ontwerp voor een Sportgebouw, dat plaat en tekstfiguren verduidelijkt, is bij de laatst gehoudene prijsuitschrijving van de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam met den *eersten prijs* bekroond.

Bescherming van ijzer tegen roest.

Dit onderwerp wordt nog steeds in vakbladen ter sprake gebracht, daar nog geen afdoend middel gevonden is om het roesten voor goed te voorkomen.

Zooals bekend is, ontstaat het roesten door inwerking van vocht in verband met den zuurstof der lucht. Om het ijzer van de lucht af te sluiten, heeft men het tot nu toe bedekt met een laag olie, lak of verf. Natuurlijk moeten deze lagen na eenigen tijd vernieuwd worden, daar ze, zelfs van den invloed van de lucht en andere oorzaken te lijden hebben. Bij groote voorwerpen van ijzer zooals bruggen en schepen is het daarom noodig om voortdurend een aantal menschen aan 't werk te houden, die, zoodra ze klaar zijn met het verwen van het voorwerp, onmiddellijk weer moeten beginnen hetzelfde te doen. Nu wordt wel met deze bewerking ten naaste bij bereikt wat men wil, maar het valt niet te ontkennen dat het een omslachtige methode is.

Er zijn dan ook pogingen gedaan om het ijzer met een andere metaallaag te bedekken, en wel, daar het van belang is dat die laag onmiddellijk op het ijzer ligt en geene tusschenruimte laat, langs galvanischen weg. Alleen bestaat hierbij het gevaar, dat, wanneer het ijzer niet volkomen zuiver in het metaalbad wordt gebracht, het bekleedingsmetaal zich toch niet goed vastzet, doch na eenigen tijd af gaat bladderen.

Verder moet de bedekkende metaallaag bestand zijn tegen stooten en krassen, daar anders plaats gegeven zou worden aan een begin van roestvorming die snel om

zich heen zou grijpen. Vandaar dat zeer zachte metalen niet in aanmerking zouden komen, was het niet dat deze juist tegen stooten zeer goed bestand waren.

In de praktijk is gebleken, dat zink het geschikste is om als dekking voor ijzer te dienen, daar dit zich het beste er toe leent om goed in kontakt met de ijzeroppervlakte te komen.

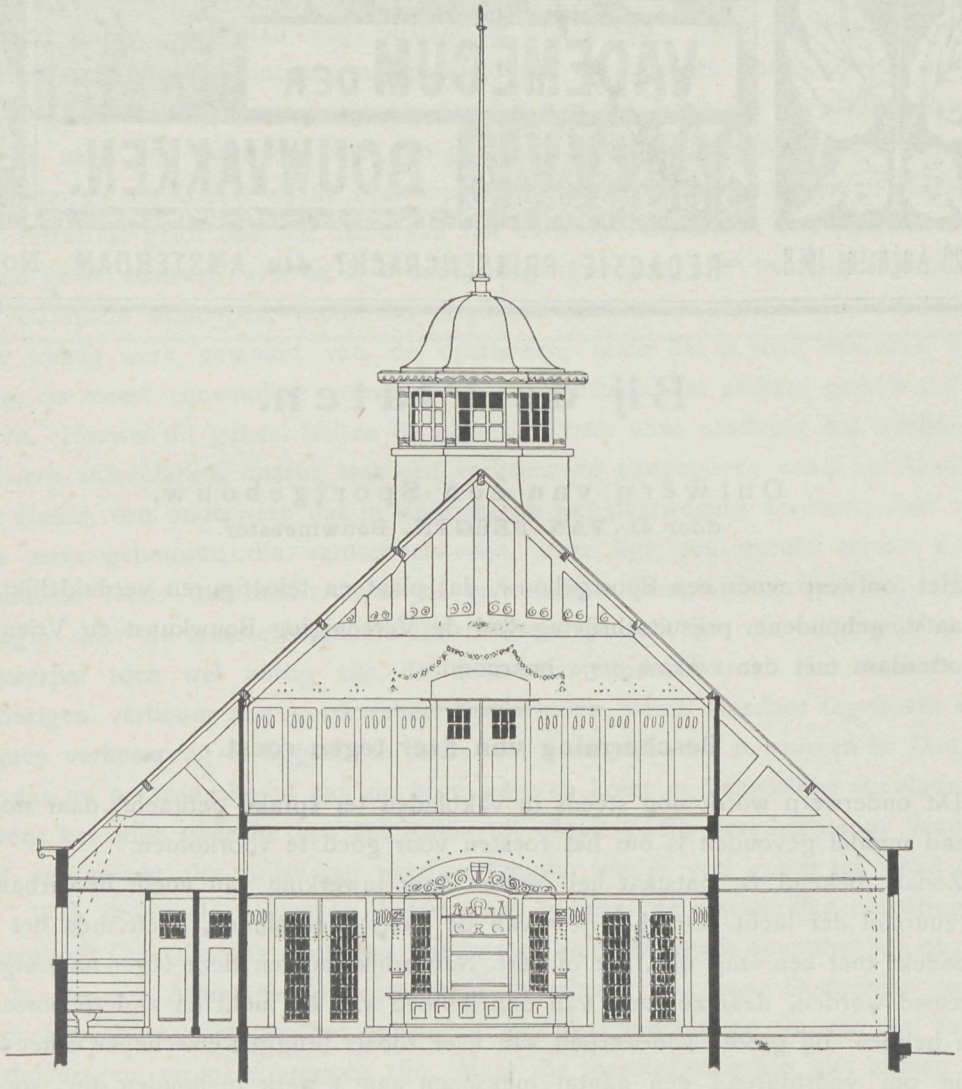

Doorsnede over de breedte.

Een straat van Brussel naar Antwerpen.

De Belgische regeering is van plan een monumentalen weg aan te leggen van Brussel naar Antwerpen. Deze weg, die 100 Meter breed moet worden, zal voor alle verkeersmiddelen open staan en zal verder door mooie villa's en plantsoenen een grootsch uiterlijk verkrijgen.

Het doel is, een verbinding te krijgen op de kortste wijze tusschen de Noordwestelijke voorsteden van Brussel met de Zuidelijke van Antwerpen. De weg moet het Brusselsche zeekanaal, de rivier de Rupelien, verscheidene spoorlijnen passeeren en zal

door deels vlak, deels heuvelachtig terrein loopen. De geheele lengte bedraagt ongeveer 35 K.M. De uitwerking van dit plan is opgedragen aan den architect Stübben te Berlijn, die ook de staduitbreiding voor Antwerpen ontworpen heeft.

Decoraplastiek.

Een nieuw middel ter bekleeding van wanden en gangen, gevels en portalen is de decoraplastiek, eene uitvinding van Aug. Heuer te Hannover. Het vervangt lincrusta, leer, zijde en behangselpapier door het op den muur brengen eener weeke

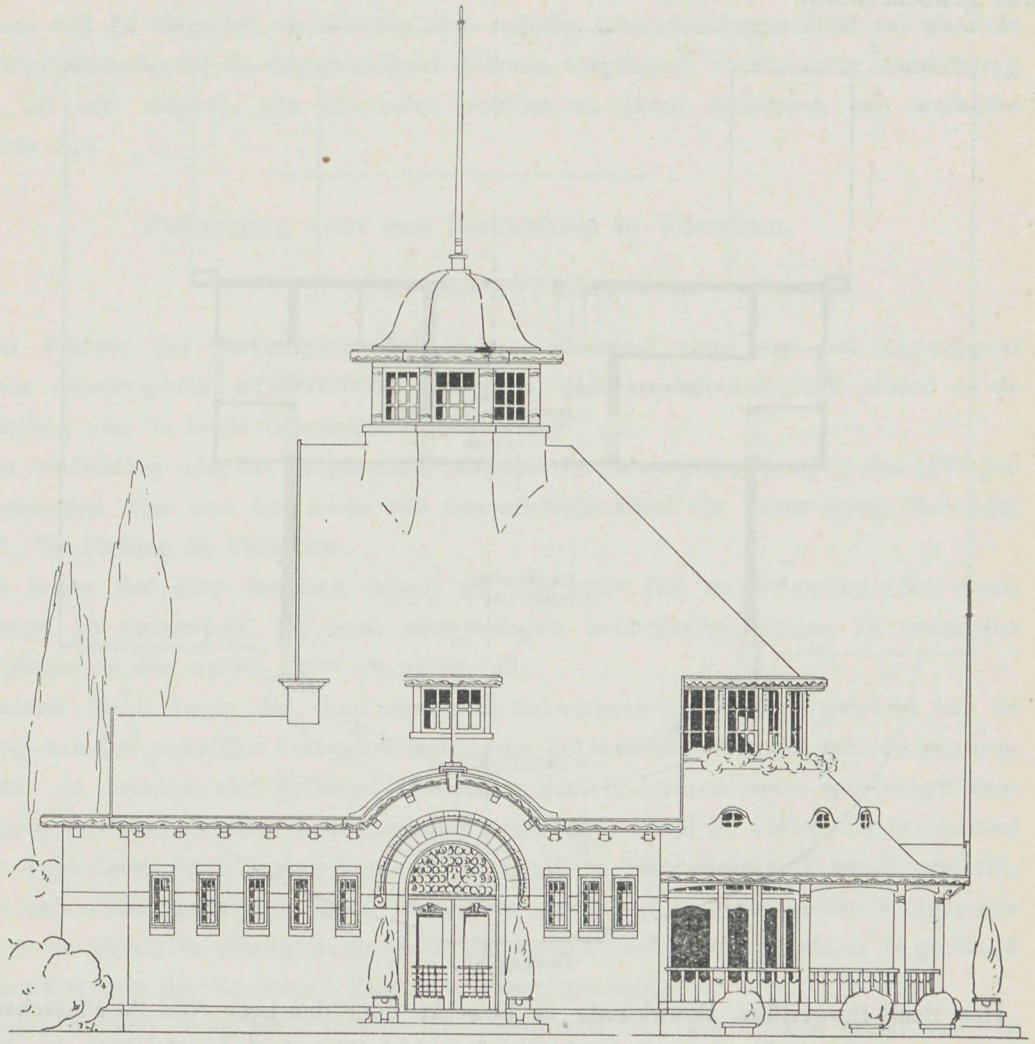

Zijaanzicht.

massa, die op verschillende wijze en naar alle modellen en teekeningen kan worden bewerkt. De kleur kan naar verkiezing onmiddellijk in de stof of later er op aangebracht worden. Bij eventueele beschadiging is zeer gemakkelijk een nieuw stuk in te zetten, zonder dat er iets van te zien is, terwijl het verschieten door de inwerking der zon, zooals dat bij het beste behangselpapier voorkomt, hier buitengesloten is. Verder is een voordeel dat de stof met water en zeep afgewasschen kan worden, zoodat aan strenge hygiënische eischen voldaan wordt, en tevens onbrandbaar is. De Naamlooze

Vennootschap »Decoraplastiek« te Utrecht, Rembrandtkade 1A, brengt deze stof in den handel en geeft een meer uitvoerige brochure uit over haar artikel.

Nieuwe uitgaven.

Bij den uitgever S. Gouda Quint te Arnhem zal binnenkort verschijnen de derde druk van het werk: »Beknopt practisch leerboek der Burgerlijke- en Waterbouwkunde«, door B. F. Plasschaert.

Dat de behoefte aan een derde druk zich doet gevoelen, wijst er op dat dit werk gaarne gekocht wordt.

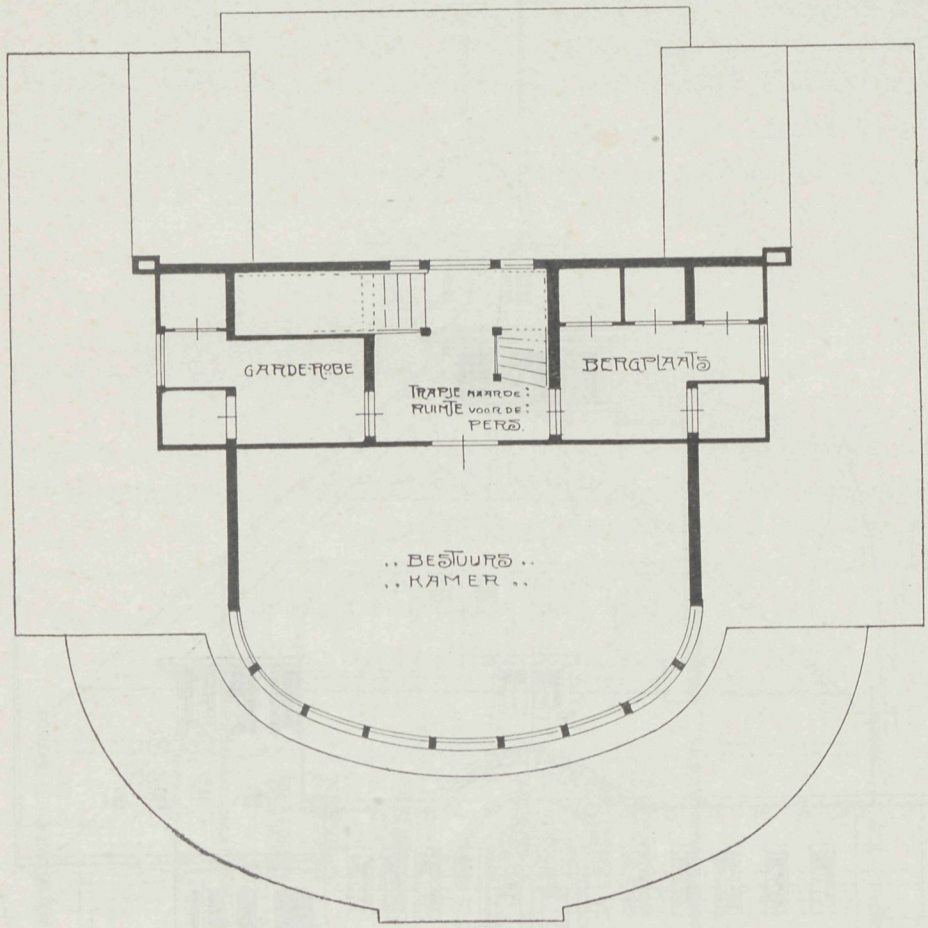

Bovenplan.

Het deel Burgerlijke Bouwkunde is bewerkt door den heer Alb. A. Plasschaert, die ook de tweede druk verzorgd heeft, en het deel Waterbouwkunde door den heer H. van Eck, Civiel Ingenieur en Assistent aan de Technische Hoogeschool te Delft. De bewerkers houden rekening met de, sinds de 25 jaren die verloopen zijn, sedert het werk voor het eerst verscheen, veranderde kunstopvattingen, die tevens plaats geven aan de laatste uitvindingen en verbeteringen. Zoo zal het boek als 't ware in een nieuw kleed gestoken worden, voor het ten derden male het publiek aangeboden wordt.

Op waterbouwkundig gebied verscheen eveneens dezer dagen een belangrijk werk bij de firma de Wed. J. Ahrend & Zoon, uitgevers, Amsterdam. De titel is:

Waterbouwkundige constructies, handboek voor Gemeente-architecten, opzichters van Rijks- en Provinciale Waterstaat, Waterschap- en Polderopzichters, Aannemers, Uitvoerders en Studeerenden. De prijs is per aflevering *f* 2.40, met 10 afleveringen is het werk compleet, elke aflevering bevat tekst met tekstfiguren en 10 afzonderlijke platen. De bewerking geschiedt door M. C. Koole, Waterbouwkundige, met medewerking van W, Gabriëlse, Hoofdopzichter der Waterwerken te Amsterdam en C. H. Lugten, Technisch Ambtenaar bij de gemeente Rotterdam. De uitvoering is goed en duidelijk, de inhoud leest geriefelijk, terwijl de platen alles zeer juist weergeven. Het is een werk, dat men de opvolger van de Storm Buysing zou kunnen noemen, dat thans met de nieuwere constructies niet volledig meer is. Ongetwijfeld zal waar de studie tegenwoordig bij de uitgebreidheid daaraan toegekend, steeds meer voorlichting vraagt, dit een uitgave zijn die velen voldoet en jaren achtereen een welkome raadgever zijn.

Prijsvraag voor een Ziekenhuis te Veendam.

Jury-Rapport.

Het Bestuur der Vereeniging Ziekenhuis Buitenwoel zond ons het Jury-rapport dat door uitvoerigheid uitmunt. Wij ontleenen daaraan het inleidend woord en de beoordeeling van de beide bekroonde ontwerpen.

Ter voldoening aan het programma moesten de ontwerpen vóór of op den 15den Juli j.l. ingezonden zijn aan het adres van den administrateur der Vereeniging, den heer J. F. A. W. Hefting te Veendam.

De leden der Jury kwamen bijeen op den 17den Juli en bevonden, dat waren ingekomen 33 ontwerpen. De toen aangevangen beoordeeling zetten zij voort den 18den Juli en op den 22sten, 23sten en 24sten Juli.

Daaruit bleek haar, dat door zeer veel ontwerpers met ernst is gewerkt aan de oplossing van het moeilijke vraagstuk, zelfs door het indienen van meer dan één ontwerp, doch dat de meesten niet geslaagd zijn een project te leveren, waar een hoogst eenvoudige, praktische en meest oeconomische inrichting, zoowel in aanleg als in verband met de exploitatie, op den voorgrond stond, zooals in het programma wordt geëischt.

De bebouwde oppervlakte is bij de meeste ontwerpen te groot. Over 't algemeen werd van de gevels te weinig studie gemaakt, terwijl slechts een enkele er in geslaagd is, 't karakter van het bouwwerk daaruit te doen spreken.

Nadat de Jury ieder plan afzonderlijk beoordeeld had, werden een zestal aan een nader vergelijkend onderzoek onderworpen en wel:

No. 9.	Motto: Bethesda.	No. 15.	Motto: Het groene kruis.
» 11.	» D.	» 27.	» Eenvoud
» 14.	» Met blauwe lijnen omlijnd rood kruis.	» 33.	» Z.

Hoewel in eenige van de overige plannen verdienstelijke opvattingen voorkomen, konden zij toch niet in aanmerking komen voor dit vergelijkend onderzoek.

Voor de redenen waarom zij niet daaronder zijn opgenomen verwijzen wij naar de bij dit rapport gevoegde bijlage, waarin ieder ontwerp afzonderlijk beoordeeld wordt.

Eenparig werd besloten Uw Bestuur voor te stellen den eersten prijs toe te kennen aan *No. 33, Motto »Z«* en een tweeden prijs aan *No. 14, Motto »Een rood kruis, blauw omlijnd.* Voor de beoordeeling van deze ontwerpen kan het volgende geraadpleegd worden.

Aangezien in het programma medegedeeld is, dat de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat de prijswinner met den bouw van het Ziekenhuis wordt belast, een en ander naar het oordeel der Jury en het Bestuur der Vereeniging »Ziekenhuis-Buitenwoel«, en de eerste prijs toegekend is aan de Heeren P. M. A. Huurman te Groningen en W. Stok te Rotterdam, geeft de Jury uw Bestuur in overweging omtrent den eventueelen bouw van het Ziekenhuis, te zijner tijd, met genoemde architecten, aan wie de bouw zeer goed kan worden toevertrouwd, in nader overleg te treden indien deze heeren bereid zijn de door de Jury noodig geoordeelde wijzigingen in het plan aan te brengen.

De Jury is bereid hieromtrent nader van advies te dienen.

De Jury voornoemd:

G. OOSTERBAAN. J. J. VEGTER.

JOHS. J. VAN SCHUIJLENBURG. G. C. MICHELL.

Door den ontwerper is (No. 33 Motto Z, de Heeren P. M. A. Huurman te Groningen en W. Stok te Rotterdam) op verdienstelijke wijze gestreefd, aan de bepalingen van het programma te voldoen. Op uitnemende wijze is door een aantal keurig uitgevoerde teekeningen en een verklarende omschrijving, getracht een duidelijk antwoord te geven op de gestelde prijsvraag. De scheiding tusschen ziekenafdeeling en dienstvertrekken is goed. De ontwerper heeft het magazijn voor verplegingsartikelen van de vereeniging »Het Groene Kruis« achter in het gebouw geprojecteerd en heeft derhalve niet voldoende rekening gehouden met de opmerking in het programma, dat die artikelen in bruikleen worden afgestaan en afgegeven door den concierge. Ledikanten, ziekenstoelen, enz. enz. moeten thans door den gang van het ziekenhuis vervoerd worden. Door klassekamer en magazijn onderling van plaats te doen verwisselen, was dit bezwaar voorkomen.

De ziekenzalen zijn zeer goed van vorm en de verlichting is uitstekend. Het sterilisatievertrek mist de noodzakelijke gemeenschap met den gang; het zal overweging verdienen de operatiekamer nog van bovenlicht te voorzien. De keuken, enz. zijn zeer goed geïsoleerd van de ziekenafdeeling. Met het oog op de voorziening van warm water voor de baden, waarmede door den ontwerper geen rekening is gehouden, hadden de badkamers bij elkander geprojecteerd kunnen worden. De vier slaapvertrekken voor de verpleegsters zijn vrij goed gelegen op de verdieping van het voorgebouw. Wanneer de woonkamer voor den concierge minder diepte ware gegeven, had dit ten goede kunnen komen aan het slaapvertrek van dezen functionaris. De breedte der gangen is even voldoende, op verscheiden plaatsen zijn verbindingen aangebracht, waaronder ook de niet noodzakelijke en precies tegenover den toegang tot de zalen gelegen uitgangen te rekenen zijn op het Noorden; de in de toelichting nog nader aangewezen tochtpuien zullen zeker noodzakelijk blijken te zijn.

Aan den Noordgevel zijn de uitbouwen wel eenigszins talrijk; bij een omwerking van dit plan zou dit wel te vereenvoudigen zijn. Op zeer duidelijke wijze is op de teekening en door de toelichting aangegeven alles, wat betrekking heeft op de verlichting, verwarming, watervoorziening, afvoer van water, rook en vuil.

Met een eventueele uitbreiding is ook rekening gehouden.

Het is goed gezien van den ontwerper, het gebouw een grooten afstand terug te plaatsen en den gevel aan de kanaalzijde als hoofdgevel te behandelen; hoewel de architectuur van dezen gevel goed is verzorgd, mist hij het karakter van een landelijk ziekenhuis; de overige gevels zijn goed, uitgenomen de aansluitingen van de hoog opgetrokken bekappingen met de lager liggende gedeelten.

No. 14 motto: »Een rood kruis«, blauw omlijnd.

Verdienstelijk ontwerp van den Heer B. J. M. van Eldik te 's Gravenhage, waarbij ook gerekend is op eventueele uitbreiding.

De plaatsing van de W, C. voor de klasse-patienten in het midden van het gebouw is niet gelukkig gekozen.

De trap en verlichting derzelve kon ruimer opgevat zijn. De provisiekamer staat niet in directe verbinding met de buitenlucht. De gang van het ziekenhuis kon breeder geprojecteerd zijn.

De gevels, vanaf de wegzijde gezien, vertoonen te groote niet onderbroken muurvlakken, het had alle aanbeveling verdiend, wanneer de ontwerper de vertrekken, die thans zijn geplaatst in het opgetrokken middengedeelte van den Noordelijken gevel, boven keukens en conciergewoning had geprojecteerd, deze vertrekken hadden dan niet op het Noorden gelegen.

Aannemer en Onderaannemer.

De in den laatsten tijd zoo dikwerf gestelde vraag om de verhouding van aannemer en onderaannemer beter te regelen, maakte een punt van overweging uit voor de *Kamer van Arbeid voor de Bouwbedrijven te Groningen.* Zeer belangrijk is de inhoud van dat rapport, dat ongetwijfeld van grooten invloed zal zijn op de toekomst in het Bouwbedrijf, daar het veler aandacht niet alleen trekt, maar beslist bij velen gehoor zal vinden.

Het rapport zegt:

Na zoo volledig mogelijk kennis te hebben genomen van wat door verschillende corporatiën en personen is gezegd omtrent het al of niet wenschelijke van invoering van gesplitste bestekken (zoogenaamde partiëele besteding);

Zich bij de kennisneming en bespreking der beschikbare bescheiden plaatsende op het standpunt, dat de kamer zich alleen heeft af te vragen op welke wijze het algemeen belang van den arbeid het beste zal worden gediend, ongeacht en met voorbijzien van de bijzondere standsbelangen van enkele groepen;

aldus het voor de bouwvakken van zoo groot belang zijnde vraagstuk uitsluitend beschouwende als corporatie, die belang heeft te stellen in alle zaken, welke den bloei der bouwvakken bevorderlijk kunnen zijn, heeft de kamer van arbeid bovengenoemd het volgende rapport omtrent bedoeld vraagstuk samengesteld.

I. Door de tegenstanders van gesplitste bestekken (partiëele besteding) worden deze bestreden met de volgende argumenten, aan welke argumenten in den regel eene voldoende toelichting ontbreekt. De kamer heeft aan elk der argumenten toegevoegd, wat daartegen door de voorstanders van gesplitste bestekken is aangevoerd.

1°. *Collectieve leiding is bij de uitvoering van een bouwwerk niet mogelijk.*

Met dit argument, dat door alle tegenstanders wordt aangevoerd, zijn de voorstanders het

volkomen eens. Dezen wijzen er echter op, dat er, ook bij invoering van gesplitste bestekken, van collectieve leiding geen sprake mag of behoeft te zijn. Het is noodzakelijk, dat er ééne algemeene technische leiding blijve, die bij invoering van partieele besteding echter niet zal blijven in handen van den aannemer, (die dan alleen aannemer is van grond-, metsel-: en/of timmerwerk), doch zal komen in handen van den bouwmeester, die dus dan in werkelijkheid zal zijn de meester van het bouwwerk, bij wien dan terecht de hoofdleiding van het werk zal berusten. Ook wordt er op gewezen, dat ook thans de leiding lang niet altijd in handen is van den aannemer, maar door dezen wordt overgedragen aan een meer of minder technisch bekwamen onderbaas.

2°. *Het zal de aannemers in het gedrang brengen.*

Hiertegen wordt aangevoerd, dat bij invoering van gesplitste bestekken de aannemers als uitvoerders der grond-, metsel- en/of timmerwerken weder op hun eigenlijke plaats zullen komen en dus uit het gedrang zullen raken. Zij hebben zich dan toch niet meer bezig te houden met het aannemen van werk in een bedrijf, dat zij in den regel niet grondig kennen en waarvoor zij dan ook veelal vóór de uitbesteding een patroon in dat bedrijf raadplegen. Bij aanneming wordt het werk in die bedrijven dan ook in den regel aan een patroon in dat bedrijf uitbesteed of opgedragen het uit te voeren.

3°. *Het zal eene jammerlijke wanorde brengen in het bedrijf van den bouwmeester.*

Ongetwijfeld zal de taak van den bouwmeester zeer worden uitgebreid en zullen derhalve ook de eischen, aan zijne bekwaamheid te stellen, zeer zeker worden verhoogd. Waar echter moet worden aangenomen, dat een bouwmeester werkelijk in staat is zijne op zich genomen taak uit te voeren, zal er van wanorde geen sprake zijn. Bovendien zal het werk van den bouwmeester zoodanig in omvang toenemen, dat hij zich ter zijde zal moeten laten staan door technisch bekwame hulpkrachten (algemeen leider, opzichters, teekenaars), welke hulpkrachten door de inrichtingen voor technisch en vakonderwijs kunnen worden geleverd. (Zie verder punt 7).

4°. *Jarenlange relaties tusschen aannemer en onderaannemers zullen worden verbroken.*

Wanneer dit argument waarde zal hebben, dan moeten inderdaad zulke jarenlange relaties regel zijn. Het thans gebruikelijke stelsel van aanneming brengt echter mede, dat de laagste inschrijver gewoonlijk aannemer wordt. Deze is, wil hij zijne financieele belangen behartigen, wel verplicht door onderaanbesteding te zorgen, alles zoo goedkoop mogelijk gedaan te krijgen. Het is tenminste hier ter stede regel, dat de aannemer het werk, dat hij onderaan besteedt, opdraagt aan hen, die het voor den laagsten prijs willen uitvoeren. Mochten er wel degelijk relaties bestaan, dan blijven dit toch altijd uitzonderingen op den regel, welke uitzonderingen niet kunnen dienen om de bestreden zaak te veroordeelen. Bovendien kan het persoonlijk belang van enkele onderaannemers bij de tegenwoordig gevolgde wijze van aanbesteding niet opwegen tegen het algemeen belang van alle patroons in de bouwvakken bij partieele besteding. En daarnaast wordt nog de vraag gesteld, of de jarenlange relatie van een onderaannemer, die daardoor zeker is van bepaald werk, niet verlammend werkt op de energie van zijn collega's in hetzelfde vak.

5°. *De kwaliteit van het werk vermindert.*

De voorstanders van partieele besteding zijn juist overtuigd van het tegenovergestelde en wel om de volgende redenen:

a. Bij partieele besteding krijgt ieder patroon de volle verantwoordelijkheid voor het door hem aangenomen gedeelte van het werk, aan welk werk ook zijn naam verbonden blijft. Lof voor goede, blaam voor slechte uitvoering komen met de gevolgen daarvan uitsluitend aan zijn adres. Daar nu bij partieele besteding ieder patroon aanneemt wat tot zijn eigen vak behoort, zal die patroon meer zijn best doen goed werk te leveren, omdat zijn naam als vakman er mede gemoeid is. Thans is de aannemer de eenige, die verantwoordelijk is en de eenige, wiens naam gewoonlijk in verband met een werk genoemd wordt. En daar die aannemer maar een (soms zeer klein) deel der vakken kent, zal hij er zich niet in die mate als redelijk mag worden gevorderd voor interesseeren, of al het werk aan billijke eischen voldoet.

(Slot volgt).

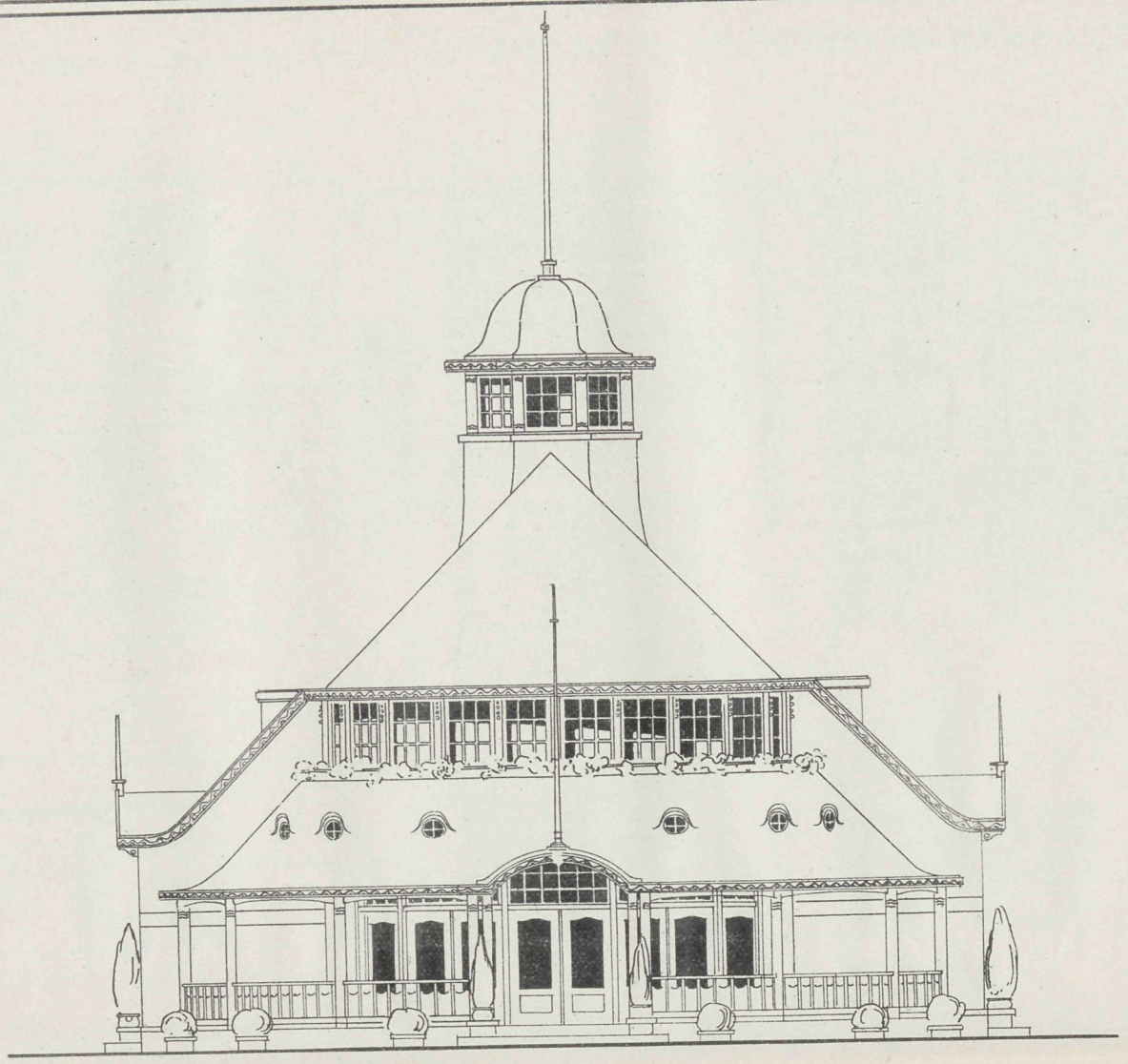

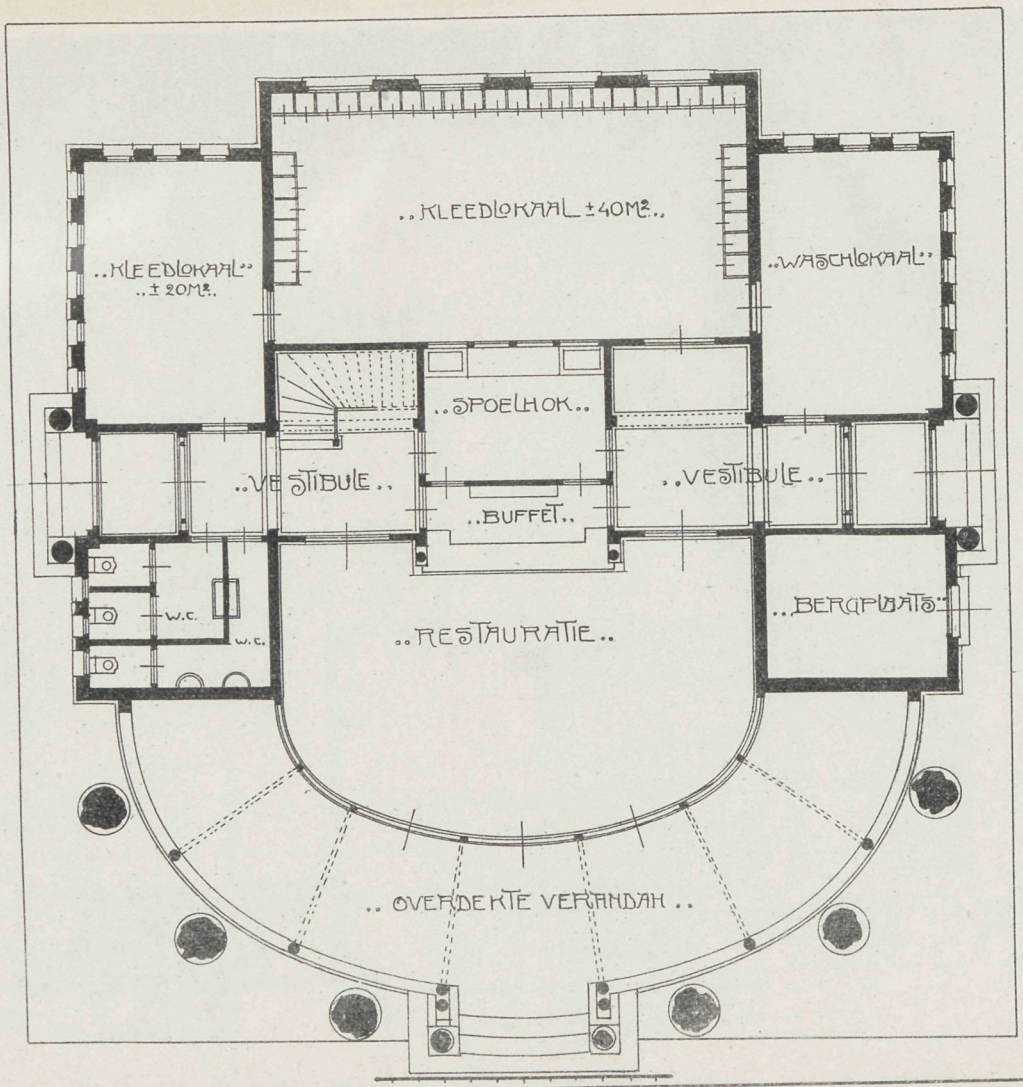
..KLEEDLOKAAL ±40M²..
..KLEEDLOKAAL..
..±20M²..
..WASCHLOKAAL..
..SPOELHOK..
..VESTIBULE..
..BUFFET..
..VESTIBULE..
W.C.
W.C.
..RESTAURATIE..
..BERGPLAATS..
.. OVERDEKTE VERANDAH ..

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

3 September 1908. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 18.

Bij de Platen.

Kerk met kosterswoning te Breukelen,

door A. GRIFFIOEN en H. D. TABAK, Bouwmeesters.

De gemeente Breukelen wordt een flink kerkgebouw rijker.

Aan den straatweg naar Utrecht wordt door de Gereformeerde gemeente een kerkgebouw gesticht, dat in aanmerking genomen het niet te hooge bouwcijfer (*f* 18888) een werkelijk bevredigend geheel oplevert.

De gevels doen zich goed voor en van de indeeling is alle mogelijke partij getrokken.

A. C. BOERMA.

Wanneer in het leven de weg naar voorspoed loopt, dan zijn de bewonderaars talrijk, en dikwerf komt door dat toeval de minstbedeelde in kennis er toe als het grootste talent door het publiek en dikwerf vakgenooten te worden aangemerkt, terwijl hij inderdaad veel minder verdiende opgemerkt te worden. Zoo zijn de menschen nu eenmaal. Loopt het anders, weg is de claque en de betrokkene is veelal een vergetene, daarbij dikwerf nog als onverstandig opgeteekend, toch is hij die onder 's levens druk de vaan hoog hield dikwerf veel meer te prijzen en wel omdat zijn taak zooveel te moeielijker was.

Deze afgeloopen week stierf in Amsterdam, in den ouderdom van 56 jaren, een bouwkundige, die jaren lang het beroep van Architect uitoefende en nu bij zijn heengaan in geen enkel vakblad nagenoeg werd herdacht. — Toch had hij daar aanspraak op. — Het is de architect A. C. Boerma, die eenmaal ook in vereeniging met den architect Wennekers in Amsterdam een goede praktijk had. Het

is nog zoo lang niet geleden, dat hij volop in het werk zat, en daardoor dikwerf veel verdienstelijken arbeid gaf. Thans ontvingen wij het doodbericht, waarbij van zijn tehuis verwijderd, hij in den kring van zijn broeder liefderijk verzorgd, vandaar mocht heengaan. Zijn laatste levensdagen waren door velerlei omstandigheden en ziekte treurig en had een langer voortbestaan voor hem en die hem nog genegen waren zeker zorgelijk geworden. Zijn werken had beter verdiend. A. C. Boerma had zijn verdienste. Te veel te willen geven op eens maakte zijn werk dikwerf te overladen, te handig teekenaar, kon hij geen plaatsje aan het gebouw onvervuld laten, werdt zijn werk wel eens te vol. Toch zat er dikwerf veel behagelijks in. Wij denken aan het abattoir, waaraan hij, toenmaals bij de gemeente werkzaam, aan den bouw een groot aandeel nam. Aan zijn woonhuizen aan de Ceintuurbaan, die altijd om de komische opvattingen bij de overhangende kap ontwikkelt, de aandacht blijven trekken, en ook in menig vaktijdschrift of plaatwerk zijn opgenomen. Aan het winkelgebouw van de firma Lutkie & Smit, Nieuwendijk, het Bestelhuis van den boekhandel, Spuistraat, het Café »De Bisschop«, hoek Damrak allen te Amsterdam en de talrijke verbouwingen die hij deed, waarin bij alles toch de eigenaardigheid voorzat, dat het werd opgemerkt en er verdienste in erkend werd. Katholiek van godsdienst bouwde hij veel voor kerken en gestichten, zoo hier ter stede als door het geheele land. Kortom A. C. Boerma heeft gewerkt en daarbij getoond zijn vak te kennen, zijne verdiensten te bezitten. Het is daarom een dankbare plicht, de man die als een vergetene uit ons midden ging te herinneren, dat verdiende hij in ieder opzicht.

De Nieuwezijds Kapel.

Het Bouwkundig Weekblad van 29 Augustus j.l. geeft een zeer duidelijke foto van het fraaie poortje dat bij de slooping is te voorschijn gekomen. De welbekende ingang in de Kalverstraat dagteekenend uit de 18de eeuw en die weder bij het nieuw te bouwen gedeelte zal worden in gebruik gesteld, bleek bij het sloopen voor een andere poort te staan, die als geboortetijdperk de renaissance aangaf, dus uit de 16de eeuw dagteekenende. — Die poort was echter zeer gehavend. — Nadat de stukken waren opgeruimd kwam poort n° 3 aan de beurt, zijnde de ingang die het allereerst gediend heeft en die in de Gothischen vorm van fraaie beeldhouwwerken was voorzien, waarschijnlijk doelende op het mirakel waardoor dit kerkgebouw bekend is. Zooals de duidelijke foto doet zien is dat een merkwaardig stukje werk geweest en is het voor de geschiedenis een belangrijk feit, dat die brokstukken worden opgesteld in het Rijks Museum.

Te oordeelen naar dezen ingang moet het kerkgebouw in zijn tijd uit zeer fraaie architectuur bestaan hebben.

Het honorarium van den bouwmeester.

Het is niet voor de eerste keer, dat gezorgd wordt dat de bouwmeester een waardig loon wordt toegekend, thans echter heeft de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst de herziening der honorariumstabel weder onderhanden genomen, met

vaststelling der waarde aan de teekeningen toe te kennen, die hierbij als toelichting dienden en het volgende tarief gevormd.

Die tabel belangrijk voor alle bouwkundigen laten wij hierbij volgen:

Ie KLASSE.							
Bedrag Aannemingssom resp. Bouwsom	Voorl. ontw. en raming kosten.	Ontwerp.	Bestek.	Begrooting.	Alg. Details	Hoofdleiding en Afr.	Totaal.
f 1200—3000	1.50	1.81	0.73	0.53	1.63	1.30	7.50
» 3000—6000	1.40	1.77	0.71	0.52	1.62	1.28	7.30
» 6000—10000	1.10	1.60	0.64	0.47	1.54	1.25	6.60
» 10000—15000	0.75	1.36	0.54	0.40	1.40	1.15	5.60
» 15000—22000	0.68	1.24	0.49	0.36	1.28	1.05	5.10
» 22000—30000	0.64	1.16	0.47	0.34	1.20	0.99	4.80
» 30000—40000	0.60	1.09	0.44	0.32	1.13	0.92	4.50
» 40000—60000	0.55	0.99	0.40	0.29	1.03	0.84	4.10
» 60000—100000	0.51	0.92	0.37	0.27	0.95	0.78	3.80
» 100000—160000	0.48	0.86	0.34	0.25	0.89	0.73	3.55
» 160000—240000	0.43	0.78	0.31	0.23	0.80	0.65	3.20
» 240000 en hooger	0.40	0.73	0.29	0.21	0.75	0.62	3.—

IIe KLASSE.							
Bedrag Aannemingssom resp. Bouwsom.	Voorl. ontw. en raming kosten.	Ontwerp.	Bestek.	Begrooting.	Alg. Details.	Hoofdleiding en Afr.	Totaal.
f 2100—3000	1.80	2.06	0.83	0.61	1.75	1.45	8.50
» 3000—6000	1.70	2.01	0.80	0.59	1.75	1.45	8.30
» 6000—10000	1.40	1.84	0.74	0.54	1.68	1.40	7.60
» 10000—15000	1.00	1.60	0.64	0.47	1.54	1.35	6.60
» 15000—22000	0.84	1.48	0.59	0.44	1.50	1.25	6.10
» 22000—30000	0.78	1.41	0.56	0.41	1.45	1.19	5.80
» 30000—40000	0.74	1.33	0.53	0.39	1.38	1.13	5.50
» 40000—60000	0.68	1.24	0.49	0.36	1.28	1.05	5.10
» 60000—100000	0.64	1.16	0.47	0.34	1.20	0.99	4.80
» 100000—160000	0.61	1.11	0.44	0.33	1.13	0.93	4.55
» 160000—240000	0.56	1.02	0.41	0.30	1.05	0.86	4.20
» 240000 en hooger	0.54	0.97	0.39	0.28	1.00	0.82	4.00

IIIe KLASSE.							
Bedrag Aannemingssom resp. Bouwsom.	Voorl. ontw. en raming kosten.	Ontwerp.	Bestek.	Begrooting.	Alg. Details.	Hoofdleiding en Afr.	Totaal.
f 1200—3000	2.30	2.66	1.07	0.79	2.33	1.85	11.00
» 3000—6000	2.10	2.63	1.04	0.76	2.33	1.84	10.70
» 6000—10000	1.80	2.42	0.97	0.71	2.28	1.82	10.00
» 10000—15000	1.40	2.18	0.87	0.64	2.15	1.76	9.00
» 15000—22000	1.10	1.97	0.79	0.58	2.04	1.67	8.15
» 22000—30000	1.01	1.81	0.73	0.53	1.88	1.54	7.50
» 30000—40000	0.94	1.69	0.68	0.50	1.75	1.44	7.00
» 40000—60000	0.88	1.59	0.63	0.47	1.63	1.34	6.54
» 60000—100000	0.83	1.50	0.60	0.44	1.55	1.28	6.20
» 100000—160000	0.80	1.46	0.58	0.43	1.50	1.23	6.00
» 160000—240000	0.74	1.33	0.53	0.39	1.38	1.13	5.50
» 240000 en hooger	0.67	1.21	0.49	0.36	1.25	1.02	5.00

IVe KLASSE.			
Bedrag Aannemingssom resp. Bouwsom.	Ontwerp Begrooting en Omschrijving.	Details Hoofdleiding en Afrekening.	Totaal.
f 1200—3000	5.70	6.30	12.—
» 3000—6000	5.61	6.27	11.88
» 6000—10000	5.15	6.20	11.35
» 10000—15000	4.60	6.10	10.70
» 15000—22000	4.26	5.96	10.22
» 22000—30000	3.95	5.85	9.80
» 30000—40000	3.80	5.74	9.54
» 40000—60000	3.65	5.65	9.30
» 60000—100000	3.55	5.55	9.10
» 100000—160000	3.50	5.50	9.—
» 160000—240000	3.50	5.50	9.—
» 240000 en hooger	3.50	5.50	9.—

Bouwkundig onderricht.

Het is in den tegenwoordigen tijd voor hen, die in het bouwvak den voorrang willen innemen, geen gemakkelijken tijd; er wordt ontzaggelijk veel gevraagd, de kennis moet groot zijn. Tegenover dit bezwaar staat echter een groot gerief, ook onzen tijd geeft veel, en wanneer men dat beseft, dan maakt dat het bezwaarlijke, gering, komt men tot de ervaring, dat het heden er vrij wat beter voorstaat dan het verledene, toen eigenlijk alle gelegenheid tot degelijke opleiding gemist werd, toen moest ieder maar zien zichzelf te helpen en zich den weg tot vooruitgang te banen.

Dezer dagen verscheen het beknopte boekje, waarin de algemeene samenstelling van het voortgezet en hooger bouwkundig onderricht wordt verklaard, uitgegeven door de Vereeniging »Architectura et Amicitia«. Wij hebben indertijd op het hoogst belangrijke van dit onderwijs gewezen en medegedeeld, hoe de Vereeniging dat wenschte te regelen. Thans is het een feit en met October vangt het onderwijs in het Academiegebouw te Amsterdam aan. Wat de verdeeling van dat onderwijs, in alleszins bevoegde handen gesteld, betreft, het munt uit door hoogst geschikte opvolging en onderwerpen. Waarlijk, men zou jong wenschen te zijn, om dien cursus te kunnen volgen. De Vereeniging »Architectura et Amicitia« heeft zeker een der meest bevredigende daden, door samenstelling van dezen werkkring gedaan en wij kunnen de jongere generatie aanraden, zich op de hoogte te stellen van hetgeen in het boekje der Vereeniging over dit onderwijs wordt medegedeeld, dat een geheel vormt dat niet genoeg gewaardeerd kan worden. De Vereeniging »Architectura et Amicitia« zal steeds bereid gevonden worden, om inlichtingen te geven aan hen, die zich met haar in verbinding willen stellen. Groote deelname zij de beste belooning op dit zoo onbekrompen opgevatte middel om kennis te verspreiden.

Vloeistof-reservoirs van gewapend beton.

De methode om gestampte beton te gebruiken tot het maken van vloeistof-bewaarplaatsen, is den laatsten tijd door de methode van Monier verdrongen, n.l. door de aanwending van gewapend beton. Terwijl met het gestampte beton alleen cirkelronde bakken en buizen werden gemaakt, heeft het gebruik van het gewapend beton het mogelijk gemaakt, ook alle andere, in de industrie gangbare vormen te leveren, zoodat tegenwoordig waterreservoirs, badbassins, privaatkuilen, rioolputten, vaten voor zuren en chloor, kuilen voor mest en afval, opslagplaatsen voor kolen enz. van gewapend beton gemaakt worden. Waar 't noodig is dat de wanden waterdicht zijn, moeten deze van binnen met een stevigen laag cement bekleed worden.

Moet echter voorkomen worden, dat zuren er op inwerken, dan moet er bovendien nog een bekleeding aangebracht worden van platen, die tegen zuren bestand zijn. Dit soort reservoirs kunnen met zeer geringe wanddikte gemaakt worden, wanneer ze versterkt worden door een vlechtwerk van ijzeren staven, daardoor zijn de kosten veel lager als van ijzeren vaten. In den laatsten tijd worden ook hooggelegen reservoirs voor watervoorziening geheel met wanden en pijlers van gewapend beton gemaakt.

Bij de tekstfiguren.

Ontwerp van een langoed door A. Graafland. Dit vormt een aardige combinatie die uiterlijk zich ook zeer goed voordoet. Door het ronde gedeelte gaat de inrij,

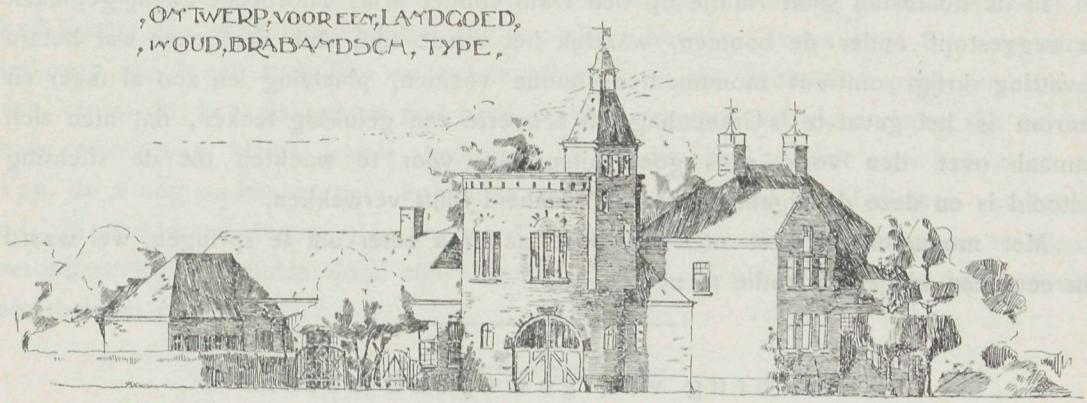

waarin ter wederzijde bergplaats, daaraan grenst de woning, gevormd door hal, 4 kamers en keuken, terwijl op de bovenverdieping de slaapvertrekken zich bevinden. Stal, koetshuis, kamer, keuken, serre en kleine stallen maken het overige deel uit, waarachter den tuin of hof door een muur omsloten. Door verkeerd begrip is de tekstfiguur het plan voorstellende, niet gereed gekomen. Wij zullen deze dus in de volgende aflevering doen voorkomen.

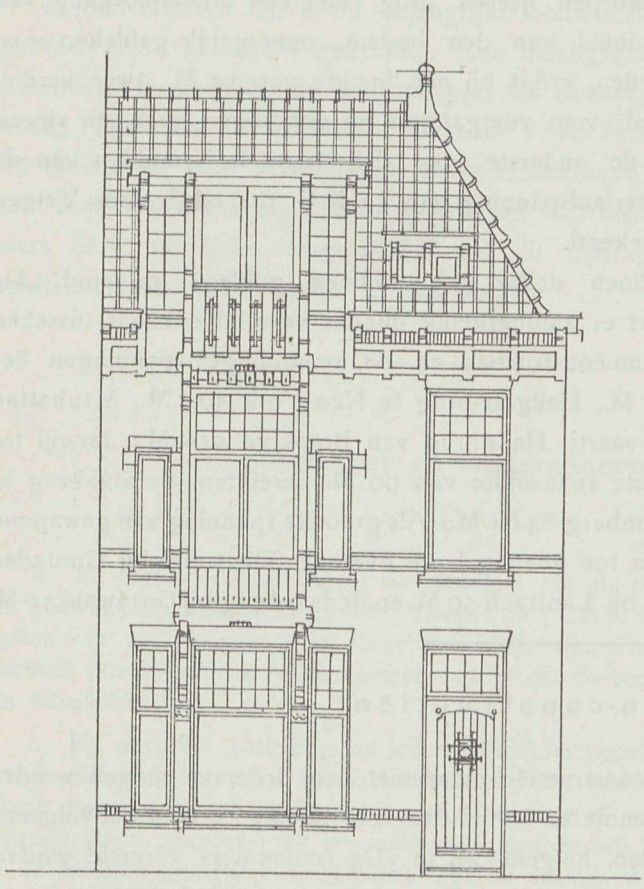

Een kleine stadsgevel voor een woonhuis is het ontwerp van J. Kooyman, een geveltje aardig ingedeelt en dat met de uitbouwbetimmering de aandacht trekt.

Huygens-Monument.

Het Monument waarvan wij indertijd eene afbeelding opnamen is niet bijster gelukkig. Toen in het laatst van Augustus de gemeenteraad te 's Gravenhage omtrent de plaatsing van het Monument moest beslissen was het resultaat, dat met 20 tegen 5 stemmen besloten werd, dat voor het ontwerp in dien vorm geen geschikte plaats aanwezig is. Hoe zal het

nu met de stichting loopen, het is maar het beste er dan een particulier terrein maar voor te bestemmen. Mogelijk, en dat zou een buitenkansje zijn, wordt een meer algemeen bevredigend ontwerp nu aan de hand gedaan. Met monumenten is men in Nederland niet gelukkig.

In de hoofdstad staat Naatje op den Dam zonder arm, Thorbecke akelig geplaatst en weggestopt onder de boomen, waarlijk het wordt tijd, dat men eens wat betere opvatting krijgt omtrent monumenten, hunne vormen, plaatsing en zoo al meer en daarom is het geval te 's Gravenhage in zooverre een gelukkig teeken, dat men zich ditmaal over den vorm eens goed uitspreekt, voor te wachten tot de stichting voltooid is en deze de algemeene ontevredenheid blijft verwekken.

Met monumenten weet men bij onze naburen beter om te springen, wel waard om eens een kijkje tot studie te nemen.

Een brug van gewapend beton.

Een brug van 215 M. spanwijdte is, naar »Engeneering News«, ontworpen aan 't uiteinde van het eiland Manhattan te New-York, over den inham Spuyten Duyvil, nadat de bouw van de eerst ontworpen ijzeren brug, met een hoofddoorgang van 122 M., tengevolge van de gesteldheid van den bodem, onmogelijk gebleken was. De brug, die nu gebouwd zal worden, krijgt bij een hoogte van 52 M., twee verdiepingen; de bovenste, 24.4 M. breed, voor voetgangers en voertuigen, met een rijweg van 15.25 M. en twee voetpaden; de onderste voor den trein. In 't midden van de spanwijdte der brug is op een materiaalspanning van 42 K.G. per c.M^2. door 't eigen gewicht en de verkeersbelasting gerekend.

De kosten zijn op 3.8 millioen dollar (9.5 millioen gulden) geraamd. De uitvoering van deze brug maakt dat er aanmerkelijk minder verschil ontstaat tusschen de spanningen der gewapend beton-constructies en de reusachtige spanningen der ijzeren bruggen (Niagara-brug 256 M., Hellgate-brug te New-York 304 M., Manhattan (ketting) brug 448.4 M. [hoofddoorvaart], Hangbrug van Brooklyn 518 M.), terwijl tot nu toe steenen bruggen een grootste spanwijdte van 90 M. bereikten (Syratal-brug in Plauen 90 M., Petrusse brug in Luxemburg 84.64 M.) Als grootste spanning van gewapend beton bruggen werden o. a. tot nu toe genoemd die over de Sillertobel bij Gmünden (Appenzell) met 79 M., de Iller-brug bij Lautrach 59 M. en de Isar-brug bij Grünwald 70 M.

Beton-constructiën.

Dat het zaak is, dat beton-constructiën maar niet door iedereen mogen worden gefabriekt, maar wel degelijk vakkennis en studie daarvoor noodig is, wijst het volgende ongeval aan, te Bottrop voorgevallen, hetgeen wij in »De Aannemer« vermeld vinden.

»Vrijdagavond 21 Augustus, kort na 7 uur, is een in aanbouw zijnd nieuw woonhuis van drie verdiepingen aan de Essenerstraat, het eigendom van een brander, dat bijna geheel van ijzerbeton was gebouwd, ingestort. Het gebouw was bijna geheel voltooid.

7 of 8 arbeiders, alsmede de twaalfjarige zoon van den eigenaar, werden tusschen en onder het puin begraven. Gemeente-autoriteiten, brandweerlieden, politie, geestelijken en dokters en duizenden van nieuwsgierigen ijlden naar de plaats van het onheil, welke direct door de politie werd afgezet. De zoon van den eigenaar kon direct, nadat het ongeluk was geschied, bijna onverlet van onder het puin vandaan gehaald worden; hij had slechts een onbeduidend letsel aan een zijner handen. Tegen circa $8^1/_2$ uur waren tot op 2 na — een stucadoor en een handlanger — alle slachtoffers geborgen. Een er van moest in het ziekenhuis een been worden geamputeerd, de anderen zijn er met naar verhouding kleine letsels afgekomen en konden zich te voet naar huis begeven. Van de 2 nog onder het puin liggenden, gaf er 1 om 9 uur nog teekenen van leven, n.l. de stucadoor; tegen $9^1/_2$ uur werd echter geen geluid meer vernomen en wordt verondersteld, dat beide dood zijn. De oorzaak van de instorting is tot dusverre nog niet bekend.«

Het kasteel Doorwerth.

In den laatsten tijd is dit belangrijke bouwwerk dikwerf besproken en is het behoud daarvan meer verzekerd geworden. Een belangrijke bijdrage, tot waardeering van dit bouwwerk, is hetgeen de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst in het »Bouwkundig Tijdschrift« mededeelt. De heer P. A. Hoefer leverde daarvan een overzicht, met toelichting naar verschillende oude teekeningen en photografische opnamen, die dit stuk zeer lezenswaardig doen maken en waarmede de Maatschappij zeer zeker hare lezers heeft verplicht. Ongetwijfeld zal dit bijdragen om het behoud van deze oude architectuur zooveel mogelijk te waarborgen.

Aannemer en Onderaannemer (II Slot).

b. Bij partiëele besteding zal de aannemer van elk onderdeel zijne vakbelangen direct met den bouwmeester kunnen bespreken. Theorie en praktijk zullen dan meer dan tot dusver samenwerken om het werk zoo goed mogelijk te doen zijn. Thans krijgt de onderaannemer zijne opdrachten van of namens den aannemer, zonder dat de eerste op die opdrachten voldoende invloed kan uitoefenen.

c. Bij partiëele besteding zal iedere aannemer persoonlijk het meerder en of minder werk met de directie verrekenen. Thans heeft de onderaannemer hierbij niets te zeggen; de aannemer rekent meerder en of minder werk met de directie af en is formeel niet gebonden den onderaannemers hun meerder werk ten volle te betalen, terwijl hij bovendien de hem opgelegde boeten op de onderaannemers kan verhalen, ook al hebben deze voor de beboeting geenerlei reden gegeven.

Het is dus moreel en economisch eene verbetering voor de ambachten (*a* en *b*) en finantiëel eene verbetering voor de bedrijven (*c.*)

6°. *Het is niet uit te maken, of de laagste inschrijver aan redelijke eischen voldoet.*

Dit argument tegen partieele besteding kan worden ter zijde gesteld. Immers als het juist is voor het geval partieele besteding wordt ingevoerd, is het ook nu juist en dus een argument tegen de nu gevolgde wijze van aanbesteding Trouwens, bouwmeester en aanbesteder kunnen zeer zeker minstens evengoed de kwaliteiten der inschrijvers beoordeelen, als dit thans bij onderaanbesteding door den aannemer alleen geschiedt.

7°. *De verschillende aannemers der onderdeelen zullen met elkander in botsing komen.*

Dit argument is een vervolg op het onder 1 genoemde en is reeds daar voor een deel medegedeeld, wat er tegen is aan te voeren. Thans worden de botsingen voorkomen door den aannemer of diens onderbaas, bij partieele besteding zal dit geschieden door den bouwmeester of door hem, die namens den bouwmeester met de technische leiding belast is. Waar nu in het eerste geval niet van den aannemer kan worden gevorderd, dat hij zijne belangen geheel op den achtergrond zal plaatsen, terwijl in het tweede geval die regeling zal worden getroffen, welke het meest in 't belang van het werk is, acht men ook hierom partieele besteding gewenscht.

8°. *Het bedreigt den aannemersstand welks verheffing in hun eigen belang het doel moet zijn der onderaannemers.*

Deze stelling is neergeschreven zonder aanvoering van een enkel bewijs. Gevraagd mag worden, of het niet juister is te zeggen, dat de onderaannemers (patroons in verschillende vakken), hebben te zorgen voor verheffing van eigen stand, ongeacht de rijzing of de daling in den stand der aannemers.

9°. *De zekerheid van richtige betaling wordt voor den onderaannemer niet grooter, daar ook de aanbesteder kan failleeren.*

Hiertegen wordt het volgende aangevoerd:

a. Indien een aannemer failleert, is de onderaannemer van een gedeelte van één werk genoodzaakt mede te dragen in het risico der slechte zaken, door den aannemer in 't algemeen gedaan. Zelfs als het werk, waaraan de ondernemer deel nam, winst opleverde, krijgt hij toch niet zijne geheele vordering betaald, tengevolge van de slechte zaken, die de aannemer overigens deed.

b. De onderaannemer kan op het door hem aan den aannemer geleverde geen beslag leggen, daar dit reeds door den aannemer aan den uitbesteder is afgeleverd en door den laatste dikwijls reeds is betaald.

c. Bij failleering van den aanbesteder, wat in verhouding tot de faillissementen van aannemers slechts zeer zelden voorkomt, blijft daar altijd het geleverde werk als een waarborg voor gedeeltelijke vergoeding.

II. Op grond van het vorenstaande is de Kamer van oordeel, dat zij met alle haar ten dienste staande middelen moet bevorderen, dat de thans gevolgde wijze van aanbesteding meer en meer door partieele besteding worde vervangen.

De Kamer wenscht hieraan toe te voegen, dat haars inziens de invoering van partieele besteding niet in eens en op staanden voet zal kunnen geschieden, maar eenigen tijd van voorbereiding en overgang zal vorderen. Deze tijd behoeft, indien zij, die het in hun macht hebben de invoering te bevorderen, daartoe willen medewerken, niet van langen duur te zijn.

Daarnaast is het de vaste overtuiging van de Kamer, dat de invoering van partieele besteding in het belang der bouwvakken en bouwambachten zeer gewenscht, zoo niet noodzakelijk is, dat het den bloei en de opleving van alle takken van arbeid in het bouwbedrijf zeer zal ten goede komen en dat het mogelijk is hen, die voor de invoering van deze wijze van aanbesteding den stoot moeten geven, van het groote belang dezer zaak te overtuigen.

Ter bereiking van genoemd doel zendt de Kamer een afdruk van dit stuk aan alle corporaties en personen, die op eenigerlei wijze kunnen medewerken aan de invoering dezer voor de bouwbedrijven zoo belangrijke zaak.

De Kamer van Arbeid voor de Bouwbedrijven te Groningen.

P. Jonkhoff, *Voorzitter.*

L. Warmolds, *Secretaris.*

ONTWERP voor den BOUW van een KERK met KOSTERSWONING ten dienste van de GEREFORMEERDE-GEMEENTE te- -BREUKELEN-

-ZIJGEVEL-

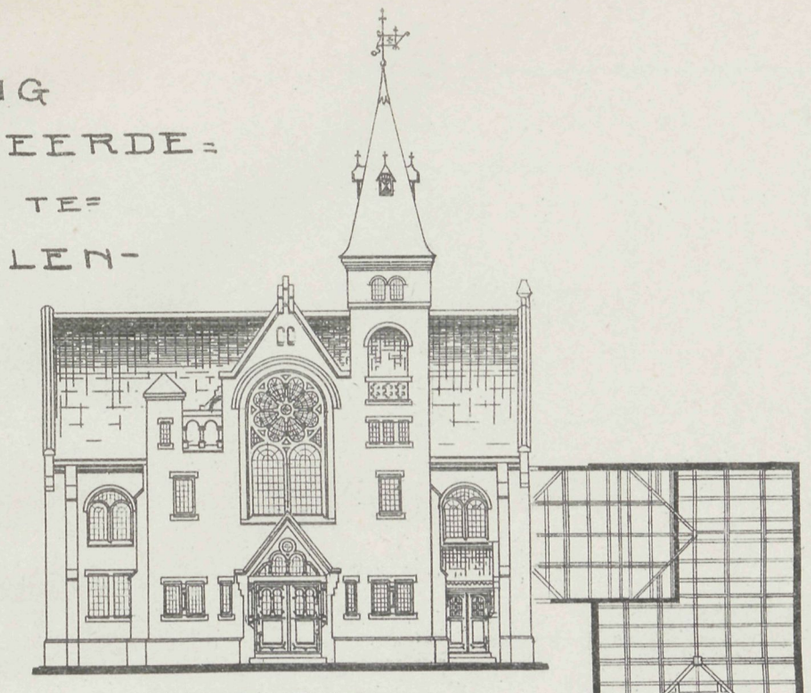

-VOORGEVEL-

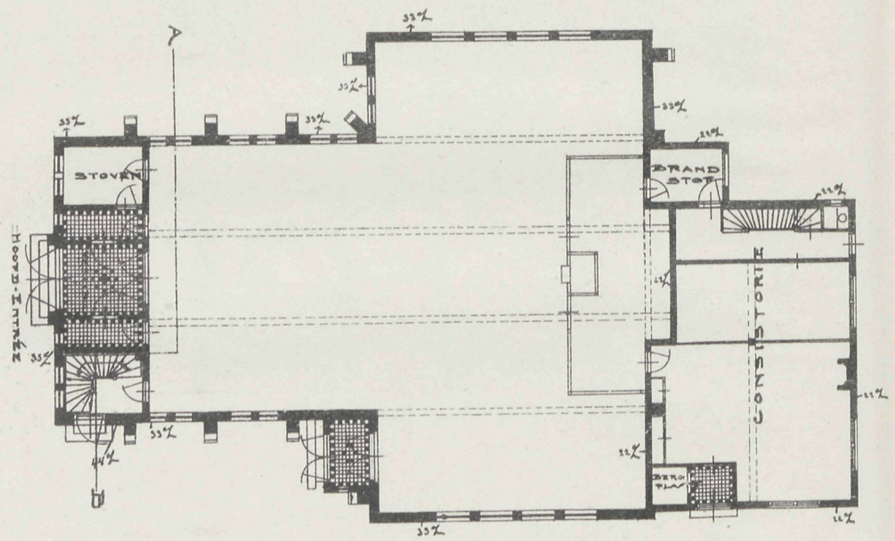

-PLATTE GROND-

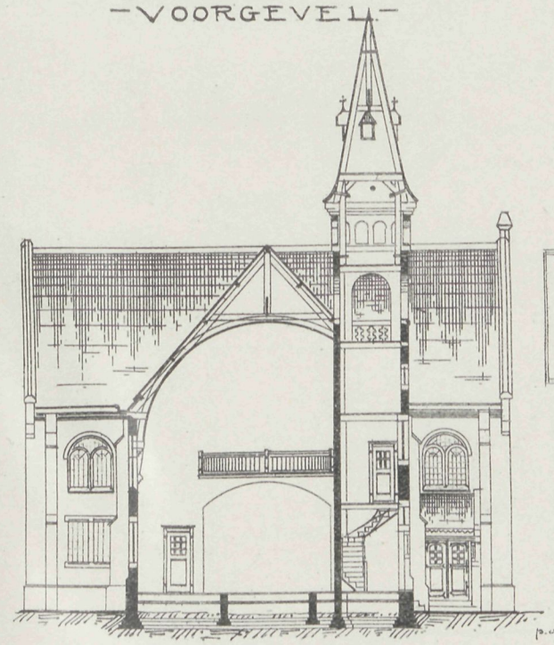

-DOORSNEDE AB

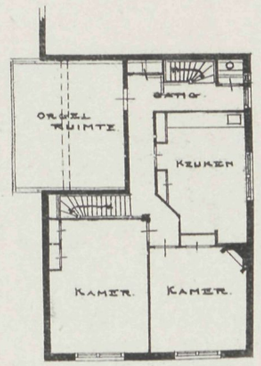

KOSTERS WONING

p.o. A. Griffioen en H. D. Tabak
architecten
Juli 1908

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

17 September 1908. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 19.

Bij de Platen.

Raadhuis voor de gemeente Winsum (Gr.)

door H. J. KRANENBORG, Bouwmeester.

Dit ontwerp op de prijsvraag in 1907 uitgeschreven als antwoord ingezonden, behaalde daarbij een premie. Bij een flink plan zijn de gevels, daarmede in overeenstemming die door hun rijzigen vorm indruk maken. Zij zijn gedacht in 1e soort Groninger hardgrauw met idem donkerkleurige klinkers voor plint te zijn opgetrokken. Onder de dorpels der lichtkozijnen bruin geglazuurden rollaag, als ook de bogen boven die kozijnen. De afdekking van de kap met roode pannen.

Bij de tekstfiguren.

In de eerste plaats geven wij het plan van het landgoed in Oud-Brabantsch type, wat in vorige aflevering achterwege bleef en waarvan toen de opstand alleen voorkwam. De overige tekstfiguren geven in plannen en gevels een zeer duidelijk geheel van een winkelhuis met kelder, twee magazijnen en vier bovenhuizen op den hoek van de Stille Veerkade en Paviljoensgracht te 's Gravenhage gebouwd, naar het ontwerp van den bouwmeester M. Kuyper Gzn.

Winkel-etalages.

Wanneer de handel leeft, er volop werk in winkels en magazijnen is, dan schiet er gewoonlijk geen tijd over om de voorwerpen die geëtaleerd worden zoodanig te rangschikken dat allen met elkander een afgerond en fraai geheel vormen, dan komen en gaan de artikelen en hebben die daar slechts een kort huis Dat valt dikwerf te betreuren, want een juiste en goede wijze om het verkoopartikel te etaleeren draagt

veelal bij om het voorwerp in waarde te doen stijgen, en het goede ervan op te merken, terwijl het de kooplust bovendien bevordert.

Nu is etaleeren een kunst. Niet het opeen stapelen waardoor de verzameling achter de winkelruit bijeengegaard aan een entrepot doet denken, dat is het werk van enkele oogenblikken, dat is een kunst die iedereen machtig is, neen het met oordeel etaleeren opdat ieder voorwerp tot zijn recht komt en het een niet door het andere wordt onmogelijk gemaakt. Om dat te kunnen doen moet de etaleur oordeel en smaak hebben en bovendien er den tijd voor nemen. Waar dat aanwezig is of geschiedt kan zelfs het nietigste artikel door de daarvan gegroepeerde hoeveelheid of de daarvan verkregen vorm den wandelaar uitnoodigen even voor de winkelruit te vertoeven. Op die wijze treedt de kunstzin de winkelkast binnen, en gaat vandaar naar buiten tot het publiek, heeft zelfs zulk een groote macht dat dat publiek er door aangetrokken wordt,

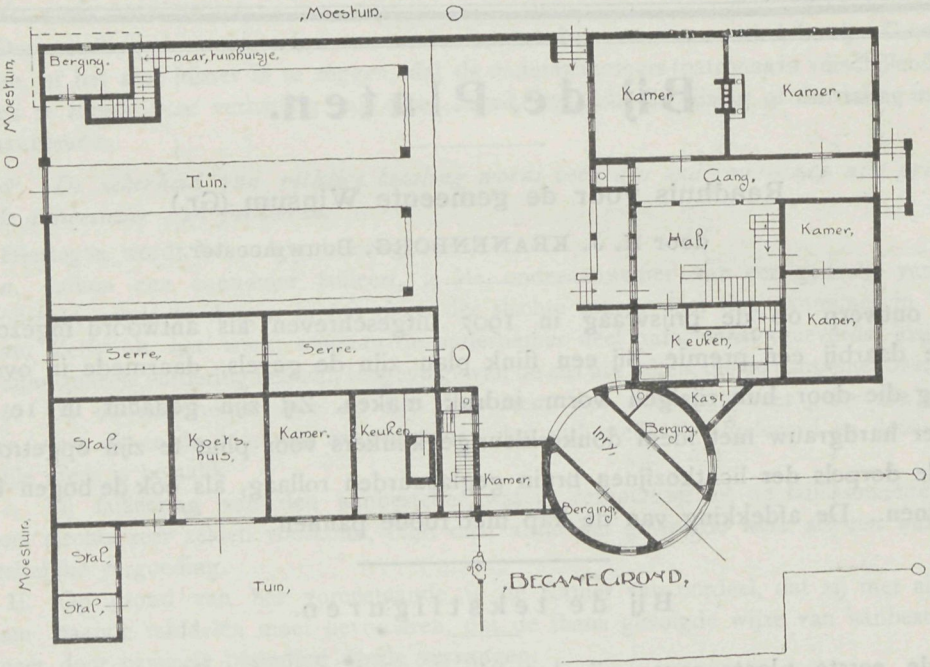

Plan Landgoed Oud-Brabantsch type.

de fraaie vormen in zich opneemt en langs den weg onderwezen wordt. Daarom is juist het feit zoo alleszins toe te juichen, wanneer het wordt aangetroffen.

Dat hebben de winkeliers in de hoofdstad ingezien en nu de tijd helaas zoo is dat er niet veel in het bedrijf omgaat. hebben zij onderling overlegd wat daarin verbetering zou kunnen brengen en medewerken om den omzet te vergrooten, hun bestaan meer mogelijk te maken.

Men kwam op het denkbeeld een etalagewedstrijd te houden. Velen sloten zich daarvoor aan, anderen niet maar gaven te kennen door het verfraaien hunner winkelkasten het doel te zullen bevorderen en op die wijze mede te werken. Zoo vereenigden zich Kalverstraat, Rokin en Reguliersbreestraat. Het rood wit en blauw wappert van nagenoeg alle huizen en geeft daardoor reeds aan den weg een feestelijk aanzien. Wat de winkeliers achter de spiegelruiten te zien geven verdient waardeering.

Wij willen tot geen bepaalde aanwijzingen overgaan. Daar zijn speelgoedwinkels die door poppen en allerlei figuren een aantrekkelijk geheel vormen, een zelfs is er onder, waar Nova Zembla in de winkelkast huist. IJsbergen met ijsberen, zeehonden en zoo al meer, geen wonder dat het kinderhart hierdoor in verrukking gebracht wordt en de kleinen zich verdringen voor zulk een weinig gezien tafereel. Daar zijn magazijnen waar de dames zoovele oogenblikken doorbrengen om voor de winkelkast van de laatste snufjes zich op de hoogte stellen, waaronder een die met het oog op den naderenden winter een voorstelling geeft die aan het ijsvermaak en de costumes daarvoor doet denken, een waar panopticum, maar beter voldoen die winkels waar de artikelen in rijke keuze voorradig, sierlijk zijn opgesteld en door elkander gelegd en daarbij afgewisseld door eenige fraaie planten en bloemen die de nazomer in zoo rijke verscheidenheid biedt. Dat maakt een rustig en smaakvol geheel, waarbij de poppententoonstelling, die echter veel bekijk heeft, wegvalt. Daar zijn winkels voor den verkoop van artikelen in chocolade die door de zachte kleuren van pluche en zijde aangenaam geslingerd en gevouwen om de rijk versierde doozen een ongemeen goeden indruk vormen. Zilverfabrikanten die door het metaal te laten spreken de aandacht trekken, die de fabrikatie aantoonen aangesloten door kunstvolle artikelen in drijfwerk.

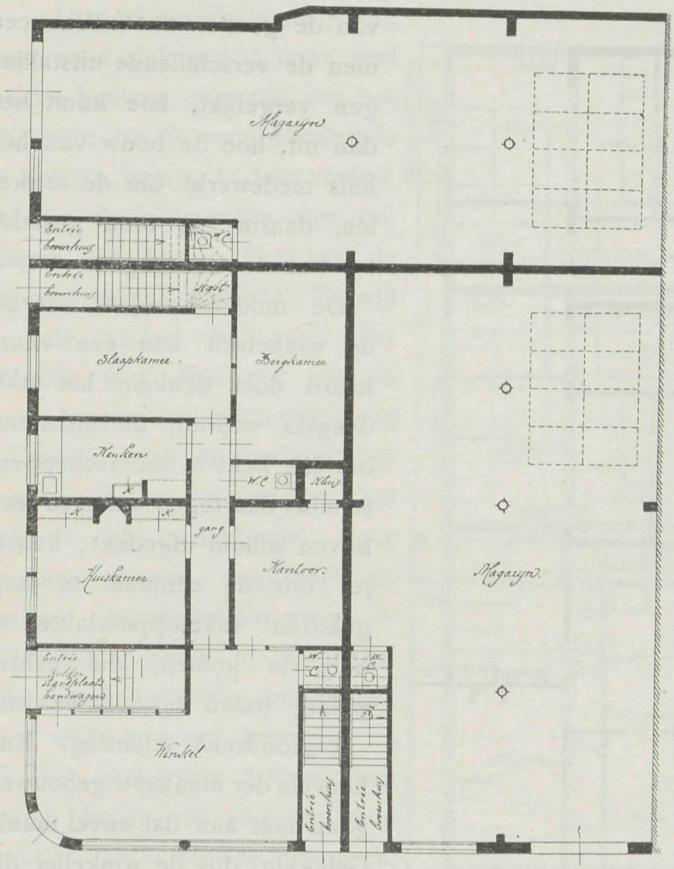

Plan Beganen grond.

Antiquairs die een schat van het oude op den voorgrond plaatsen, beelden, groepen, ijssleden en zooal meer, die velen den uitroep doen ontvallen, »wat was die oude tijd toch fraai in velerlei artikelen«. Daar zijn winkels voor levensbehoeften waar de kranige versiering van eetbare waren de lekkerbekken niet dan met moeite doen scheiden. Ja zelfs de schrijfmachine en de betaalkas hebben zulk een omgeving gekregen dat hun tehuis belegerd word om te aanschouwen.

In een woord, zonder den voorrang voor den een of ander te bepalen, kan worden getuigd dat de winkeliers hun best deden en iets goeds wisten te geven, dat het ondernemen succes had. De winkeliers die de natuur tot hulp hadden, die planten en bloemen leveren, zij waren niet in de slechtste conditie, ook zij die met de electriciteit kleur in het licht en stemming in de omgeving brengen. Zoo ook die winkels waar

het plateelwerk en vazen, waaronder het Rozenburg's vooral zooveel aantrekkelijks biedt, steeds het neusje van den zalm vormen, alsook de rijke meubelkunst in hare nieuwere vormen die ditmaal eveneens bizonder fraai was voor den dag gekomen. Tot zelfs den koffer- en zadelmaker nam een hoogst belangrijk aandeel van den wedstrijd in beslag.

Daar is dezer dagen veel voor de winkelramen te zien en maakte de stillen tijd dit mogelijk, het was tevens een dankbaar genieten van het publiek.

Wat hebben dergelijke handelingen een invloed ten goede, men leert opmerken en vergelijken, de straat wordt in een opleidingsschool herboren. Daarom juist is een beredeneerde rangschikking der artikelen van zulk een grooten invloed op de vorming van de goede smaak. Wanneer men de verschillende uitstallingen vergelijkt, hoe komt het dan uit, hoe de bouw van het huis medewerkt om de artikelen, daarin ten toon gesteld, tot waarde te brengen.

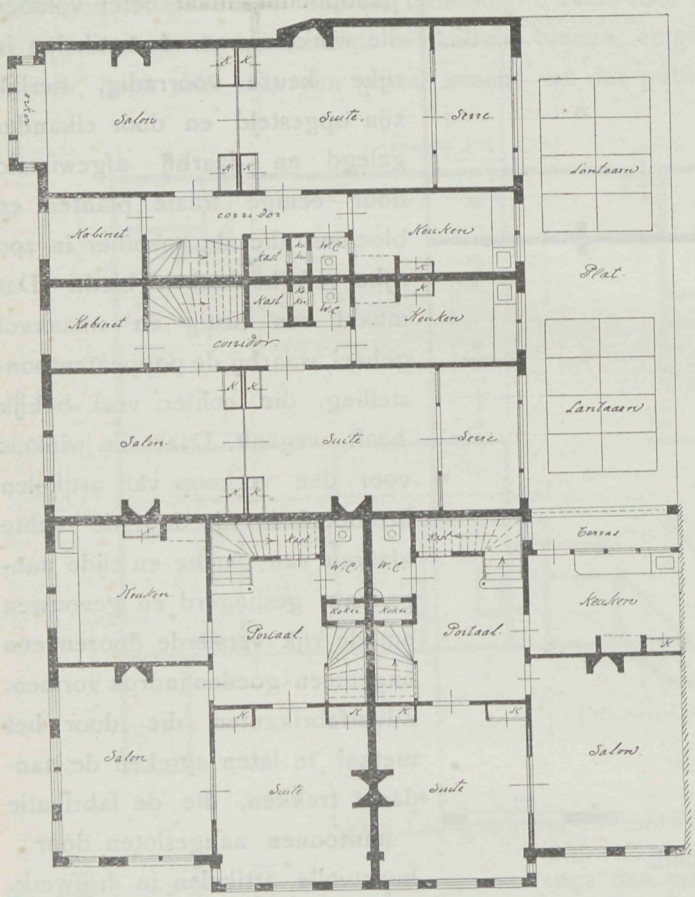

Plan 1e verdieping.

De moderne wijze, waarbij de winkelruit aan een vuurhaard doet denken, het middenglas vooruit, de zijkanten om het licht te onderscheppen, schuin daartegen aan, en van boven schuin afgedekt; kunstjes om de eenmaal te laag gekozen raamoppervlakte te hulp te komen, die echter weinig baten bij zulk een ondergrondsche stichting. En hoevele der nieuwere gebouwen gaan niet aan dat euvel mank. Gelukkig dus de winkelier die zijn gebouw nagenoeg geheel door glas afgesloten vindt, tusschen flink opgaande hoekpilasters ingesloten en die hoogte heeft voor de winkelpui. Hij is in staat om bij eenige diepte, de etalage tot een succes te maken.

Juist die etalagewedstrijden brengen het onbeholpene aan het licht, aan vele winkels eigen die door overdrevene zucht om zonderling te zijn, het goede van het moderne in discrediet te brengen, doen zien, dat de bouwmeester volkomen onkundig was met de kunst van etaleeren, zooals die thans wordt voorgesteld en die vraagt naar licht, hoogte en ruimte. Het is eigenaardig dat onder het publiek zich de opmerkingen daarover reeds doen gelden en het weinige bevredigende waarop men kan zien, steeds op rekening van den bouwmeester word geschoven. Geen overdreven uitersten, waar die ons brengen tot een latverdeeling met spiegelglas, neen, ruimten met behoorlijke

ondersteuning van den bovenbouw; aangenaam verdeelt, ruimten van voldoende hoogte met glas van afmetingen die te respecteeren zijn. Zij dragen bij dat de winkelier er toe komt, dat zijn arbeid loonend is en mag dit wel eens overwogen worden waar dikwerf de allerzonderlingste oplossingen voor den dag komen.

Djati-hout.

Aan de mededeeling van het Ministerie van Koloniën ontleend, kwam in »Handelsberichten« het navolgende voor over djati-hout, belangrijk genoeg om nader kennis mede te maken.

»Hoewel verschillende groote importeurs zich sedert jaren veel moeite hebben gegeven, om het djati-hout bij de meubelindustrie in Europa ingang te doen vinden, hebben de uitkomsten dier pogingen tot dusver niet aan de verwachting beantwoord. Terwijl in vele andere industriën het gebruik van djati-hout ook in korte lengten vrij belangrijk steeg — zooals voor de betimmering van spoor- en tramwagens, het gebruik bij huizenbouw, voor kozijnen, deuren, traptreden en verdere binnenbetimmering — blijft het gebruik in de eigenlijke meubelindustrie zich binnen zeer enge grenzen bewegen en is van eenigszins belangrijken omzet daarin tot nog toe geen sprake. Dit is zeer te betreuren, omdat het djati-hout voor meubelen vele zeer goede eigenschappen heeft, zooals:

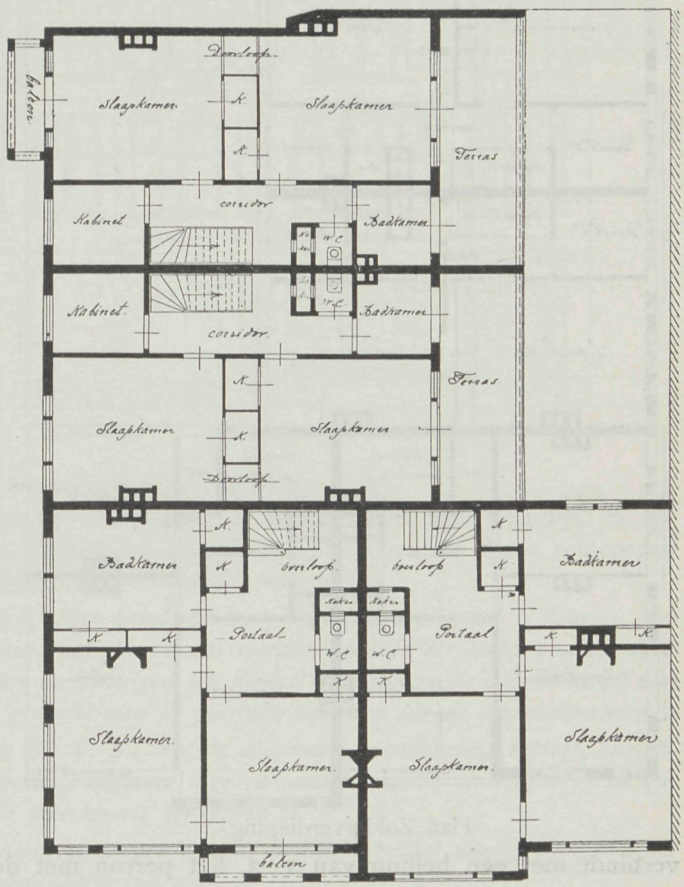

Plan 2e verdieping.

1e. de eigenschap, dat het bijna in het geheel niet werkt of scheurt, waardoor het bij uitstek geschikt is voor allerlei loopend werk, laden, uittrektafels enz.;

2e. het fraai uiterlijk, waardoor bij eenigszins zorgvuldige sorteering gevlamde tafelbladen, paneelen en dergelijke worden verkregen, die zoowel in de olie bewerkt, als gepolitoerd, een fraai effect maken;

3e. de grootere sterkte, waardoor met geringere afmeting dan bij de meeste andere houtsoorten kan worden volstaan;

4e. de geschiktheid voor draai- en steekwerk, waarbij scherpe lijnen uitstekend behouden blijven.

Daartegenover staat het bezwaar, dat de onregelmatige structuur van djati bij de machinale bewerking wel eens moeilijkheden oplevert, een bezwaar, dat echter door het aanschaffen van speciaal voor deze bewerking geschikte machines grootendeels te ondervangen zou zijn. Op Java, waar bijna alle meubelen van eenige waarde van djati-hout worden vervaardigd en de bewerking niet veel te wenschen laat, wordt dit bezwaar niet ondervonden. Daar geschiedt n.l. de bewerking, voornamelijk het schaven, uit de hand, zoodat meer rekening kan worden gehouden met den loop van den draad en de warrigheid, waaraan het djati-hout zijn fraai uiterlijk dankt.

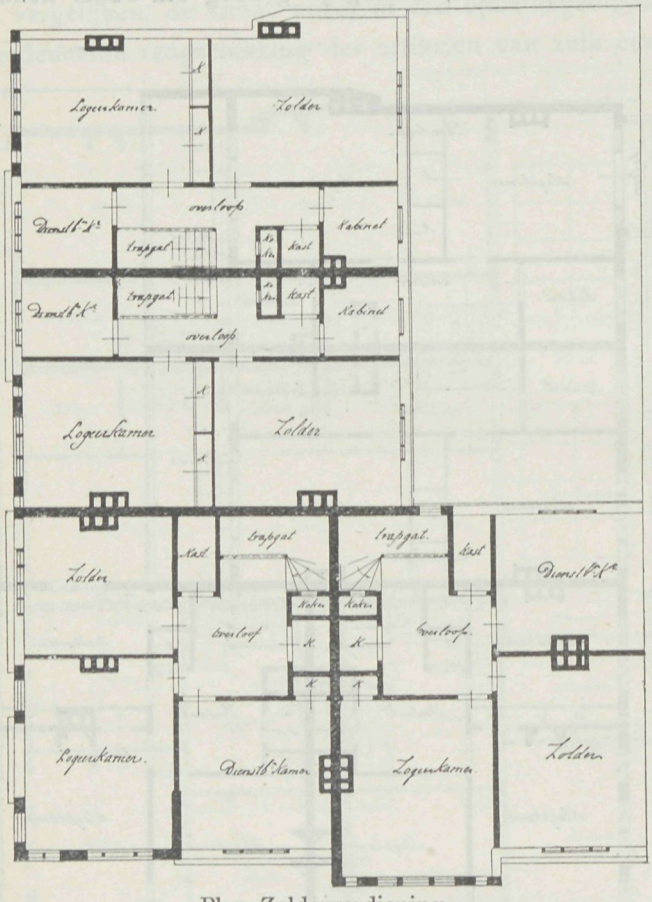

Plan Zolderverdieping.

De z.g. Indische kamer in het Paleis in het Noordeinde te 's Gravenhage kan als een welgeslaagd voorbeeld worden gesteld van hetgeen door het gebruik van djati-hout te bereiken is.

Het hout is hier te lande op de stapelplaatsen van de Javasche Boschexploitatie-Maatschappij te Amsterdam en van de Nederlandsch-Indische Houtaankap Maatschappij te Rotterdam geregeld voorhanden.

Beweeglijke Trap.

Een beweeglijke trap, systeem Hocquart is kort geleden in het station van de Quai d'Orsay te Parijs in werking gesteld. De trap, die tusschen de eveneens beweeglijke leuningen 1½ M. breed is, verbindt met een helling van 1 : 2, het perron met de ongeveer 5 M. hooger liggende straat. Het principe is hetzelfde als die van een Jacobs ladder. Iedere trede bestaat n.l. uit vijftig gietijzeren deelen, die door middel van twee ringen om een hollen as draaien kunnen; deze as rust aan beide einden op rollen waarmee hij over rails loopt. Zoowel boven als beneden loopt het geheel over twee kettingrollen, waarvan de bovenste gedreven worden, terwijl de onderste dienen als spaninrichting.

Als drijfkracht dient een electromotor van 15 P.k.; bij een horizontale snelheid van 20—25 M. per minuut wordt, wanneer de trap onbelast is, een energie van 5.6 kw. vereischt.

Het vermogen van dezen trap overtreft dat van de andere zich in 't zelfde station bevindende 4 trappen van 1.8 M. breedte met 80 pCt.

Congres ter bespreking van het onderwerp middelbaar technisch onderwijs.

Het tweede en laatste congres werd 7 September 1908 in het gebouw der Maatschappij tot bevordering der bouwkunst gehouden. Daarbij werd het volgende in hoofdzaak vastgesteld:

I. *Onder M. T. O. is te verstaan het onderwijs bestemd voor allen, die tusschen de werklieden en de hoogere leiders instaand, zelfstandig bij of met de uitvoering van een werk en met leiding van of toezicht op werklieden zullen belast zijn.*

De vakwerklieden (skilled labourers) vinden hunne opleiding bij het L. T. O. Het T. O. is bestemd voor hen, die zelfstandig de wetenschap hebben te beoefenen.

Daar tusschen bevindt zich dus het gebied van het M. T. O.

Gevel.

II. *Aan goed geregeld M. T. O. bestaat dringend behoefte.*

Wij hebben in ons land niet alleen op vooruitgang te letten, doch zijn werkelijk in dit opzicht ten achter bij onze buren en moeten dus ons uiterste best doen om dezen achterstand in te halen, aangezien een werkelijk volksbelang hiermede gemoeid is.

III. *Decentralisatie is noodzakelijk, één enkele centrale school is beslist af te keuren. Het Rijk dient de oplossing van het vraagstuk M. T. O. zoo spoedig mogelijk ter hand te nemen door het stichten of krachtdadig steunen van inrichtingen ten dienste zoowel van de algemeene als van de speciale vakbelangen. (Hier wordt gedacht aan de plannen van den „Ned. Aannemersbond".)*

IV. *Als eisch van toelating tot de M. T. S., wat de algemeene ontwikkeling betreft, dient te worden aangenomen de algemeene kennis, ongeveer overeenkomend met die verkregen op de 3-j. H. B. S., onverschillig op welke wijze deze kennis verkregen is.*

V. *In verreweg de meeste gevallen zal voorafgaande praktijk beslist noodig zijn, wil het onderwijs op de M. T. S. werkelijk vruchtdragend zijn.*

Onder praktijk dient men niet alleen te verstaan de bewerking der materialen, zooals men die op de Ambachtscholen onderwijst, doch een algemeen overzicht van het voornaamste, wat in elk technisch vak voorkomt, dient deze elementaire kennis aan te vullen.

Een jongmensch, dat bijv. in ondergeschikte functie een, al is het maar eenvoudig bouwwerk, van begin tot eind heeft medegemaakt, zal veel meer van het M. T. O. profiteeren, het beter begrijpen en vlugger verwerken, dan een jongmensch, dat alleen de Ambachtschool heeft bezocht en direct op de M. T. S. komt.

De verschillende technische vakken loopen zooveel uiteen en ook de wijzen, waarop voorafgaande praktijk is te verkrijgen, zijn zoo verschillend, dat het zaak is bij de inrichting van M. T. scholen voor de verschillende vakken inlichtingen in te winnen bij de betreffende vakvereenigingen.

Dit rapport noemt al eenige dezer vereenigingen, die zeer zeker bereid gevonden zullen worden van advies te dienen, terwijl niet uit het oog verloren mag worden, dat men „al doende" ook in deze materie zal moeten „leeren", en er door een goede regeling van het leerlingwezen

en maatregelen in den geest van de door den heer Hendrikse genoemde, veel goeds tot stand gebracht kan worden.

VI. *Aansluitende semester-cursussen zullen het best voldoen.*

Sommigen zullen de gelegenheid hebben eene periode van verdienen af te wisselen met eene van studie, terwijl anderen de school ononderbroken zullen kunnen volgen.

Praktisch werken in de beteekenis van materiaal bearbeiding zal op de school niet mogen geschieden, zooals uit concl. V gebleken is

Ook avondcursussen zullen blijken, vooral in de groote centra, reden van bestaan te hebben.

VII. *Wat de te onderwijzen vakken betreft kan verwezen worden naar het wetsontwerp-„Kuyper" en de toelichting hierop, waaruit duidelijk blijkt dat ook deze het M. T. O. bestemde om de praktijk voor het leven zoo goed mogelijk te beheerschen.*

Eisch zal dus zijn, dat de onderwijskrachten zelf over groote praktische ervaring zullen moeten beschikken en zooveel mogelijk voeling met de praktijk zullen moeten blijven houden.

Burgerlijke- en water-bouwkunde, werktuig- en scheepsbouwkunde, electro-techniek, gas- en waterleiding-techniek zijn de vakken, die het allereerst voor M. T. O in aanmerking komen.

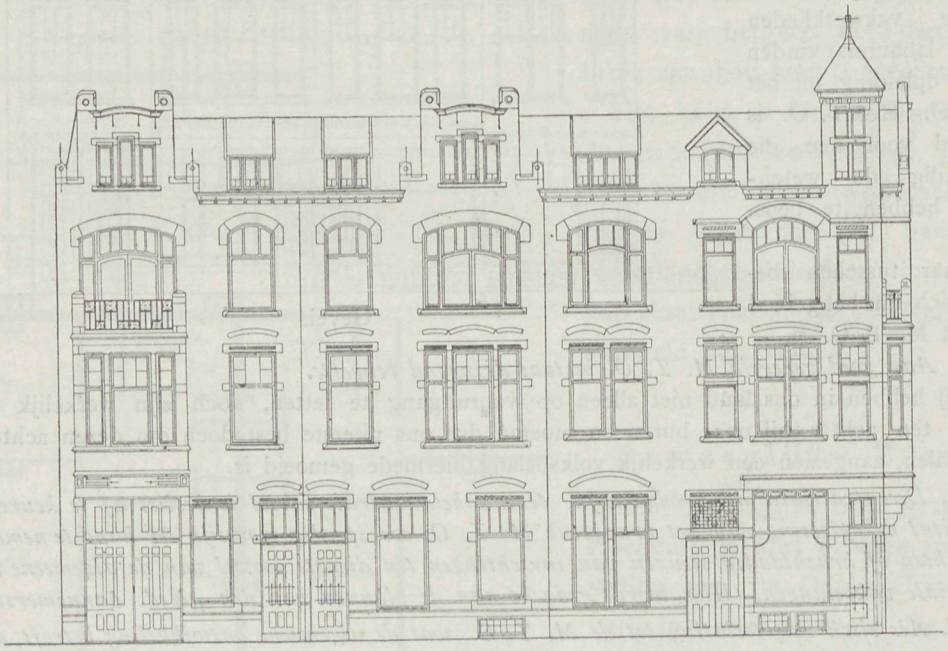

Gevel.

VIII. *Als aanvulling van het schoolonderwijs verdient Corr. Onderwijs alle aanbeveling,* Eene proefneming van Rijkswege zal de waarde van dit onderwijs voor ons land kunnen staven en bij slagen in vele gevallen een aanwijzing kunnen zijn, waar eventueel het meeste behoefte bestaat aan speciaal industrieel onderwijs.

IX. *Schoolgeld naar draagkracht verdient aanbeveling, met ruime toepassing van studiebeurzen.*

X. *In de Commissie van toezicht moet, in verband met de vakken die onderwezen worden, het technisch element tot zijn recht komen.*

Indien mogelijk moet dit geschieden met behulp en voorlichting van de organisaties van werkgevers en werknemers.

XI. *a. Voor de werkelijk uitnemende leerlingen der M. T. S. moet het einddiploma de toelating der T. H. S. vergemakkelijken, hetzij door vrijstelling van enkele vakken hetzij door vergemakkelijking van de toelating der T. H. S.* (Conclusie der meerderheid 17 stemmen.)

b. Het einddiploma der M. T. S. wordt, wat de toelating tot de T. H. S. betreft, gelijkgesteld met het einddiploma H. B. S. 5-jarige cursus (conclusie van de minderheid 4 stemmen.)

XII. *Een eindexamen zal noodig zijn, ten einde ook hen die de M. T. S niet bezocht hebben, in de gelegenheid te stellen een diploma te verwerven.*

ONTWERP V/E RAADHUIS TE WINSUM

SCHAAL: 0 5 30 Meter.

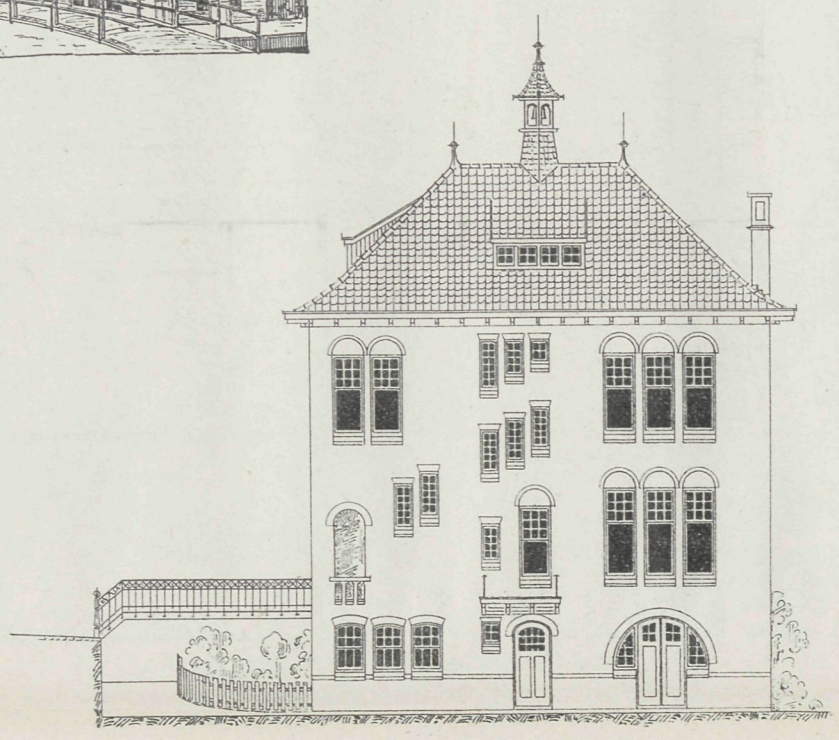

NOORDELIJKE GEVEL

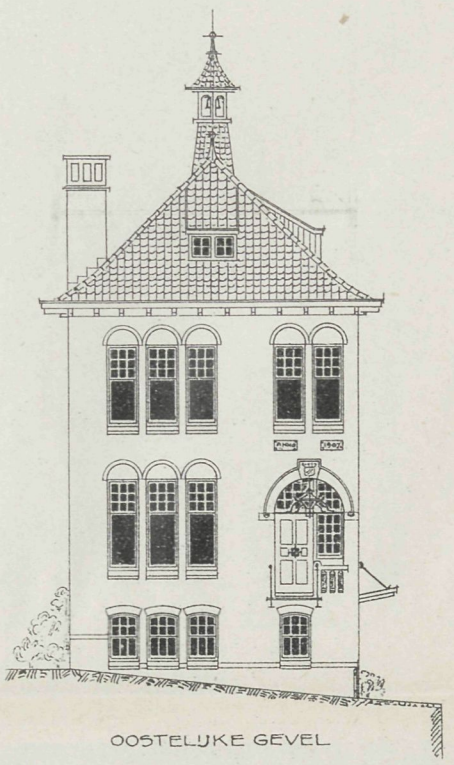

OOSTELIJKE GEVEL

SOUSTERRAIN

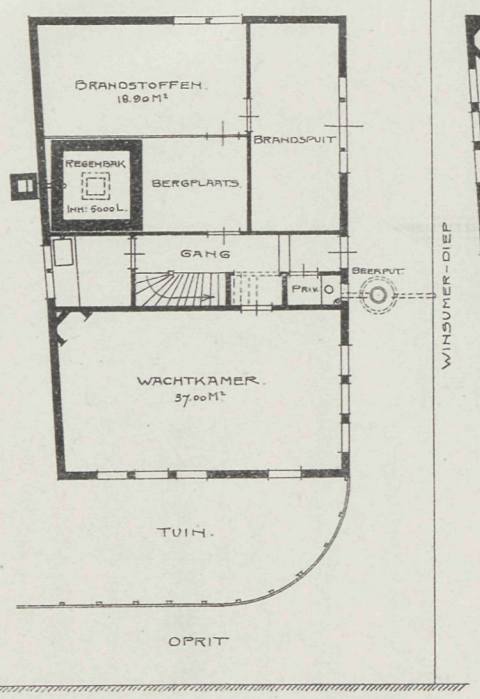

PLAN-GELIJKVLOERS

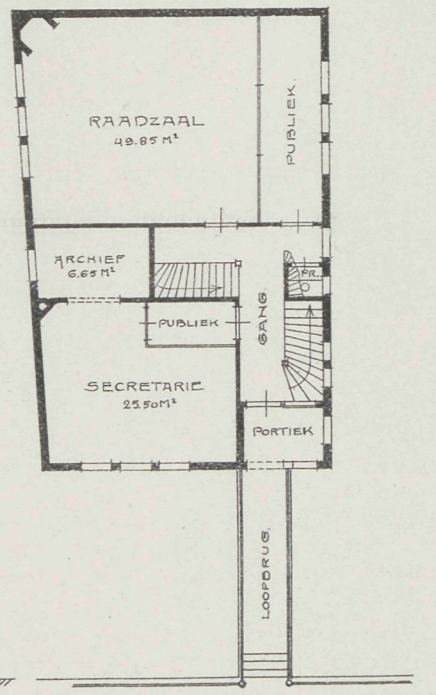

PLAN-VERDIEPING

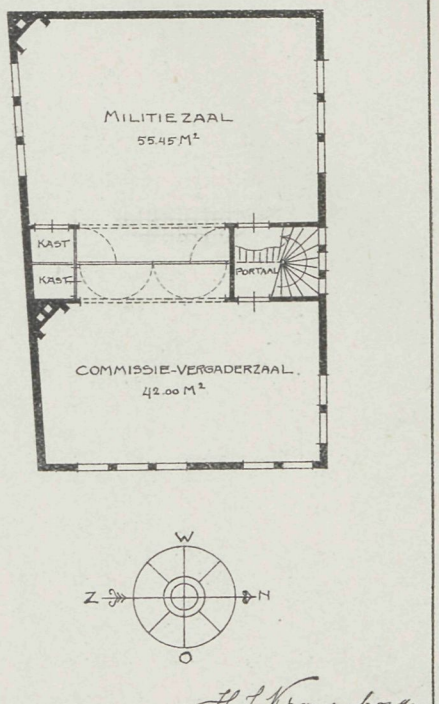

H. J. Kraenborg Phot. 1906.

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

1 October 1908. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 20.

Bij de Platen.

Ontwerp van een schoolgebouw met onderwijzerswoning te Sibculo, gemeente Vriezenveen,

door DE HERDER en HELLENDOORN, Bouwmeesters.

Een gerieflijke school en woning, een geheel vormend, toch ieder op zich zelf, geeft de plaat te zien. De woning bestaande uit 5 vertrekken, keuken en bijkeuken waaronder kelder, de school uit twee lokalen met ruimen toegang bestaande. Het uiterlijk van een en ander is voor een dorpsschool en woning zeer geschikt.

De versiering der stadspleinen in Amsterdam.

In den laatsten tijd is dit onderwerp vooral ook met het oog op de verfraaiing van het Damplein dikwerf besproken Het is dan ook wel noodig, want behalve het stedenschoon uit vorige eeuwen de stad bijgebleven, kwam er weinig bij dat bijzonder de aandacht trekt, dan alleen de gelukkige uitzondering door de Museumterreinen gevormd. In de vakbladen moeten de versieringen die wij op onze pleinen aantreffen en toch reeds zuinig in aantal zijn, het ontgelden. In Architectura wordt te velde getrokken tegen het tuintje om Naatje's steunpilaar aangelegd. Is dat wel redelijk. Alhoewel die verfraaiing verre van monumentaal is, en volstrekt niet in overeenstemming met den massieven bouw zelf, zoo is het toch inderdaad als een verbetering aan te merken vergeleken bij den vroegeren toestand, toen het monument werd ingesloten door een nagenoeg onbegaanbaren weg, men werd aan den bodem vastgezogen door den rijken voorraad pruimensap, om niet te spreken van de overige verrassingen die van uit het bassin lang geen aangename geuren ontwikkelden. Die toestand was niets en werkelijk allerschandelijkst. In dat opzicht is de verandering een verbetering en men moet hen die daarvoor het initiatief namen dank weten. Fraaier zou het geweest zijn,

indien het monument meer afgesloten was geworden, en door sierlijke waterstralen van daaruit frischheid over het Damplein ging, en tevens de vele waterstralen aan het geheel een nieuwe bekoring hadden gegeven. Maar daarvoor behoort geld, dat er niet is, en bekwame leiding om het watereffect niet alleen binnen de grenzen te houden, maar inderdaad van goed gekozen vorm te doen zijn. Geen straaltjes op de wijze als bij het Sarphati- of Wertheim monument, waarbij men de vrees koestert spoedig het laatste drupje te zullen zien, maar van meer levendiger en effectvoller aanblik. Zoolang dat niet geleverd kan worden, is tenminste het hulpmiddel dat men eenige maanden van het jaar aanbied een werkelijke verbetering in een allerslechtsten toestand die dus wel waardeering verdient. Zou de bekende firma Frank, de aartsreparateur, die ook de juffrouw aan den ingang van het Vondelpark gezeten, zoo gezellig van nieuwe vingertjes voorzag, niet eens met een bakje kunnen opgeheschen worden om Naatje met een flinke pen en wat lijm opnieuw den arm aan het lichaam te verbinden. Waarlijk dat kost zooveel niet. Maar waar nu de algemeene afkeuring ook al door Architectura wordt gevraagd voor de fontein op het Frederiksplein, gaat men toch wel een beetje te ver. »Kunstrotsen wordt gezegd zijn wansmakelijkheden en dan liever er mede aan den kant.« Water en rotsen, zij mogen door de kunst of natuur gevormd zijn, zijn elkander zoo vreemd niet, zij behooren bij elkander, en waar nu zoo onschuldig een paar rotsbrokken op het Frederiksplein zijn opgestapeld, zullen met de daarbij verkregen waterspeling er weinigen gevonden worden die daardoor hun kunstgevoel beleedigd zullen gevoelen. De Frederikspleinfontein heeft tot nog toe bij de wandelaars weinig aanstoot gevonden, integendeel trekt meestal de aandacht en zouden wij het daarom betreuren indien al te hoog opgevoerde kunstsmaak ons dat stukje werk ontnam, dat voldoet en daarom is het toch te doen. De kunstopvatting is ook verre van bestendig, wat heden voldoet, heeft over twaalf jaren uitgediend. Het zou waarlijk jammer zijn, dat wij al te veel sloopende, op het laatst niets meer over hielden dan de Damrakfonteinen. Daarom is het dikwerf goed, wanneer men het beste niet kan verkrijgen, zich met het vrij goede tevreden te stellen en daaronder behoort de Frederikspleinwaterpluim, die altijd een aardig decoratief te zien geeft.

Bij de tekstfiguren.

De tekstfiguren geven een woonhuis van den bouwmeester W. Verschoor, bestemd voor de bewoning van één familie. Het zijn van die karakteristieke woningen die in zulk verdienstelijk omhulsel gestoken altijd voldoen.

De bouwmeester A. Graafland geeft een ontwerp van een dorpskerk in plan en opstand. Hoogst artistiek ineengezet en schilderachtig ligt dat kerkje aan den weg en heeft de ontwerper eene bijzondere gemakkelijkheid om dat te kunnen voorstellen. Van zulke schetsen gaat gewoonlijk bekoring voor onze architectuur uit.

Kalkzandsteen.

De Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfabrikanten heeft gemeend omtrent het materiaal een uitvoerig en niet onbelangrijk verslag te moeten doen het licht zien.

Dit verslag werd ons dezer dagen gezonden en behandeld veel van belang voor allen die op de hoogte van dit fabrikaat wenschen te blijven, daarbij geeft het een overzicht van den gevoerden strijd die over de deugdzaamheid van het materiaal tusschen haar en de Vereeniging van Steenfabrikanten is gevoerd. Nu de zaak in onderzoek is bij de door de regeering gevormde commissie wenschen wij omtrent het voor en tegen van het materiaal dat oordeel af te wachten.

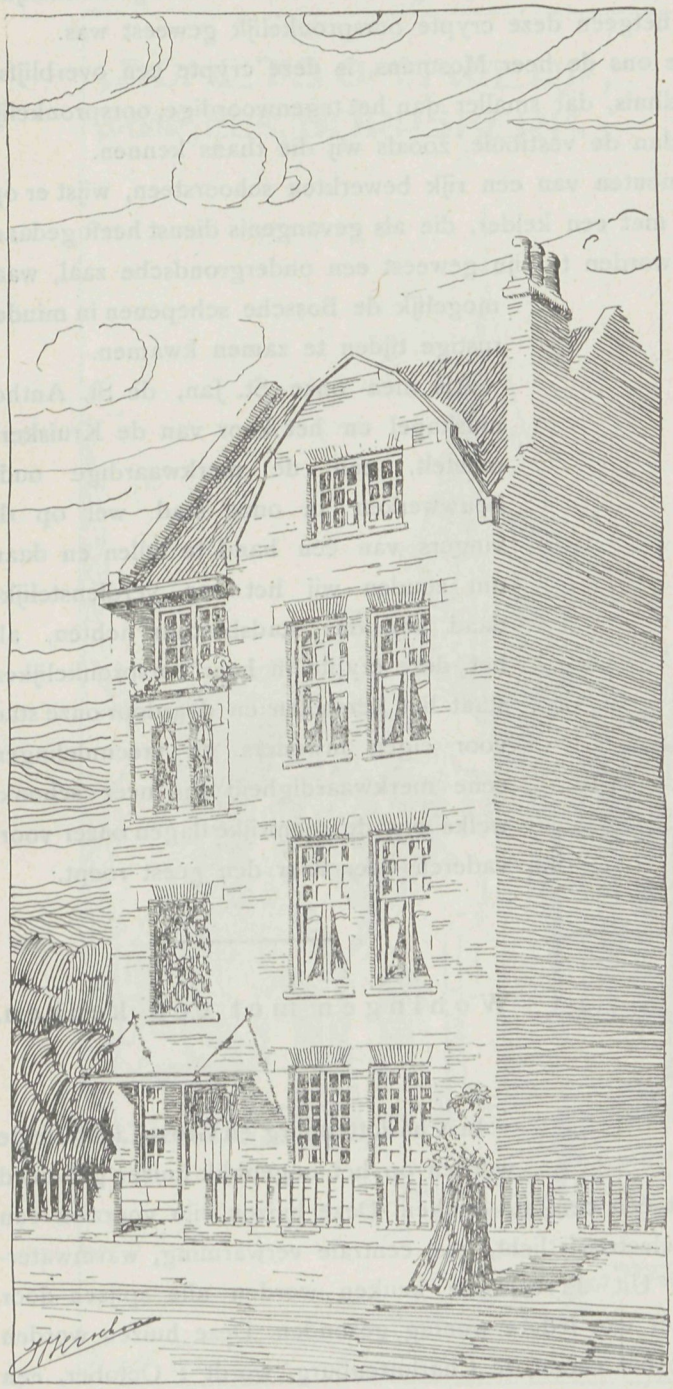

Woonhuis voor één familie.

Crypte te 's Hertogenbosch

In de »N.-Brabander« wordt het volgende vermeld over de ontdekking door den heer Jan Mosmans van een belangrijke crypte uit de 14de eeuw, onder het Raadhuis aanwezig.

Bij het aanbrengen van de centrale verwarming in het stadhuis, is men ook in de kelders afgedaald. Op het gerucht dat er bij de ontgraving oude tegeltjes gevonden waren, kwam de heer Mosmans er op af en — eenmaal op het werk — wilde hij van die gelegenheid profiteeren om eens de oude kelders te zien, waarbij de heer Hermans, opzichter der gemeente, hem vergezelde De heer Mosmans was met het bestaan dezer oude kelders bekend, maar toch een en al verbazing, toen hij, daarbinnen zijnde, de pracht van dat bouwwerk zag.

De ruimte van de middelste kelder, onder de vestibule, is 5.85 M. breed bij ruim 15 M. lang, het geheele gewelf, met recht- en dwars- en kruisgraden bekapt, rust op drie kolommen en langs de zijwanden kraagsteenen, vormende te zamen acht travees.

De vloer van den kelder, die oorspronkelijk veel lager was, is 70 c.M opgehoogd en bedekt alzoo de bassementen der kolommen. Gelukkig had den heer Hermans den goeden inval gehad, den grond tot de oorspronkelijke diepte te laten uitgraven, waardoor een schoon bewerkt bassement werd blootgelegd en men zich des te gemakkelijker een voorstelling kon geven van hetgeen deze crypte oorspronkelijk geweest was.

Ongetwijfeld, zoo verzekerde ons de heer Mosmans, is deze crypte een overblijfsel van het voormalige gotische stadhuis, dat smaller dan het tegenwoordige, oorspronkelijk geen grootere frontbreedte had dan de vestibule, zooals wij die thans kennen.

Het aanwezig zijn van fragmenten van een rijk bewerkten schoorsteen, wijst er op, dat men hier niet te doen heeft met een kelder, die als gevangenis dienst heeft gedaan, maar veel eerder geacht mag worden te zijn geweest een ondergrondsche zaal, waar mogelijk de Bossche schepenen in minder rustige tijden te zamen kwamen.

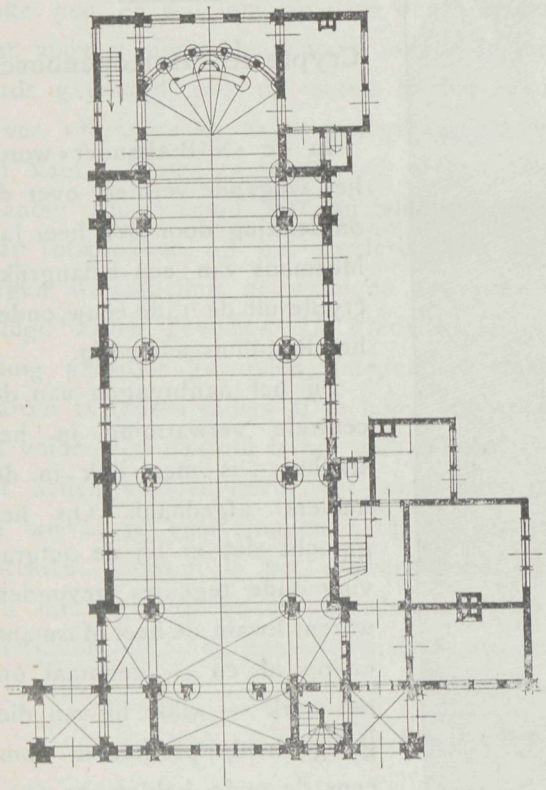

Plan Dorpskerk.

Als men onze St. Jan, de St. Anthoniuskapel en het koor van de Kruiskerk meetelt, zijn de merkwaardige oude bouwwerken in onze stad wel op de vingers van één hand te tellen en daarom zouden wij het een verdienstelijke daad van ons stadsbestuur achten, als het deze crypte in haar oorspronkelijken staat liet herstellen en daardoor onze stad voor eigen inwoners en vreemdelingen eene merkwaardigheid te meer schonk, welke ons de roemrijke dagen onzer voorvaderen weer voor den geest roept.

Woningen met een keuken.

In Charlottenburg en Gross-Lichterfelde worden op het oogenblik huizen gebouwd voor meerdere families doch met één centrale keuken. Deze huizen zijn voorzien van alle moderne gemakken, zooals electrisch licht, gas, centrale verwarming, warmwaterleiding, stofzuiginrichting en lift, Uit de centrale keuken worden alle spijzen door middel van lifts naar de eetkamer van iedere woning gezonden. Deze huizen worden door een Maatschappij gebouwd; het eerste, te Charlottenburg, wordt 1 October, een tweede te Schlachtensee in April 1909 in gebruik genomen.

Ook in Gross-Lichtenfelde zijn 2 zulke huizen ontworpen.

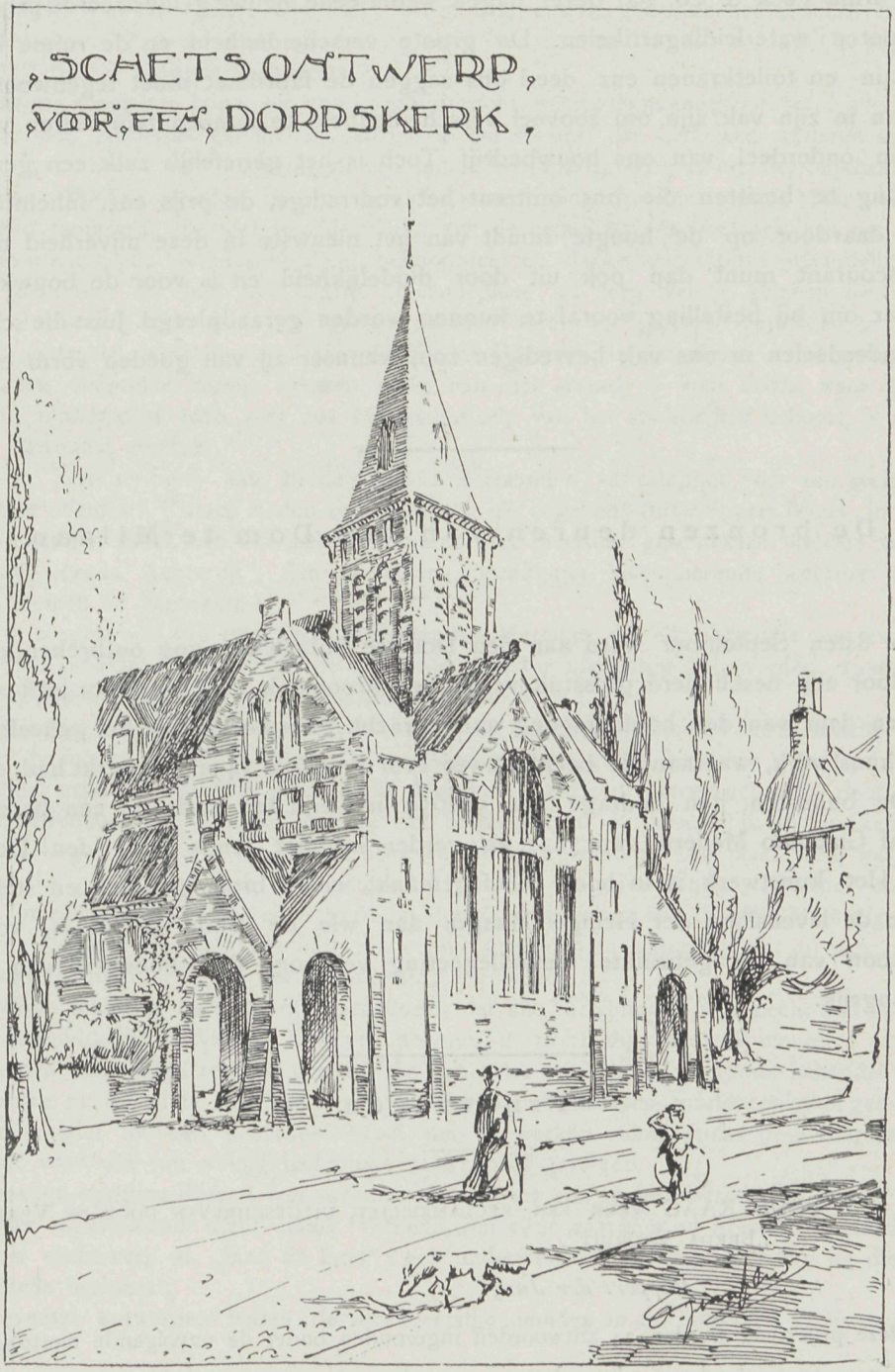
SCHETS ONTWERP
VOOR EEN DORPSKERK

Koperen waterleiding-artikelen.

De firma Peck & Co. gaf dezer dagen weder eene nieuwe geïllustreerde prijscourant van koperen waterleidingartikelen. De groote verscheidenheid en de ruime keuze in tap-, main- en toiletkranen enz. deed ons zeggen de fabrikant moet tegenwoordig wel een kraan in zijn vak zijn, om zooveel verscheidenheid te kunnen fabriceeren van zulk een klein onderdeel van ons bouwbedrijf. Toch is het geriefelijk zulk een geriefelijke handleiding te bezitten die ons omtrent het voorradige, de prijs enz. inlichting geeft en ons daardoor op de hoogte houdt van het nieuwste in deze nijverheid ontstaan. De prijscourant munt dan ook uit door duidelijkheid en is voor de bouwkundigen onmisbaar om bij bestelling vooraf te kunnen worden geraadpleegd. Juist die schijnbaar kleine onderdeelen in ons vak bevredigen zoo, wanneer zij van goeden vorm en gerief getuigen.

De bronzen deuren van den Dom te Milaan.

Den 8sten September werd aan den Dom te Milaan het nog ontbrekende en tot dusver door een beschilderd gipsstuk vervangen kroonstuk boven de voor juist twee jaar ingewijden deur van den hoofd ingang aangebracht. Hiermee kwam het geheele buitengewone kunstwerk, waaraan de beeldhouwer Prof Poglaghi 14 jaar gewerkt had, eindelijk klaar. De onkosten, ten bedrage van 522659 lire. zijn ten deele uit een beschikking van graaf Giacomo Mellerio van 1847 en verder uit het fonds voor den Dombouw gedekt. Het kunstwerk is in hoog relief gemaakt, en in brons gegoten en stelt in 14 tafereelen de levensloop der Heilige Maagd, aan wie de Dom gewijd is, voor. De warme toon van de gebruikte metaallegeering verhoogd de schoonheid van 't werk nog belangrijk.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG VOOR EEN RECLAMEBILJET, UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING „BREDA VOORUIT".

Rapport der Jury!

Op deze prijsvraag werden 34 antwoorden ingezonden onder de navolgende motto's:

1. postzegel; 2. lood; 3. de palmboom groeit onder den last; 4. Vooruit; 5. spoed; 6. blijvende reclame; 7. Tempera; 8. Stad en land; 9. Als 't God belieft witte wel; 10. Kunstnijverheid; 11. Schrap; 12. Semper Altius; 13. Welvaart brengt Breda Vooruit; 14. Parva Sed Opta; 15. Augustus; 16. Per Aspera; 17. R; 18. Amaril; 19. Reclame; 20. Arbeid; 21. „Fainted heart nëver won fair Lady"; 22. Mercure; 23. Nachtfeest; 24. Eenvoud; 25. Succes?; 26.

R. W. G.; 27. Vier; 28. Klaverblad; 29. Werk en streef; 30. „Mijn eigen"; 31. Zomer; 32. Driekleur; 33. Lotus; 34 Breda Vooruit denkt steeds tot....

De antwoorden op prijsvragen als deze kenmerken zich gewoonlijk door een zeer groote verscheidenheid van opvatting. Op welke wijze trouwens de gedachte der uitschrijvers in een reclameplaat te belichamen? Moet de nadruk gelegd worden op de stad Breda? Op hare mooie omgeving? Op haar schitterend verleden?

De meeste inzenders kozen een typisch stadsgezicht, waarin de mooie groote toren overheerscht, tot hoofdmotief. Anderen legden den nadruk op het silhouet der stad, weer anderen kozen het monument van Breda met omgeving of een mooie boompartij. Een is er, die, blijkbaar aangetrokken door Breda's verleden, in eene heraldische versiering zijn heul zocht. Maar ook zijn er verscheidene fantasten, die met terzijdestelling van de eerste eischen, waaraan een reclameplaat te beantwoorden heeft, als: duidelijkheid, beknoptheid en vlakke, decoratieve behandeling, voorstellingen maakten, die met het begrip „reclameplaat" al zeer weinig gemeen hebben. Een stadsbeeld bij avond b.v. met een geïllumineerden toren en spattend vuurwerk er om heen moge, als gedachte, wellicht voor Scheveningen of Ostende passend wezen — aangenomen dat deze plaatsen dergelijke torens bezaten dicht aan het strand, — voor Breda, waar dergelijke fantastische illuminaties toch niet tot het essentieele van het stadsbedrijf behoort, is zulk een opvatting allerminst geschikt.

En zijn herinneringen aan Breda's meest beroemden turfschipper voor een reclameplaat gewenscht te noemen? Komen heden ten dage nog elk oogenblik turfschippers Breda „innemen"? En al ware dit het geval, zou dan zulk een motief niet meerdere geschiktheid hebben voor eene Vereeniging „Breda Achteruit", dan de elken vooruitgang belemmerende werking van een herhaald innemen en hernemen?

Wat te zeggen ook van den slecht geteekenden Mercuur, die elk oogenblik met zwaren val de goede stad bedreigt? Een ramp, die ook voor Mercuur noodlottig kon worden, waardoor een begunstiging zijnerzijds ten eenenmale uitgesloten zou zijn?

Een inzender van ridderlijken aard meende in de bekende schoonheid der Bredasche vrouwen het motief te mogen zoeken van Breda's vooruitgang; eene goede gedachte inderdaad, die niet van redelijken grond is ontbloot, doch slecht door hem werd ten uitvoer gebracht, door de keuze van een vrouwenkop, die — hetzij ter eere van Breda gezegd — bezwaarlijk als type kan gelden. Ook het overwegend militaire van Breda heeft vertolkers gevonden. Een plaat zelfs, waarop een fiere ruiter te paard, met een vriendelijk boerinnetje, die niet zonder „Wonne" naar den krijgsman omziet (niet zonder reden werd bij den Ouden Venus zoo dikwijls Mars afgebeeld!), bracht hier zoodanig het militaire hart van eenige juryleden in spanning, dat zij eerst na eene tweede schifting uit de vuurlijn der beoordeeling verdween.

Wat deze schifting betreft, zij meegedeeld, dat alle inzendingen van slecht-teekenkunstige uitvoering onmiddellijk uitvielen. Deze te noemen is overbodig, daar zij zichzelve aanwijzen. Voorts werden de platen terzijde gesteld, die van eene overwegend picturale behandeling blijk gaven, dezulke nl. die al te zeer aan een prentbriefkaart herinneren, zonder eenige of genoegzame poging het motief tot een decoratief beeld om te werken. Ook onder deze rubriek komen verscheidene voor, die van weinig technische vaardigheid getuigen.

Na ernstige schifting bleven een zevental platen voor een nadere bespreking over.

Een der afgevallenen dient nader vermeld, om zijne vaardige en breede behandeling van het gekozen onderwerp nl. „Stad en land"; een onderwerp echter, dat meer aan de omgeving, dan aan Breda herinnert.

Dit zevental ontwerpen waren de zeven eerstgenoemden in de hiervoren gegeven lijst der inzendingen.

Bij eene tweede schifting tot vijf ontwerpen, vielen No. 1 „postzegel" en No. 7 „Tempera" uit.

Hoe knap No. 1 ornamenteel ook ontworpen en behandeld was — men zie den uitmuntenden opgroei der linker en rechter afsluitingen benevens de zeer goede letters — het weinig sprekende middenmotief van alleen symbolische strekking werd den ontwerper noodlottig.

Bij No. 7 — de reeds besprokene met den militair te paard en het boerinnetje — golden overwegingen van anderen aard, die tot zijn terzijdestelling leidden:

1e. eene nog te picturale, daarbij onvoldoend-technische behandeling;

2e. het ietwat burgerlijke van het motief (indien in dit verband van een burgerlijk motief kan worden gesproken).

Bij een derde schifting tot drie inzendingen, vielen af No. 2, motto „lood" en No 4 motto „Vooruit."

De inzending onder motto „lood" is een alleszins knap uitgevoerd ontwerp en hoezeer ook aanspraak makende op waardeering, meent de Jury op goede gronden, dat deze plaat minstens evenveel geschiktheid hebben zou voor bijv. eene automobiel-tentoonstelling of wedstrijd dezer voertuigen, als voor „Breda Vooruit."

Het ontwerp onder motto „Vooruit" viel af, doordat het den strijd tegen No. 3 en 6 niet kon volhouden.

De superieure opzet en behandeling dezer ontwerpen toch, dwongen tot zijne terzijdestelling. De eenigszins warrelige hoekvullingen en de minder gelukkige boogvormige afsluiting werkten hiertoe mede.

Bleven derhalve over:

No. 3 onder motto „de palmboom groeit onder den last."

No. 5 „ „ „Spoed."

No. 6 „ „ „blijvende reclame."

Ware van het ontwerp „Spoed," dat zoo uiterst decoratief is opgevat, de schildhoudende leeuwen zorgvuldiger gestyleerd en mooier belijnd, ongetwijfeld zou dit ontwerp voor een eerste bekrooning in aanmerking gekomen zijn. Moeilijk was ook de keuze tusschen No. 3 en No. 6. Bij eindstemming bleek van de vijf stemmen voor den 1sten en 2en prijs uit dit drietal te zijn uitgebracht:

drie stemmen	voor	den	1en	prijs	op	no.	6	motto	„blijvende reclame"
twee „	„	„	„	„	„	„	5	„	Spoed
een stem	„	„	2en	„	„	„	6	„	blijvende reclame
drie stemmen	„	„	„	„	„	„	5	„	Spoed
een stem	„	„	„	„	„	„	3	„	de palmboom etc.

Zoodat met den eersten prijs werd bekroond het ontwerp no. 6, „blijvende reclame," men den 2den prijs het ontwerp no. 5, „Spoed."

Bij opening der naambriefjes bleek de eerste prijs ad *f* 100 te zijn behaald door den heer W. Verschoor te 's-Gravenhage, de 2de prijs ad *f* 25 door den heer D. Hoeksema, te Amsterdam.

Waar in het programma gesproken wordt van het recht, dat de vereeniging zich voorbehoudt één niet bekroond ontwerp aan te koopen voor *f* 25, meent de jury de vrijheid te nemen daartoe aan te bevelen het ontwerp no. 3 onder motto „de palmboom groeit onder den last," dat den strijd zoo knap gestreden heeft en zoolang zich heeft weten te handhaven.

De Juryleden:

V. P. M. J. E. BLOEMARTS, *Voorzitter van „Breda Vooruit," Voorzitter.*

J. N. F. BUINING, *Directeur Gemeente Teekenschool Breda.*

A. v. d. SANDT, *Architect te Maastricht.*

A. WIRTZ, *Directeur der Gemeente Teekenschool Rozendaal.*

W. KROMHOUT Czn, *Voorzitter „Architectura et Amcitia" Amsterdam, Rapporteur.*

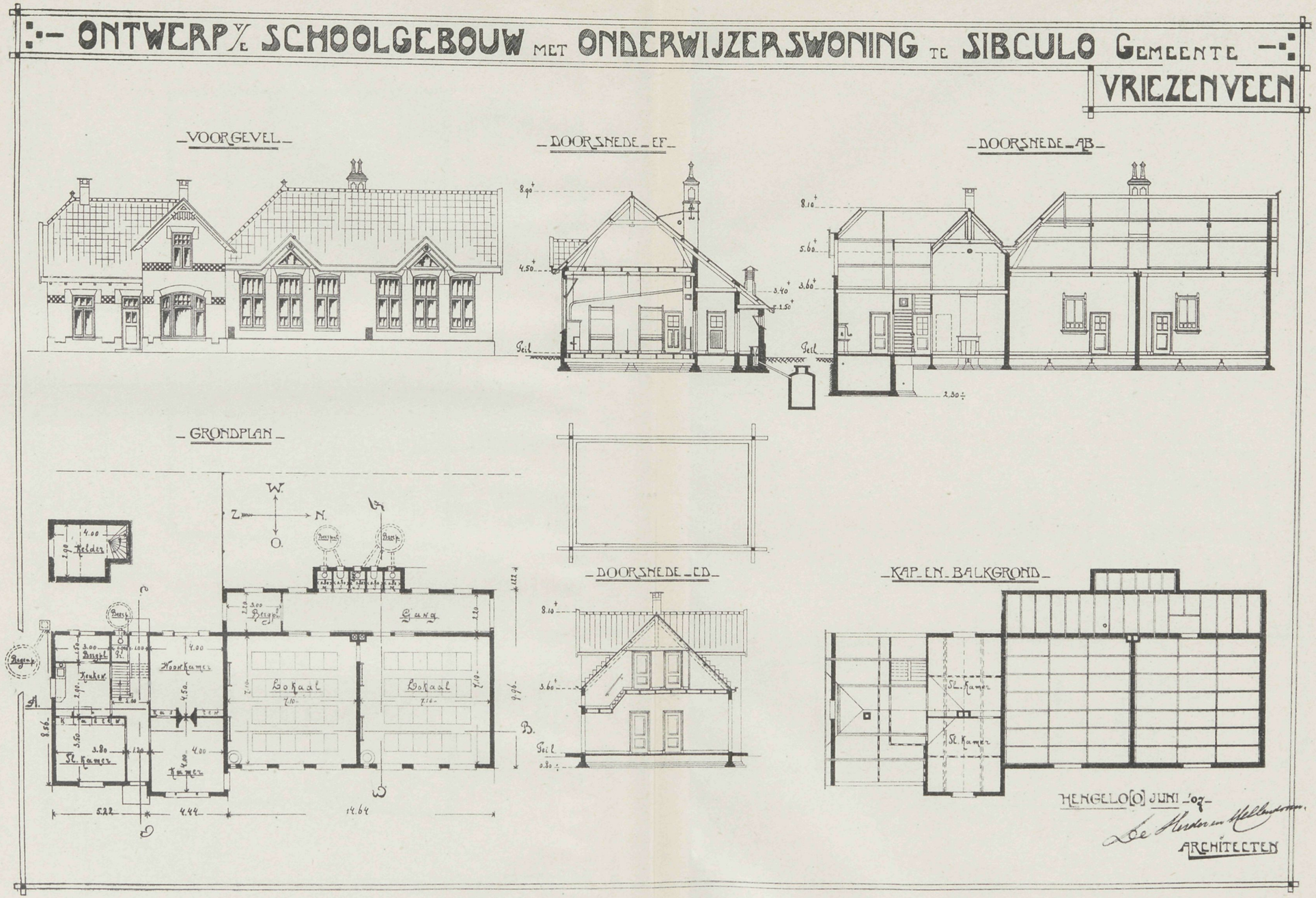
ONTWERP V/E SCHOOLGEBOUW MET ONDERWIJZERSWONING TE SIBCULO GEMEENTE VRIEZENVEEN
VOORGEVEL
DOORSNEDE EF
DOORSNEDE AB
GRONDPLAN
DOORSNEDE CD
KAP EN BALKGROND
Gang
Lokaal
Lokaal
Woonkamer
Keuken
Kamer
Kelder
Sl. Kamer
Sl. Kamer
Peil
HENGELO [O] JUNI '07
De Herder en Hellendoorn
ARCHITECTEN

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

15 October 1908. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 21.

Bij de Platen.

Postkantoor te Deurne,

door JOH. ROOYAKKERS, Bouwmeester.

Op een hoekig terrein werd een voor den dienst geriefelijk plan gevormd, waarbij de opstand, die een landelijk aanzien heeft, zich zeer goed aansluit. Ter eenre kantoor met kamer voor bestellers enz. en ter andere zijde woning, terwijl de bovenverdieping evenzoo geheel tot directeurswoning is ingericht.

Afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunst-onderricht.

De vereeniging Architectura et Amicitiae heeft succes gehad op de vorming eener cursus voor voorgezet Hooger Bouwkunst-onderricht. De deelname op de eerste cursusavond was ongeveer 50 wat oorzaak is dat de plaatsruimte ingenomen is en tot verdere toelating niet kan worden overgegaan. Inderdaad een succes dat wij hopen dat blijvend mag zijn. Het streven verdient het ten volle, want het is een welkome gelegenheid om zijne studiën te verrijken, De groote deelname bewijst dat het gewaardeerd wordt.

Hervormings-Monument.

De Jury ter beoordeeling der ingezonden antwoorden op de prijsvraag voor een Monument ter herdenking aan de Hervorming te stichten te Geneve, deed deze maand uitspraak, en wel:

1ste prijs: francs 10.000, Motto: *Le Mur*, Monod en Laverrière, architecten te Lausanne, Taillens en Dubois, architecten te Lausanne, Reymond, beeldhouwer te Parijs.

2de prijs: francs 6000, Motto: *Le Mur des Reformateurs*, H. P. Nenot, architect te Parijs, Paul Landowski, beeldhouwer te Parijs, Henri Bouchard, beeldhouwer te Parijs.

3de prijs: francs 2000, Motto: *Alma Mater*, Guido Bianconi, beeldhouwer te Turin.

Motto: *Citadelle de la Reformation*, Paul Becher, beeldhouwer te Turin.

Motto: *Post Tenebras Lux*, Edmond Fatio, architect te Genève, met medewerking van Adolphe Thiers, architect te Parijs en A. Seysses, beeldhouwer te Parijs.

Motto: *Jesus*, Horvai Janus, beeldhouwer te Budapest.

Motto: *Aurora*, Charles Plumet, architect te Cirey, Frankrijk, de Niederhausen Rodo, beeldhouwer te Bern.

Motto: *Jubilé*, P. Heurtier, architect te Parijs, F. Sicard, beeldhouwer te Parijs.

Motto: *Leur Mur*, Jean Fiault, architect te Parijs, Andre Vermare, beeldhouwer te Parijs.

Bij de tekstfiguren.

Indische gebouwen.

Het is ons aangenaam door den heer E. J. Bergmans, civiel-ingenieur. in staat gesteld te zijn een paar ontwerpen te kunnen opnemen van in Indië uitgevoerde gebouwen. Het is een Landraadgebouwtje waarbij de verschillende vertrekken voor President, Griffier, Archief en getuigen achter de Landraadzaal zijn aangesloten uitkomende ter wederzijde op de gaanderij. De Landraadzaal neemt het front in. Het andere is een villa waarvan de gevels het uiterlijk aanzien bepalen. 't Is een landelijk geheel dat met de langs den weg opgestelde fraaie vazen een aangename indruk geeft en tevens een kijkje hoe in Indië de woningen zijn saamgesteld.

Kalkzandsteen.

De Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfakrikanten verzoekt ons wel te willen melden, dat het in vorige aflevering genoemde verslag op aanvrage verkrijgbaar is bij den secretaris der Vereeniging te Hillegom. Bovendien vestigt de Vereeniging de aandacht op het door haar aan de Regeering ingediend request omtrent de stichting van een Rijksproefstation voor bouwmaterialen.

De vorming van een dergelijk proefstation was een der onderwerpen te behandelen op de laatstgehouden bijeenkomst der Vereeniging »Architectura et Amicitia. Aan de behandeling namen ook deel afgevaardigden van de Soc. Tech. Vereeniging van Dem. Ing. en Arch. alsook de heeren Bienfait van het proefstation Koning & Bienfait benevens de secretaris der Kalkzandsteenvereeniging.

Het nut der stichting van een dergelijk station te bepalen werd 20 Sept. 1902 door de Regeering opgedragen aan eene commissie. Dat gaf echter weinig resultaat.

Men beschouwde dat onderzoek voldoende bij particuliere ondernemingen gewaarborgd. Daarbij bleef het en heeft men nu hiertegen vele bezwaren. Hoewel het onderzoek thans in zeer betrouwbare handen berust kan bij mogelijke wijziging van den toestand dat verkeeren wat bij rijksonderzoek niet te wachten valt, daarbij zal het Rijk onderzoekingen kunnen doen zonder daarvoor opdracht te hebben ontvangen, wat een grooten waarborg voor de soliditeit der materialen geeft.

Waar in het buitenland hierin wordt voorgegaan, is het zaak dit voetspoor te volgen. Juist in dezen tijd, nu goede bouwstoffen worden gevraagd, is zulk een proefstation noodig. De aandacht werd gevestigd op het feit om het particulier proefstation onder rijkscontrôle te plaatsen, waartegen echter zich bezwaren verhieven. Men wenschte liever als waarborg voor alle mogelijke conflicten de stichting van het rijk doen uitgaan en liefst te Delft waar de inrichting tevens het onderwijs der Technische Hoogeschool zou ten goede komen.

Nu heeft de Vereeniging van Kalkzandsteenfabrikanten zich met een ernstig betoog tot de Regeering gewend, waarbij zij verklaart, dat naar hare opvatting een rijksproefstation noodig is, en dat andere landen dit hebben ingezien en daar dit onderzoek reeds bestaat. Met uitvoerig omkleede redenen wordt in het betoog opgekomen voor de noodzakelijkheid dat een dergelijke stichting van Regeeringswege worde daargesteld.

De Vereeniging doet met de zending van dit request een goede daad, niets is meer in staat om het voor en tegen van een materiaal te beoordeelen dan een dergelijk onderzoek, en waar dit bestaat heeft daarvan de nijverheid en het publiek ontegenzeggelijk groote voordeelen. Men is gewaarborgd omtrent wat men gebruikt en de strijd die het particulieren leven biedt omtrent de waren die aan de markt komen worden daardoor eerlijk en gezonder. Het is te wenschen dat de regeering zich alsnog schikt naar de zoo gewaardeerde bemerkingen die terecht gehoor verdienen.

Examen voor het diploma van Bouwkundig opzichter en voor het diploma van Bouwkundig teekenaar.

Zeer belangrijk is het verslag over 1908 door de examencommissie uitgebracht over het gehouden examen. Omdat dit onderwerp voor velen van groot belang is, nemen wij het verslag uit het »Bouwkundig Weekblad« van 14 October in zijn geheel over. Dit luidt als volgt:

Aan het hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

WelEdelGestrenge Heeren,

De Commissie voor het jaar 1908 door u benoemd voor het afnemen der examens voor het diploma van Bouwkundig Opzichter en voor het diploma Bouwkundig Teekenaar, was samengesteld als volgt:

B. J. Ouëndag, voorzitter, Amsterdam; H. van Dam, Joseph Herman, J. Molenschot, L. J. Rijnink, J. A. v. d. Sluys Veer, P. A. Timmers en L. Zwiers, allen te Amsterdam; G. Versteeg te Arnhem; J. D. Gantvoort te Deventer; J. J. van Noppen te Haarlem; Herman v. d. Kloot

Meyburg, W. F. Overeynder, P. A. Weeldenburg, J. van Wijngaarden, allen te Rotterdam; W. de Jong te Utrecht en H. Bletz te Weesp.

Door den voorzitter werd tevens het secretariaat waargenomen.

Algemeene mededeelingen.

In de eerste bijeenkomst van deze Commissie op 30 Januari 1908 werd de hoofdregeling en de onderlinge verdeeling der werkzaamheden bepaald, terwijl in de vergadering, gehouden 13 Februari 1908, de vraagstukken voor de candidaten werden vastgesteld.

Voor het examen van Bouwkundig Opzichter hadden zich aangemeld 129 candidaten, waarvan zich vóór het examen 9 hebben teruggetrokken, terwijl voor het examen van Bouwkundig Teekenaar 14 personen zich hadden aangemeld, doch slechts 7 aan het examen hebben kunnen deelnemen, onder welke 5, die reeds in het bezit waren van het diploma van Bouwkundig Opzichter.

Wegens het groot aantal candidaten werden voor het examen van Bouwkundig Opzichter drie groepen gevormd en door loting de candidaten ingedeeld in deze groepen.

De eerste groep van 41 candidaten, waaronder 2 die reeds vroeger examen hadden afgelegd, werd geëxamineerd op 24, 25, 26 en 27 Februari 1908.

De tweede groep van 40 candidaten, waaronder 7 die reeds vroeger examen hadden afgelegd, werd geëxamineerd op 2, 3, 4 en 5 Maart 1908.

De derde groep van 39 candidaten, waaronder 6 die reeds vroeger het examen hadden afgelegd, werd geëxamineerd op 9, 10, 11 en 12 Maart 1908.

De candidaten voor het diploma van Bouwkundig Teekenaar werden geëxamineerd op 23, 24, 25, 26 en 27 Maart 1908 en was de duur voor hen, die reeds in het bezit waren van het diploma voor Bouwkundig Opzichter, slechts 4 dagen, terwijl het voor de overigen 5 dagen was.

De examens werden afgenomen in de lokalen van het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Op 31 Maart 1908 werd door de examen-Commissie de laatste bijeenkomst gehouden en bleek dat aan 67 candidaten het diploma voor Bouwkundig Opzichter en aan 3 candidaten het diploma voor Bouwkundig Teekenaar kon worden uitgereikt.

Hoewel over het algemeen gebleken is, dat het grootste deel der candidaten zich met ernst tot het examen had voorbereid, mag niet onvermeld blijven, dat in sommige gevallen de opgedane kennis niet door practische ervaring was gesteund, waardoor slechts een oppervlakkig weten was verkregen.

In verband met de door de leden der commissie ingediende rapporten omtrent het resultaat van het mondeling onderzoek naar de bekwaamheid der candidaten, heeft de commissie de eer het onderstaande daaruit aan te stippen.

Steenconstructie.

Het vlotweg schetsen op het zwarte bord van metselverbindingen vooral bij kruisingen van muren, liet bij vele candidaten te wenschen over; slechts enkele bleken daarvan voldoende studie te hebben gemaakt.

Van afdekkingen en vlechtingen in baksteen hadden slechts enkelen een juist begrip.

Van boogconstructies hadden de meesten voldoende studie gemaakt, hoewel het veel voorkwam dat men geen onderscheid wist tusschen een elliptische- en een korfboog. Van steensnijdingen (natuursteen) hadden enkelen weinig begrip en kan hetzelfde ook gezegd worden van putten en riolen.

Over het algemeen werden de practische vragen voldoende beantwoord, doch wordt vooral oefening in het maken van schetsen uit het geheugen wenschelijk geacht.

Houtconstructie.

In aanmerking nemende, dat bij het bouwkundig onderwijs het vak houtconstructie het uitvoerigst wordt onderwezen en tevens dat bijna alle candidaten van hun „vak" timmerman waren, had grondiger beantwoording van de gestelde vragen mogen worden verwacht.

Bij de behandeling van de allereenvoudigste zaken, bv. over deuren, hang- en sluitwerk werden slechts zelden practische antwoorden gegeven.

Vragen uitsluitend gebaseerd op de praktijk, bv. wijze van uitvoeren en schoorwerk, stellen

van kozijnen, uitslaan van deelen van bekappingen en vooral van trappen, werden meest allen onvoldoende beantwoord.

Over het algemeen waren de candidaten niet genoeg doorgedrongen in het vak houtconstructie, noch theoretisch noch practisch.

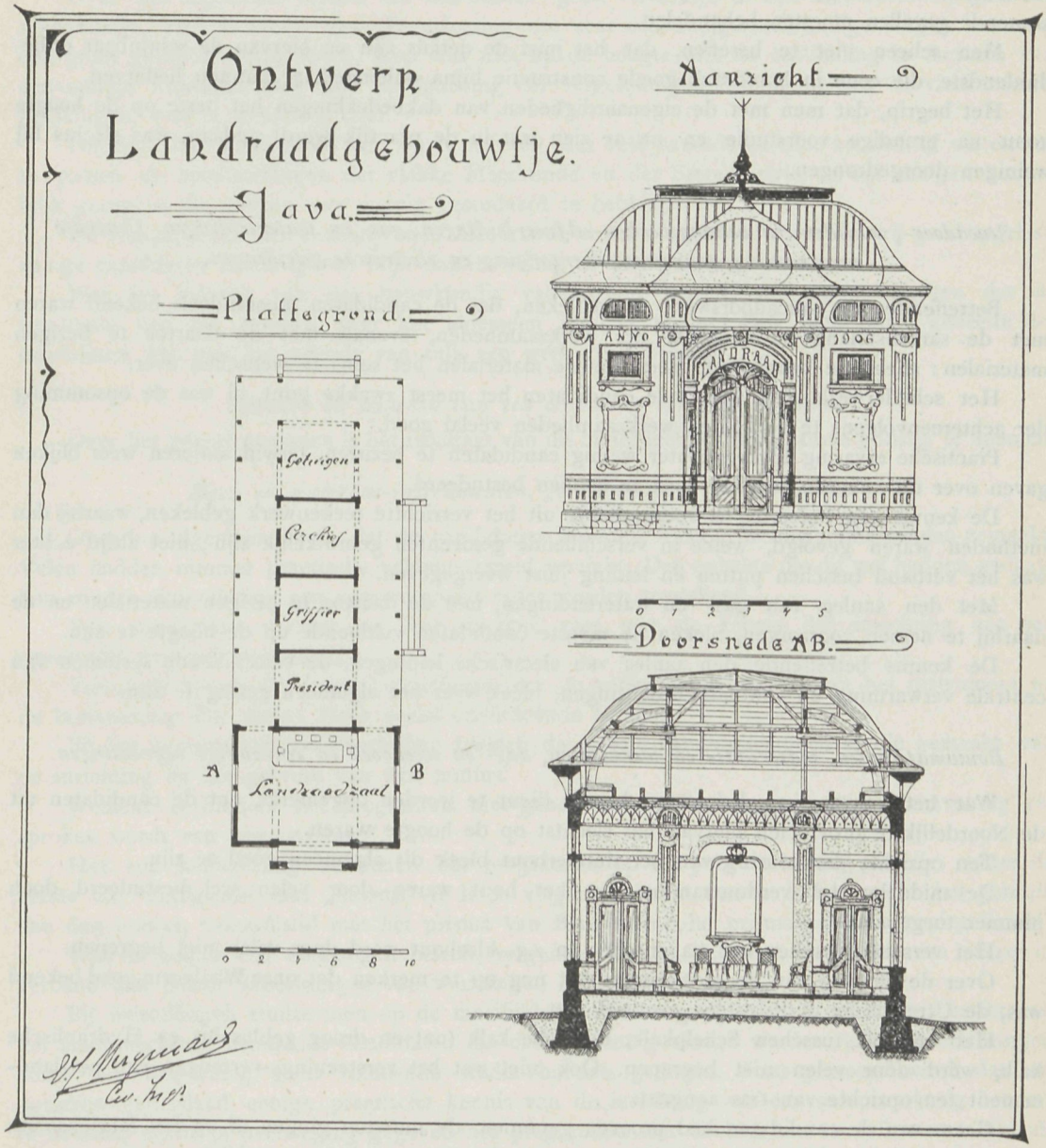

IJzerconstructie.

Bij de meeste candidaten bleek slechts eenige oppervlakkige kennis, verkregen door het naslaan van boekwerken, aanwezig te zijn.

Omtrent het geven van schetsen voor ankers, beugels en dergelijk eenvoudig werk, was weinig studie gemaakt en scheen het dat men dit gewoonlijk aan den smid overlaat.

Overigens verlaat men zich veel op wat anderen doen, zoodat zelfstandig denken en oordeelen maar bij enkelen werd gevonden.

Dakbedekkingen.

Vele candidaten gaven blijk dit onderdeel niet te hebben bestudeerd met zooveel aandacht als verwacht mag worden en ook noodig is om als opzichter directie te voeren en de verant-

woordelijkheid voor de soliditeit van dakbedekkingen te aanvaarden. Als bron van kennis op het gebied der zinkbedekkingen hadden de meesten gebruik gemaakt van het boekje uitgegeven door de Maatschappij „La Vieille Montagne" en bleken zeer vertrouwd te zijn met de daarin aangegeven doch hier nooit toegepaste constructies van dubbele inhakingen bij vlakke daken en caoutchouc uitzettingen in goten, doch faalden wanneer zij de eenvoudige en dagelijksch voorkomende gevallen moesten behandelen.

Men scheen niet te beseffen, dat het juist de details zijn en hiervan de schijnbaar onbeduidendste, die eene in hoofdzaak goede constructie bijna onherstelbaar kunnen bederven.

Het begrip, dat men met de eigenaardigheden van dakbedekkingen het beste op de hoogte komt na grondige voorstudie en na te zien wat in de practijk wordt gedaan, was slechts bij weinigen doorgedrongen.

Stucadoor-, schilder- en behangwerken. Afvoerleidingen, gas- en waterleidingen. Centrale verwarming, warmwaterverzorging en electrische geleidingen.

Betreffende het stucadoorswerk is gebleken, dat de candidaten meerendeels bekend waren met de samenstelling en volgorde der werkzaamheden, evenals met de daartoe te bezigen materialen: alleen de kennis van meer nieuwe materialen liet soms te wenschen over.

Het schilderwerk was voor vele candidaten het meest zwakke punt, al was de opsomming der achtereenvolgens te verrichten werkzaamheden veelal goed.

Practische ervaring bleken echter weinig candidaten te bezitten, terwijl anderen weer blijken gaven over dit vak een bepaald boek te hebben bestudeerd.

De kennis van rioleering is voornamelijk uit het verrichtte teekenwerk gebleken, waarbij dan methoden waren gevolgd, welke in verschillende gemeenten gebruikelijk zijn; niet altijd echter was het verband tusschen putten en leiding juist weergegeven.

Met den aanleg van gas- en waterleidingen, met de daartoe te bezigen materialen en de daarbij te nemen voorzorgen, bleken de meeste candidaten voldoende op de hoogte te zijn.

De kennis betreffende den aanleg van electrische leidingen, de verschillende systemen van centrale verwarming en ventilatie-inrichtingen, bleek over het algemeen gering te zijn.

Bouwmaterialen, materiaal- en werkstaten, dag- en weekboek en eenvoudige begrootingen.

Wat het keuren van heimasten betreft dient te worden opgemerkt, dat de candidaten uit de Noordelijkste provinciën hiervan het slechtst op de hoogte waren.

Ten opzichte der keuring van het timmerhout bleek dit algemeen goed te zijn.

De middelen tot verduurzaming van het hout waren door velen wel bestudeerd, doch nimmer toegepast.

Het verschil tusschen het wagenschot en z.g. kloshout werd door velen niet begrepen.

Over de keuring van de metselsteen valt nog op te merken dat onze Waalvorm goed bekend was, de Utrechtsche of Rijnsteen evenwel niet.

Het verschil tusschen Schelpkalk, Luiksche kalk (nat en droog gebluscht) en Hydraulische kalk, werd door velen niet begrepen. Ook niet wat het versteenings-vermogen van portlandcement ten opzichte van tras aangaat.

Geen van de candidaten had proeven genomen, de meesten gingen af op het fabrieksmerk of bij uitzondering door een rapport van een proefstation voor bouwmaterialen.

Over het algemeen had men aan technologie weinig gedaan, dit bleek bij keuring van zink, lood en ijzer.

Omtrent het glas was men vrij goed op de hoogte.

De kennis van het bereiden van mortels en beton was zwak, evenzoo voor het stucadoorwerk.

Wat het behangwerk betreft, dit was over het algemeen goed.

Over fabricatie van verschillende brandstoffen wist men weinig te vertellen.

Van gehouwen steen kende men hoofdzakelijk hardsteen, graniet en zandsteen, de gebreken konden door weinigen worden aangetoond.

Wat materialenstaten etc. aangaat, daarin waren de candidaten over het algemeen zwak.

De meesten hielden geen dagboek.

Opstel of rapport.

De resultaten van dit gedeelte waren vrij bevredigend, al kon niet ontkend worden dat meer aandacht moet worden gewijd aan het stellen.

Rekenen, stelkunde, meetkunde, beschrijvende meetkunde en bouwkundige berekeningen.

Over het algemeen bleken de candidaten goed vertrouwd te zijn met de hoofdregels der rekenkunde. Het resultaat van de oplossing van zeer eenvoudige stelkundige vragen was voor een groot gedeelte onvoldoende. Men was niet op de hoogte met de ontbinding in factoren van eenvoudige formules. Ook liet de oplossing der vergelijkingen, vooral die van de vierkantsvergelijkingen, veel te wenschen over.

Omtrent de meetkunde valt op te merken, dat vele candidaten niet kenden of wisten toe te passen de hoofdstellingen der vlakke Meetkunde en der Stereometrie, terwijl eenigen hunner blijk gaven in die vakken zeer weinig gestudeerd te hebben.

De vraagstukken der Beschrijvende Meetkunde werden over het algemeen vrij goed opgelost, eenige candidaten echter gaven blijk daarin weinig of niet geoefend te zijn.

Wat het gebruik van een bouwkundig vademecum betreft, valt op te merken dat de resultaten van het examen over het algemeen gunstig waren. Een zeer groot gedeelte der candidaten was met het gebruik van zulk een werk goed bekend.

Opmeten en teekenen van een eenvoudig bouwkundig detail.

Over het geheel genomen is het resultaat van dit onderdeel van het examen gunstig te noemen.

Meet- en waterpas-instrumenten, gereedschappen en werktuigen.

Over het algemeen bleek, dat de candidaten van deze vakken weinig studie hadden gemaakt. Velen hadden nimmer practische veldmeetarbeid verricht. Den enkelen die dit wel hadden gedaan, kon zonder uitzondering een zeer voldoend cijfer worden toegekend.

Vele candidaten stonden op zeer slechten voet met de kennis der inrichting van een eenvoudig waterpas-instrument.

Vooral de kennis der juiste benamingen van de verschillende deelen van het instrument en de bestemming dier deelen bleek veelal onvoldoende te zijn.

Bij het equerre met randverdeeling hadden de meeste candidaten geen studie gemaakt van de inrichting en het gebruik van den nonius.

Wellicht is hieraan het programma niet geheel onschuldig, aangezien hierin eenvoudig gesproken wordt van een „equerre".

Het zou aanbeveling verdienen het programma op dit punt te herzien en bijv. achter de eerste zin eindigende met „bakens" te laten volgen: „kennis van de inrichting en het gebruik van den nonius, bekendheid met het prisma van Bauernfeind, het prismakruis en het spiegelkruis".

Wat de kennis van werktuigen betreft, vergenoegde men zich met het stellen van vragen in verband met enkele afbeeldingen van werktuigen en gereedschappen.

Bij heistellingen stuitte men op de moeilijkheid, dat het programma geen kennis eischt van het stoomwerktuig, zoodat de candidaten die daaromtrent gevraagd werden, van de inrichtingen eener stoomheistelling geen voldoende studie hadden gemaakt. Waar gemeend wordt dat een opzichter inderdaad eenige practische kennis van de inrichting van een stoomwerktuig behoort te hebben, wordt in overweging gegeven het programma van eischen aan te vullen met bijv. als eerste zin aan punt 11 toe te voegen:

„Kennis van de inrichting en samenstelling van een eenvoudige stoommachine en van ketels".

Overigens was de kennis van werktuigen, voor zoover die op het examen kon blijken, voldoende.

Kennis bouwwetgeving etc.

Over het algemeen bleken de candidaten niet practisch op de hoogte te zijn in dit vak. De reden zal mogelijk hierin liggen, dat bij voorkomende gevallen de patroon en niet zijn plaatsvervanger de moeilijkheden oplost.

Het meerendeel der candidaten gaf blijk de in het programma opgegeven wetten bestudeerd te hebben en vele konden geheele artikels woordelijk opdreunen, doch wanneer zij met eene

schets zelf de meest voorkomende gevallen moesten toelichten, lieten hun, hun van buiten geleerde lessen nog wel eens in den steek.

De artikelen uit het Burgerlijk Wetboek handelende over „de rechten en verplichtingen tusschen eigenaars van naburige erven of over „erfdienstbaarheden" waren voor velen de struikelblokken.

Bekwaamheid in een der voornaamste bouwambachten.

Bij het onderzoek tot toelating tot het examen werd streng de hand gehouden aan de bepaling van het programma, dat de candidaat voor het diploma van B. Opz. gedurende minstens twee jaren met vrucht op bouwwerken moet zijn werkzaam geweest en de candidaat voor het diploma van Bouwk. Teekenaar minstens één jaar op een bouwwerk en twee jaren op een of meer teekenbureaux moest zijn werkzaam geweest.

De door de candidaten overgelegde getuigschriften van patroons werden als bewijs daarvoor aangenomen, doch aan een ernstig onderzoek onderworpen. Het bezit van een diploma van een ambachtsschool werd slechts beschouwd als een bewijs van beoefening van een bouwambacht, doch niet gelijk gesteld met de praktische ervaring die alleen op bouwwerken kan worden verkregen.

Algemeene bemerkingen.

Hoewel de boven omschreven bemerkingen omtrent de examenvakken meer betrekking hebben op het mondeling onderzoek naar de bekwaamheden der candidaten voor het diploma voor Bouwkundig Opzichter, kan hetzelfde worden gezegd van de kennis van de Candidaten voor het diploma voor Bouwk. Teekenaar. Al werden met deze candidaten, in overeenstemming met het programma van eischen, minder practische gevallen van het bouwvak behandeld.

In het algemeen kan de Commissie niet ontveinzen, dat de candidaten voor het diploma voor Bouwk. Teekenaar verre van voorbereid waren voor het examen, wat te meer uitkwam bij de beoordeeling van het teekenwerk.

Was over het geheel genomen het teekenwerk van de candidaten voor het diploma van B. Opzichter niet onbevredigend te noemen, dan dient er hier met nadruk op gewezen te worden, dat van het teekenwerk van de candidaten voor het Diploma voor Bouwk. Teekenaar niet hetzelfde kan worden gezegd en een veelal slordige z.g. artistieke opzet het gemis aan juist inzicht in de constructie verborg.

Wenschelijk komt het de Commissie voor om in de programma's er de aandacht op te vestigen, dat de candidaten bij het mondeling onderzoek naar hunne bekwaamheden de verschillende constructies op het zwarte bord met krijt moeten toelichten en daartoe zich eenige bedrevenheid dienen eigen maken in deze wijze van teekenen. De commissie veroorlooft zich ten slotte U dringend in overweging te geven om in de programma's voor latere examens, de door de Commissie aangeduide Wijzigingen aan te brengen en de toegestane vrijstelling voor de practische vakken te laten vervallen en die enkel voor sommige wiskundige vakken te behouden.

Afgescheiden van de vele moeilijkheden, die door de vrijstellingen in het verloop van de examens ontstaan, komt het de Commissie onbillijk voor dat vrijstelling wordt verleend voor vakken waarvan de eischen in de beide programma's niet gelijk zijn.

De aan de candidaten opgegeven vraagstukken en teekeningen voor elke groep worden afzonderlijk gedrukt en tegen ƒ 0,15 verkrijgbaar gesteld bij den Algem. Secretaris van de Maatschappij Marnixstraat 402, Amsterdam.

Aan het einde van haar taak gekomen heeft de commissie de eer haar mandaat neder te leggen en U dank te zeggen voor het geschonken vertrouwen.

Namens de Commissie:

Amsterdam, September 1908. B. J. Ouëndag, *Voorzitter.*

PLAN VOOR EEN TE BOUWEN POSTKANTOOR

Voorgevel

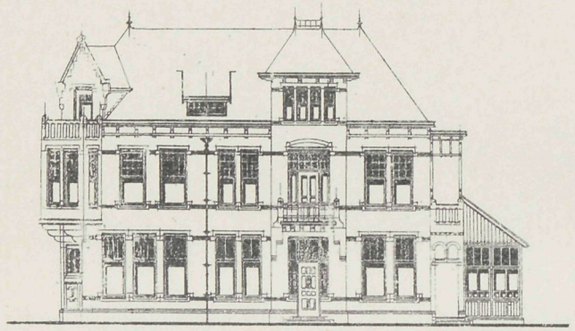

Zijgevel

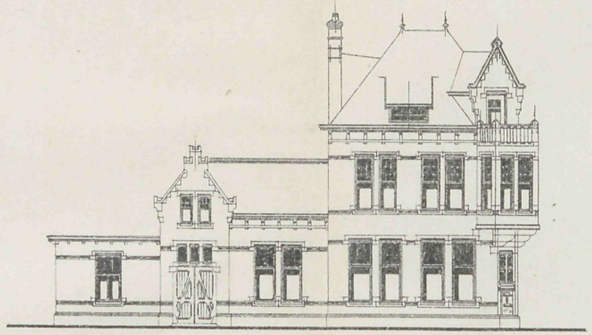

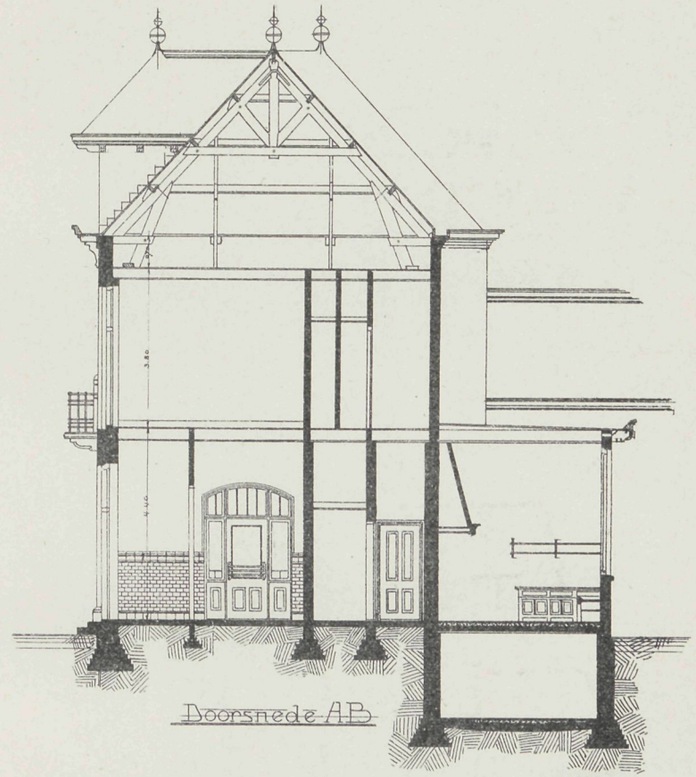

Platte grond

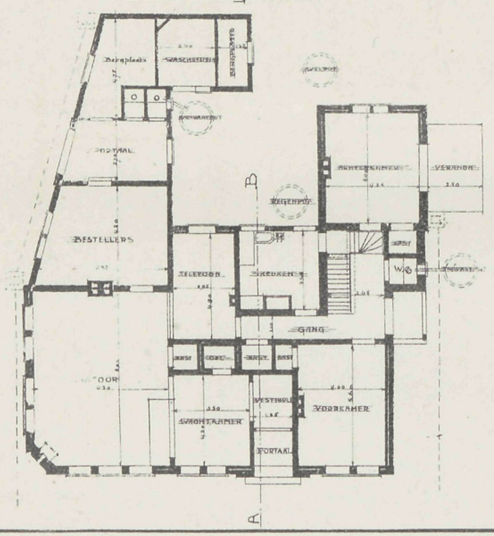

Verdieping

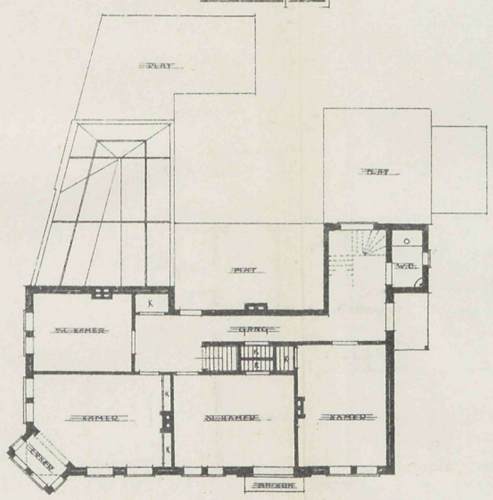

DEURNE MEI 1907
DE GEMTE ARCHITECT
J. th. Rooijakkers

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

29 October 1908. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 22.

Bij de Platen.

Magazijn en woning aan de Hoefkade te 's Gravenhage,

door **M. KUYPER Gz. Bouwmeester.**

Gevel, platte gronden en doorsnede geven in zijn geheel, plaat en tekstfiguren dezer aflevering. Het is gebouwd te 's Gravenhage. Eigenaardig heeft de bouwmeester winkel, magazijn en woning in den voorgevel doen uitkomen en daarmede een gevel geleverd die de aandacht trekt, terwijl de versieringen sober toegepast, toch juist hunne plaats innemen.

Opleiding in het Bouwvak.

Is in den laatsten tijd veel studie van de jeugdige bouwkundigen gevorderd, om zich den voorrang te doen verwerven, daarbij zijn echter ook de gelegenheden om zich te bekwamen zooveel doelmatiger en praktischer geworden waardoor de studie zooveel gemakkelijker is dan in vroegere jaren, toen men een gedeelte van zijn leven moest offeren aan de met ragfijne lijntjes te teekenen kolommen met arceeringen waarbij het geduld soms op den loop ging. Had men na een jaar of anderhalf die periode medegemaakt, dan ging de weg vooruit nog even langzaam, en dikwerf werd de leerschool verlaten zonder dat men begrip van kubiek en prijs had, dat moest alles maar van zelf komen door studie en ervaring, welke laatste nu niet altijd van de prettigste was. Thans echter is het onderwijs veelvuldig. Als een der jongste inrichtingen die echter veel voor de toekomst belooft omdat bekwame krachten het bestuur vormen. kan thans gewezen worden op de inrichting van de heeren Maurits Plate, Architect, en C. Citroen, Leeraar M², Eerste Constantijn Huygensstraat 101, te Amsterdam.

Het doel is *a*. Opleiding in bouwkunde. *b*. Voor de examens van opzichter-teekenaar, toelatingsexamen tot alle (3) klassen der afdeeling B. Bouw- en werktuigkundig teekenen der Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam. Toelatingsexamens tot alle (4) klassen der Rijksschool van kunstnijverheid (voor decoratieve beeldhouwkunst, schilderkunst en bouwkunst). Examens Middelbaar Onderwijs. Lijnteekenen en Perspectief (M^2).

De onder *a* genoemde opleiding zal onder de directe leiding van den heer Maurits Plate, architect en op diens bouwkundig bureau gehouden worden. Zij zal omvatten al de vakken die voor een aanstaand bouwkundige noodig zijn om hem tot de praktijk voor te bereiden als: lijnteekenen, bouwkundig teekenen (hout-, steen- en ijzerconstructie), projectieleer, beschrijvende meet- en doorzichtkunde, het maken van opmetingen en kennis van de bouwmaterialen, maken van bestekken en begrootingen, algemeen overzicht der bouwstijlen, enz.

De onder *b* genoemde opleiding tot examens zal gegeven worden zoowel in privaat- als in cursuslessen en zal omvatten de vakken die voor de genoemde examens vereischt worden.

Het behoeft geen verder betoog, waar zoovele erkende specialiteiten als de heeren B. J. Ouëndag, S. Gratama, K. P. C. de Bazel, W. B. C. Molkenboer, I. W. H. Berden, B. W. Wierink, de inrichting aanbevelen, dat daarvan met reden iets goeds kan verwacht worden en dat dit de beste aanbeveling is.

Oude architectuur.

Wij leven in een zonderlingen tijd wat betreft de bescherming van wat aan de kunst uit vroegere jaren herinnert. De Kapel in de Kalverstraat verdween, het oude huis op het Damrak bij de Dam evenzoo, de stukken gingen naar Museum en Academie om tot leering te strekken, maar de slotsom was: het verdween. Zullen de moderne, daarvoor in de plaats gekomen denkbeelden ook eens verhuizen naar Museum en Academie wanneer de moker ook daarvoor word opgenomen. Het staat te betwijfelen, want welk brokstuk zal men daarvoor dan moeten bestemmen. Zonderling daartegenover steekt het feit af dat het perceel O. Z. Voorburgwal 246 hoek Grimburgwal te Amsterdam, zulk een typisch hoekje vormend, is aangekocht om te behouden en in den ouden toestand terug te brengen, daarbij aan het verledene herinnerend dat in veel zulke eigenaardige waarde had. Dat hoekje wordt herboren en is dit een verschijnsel dat de waardeering van velen verwerft. Er is zoo weinig meer over van vroeger en er is zoo roekeloos met het opruimen omgesprongen dat dit feit een waarlijk gunstige tegenstelling daarmede maakt. De architect Jan de Meijer zal de restauratie ondernemen en naar men zegt, door gelukkige vondsten in oude platen voorgelicht, het perceel weder tot zijn plichten terugbrengen. Dat is tenminste nog iets behouden; om aan het nageslacht te doen zien dat niet in de provinciesteden alleen, maar ook in de hoofdstad eenmaal een tijd is geweest dat men karakteristiek bij den bouw wist op te treden.

Bij de tekstfiguren.

Het ontwerp voor vier villa's is van den heer A. Graafland. Beganen grond en 1ste verdieping zijn naast elkander geplaatst, een geriefelijk geheel vormend.

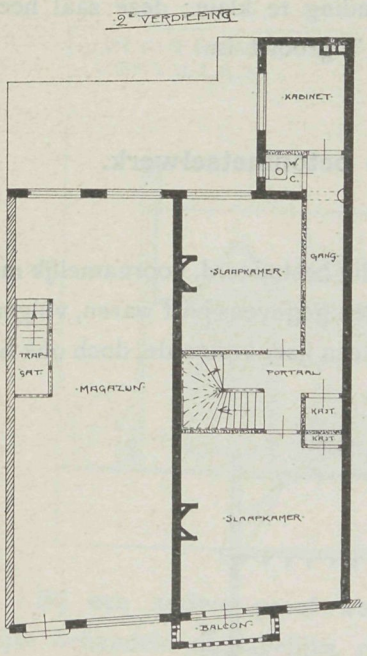

Ter beganen grond 2 kamers en suite, keuken en serre, voor 2 naast elkander liggende villa's verschillend van indeeling, hetwelk evenzoo de bovenverdieping betreft. Die bovenverdieping heeft drie vertrekken. Flinke ruimte voor gangen, trappen en W. C. is aanwezig. De gevel is karakteristiek en biedt groote afwisseling. Dergelijke villabouw zal bij aaneengekoppelde woningen niet nalaten afwisseling te brengen, zij voldoen waar het uiterlijk zoo door uitbouw als teruggaande portieken de aandacht trekt.

Rijksproefstation.

De Vereeniging »Architectura et Amicitia« nam een besluit, waarbij zij bepaalde dat de oprichting van een Rijksproefstation niet urgent is. De vereeniging keurt de bestaande toestanden alzoo voldoende voor de keuring der materialen. Eigenaardig was het, dat het debat hierover zoowaar een politiek karakter verkreeg. Het proefstation, dat anders over de waarde van rood en bleekrood moet oordeelen, werd thans een onderwerp van sociale of sociaal democratische opvatting en zoo kreeg de discussie een verloop dat men daar zeker niet verwacht had.

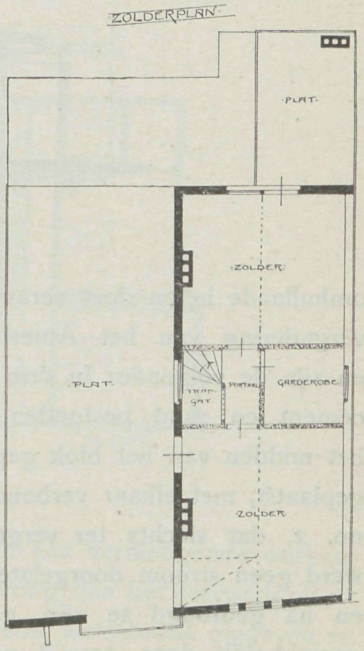

Accoustiek.

De accoustiek in groote zalen, waarvan men nog niet geslaagd is een bevredigende oplossing te vinden zoodat daar met den bouw op gerekend kan worden, wordt door Dr. Wolf in de »Frankfurter Zeiting besproken, waarbij hij op grond van vele voorbeelden tot de slotsom komt, dat tot verkrijging van een goede accoustiek in zalen van rechthoekigen vorm zich de lengte, breedte en hoogte moeten verhoudeu als

3 : 2 : 1.

Als voorbeeld van zeer goeden accoustiek noemt Dr. Wolf o.a. de feesthal van 't laatste Frankfurter Gymnastiekfeest, in welke, ondanks de enorme afmetingen (100 : 60 : 30), zoowel het gesproken woord als de zachtste tonen der muziekinstrumenten buitengewoon ver te hooren waren. Eene eveneens zeer goede accoustiek heeft de groote zaal van de »Frankfurter Saalbau«, waarvan de lengte 42,7 M. de hoogte 14,3 M. is, dus zich als 3 : 1 verhouden, alleen is de breedte (16,3 M.) in verhouding te klein; deze zaal heeft dan ook twee punten waar de intensiteit der accoustiek 't grootst is.

De werking van electrische stroomen op betonmetselwerk.

Dit onderwerp is door den Amerikaan Knudson grondig bestudeerd, voornamelijk met het doel om vast te stellen of de intusschen bekend geworden gegevens juist waren, volgens welke de door de aarde geleide electrische stroom niet alleen ijzer verteerde, doch ook het

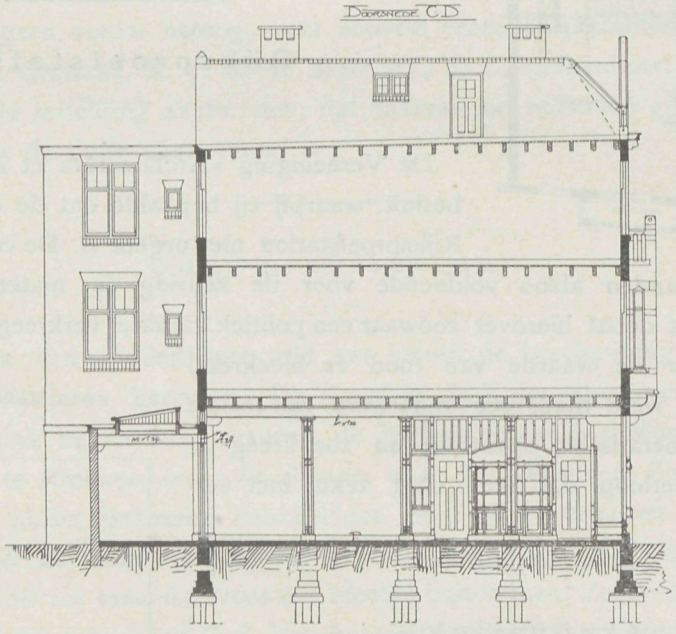

omhullende beton doet veranderen. De uitkomsten van zijn onderzoekingen zijn in eene vergadering van het Amerikaansche instituut van electro-ingenieurs bekend gemaakt en zijn de volgende: In drie even groote betonblokken, die uit gelijke deelen Portlandcement en zand bestonden, werd in ieder een 5 c.M. dikke smeedijzeren buis tot in het midden van het blok geplaatst. Blok no. 1 werd in zoet, blok no. 3 in zout water geplaatst, met elkaar verbonden en een stroom van 0,1 ampère er door gevoerd. Blok no. 2, dat slechts ter vergelijking diende, werd ook in zout water geplaatst, maar er werd geen stroom doorgelaten. Na 30 dagen werden de blokken uit 't water genomen en na gedroogd te zijn, gebroken. Blok no. 1 en 3 vertoonden scheuren en braken gemakkelijk door, terwijl no. 2, dat niet aan de werking der electrische stroom was blootgesteld geweest, zeer moeilijk te breken was. Verder vertoonden blok 1 en 3 van

binnen op de ijzeren buizen tot aan den buitenkant van 't blok toe, sterke roestvorming en de betonmassa was zoo week geworden dat men haar met een mes kon snijden; ook de beide buizen waren sterk door roest aangetast. Het gewichtsverlies van de buis bij blok 1 bedroeg 44 gram, bij blok 3, 31 gram. De buis in blok 2 vertoonde echter geen roest en was nog zoo blank als vóór de proef.

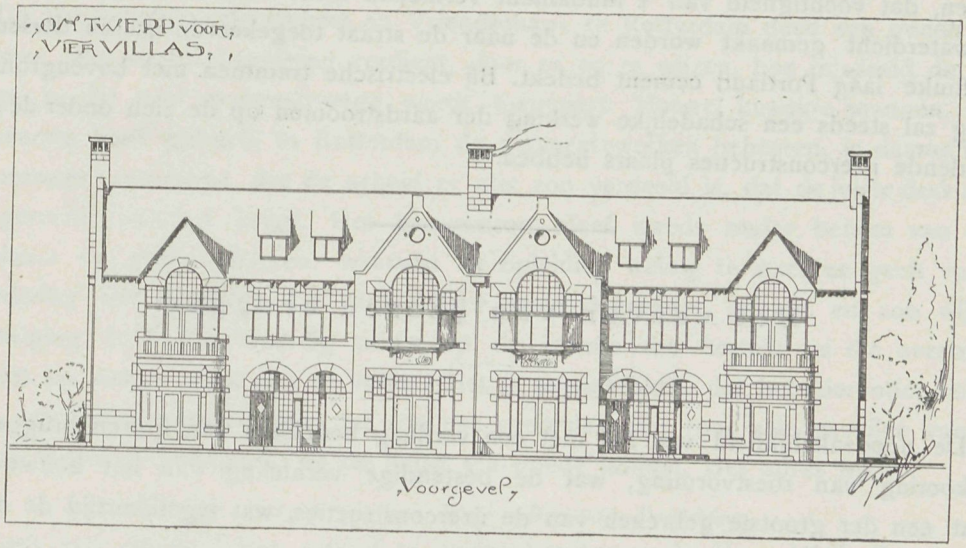

Bij een andere proef werden twee blokken van cement op de bovengenoemde wijze behandeld en dagelijks, gedurende een maand, onderzocht. De electrische stroom werd hier ook door een batterij van accumulatoren op 0,1 amp. gehouden. De resultaten waren ongeveer gelijk aan de zooeven genoemde, ook wat betreft het gewichtsverlies.

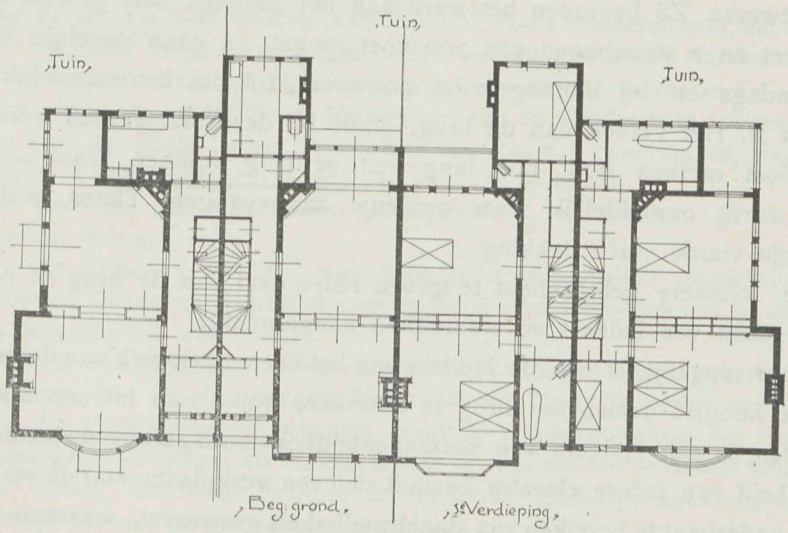

Er is dus maar een deel van een ampère noodig om een vernietigende werking uit te oefenen. In al zulke gevallen zal dus mettertijd vertering van het ijzerwerk plaats hebben, onverschillig of dit door graniet, beton, of gewoon metselwerk omgeven is. Al zullen ook groote brugpeilers minder door de werking van de aardstroomen scheuren krijgen, zoo zijn toch het binnenin liggende staal en ijzerwerk en de brug-

ankers des te meer aan de vernieling blootgesteld. Bij kleinere bruggen kunnen echter licht scheuren in de betonpeilers komen.

Het in de betonmassa ingesloten ijzer wordt bij de inwerking van zout water door de aardstroomen eerder aangetast als in zoet water; daarom kan men beton niet als isolator beschouwen. Tot bescherming der ijzeren deelen heeft men er steeds op te rekenen, dat vochtigheid van 't fundament vermeden moet worden. Stuwmuren moeten dus waterdicht gemaakt worden en de naar de straat toegekeerde ijzeren deelen met een flinke laag Portland cement bedekt. Bij electrische trammen met bovengrondsche leiding zal steeds een schadelijke werking der aardstroomen op de zich onder de grond bevindende ijzerconstructies plaats hebben.

Het verven van ijzeren bruggen.

De noodzakelijkheid van het met een verflaag bedekken van ijzeren bruggen, ter voorkoming van roestvorming, wat de bestendige vernieling van het bouwwerk is, vormt een der grootste gebreken van de ijzerconstructies, wat tegelijkertijd de ontwikkeling van de betonconstructies meebrengt.

Hoe bewerkelijk en kostbaar dit onderhoud van ijzeren bruggen worden kan, is te zien aan de Forth Bridge in Schotland, de beroemdste en grootste ijzeren brug ter wereld. Sinds deze brug gebouwd is, dat is nu 18 jaar geleden, is het schilderwerk daaraan onafgebroken voortgezet. Een vaste ploeg van ongeveer 35 man is voor deze arbeid aangewezen. Zij beginnen het werk aan het zuidelijk deel ('t welk 2 hoofdbogen van 1710 voet en 2 steunbogen van 700 voet omvat) en gaan dagelijks daaraan voort, behalve Zondags en bij buitengewoon stormweer, tot dat het noordelijk deel van de brug bereikt is. Het verven van de brug, duurt bij deze manier van werken drie jaar. Deze tijd doet meteen zien, hoe lang een verflaag voldoet. Want zoodra het eind bereikt is, wordt onmiddellijk weer opnieuw aangevangen. Thans heeft het enorme bouwwerk zijn vierde verfbedekking.

Om de schilders gelegenheid te geven ieder deel van de brug te bereiken, heeft men een systeem van ladders en stoomliften aangebracht.

Waar het mogelijk is zijn de ladders aan het ijzeren hekwerk van de brug bevestigd; doch om de hoogste deelen der brug te bereiken, welke zich tot een hoogte van 360 voet verheffen, is een systeem van permanente door stoom gedreven elevatoren ingericht. In de nabijheid van iedere elevator bevindt zich een werkplaats waar de verf bereid wordt.

Om de onderkant te bereiken zijn staaldraadkabels gespannen, waaraan de platformen der schilders hangen, zoodat ze langs de kabels getrokken kunnen worden.

Een bewijs dat het werk steeds grondig geschied is, ligt hierin, dat tot nu toe geen enkel deel der brug een of ander teeken van verval vertoonde of reparatie behoefde.

Te New-York, waar men een tijd lang het verven der ijzeren bruggen verwaarloosde, dreigde de Brooklynbrug te vervallen. Eerst voor eenige jaren ging men meer hierop

letten, nadat deskundigen in de pers op 't groote gevaar gewezen hadden, wat 't gevolg van het verzuim zijn kon.

De gemeentelijke architectuur te Rotterdam.

De Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap« te Rotterdam deed een goede daad, die voor vele steden navolging verdient, door er op te wijzen, hoe misdeeld de architectuur is die van gemeentewege wordt toegepast. Hoewel kundige mannen, zooals de ervaring heeft geleerd, in Rotterdam de gemeentewerken beheeren, is daaraan toch een bezwaar verbonden, dat de arbeid er niet zoo verdeeld is, dat de juiste deskundige zijn gerechte aandeel krijgt. Het bouwwezen bleef steeds onder beheer van civiel-ingenieurs en genie-officieren, waarvan de opleiding weinig te wachten geeft voor de bevordering der kunstzin. De architectuur gaat daaronder gebukt en zoo wijst de Vereeniging door een waardig adres op de leemte die bestaat en die overweging verdient op andere wijze aan te vullen. Het is te wenschen, dat het hieronder volgend adres weerklank moge vinden, dat zou een spoorslag zijn voor vele gevallen van dien aard in ons land bestaande, en de kunst ten goede komen. Het adres luidt:

Aan Heeren Burgemeester en Wethouders van Rotterdam.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam,

Dat het naar aanleiding van het a.s. vertrek van den Adjunct-directeur der gemeentewerken, den heer H. A. van IJsselsteijn, Uw College in overweging geeft om in afwijking der gewoonte, om voor die betrekkingen Civiel-Ingenieurs of Genie-Officieren te benoemen, daarvoor aan te wijzen een Architect of een Bouwkundig Ingenieur, subsidiair *naast* de Adjunct-directeuren een zoodanig ambtenaar te benoemen.

Aanleiding hiertoe vindt het Bestuur van B. en V. in de omstandigheid, dat de wijze waarop tot nu toe hier ter stede de gemeentewerken, welke *niet* tot het gebied van den Civiel-Ingenieur of den Genie-Officier behooren, tot stand komeu, niet de juiste te achten is.

De door de gemeente uit te voeren bouwwerken zijn in hoofdzaak te splitsen in:

a. werken voor den Civiel-Ingenieur, zooals aanleg van alle havenwerken, wegen, rioleering, sommige bruggen, fabrieksgebouwen enz.;

b. werken voor den architect, zooals schoolgebouwen, ziekenhuizen en andere openbare gebouwen, sommige bruggen enz.;

c. werken van gemengd karakter, waarbij de gemeenschappelijke arbeid van Ingenieur en Architect gevorderd wordt en waarbij al naar mate de arbeid van den een of den ander overheerschend is, de ander den een bijstaat.

Al die werken, onverschillig tot welke categorie zij behooren, werden tot nu toe opgedragen aan den Civiel-Ingenieur of den gewezen Genie-Officier. Voor die werken echter, die niet tot het gebied van den Civiel-Ingenieur behooren, wordt den Ingenieur thans een Architect (bouwkundige) toegevoegd, doch geheel als ondergeschikte en dus ook wat de architectonische opvatting van het werk betreft, afhankelijk van de inzichten van den Civiel-Ingenieur, wiens opleiding echter geen competentie te dezen opzichte waarborgt.

In deze positie kan de Architect (bouwkundige), gebonden als hij is aan de inzichten van zijn superieur, ook wat betreft de de architectonische vormenspraak, zich niet geheel *geven*, zijn werk blijft noodzakelijk beneden zijn werkelijke krachten en zal de eenheid missen die als eerste eisch voor elke architectonische schepping gelden moet.

Doch al zou de Architect (bouwkundige) volledige onafhankelijkheid in zake architectonische vormbehandeling verkrijgen, wat echter een vrijwel ondenkbaar geval te achten is, dan *is* toch

deze verhouding tusschen Ingenieur en Architect af te keuren, daar dan eerst recht het ongemotiveerde in het oog springt van de inferieure plaats, die de laatstgenoemde — niettegenstaande zijn zelfstandig werken — inneemt.

Er ligt voor den Architect in 't algemeen iets zeer grievends in het stelselmatig bestendigen en door het Dagelijksch Bestuur der gemeente sanctioneeren van een toestand, waarbij hij verwijderd wordt gehouden van een plaats, waarop hij geen mindere aanspraak dan de Civiel-Ingenieur kan doen gelden of waarbij zijn werkzaamheid als 't ware slechts als onvermijdelijk kwaad wordt geduld.

Waar er nu geen enkele reden is om aan te nemen, dat de Architect alléén als de mindere van den Ingenieur kan optreden, meenen ondergeteekenden dat het ook in het belang van de gemeente zal zijn dat voor één der Adjunct-Directeuren-plaatsen, subsidiair naast dezen in gelijken rang, benoemd wordt een Architect of Bouwkundig Ingenieur, aan wien geheel zelfstandig het ontwerpen en uitvoeren der verschillende daarvoor in aanmerking komende bouwwerken zou worden opgedragen.

Het Bestuur der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap",

P. A. WEELDENBURG, *Voorzitter.*
C. N. VAN GOOR, 1e *Secretaris.*

Het technisch schilderen.

Het is de titel eener nieuwe uitgave verschenen bij de firma de Wed. J. Ahrend & Zoon te Amsterdam. Compleet is de uitgave in 8 afleveringen à *f* 0.55. De saamstelling is van den heer C. P. van Hoek, welbekend door zijn kennis over hetgeen het schildersvak betreft.

In langen tijd was op dit gebied niets verschenen en zulk een hand- en leerboek zal velen van nut kunnen zijn. Vakmannen als schilders, technici als zoovelen bouwkundigen die geroepen zijn over het schilderwerk te oordeelen.

De eerste aflevering in duidelijken druk, bevat 48 pagina's en loopt over een inleidend woord: »Het technisch schilderen en verder de Lijnolie«.

De uitvoerigheid en de talrijke resultaten van onderzoek geven aan alles groote waarde, en doen in de uitgave een werk zien, dat aan velen van dienst kan zijn. Juist het schilderwerk vormt op menig bouwwerk een onderdeel dat niet altijd het best behartigd wordt. Eensdeels door dat er te weinig tijd aan wordt besteed, anderdeels omdat het toezicht niet voldoende met kennis is toegerust om de gemaakte fouten aan te wijzen, waardoor veel werk hier terecht in den grond bedorven wordt. Voorlichtingen als deze uitgave kunnen dat bezwaar grootendeels wegnemen, het leert ons het werk beter kennen en zien wat noodig is om tot goed werk te komen, hoe de grondstoffen moeten gekozen worden en hoe de bearbeiding moet zijn.

De uitgave »Technisch schilderen« zal ongetwijfeld bij velen terecht komen.

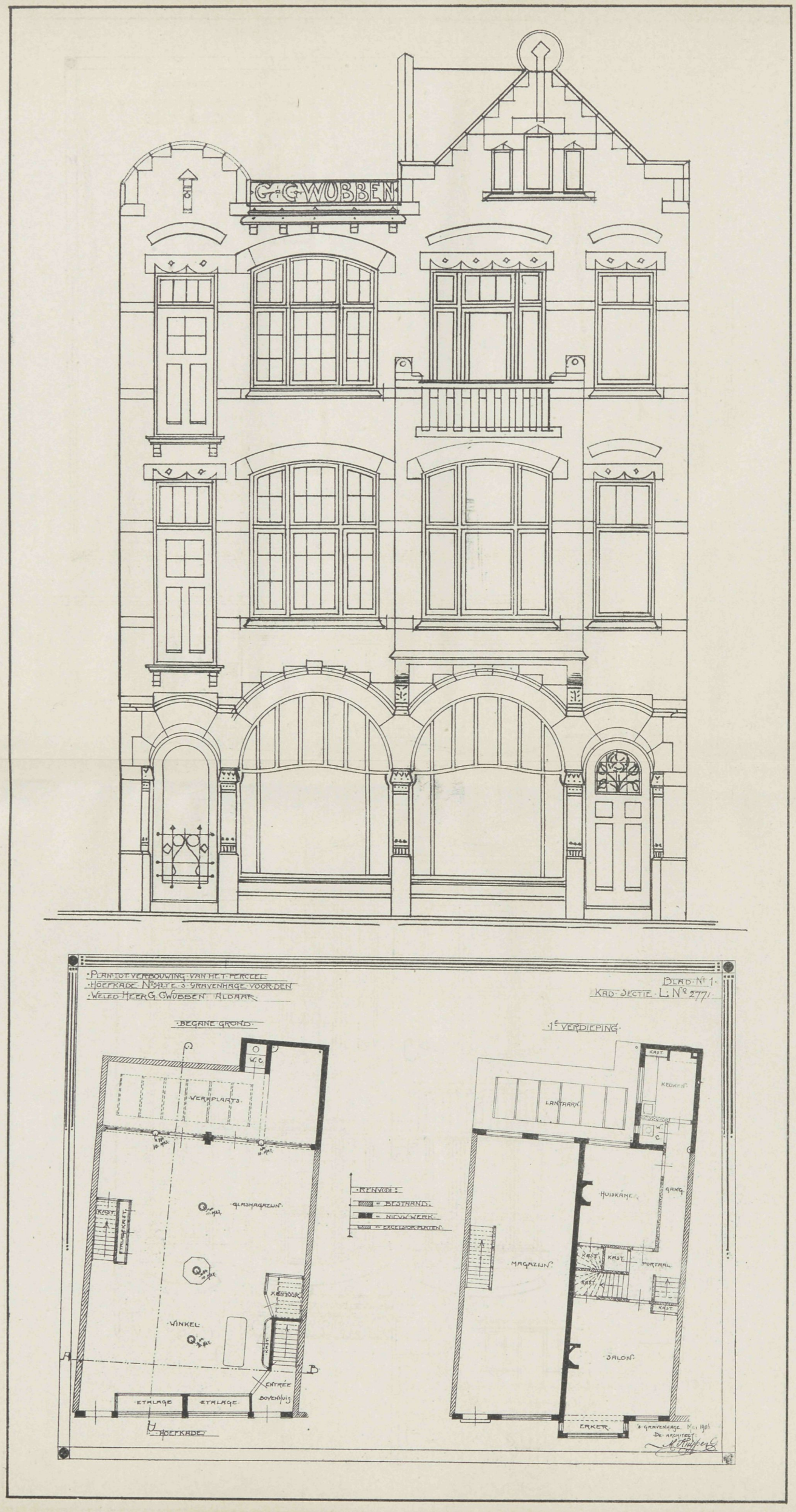
G. G. WUBBEN
PLAN TOT VERBOUWING VAN HET PERCEEL
HOEFKADE No 3 ALTE 's GRAVENHAGE VOOR DEN
WELED HEER G. G. WUBBEN ALDAAR
BLAD No 1
KAD. SECTIE L No 2771
BEGANE GROND
1e VERDIEPING
W.C.
VERKPLAATS
GLASMAGAZIJN
KAST
ETALAGEKAST
WINKEL
KANTOOR
ENTRÉE
BOVENHUIS
ETALAGE
ETALAGE
HOEFKADE
RENVOI:
= BESTAAND
= NIEUW WERK
= EXCELSIOR PLATEN
LANTAARN
KEUKEN
HUISKAMER
GANG
MAGAZIJN
KAST
PORTAAL
SALON
ERKER
's GRAVENHAGE Mei 1906
DE ARCHITECT

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

12 November 1908. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 23.

Bij de Platen.

Winkelgebouw

door J. KORTLANG, Bouwmeester.

Een vrijstaande woning, waarvan het eene gedeelte voor winkel moet dienen, gebouwd in een landelijke omgeving, geeft ons het ontwerp. De bouwmeester wist eigenaardig winkeldeel en woning op zich zelf te houden en maken de gevels met hunne verschillende verdeelingen een goed effect. Het doorloopen van de kap tot over den ingang geeft aan den voorgevel een ongewonen vorm De verdieping beganen grond bestaat uit winkel, 2 kamers, serre, keuken en bijkeuken. Ruime gang en trap voert naar de bovenverdieping waar nog 2 slaapkamers zijn benevens de zolder.

Voorzorgsmaatregelen bij hout-granietvloeren.

De meeste der in den laatsten tijd gebruikte mengsels voor vloerbedekking kunnen ook, nadat zij hard geworden zijn, nog een zeker gevaar opleveren voor metalen bouwmaterialen, daar er zich gewoonlijk nog vrije chloorverbindingen in bevinden. In 't bijzonder wanneer de werking dezer verbindingen door vochtigheid bevorderd wordt, wanneer dus de bedekking op een vochtige onderlaag, een niet genoeg gedroogde betonlaag of iets dergelijks ligt, kunnen de werkingen op ijzer en andere metalen zeer bedenkelijk worden. Zoo zijn gevallen bekend geworden, dat door hout-granietbedekking zuilen, leidingsbuizen en andere metalen deelen, die onbeschermd door de hout-granietlaag gingen, sterk aangetast werden. Er kunnen zich dus belangrijke beschadigingen aan gas- en waterleidingen voordoen, doch ook aan ijzeren zuilen, waardoor de draagkracht vermindert. Het is daarom zeer noodig alle bouwstoffen, die nadeel zouden kunnen ondervinden door de genoemde werkingen, goed van het hout-graniet te isoleeren. Voor alles moet op een droge onderlaag gelet worden, daar anders het vocht,

wat zich aan de hout-granietlaag meedeelt, de werkingen verergert, zoodat dan zelfs hout en linoleum snel vernield kunnen worden. Voor ijzeren deelen is een asphaltbedekking over de olieverflaag voldoende bescherming. Soms kan door het aanbrengen van een dunne tusschenlaag van lood veel voorkomen worden, daar lood niet spoedig wordt aangetast.

Examen bouwkundig opzichter of teekenaar.

Het Bouwkundig Weekblad deelt hierover mede, dat de navolgende veranderingen zijn vastgesteld.

In het programma van eischen voor het examen tot het verkrijgen van het diploma van Bouwkundig Opzichter, bij art. 10 wordt tevens verlangd bekendheid met de inrichting en het gebruik van een nonius, het prisma van Bauernfeind, een prisma-kruis en een spiegelkruis.

In het programma van eischen voor het examen tot het verkrijgen van het diploma van Bouwkundig Teekenaar bij art. 12 wordt hetzelfde verlangd.

Tot de vrijstellingen voor hen, die in het bezit zijn van het diploma voor Bouwkundig Opzichter wordt niet mee gerekend het genoemde onder Sub 2 de Burgerlijke Bouwkunde. Zoowel voor Bouwkundig Opzichter als voor Teekenaar wordt in het programma den candidaten de raad gegeven zich te oefenen in het schetsen met krijt op een zwart bord, met het oog op het schetsen der verschillende constructien bij het mondeling examen.

Duurzaamheid van metalen daken.

Van metalen daken is de grootste vijand de oxydatie. Ofschoon bij koperen daken juist de oxyd-laag een bescherming vormt tegen het verder aangetast worden van het metaal, ontbreken ons toch de gegevens om te kunnen beoordeelen in hoeverre het koper toch door de met chemisch werkende dampen doortrokken lucht onzer moderne steden wordt aangetast en bestaat dus de mogelijkheid, dat een koperen dak tegenwoordig minder weerstand biedt dan vroeger, toen voornamelijk hout of turf gebrand werd en de atmosfeer nog niet verontreinigd was door de enorme hoeveelheden rook, die 't moderne fabriekswezen met zich brengt. In de middeleeuwen hield men de oxydatie van koperen daken niet voor wenschelijk en bedekte men ze met een laag verf ter bescherming. Natuurlijk hebben temperatuursveranderingen altijd bevorderend gewerkt op het oxydatie-proces, vooral wanneer het dak onoordeelkundig gelegd is. Is namelijk de metalen huid zóódanig op de onderlaag bevestigd, dat hij zich niet vrij kan uitzetten bij temperatuursverhoogingen, dan ontstaan bulten of in ieder geval spanningen in het metaal, die aanleiding geven dat de oxydlaag scheurt, waardoor het daaronder liggende metaal weer opnieuw aan de werking van de lucht wordt blootgesteld.

Het gevaarlijkste is dit verschijnsel bij het zich sterk uitzettende zink en waarschijnlijk is dit de reden van de geringe duurzaamheid van zinken dakbedekkingen. Daarom is het verkeerd groote oppervlakten door één zinken plaat te dekken; door kleinere stukken zóó te plaatsen dat ze zich vrij kunnen uitzetten, zonder bobbels te

vormen, voorkomt men het scheuren der oxydlaag en worden schadelijke spanningen voorkomen.

Zeer schadelijk voor metalen daken is de aanraking met mortel en metselwerk. Door de uitslaande vochtigheid worden de zich in de mortel bevindende zouten opgelost en deze werken op het metaal zóó bijtend, dat het zich niet lang goed houdt. De hier genoemde ondoelmatige aanbrenging van dakbedekkingen komt in de praktijk nogal eens voor, waarom dan ook dikwijls over het snelle verteren der metalen deelen geklaagd wordt.

Bij de tekstfiguren.

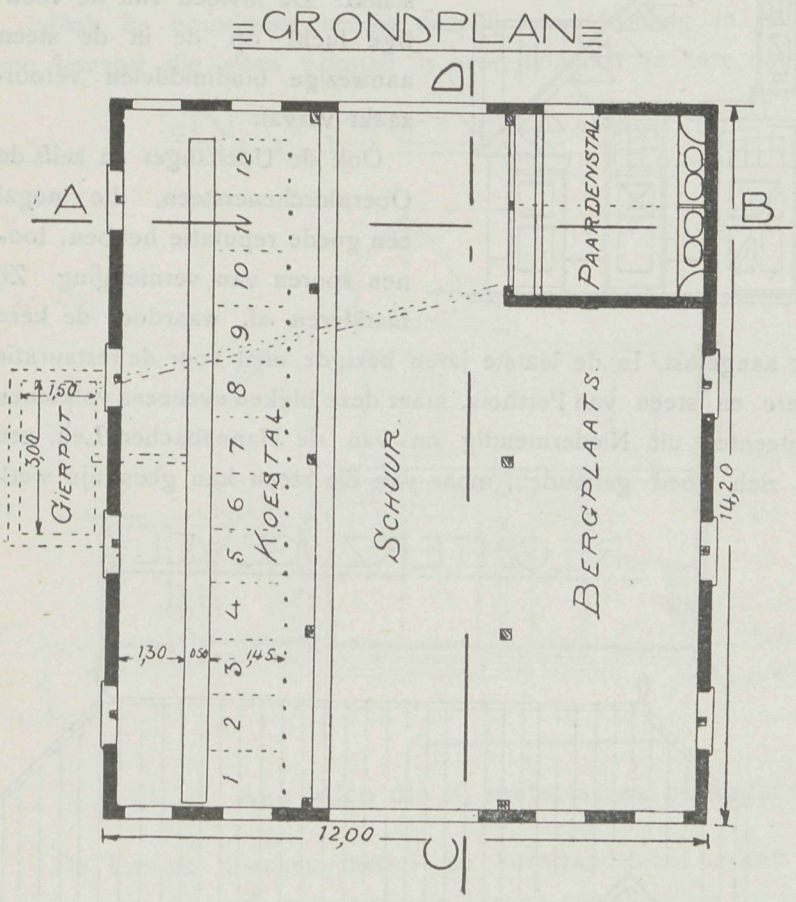

De verschillende tekstfiguren geven het ontwerp van een veestal te Haaksbergen, gebouwd naar de plannen van den bouwmeester J. J. Hellendoorn. Het is een flinke stalling voor koeien en paarden, met bergplaats voor het wagengerei.

Natuursteen.

De *Steengroeve*, orgaan voor verbruikers en leveranciers van natuursteen, geeft een zeer nauwkeurige mededeeling over den steen, waarvan de Dom te Keulen is opgetrokken en waaromtrent allerlei verontrustende mededeelingen in den laatsten tijd de ronde deden. Er is geen onmiddellijk gevaar, de hoofdmuren zijn nog volkomen vrij van gebreken. Het fijnere werk, waar de temperatuur aan elken kant op kan inwerken, is daarentegen zeer verweerd, zoo zelfs, dat niet alleen het meest oude gedeelte, maar wat nog voor slechts 20 jaar geleden is aangebracht is aangetast.

Vooral de Trachytsteen uit de Drachenfels is in verval, maar men moet daarbij in aanmerking nemen, dat die steen 700 jaar geleden is aangebracht. De vrijstaande stukken blijken uitwendig nog hard, doch van binnen geheel vergaan te zijn, het is evenals bij het hout. Ook de steen uit het Stenzelgebergte; Andesit genaamd en in

de 19e eeuw gebruikt, bladdert af en valt in stukken uit elkaar. Dat het verval spoedig kan intreden, blijkt aan de galerij aan den noordelijken kant, die voor 5 jaar nog goed, nu talrijke vervalplekken toont. Steensoorten als Trachyt van Berkum, de zandsteen uit het Neckerdal en ook Heilbronnersteen en die van Schlaitdorf bij Nurtingen, waarvan indertijd hoog opgegeven werd als goede steensoorten, ze blijken geheel ongeschikt. De invloed van de vochtige lucht op de in de steen aanwezige bindmiddelen veroorzaakt verval.

VOORGEVEL

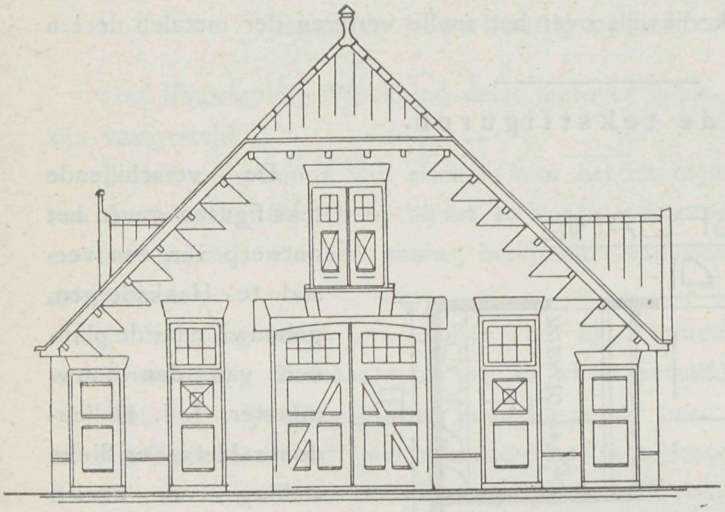

Ook de Udelfanger en zelfs de Obernkirchenersteen, die nogal een goede reputatie hebben, toonen sporen van vernietiging. Zij bladderen af, waardoor de kern van het materiaal wordt aangetast. In de laatste jaren bezigde men voor de restauratie ook Caensteen, Savonniere en steen van Perthois, maar deze blijken eveneens volkomen ongeschikt. De Lavagesteenten uit Niedermendig en van de Hannebacher Leij. een zeer harde steen, heeft zich goed gehouden, maar van die steen kan geen fijn werk gemaakt worden, omdat de arbeid te hoog zou moeten betaald worden, daarbij sluit de kleur der steen niet gunstig aan bij het overige materiaal, waaruit het gebouw is opgetrokken. Vooral de standplaats van het gebouw in een omgeving waar zich veel zwavelzuur ontwikkelt, beschouwt men als de oorzaak waardoor zoovele steensoorten zijn aangetast; worden die op andere plaatsen gebezigd, waar dit niet aanwezig is, dan hebben die daarvan geen nadeel. De steen toonde zeer goed tegen het klimaat te kunnen en van groote duurzaamheid te zijn.

REGHTERZ'UGEVEL

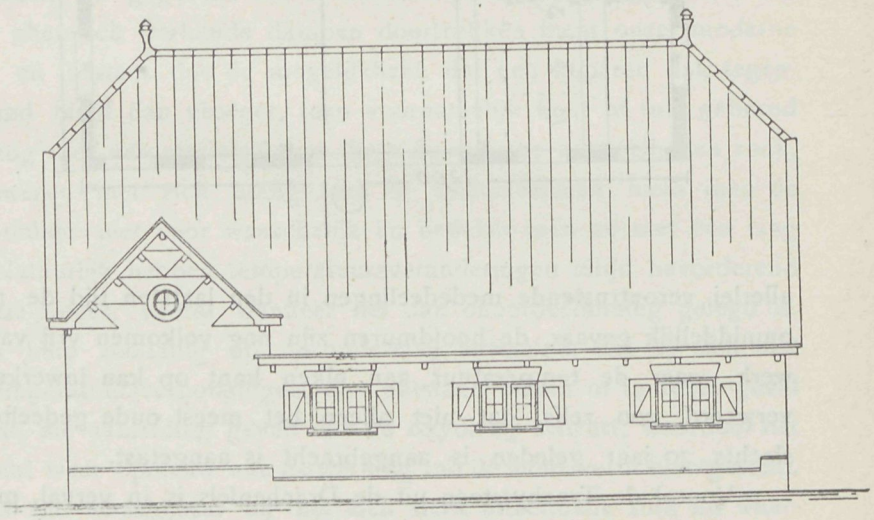

In ieder geval is het zaak, tot behoud van het monumentale gebouw waarvan de bouwmeester Hertel met het onderhoud belast is, dat deze voortdurend toezicht houdt.

Van Oude en Nieuwe Kunst.

Bij de firma C. L. van Langenhuysen, ziet eene uitgave het licht, getiteld: »Van Oude en Nieuwe Kunst«, door Jan Kalf. In hoogst aangename trant geschreven, is dit een uitgave die bij velen die de kunst beoefenen als vak of als liefhebberij terecht zal komen, omdat daarbij op eigenaardige wijze vele denkbeelden worden ontwikkeld, omtrent onze hedendaagsche kunst. Het is een verzameling van onderwerpen, reeds vroeger in het Centrum opgenomen.

Ook de bouwkunst neemt daarbij een afdeeling in en het is gezellig te lezen, hoe iemand die geen vakman is over de kunst en hare ontwikkeling denkt, waarbij vooral het redegevende op den voorgrond komt. Menigeen zal met genoegen de lectuur volgen en zich daarbij den arbeid herinneren van een man, die hierbij dikwerf als voorbeeld wordt gesteld: Alberdinck Thijm, en die in zijn tijd ten goede van de kunst zooveel nut wist te stichten. Deze herinnering is zeker velen aangenaam.

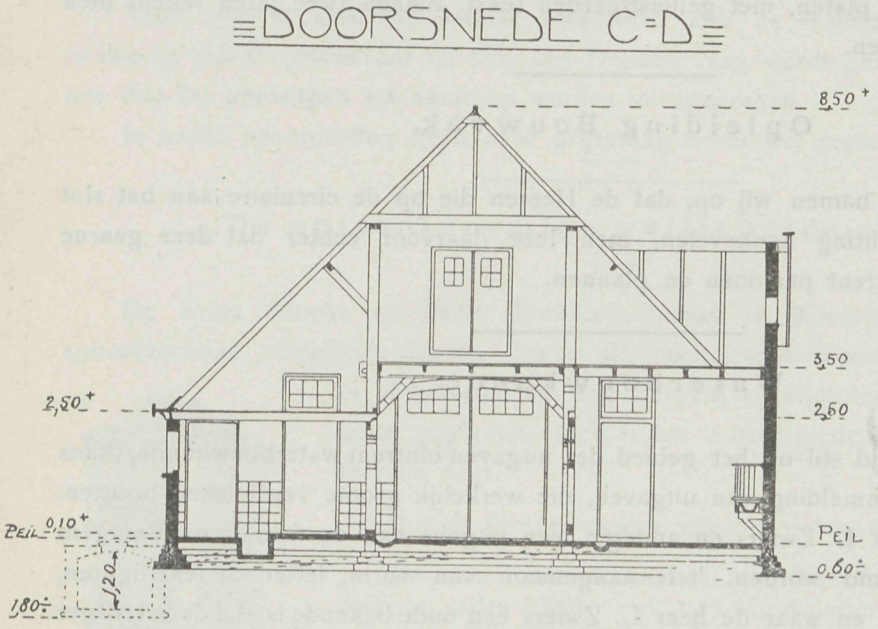

Aan allen die in metselsteen belangstellen.

De kwestie tusschen metsel- en kunstzandsteen herleeft dezer dagen weder een weinig, van de beide vereenigingen kregen wij aanvrage tot opname van stukken, wij achten het echter van belang dat eerst worde afgewacht wat van Staatswege wordt geoordeeld en daarom door niet-opname nieuwe geschillen te vermijden. Dat onderzoek alleen kan van belang zijn en is beter dan dat twistgeschrijf waarbij materiaal en personen, die beiden hunne eigenaardige verdiensten hebben, tot gruis geslagen worden, dat geeft niets.

Uitgaven bij de firma de Wed. J. Ahrend & Zoon te Amsterdam.

Wij hebben indertijd er op gewezen, hoe verdienstelijk de arbeid was opgenomen in de uitgave *Waterbouwkundige Constructies*. Handboek, ja, wij zouden haast zeggen

voor een ieder aan het bouwvak verbonden. Voldeed de eerste aflevering, de tweede nog meer, en maakt deze uitgave tot een waardeerbaar studieboek. Het zijn vooral de betonwerken voor dijkaanleg, die in deze tweede aflevering met talrijke figuren zijn toegelicht. De heeren M. C. Kock, W. Gabrielse, C. H. Lugten en anderen hebben hiermede voor het aankomend geslacht een studieboek geleverd van groot nut.

Ook op meer bouwkundig gebied verscheen bij de firma de Wed. J. Ahrend & Zoon eene belangrijke uitgave. Het is die van *Toegepaste IJzerconstructies*, door Willem Noorlander. Vooral in onzen tijd, nu zooveel van het ijzer wordt gevorderd en gebruik gemaakt, bieden dergelijke uitgaven gerief. Men kan er het resultaat der krachten, door berekening aangetoond, over raadplegen en dat vergemakkelijkt de arbeid in velerlei opzichten. Het gaat toch niet aan al die verhoudingen te kennen en men moet gewoonlijk de gegevens daarover opzoeken, alvorens tot toepassing over te gaan. Dan is deze uitgave een onmisbare gids. Het geheel is compleet in 10 afleveringen elk van 6 platen, met geïllustreerden tekst. Binnen twee jaren rekent men alles compleet te hebben.

Opleiding Bouwvak.

In aflevering 22 namen wij op, dat de Heeren die op de circulaire aan het slot voorkwamen, de inrichting aanbevelen, men leze daarvoor echter dat deze gaarne inlichtingen geven omtrent personen en plannen.

Waterbouwkunde.

Was het langen tijd stil op het gebied der uitgaven omtrent waterbouwkunde, thans komen allerwegen aanmelding van uitgaven, die werkelijk groote verdiensten bezitten. Waterbouwkunde door L. Zwiers en anderen, een uitgave van de firma van Mantgem de Does mag genoemd worden. 't Is aangenaam van vorm, letter en tekstfiguren, gemakkelijk in lectuur en waar de heer L. Zwiers een oude bekende is, die door vroeger van hem uitgegeven werken bewees, dat men gerust bij hem ter leering kan gaan, om zijne hoogst duidelijke en praktische aanwijzingen, zoo zal ook dit werk dat billijk in prijs is en ongeveer *f* 20.— kost den weg naar velen vinden. Het is van de uitgevers goed gezien, om door een uitgebreide prospectus vooraf een goeden kijk op de uitgave te geven. Wij raden de aanvrage van die prospectus aan en wij zijn zeker het blijft daar niet bij.

Prijsvraag Slachthuizen.

De Internationale prijsvraag tot verkrijging van ontwerpen voor goedkoope, eenvoudige en doelmatige slachthuizen zonder en met kunstmatige koel-inrichting, 10 Juni 1908 uitgeschreven door het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel, verkreeg 20 antwoorden. Elk inzender was verplicht plannen in te zenden van beide typen A en B met en zonder kunstmatige koel-inrichting.

Daar enkele inzenders gemeend hebben dat de bedoeling was, dat antwoorden op de beide vragen moesten ingezonden worden onder verschillend motto, komt het voor, dat twee verschillend luidende motto's onder een nummer zijn vereenigd. De motto's zijn: 1. X. IJ. Z.; 2. O S.; 3. N in een cirkel en in een driehoek; 4. Où (type A), Qui (type B); 5. Dierenbescherming; 6. Tusschen licht en donker; 7. Export (type A), Import (type B); 8. Reukloos; 9. Holland; 10. ....Br....; 11. Abattoir; 12. Charles; 13. Zeitgemäss (type B), Bescheiden (type A); 14. Niet af (type A), Ook niet af (type B); 15. Ocen; 16. Dieu e(s)t mon droit; 17. Vee; 18. Doelmatig; 19. Koelen met lucht; 20. Drie cirkels aan elkaar.

De uitslag op deze ontwerpen was, dat de jury toekende:

type A (zonder kunstmatige koel-inrichting), 1ste prijs aan motto: Dierenbescherming; type B (met kunstmatige koel-inrichting), 1ste prijs aan motto: Dierenbescherming; ontwerper van beiden is de heer C. P. Sepmeijer te Dordrecht.

Voor type B werd de premie toegekend aan de inzending onder motto: Drie cirkels in elkaar; ontwerper de heer Fr. Dupont. Nog wordt gemeld dat aan de Minister een drie tal ontwerpen tot aankoop werden voorgedragen.

In snelle beoordeeling heeft deze prijsvraag zeker wel record geslagen

---

De spiraalvormige veiligheids-afdaler.

De firma Moens en Beck, Technisch-Bureau te Bloemendaal, importeeren de spiraalvormige veiligheids afdaler. Geven de tekstfiguren daarvan een verduidelijking in doorsnede en een dergelijke inrichting voor een fabrieksgebouw geplaatst, toch is het nuttig mede te deelen wat de firma hiervan zegt.

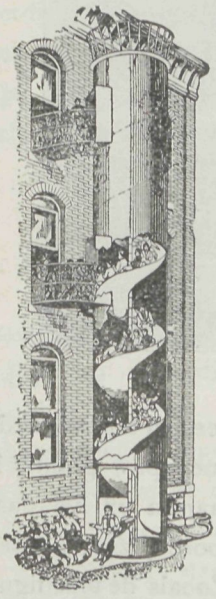

HOE DE SPIRAALVORMIGE VEILIGHEIDSAFDALER GECONSTRUEERD IS.

De afdaler bestaat uit een schroefdraadvormig glijdvlak, omsloten door een stalen cilinder van 1.80 M diameter. Deze cilinder rust, met een zwaren hoekijzeren ring, op een gemetselde fundatie van 2 M. diameter en 0.600 M. diep. Het schroefdraadvormig glijdvlak is vervaardigd van zacht, ontlaten kroezenstaal, met verzonken nagels geklonken aan de cilinderwand en in het midden gedragen door een stalen standpijp van 76 mM. inwendige diameter. Deze standpijp is over de geheele lengte van den afdaler aangebracht en heeft bronzen slangkoppelingen. De afdaler is verbonden aan het gebouw door ijzeren bordessen, die door leuningen van stevig vlechtwerk beschermd worden. De dubbele deuren zijn vervaardigd van staalplaat en op doelmatige wijze verstijfd. Bij de toegangsdeuren zijn aan den cilinder, uitstekende portieken aangebracht. Hierdoor kunnen deze deuren naar binnen openen zonder den afglijdspiraal te raken. Ook zijn deze deuren zoo ingericht, dat zij automatisch sluiten, waardoor het binnentreden van rook of hitte voorkomen wordt. De uitlaatdeur opent daarentegen buitenwaarts. Een lichte druk van eenig afglijdend voorwerp hiertegen is voldoende om deze deur te openen.

De spiraal eindigt op een hoogte van 460 mM. boven den beganen grond. Afdalende personen verlaten den toren juist alsof ze van hun stoel opstaan.

Een stalen kap bedekt den toren en beschermt den afdaler tegen sneeuw en ijs, welke beide

elementen, zooals bekend is, steeds zulk een levensgevaar doen ontstaan op open brandladders en bordessen.

Het geheele werk is solide geconstrueerd en beschilderd met twee lagen beste mineraal verf.

De afdaler wordt geplaatst tusschen de ramen, ten einde geen verhindering van ventilatie of licht te veroorzaken. Deze Veiligheidsafdalers worden door de firma geheel compleet en werkvaardig opgesteld.

Met prijsopgaven staan deze gaarne ten dienste, wanneer een situatie-teekening van het gebouw verstrekt wordt.

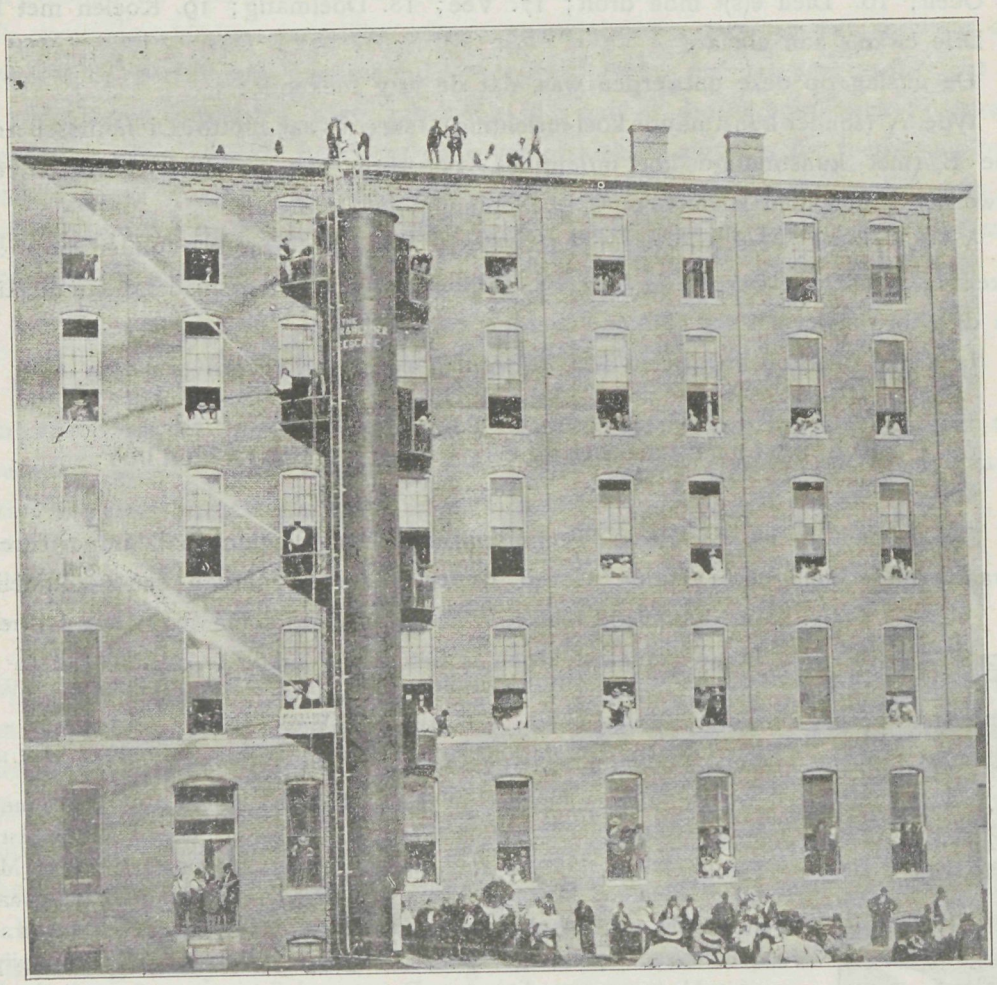

De afdaler herinnert aan de inrichtingen, die wij bij onze volksfeesten tegenwoordig ook veel geëxploiteerd zien. Het blijken echter op deze wijze toegepast praktische hulpmiddelen te zijn, om spoedig aan het gevaar te ontkomen, waarom bij het daarstellen van gebouwen, waarin veel personen steeds moeten tegenwoordig zijn, de aanschaffing van dergelijke afdalers een aanbevelenswaardige zaak is. Zooals de tekstfiguur een afdaler doet zien aan de fabriek der American Tabacco Works, Louisville Cij., hebben wij nog vele fabrieksinrichtingen en werkplaatsen, vergaderzalen, scholen, schouwburgen enz., waar de aanschaffing een even doeltreffend als degelijk redmiddel bij brandgevaar zou zijn.

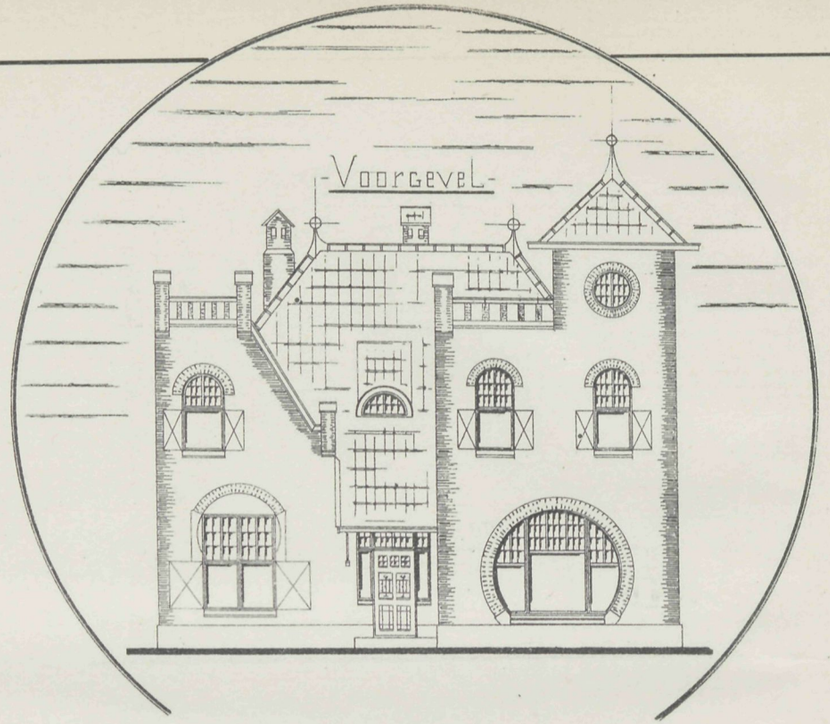
Voorgevel

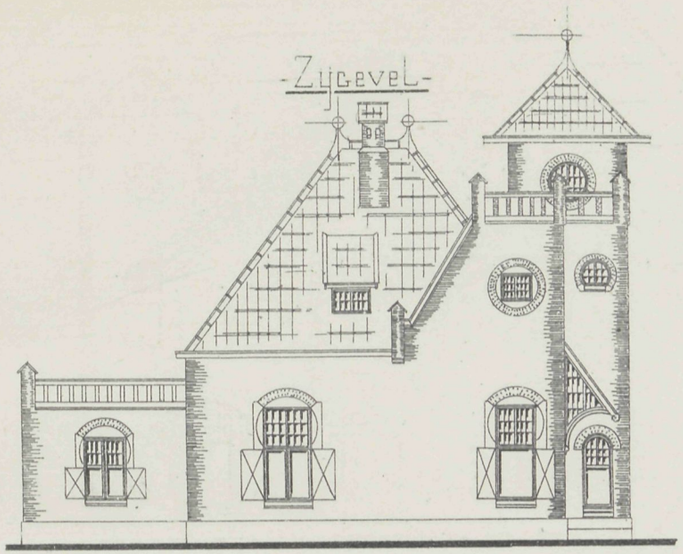
Zygevel

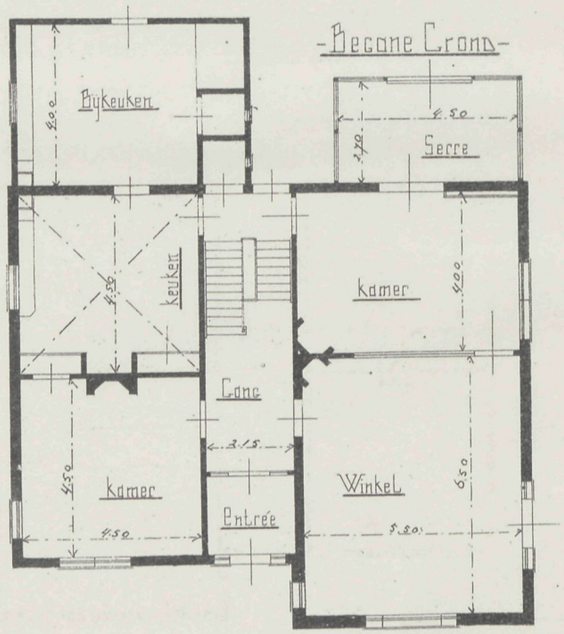
Begane Grond
Bijkeuken
2.00
keuken
4.35
Gang
3.15
kamer
4.50
4.50
Entrée
kamer
4.00
Winkel
6.50
5.20
Serre
2.50
1.70

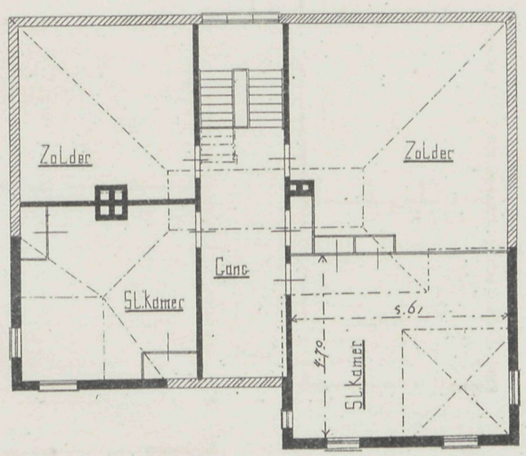
Verdieping
Zolder
Zolder
Gang
5L.kamer
5.61
1.70
5L.kamer

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

26 November 1908. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 24.

Bij de Platen.

Verbouwing Hotel Café Restaurant de Oude Deyl te Wassenaar.

door P. C. ELSEVIER en F. L. VAN HOUTE, Bouwmeesters.

Tot de eigenaardige verbouwingen die dit jaar voltooid kwamen, behoorde ook die van het Hotel Café Restaurant de Oude Deyl te Wassenaar.

Het is zoo als de plaat aangeeft uitgevoerd behoudens eene wijziging in de bovenverdieping boven de serre. De gevels zijn in cement afgewerkt. Aan het zijgedeelte is een keuken en spoelkamer bijgebouwd. De bovenlichten der serres zijn voorzien van glas en lood. Met deze verbouwing is er weder een fraaie en aangename halte voor het reizend publiek verkregen op een der nog al veel bezochte punten in ons land.

Een Kunstveiling te Amsterdam.

De firma Fred. Muller is geen onbekende in de kunstwereld. Steeds weet deze het beste in zijn verkoopzalen te vereenigen en gaf daarmede menigeen een leerzaam kijkje op vele dingen die anders onbekend gebleven zouden zijn, omdat helaas de toeslag meestal aan buitenlanders ten deel valt. In de in de laatste jaren zoo aanmerkelijk uitgebreide en uitstekend ingerichte verkoopruimte, waar een prachtig licht alles onder de beste waarneming stelt, is dezer dagen weder een eenige collectie bijeen geweest. Voor ons bouwkundigen was het om te watertanden.

Plafonds, wandbekleedingen, schoorsteenmantels enz., alles zooals weinig wordt weer gevonden. Daaronder neemt de schoorsteenmantel, gesloopt uit een deftig heerenhuis op het Rapenburg 48 te Leiden, een voorname plaats in. Fraai van opgaande lijnen en verdeeling en met het meesterlijk beeldhouwwerk in wit marmer van Jan Baptist Xavery (1697—1742) waarbij een medaillon ingesloten tusschen de rouge royal pilasters en lijst, eene voorstelling geeft van Prokne onder een boom gezeten, waarin

Tereus de naam van de schoone dochter van koning Pandion snijdt. Een juweel van arbeid. Dit medaillon is groot 0.96 × 1.35 M. Zelden zagen wij zoo iets fraais onder den hamer komen. Het dekblad van den eigenlijken mantel is gekroond door een schelpvormige versiering, die het medaillon draagt, wederzijds gesteund door twee geheel vrijstaande figuren in wit marmer, ongeveer 0.75 M. hoog. De overlevering zegt er dan ook van, dat 17000 florijnen indertijd voor dien arbeid werd besteed. De verkoop thans geschiedde voor *f* 7300. Daarbij waren op deze veiling fraaie gobelins, van onberispelijke frissche kleur, vakken om de kamerwanden te sluiten, die allerlei landelijke voorstellingen uit de Grieksche tijden weergaven, van ongemeen fraaie toon. Plafonds, waarbij de figuren van de Wit een bizondere aantrekkelijkheid hadden. Kortom, daar was veel op die veiling die het doet betreuren, dat wij steeds armer worden aan zoo veel waarde, die aan een schoon verleden herinneren, en die wij veelal naar het buitenland zien gaan. Want 't wordt in Nederland zeldzaam, goede herinneringen aan het verleden aan te wijzen.

Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

Op de uitgeschreven prijsvragen, door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap in dit jaar, zijn 47 antwoorden ingekomen, n.l.:

1e. Voor een gebouw voor een bij-bibliotheek 31 antwoorden, onder de motto's: A., Enfin, 77 D. E, Herfst, Plato, »Ein gutes Buch sich stets erweist, als eines Hauses guter Geist«, Library, Library I, A. et A., tot studie, 15 November, Marie, Esperanto, H. en W., Rien sans peine, Hibon, Bibliothèque, Au coin de la rue, I. D. A., D in ster (geteekend), Z, Boekerij, S. D. M., Utrecht G., B. en V., Jacoba, 15 × 30, kwadraat met dragonder (geteekend), T. M. en Algemeen Belang.

2e. Voor een monumentalen ingang voor een park, 7 antwoorden onder de motto's: Delfshaven, Pax intrantibus, Entrée, H. B., Cisca, Labora en Licht.

3e. Voor een pen- of potloodteekening van een oud gebouw: 9 antwoorden onder de motto's: »Treurmelodiëen«, »Waar rees hoe vaak de moker klonk, iets schooners op dan wat verzonk«, Zwart kwadraat (geteekend), 1563, teeken van Boedha (geteekend), Sint Servaas, 28912, Mauritshuis, Uit 't Maartensgat.

De ontwerpen worden in handen gesteld van een jury, bestaande uit de h.h. A. Salm G.Bzn., architect te Amsterdam, K. Sluyterman, hoogleeraar te Delft, J. A. G. van der Steur, architect te 's Gravenhage, Alb. Otten en J. P. Stok Wzn., architecten alhier.

Raadhuis te 's Gravenhage.

Een waardeerend besluit is genomen in de kwestie uitbreiding raadhuis te 's Gravenhage.

Het was te voorzien dat bij het aanbieden van verschillende denkbeelden hoe verdienstelijk ook ieder op zich zelf, het werkelijk noodige toch niet gevonden werd, omdat daarbij zoo velerlei invloeden in het spel komen. Nu is de commissie tot voorlichting bestaande uit de heeren C. Muysken, J. F. Klinkhamer en Henri Evers, daartoe door de Raad benoemd, tot het besluit gekomen, dat eene prijsuitschrijving de beste oplossing kan leveren. Daartoe zal een nationale ideëen prijsvraag worden uitgeschreven. Hoewel prijsvragen in den laatsten tijd hier te lande weinig tot een bevredigend resultaat hebben

geleid, meent men dat te moeten wijten vooral aan de onvoldoende voorbereiding. In het buitenland uitgeschreven prijsvragen gaven dikwerf geheel ander resultaat. Men wil het grondplan omdat het hier toch in hoofdzaak de aansluiting der gevels betreft, vooruit vast stellen. Dat is een denkbeeld dat niet alleen de arbeid vergemakkelijkt maar het vergelijk beter maakt. Het betreft dan alleen de uiterlijke vormen en valt het beste daarvan bij gelijkvormige hoofdlijnen spoedig op te merken. Wordt dan een ontwerp bekroond, dan kan degeen die voor het uiterlijk zorgde zich met de gemeente ambtenaren die het innerlijk leverden verstaan en ongetwijfeld is dat de weg om van een goed resultaat verzekerd te zijn. Die prijsvraag op goede basis berustend, heeft dan ook alle kans eens doel te treffen en daarbij de fraaie architectuur van het Haagsche Raadhuis een harer waardige aansluiting te geven.

Bij de tekstfiguren.

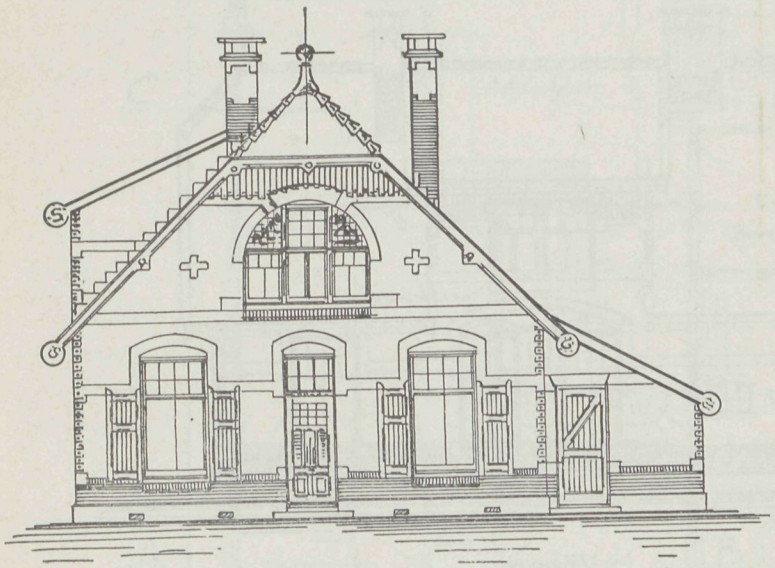

Voorgevel.

De verschillende tekstfiguren geven een woonhuis aan de Zutphensche straatweg te Apeldoorn gebouwd naar de plannen van den bouwmeester I. A. Heuvelink aldaar.

Het plan bestaat uit gang, ter wederzijde kantoor en woonkamer, daarachter woonkamer en keuken met opgang naar de bovenverdieping waarop twee slaapkamers en zolders. Achter het woonhuis bevindt zich de paardenstal met annexe. Voor en zijgevels teekenen zich in echt landelijken vorm tegen de omgeving af.

Over het hard worden van beton.

Ongeveer 't volgende lezen we in »Bauhütte« over bovengenoemd onderwerp:

Maakt men drie beton-dobbelsteenen van ieder 1 cM.^{3} inhoud onder volkomen dezelfde mengingsverhoudingen, bij gebruik van 't zelfde materiaal en onder gelijke omstandigheden, behalve dat men de eerste in een enkel van geschaafd hout gemaakt kastje plaatst, de tweede in een dergelijk kastje dat echter met lijnolie behandeld is, terwijl de derde in een kastje geplaatst wordt, waarvan de wanden dikker zijn, zorgvuldiger aan elkaar sluiten en ook met lijnolie zijn behandeld, dan vertoonen die drie stukjes beton na verloop van denzelfden tijd tamelijke afwijkingen. Terwijl het eerste

de minste vastheid bezit, heeft het tweede veel meer en het derde de grootste vastheid. Zooals bekend is gaat 't hard worden van beton aldus is zijn werk, dat het cement het water chemisch bindt en dat het kleine hoeveelheden oplosbare bestanddeelen aan zijne omgeving afgeeft, — alkaliën, kalk en kiezelzuur, — als het daarvoor genoeg water bezit. Het koolzuur der lucht zet dan de ongebonden kalk om in koolzurenkalk.

In het eerste kastje kan het beton niet zooveel water chemisch opnemen als in de beide anderen daar de poreuse houten wanden een deel van het water opzuigen. Het vastworden van het cement gaat voorts met warmte-ontwikkeling gepaard en die moeten in het tweede en derde kastje aanmerkelijk meer optreden en daarom ook verschillende resultaten veroorzaken. Wordt dus, zooals bij 't eerste stukje beton, door 't omhulsel water er aan onttrokken dan kan dit onmogelijk zoo goed hard worden als onder omstandigheden zooals bij 't tweede en derde stukje. Daar door de ontwikkelde warmte bij 't opnemen van 't water het verhardings-proces ook bevorderd wordt, is ook hier-

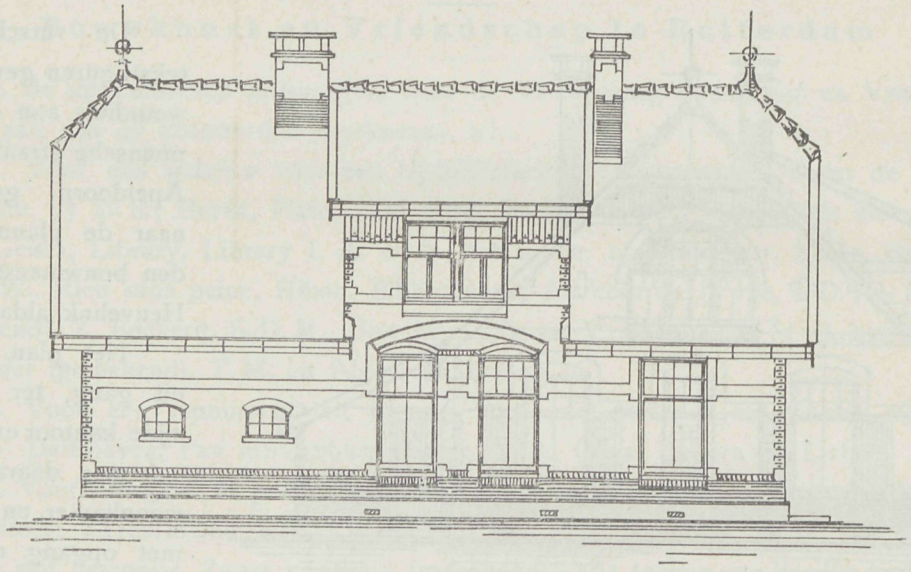

Zijgevel.

door het eerste stukje in het nadeel, daar dit juist minder water op te nemen heeft (tengevolge van 't waterverlies door de wanden), en dus ook minder warmte ontwikkelt. Zelfs kan bij een bepaalden graad van koude het beton in het geheel niet hard worden. Ook te veel warmte, te hooge temperatuur is nadeelig, daar dan al 't water verdampt.

Dezelfde verschijnselen nu, als bij de proef met de houten kastjes, kunnen ook optreden wanneer de nog weeke betonmassa omgeven is door omhulsels die de twee genoemde processen in den weg staan. — Uit het voorgaande volgt ook dat het niet onverschillig is welk water men voor de betonbereiding gebruikt, en welke bestanddeelen in het gebruikte zand en de bijmengselen voorkomen.

Wordt b.v. hard water gebruikt d.i. water dat veel opgeloste aard-alkalien bevat in den vorm van carbonaten en sulfaten, dan worden door de warmte-ontwikkeling deze gereduceerd en in den vorm van fijn meel neergeslagen op de oppervlakte. Dit neerslag heeft dezelfde verkeerde uitwerking als de bovengenoemde omhulsels. Eveneens zijn van gewicht de chemische eigenschappen van het zand en van de steensoort. Bij het hard-

worden ontstaan verbindingen die aan het verdere proces niet bevorderlijk zijn. Zoo bieden kalksteenzand en puin den grootsten tegenstand. Hoe gladder de zichtbare oppervlakte van de kalksteen is, des te ongunstiger is dit en des te minder vast word het beton. Uit op dergelijke wijze tot stand gekomen beton kunnen de gladde stukken steen verwijderd worden, zonder dat ze veel van hun omgeving medenemen. De gesteenten die armer zijn aan kalk zijn beter te gebruiken, terwijl de silikaten, als zandsteen, graniet, trachiet, basalt enz., 't beste zijn.

De werkingen die maakten dat het derde beton blokje het hardst werd bij de proef

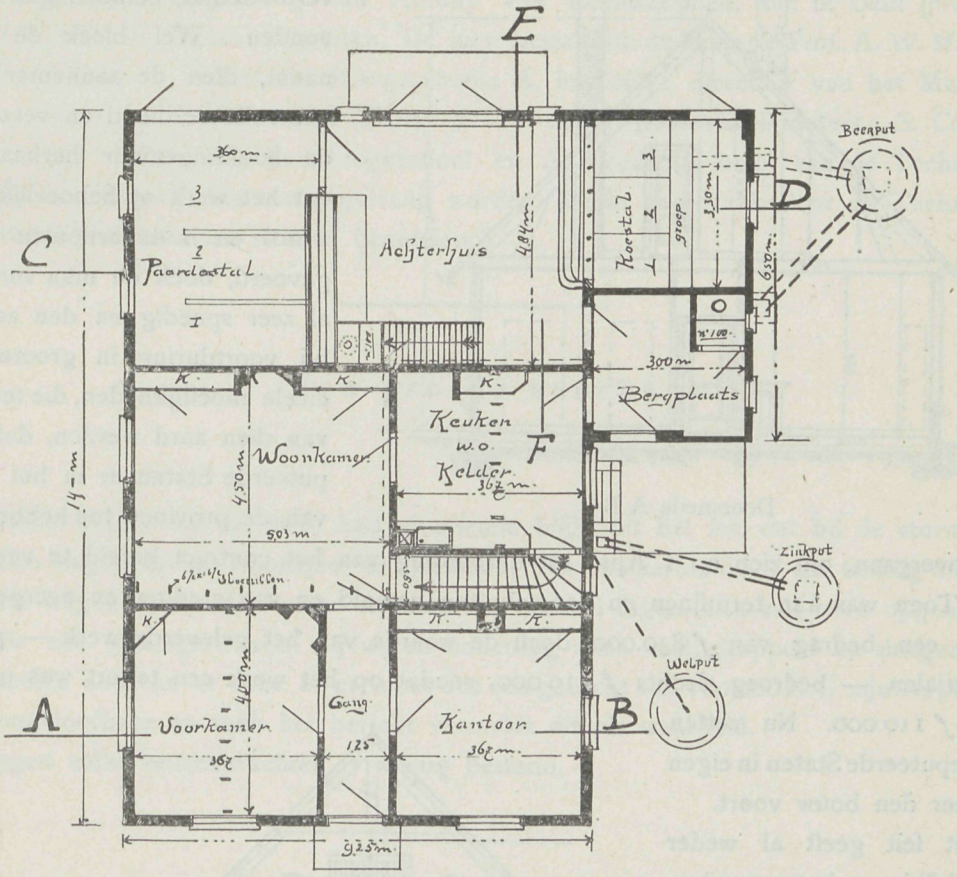

Plan.

komen daarop neer dat de wanden van het kastje veel tegenstand en tegendruk boden bij de door de ontwikkelde warmte veroorzaakte uitzetting. Hoe steviger dus de omhullende mantel is en hoe vaster het beton daarin gestampt is, des te beter wordt het.

Krankzinnigengesticht Duinenbosch.

Omtrent den bouw van dit gesticht ontleenen wij aan het verslag der Provinciale Staten het volgende.

De bouw liep niet naar wensch. Het hoofdgebouw en de paviljoens werden geraamd op *f* 915.000 en bij publieke aanbesteding gegund aan den laagsten inschrijver voor *f* 831.000, evenwel niet dan na zeer lange aarzeling, omdat de eerstvolgende inschrijving de som beliep van *f* 922.681. De laagste inschrijver, hoewel herhaaldelijk op de gevolgen eener mogelijke misrekening gewezen, handhaafde zijn inschrijving en daar van vertrouwbare zijde aan Gedeputeerde Staten werd verzekerd, dat hij elders betrekkelijk groote werken tot tevredenheid der directie had opgeleverd, besloot het college hem den bouw op te dragen.

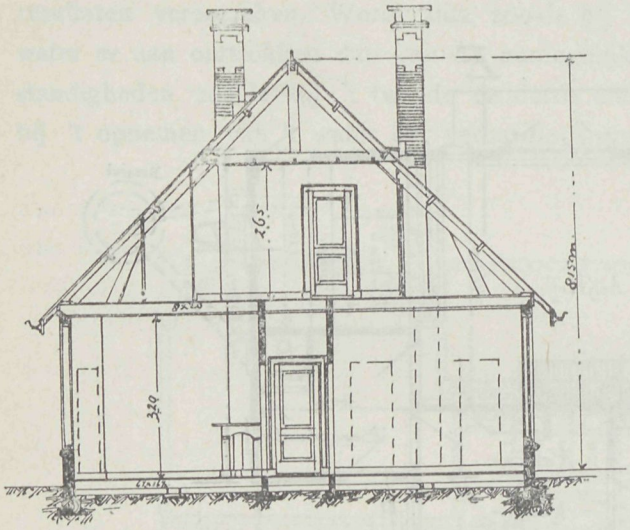

Doorsnede A B

Daarvan heeft het allerlei verdrietelijke bemoeiingen ondervonden. Wel bleek de goede naam, dien de aannemer bezat, ten volle verdiend en verzekerde de hoofdingenieur herhaaldelijk, dat het werk op behoorlijke wijze wordt en is ondernomen en uitgevoerd, doch de man verkeerde al zeer spoedig na den aanvang bij voortduring in groote financieele moeilijkheden, die ten slotte van dien aard werden, dat Gedeputeerde Staten er in het belang van de provincie toe hebben moeten overgaan, om zich op 1 April tot ontbinding van het contract bereid te verklaren.

Toen was aan termijnen en voorschotten betaald en van crediteuren overgenomen voor een bedrag van *f* 830.000, doch de waarde van het geleverde werk — plus de materialen — bedroeg slechts *f* 719.000, zoodat op het werk een tekort was ontstaan van *f* 110.000. Nu zetten Gedeputeerde Staten in eigen beheer den bouw voort.

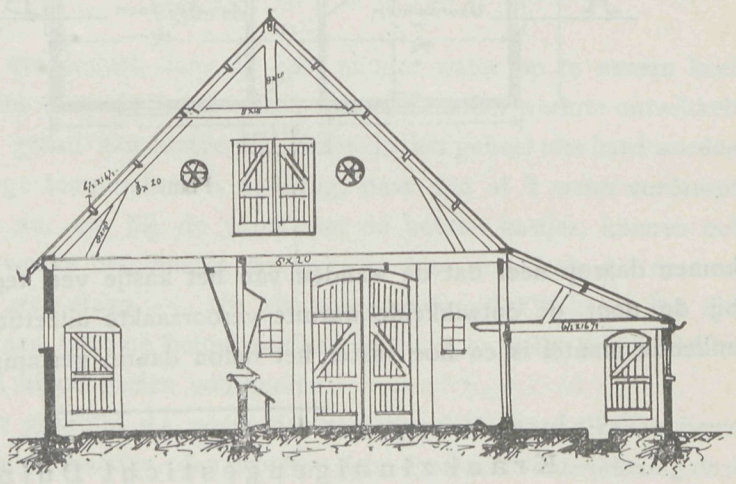

Doorsnede C D

Dit feit geeft al weder een kijkje op de toestanden, hoe gewenscht het is lage inschrijvingen, al zijn de inschrijvers ook nog zoo solide, doch het bedrag der inschrijving is in het oog van de directie onbetrouwbaar, dezen het werk niet te gunnen, dan een toestand te scheppen die op aller schade uitloopt. In dit geval heeft het verloop voor de daarbij betrokkenen weinig schade opgeleverd. Voor eenige jaren terug zou men zich daarover niet betreurd hebben en

velen, zooals toen de gewoonte was, hadden het gelag moeten betalen, want voor de onderaannemers schiet er gewoonlijk in zulke gevallen maar een paar percent over.

Een Delftsche prijsvraag.

Een prijsvraag, enkel voor de Delftenaars bestemd, is uitgeschreven. De verfraaiingsvereeniging »Delfia« te Delft nam daartoe het initiatief. Het is een prijsvraag voor een gedenkteeken ter herinnering aan Antony van Leeuwenhoek, die te Delft gewoond heeft. De vorm is geheel vrijgelaten. De jury bestaat uit de heeren: Prof. A. W. M. Ode, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool; A. le Comte, directeur van het Museum-Huis »Lambert van Meerten«; M. A. C. Hartman, gemeente architect; S. Couvee, assistent aan de Technische Hoogeschool en A. Leeflang, lector aan de Technische Hoogeschool. Dit zal dus een prijsvraag worden, die in hoofdzaak door de Technische Hoogeschool-krachten zal worden beantwoord.

Een groote kracht.

Welke kracht de zee toch kan uitoefenen blijkt uit het feit dat bij de storm van de laatste dagen op de Noordpier te IJmuiden, vier monierblokken, elk tachtig duizend kilogram wegende, die daar voor steenstorting gereed lagen, daarvan twee opgenomen en in de zee geslingerd zijn. Zij waren onderling allen vastgekoppeld en sloegen met een stortzee daarvan er twee af, er moet dus een gewicht van 160 000 K.G. zijn verplaatst. Bijna ongeloofbaar en toch het bericht vermeldt dit als waarheid.

Tegen zulke reuzenkrachten is weinig bestand.

Obernkirchener zandsteen aan den dom van Keulen.

De heer Ferd. Engers zend ons het volgende ter opname. Inderdaad verdient dit wel overweging.

Er is een tijd geweest dat wij zelf in de Obernkirchener zandsteen veel verwerkten, al zijn daarover talrijke jaren heengegaan, wat gemaakt is toont in alles nog het bewijs der deugdzaamheid, bladdert niet af of heeft andere gebreken die de zandsteen soorten gewoonlijk eigen zijn. Onder de velerlei soorten in dien tijd geplaatst heeft de Obernkirchener zich de meest standvastigste getoond en is het ons begrijpelijk dat de heer Engers, die in Nederland belangrijke hoeveelheden van dien steen invoerde, die het

goede en kwade van het materiaal door en door kent, ten gepaster ure een lans breekt voor de goede zijde van dat materiaal.

Naar aanleiding van het artikel onder het opschrift: „Omtrent de schade aan den Dom van Keulen", in No 14 van het blad De Steengroeve wenschte ik enkele woorden van toelichting in het midden te brengen, teneinde verkeerde gevolgtrekkingen ten aanzien van Obernkirchener zandsteen te voorkomen:

In den loop der vorige eeuw zijn successievelijk nagenoeg 37000 M³. (zegge: Zeven en dertig duizend kubieke meters) zandsteen, afkomstig uit de groeve bij Obernkirchen, geleverd voor den Dom van Keulen. Hierbij dient in 't oog gehouden te worden, dat er vroeger een groot aantal exploitanten van Obernkirchener, zandsteen bestonden, die ook het product van kleine, sedert vele jaren reeds voor goed geslotene groeven hebben geleverd. Is het nu te verwonderen, dat bij zóó vele verschillende leveranciers en dikwijls zeer spoedeischende leveringen af en toe enkele blokken doorglipten, die niet mochten worden geleverd? Zelfs in de beste groeven kan minderwaardig materiaal voorkomen, en het hangt voor een groot gedeelte van de nauwgezetheid der exploitanten af, dat steeds onberispelijke steen wordt geleverd en dat vooral materiaal afkomstig uit z.g. „faule Bänke" nimmer wordt verzonden. Nu doet zich het geval voor, dat aan de voegen van *enkele*, in den muur liggende blokken, afschilferingen zijn waargenomen, en uit het rapport van den bouwmeester HERTEL blijkt, *dat de oorzaken van dit verschijnsel nog niet eens konden worden vastgesteld.* Ook de geoloog, belast met het onderzoek, heeft dienaangaande nog geen conclusie kunnen nemen. Daartegenover staat, dat alle *vrijliggende* werkstukken van Obernkirchener zandsteen, b.v. fialen, kruisbloemen, e.d., *volkomen gaaf* gebleven zijn, zooals zulks door de Dombouw-Directie wordt erkend. Dit klemt temeer, waar het rapport gewaagt van het „mörderische" klimaat ter plaatse. Het is dus eene verregaande overdrijving, indien van „verweeren van Obernkirchener zandsteen" aan den Dom gesproken wordt.

Overigens blijkt tevens, dat het vertrouwen tot de absoluut deugdelijke hoedanigheden van Obernkirchener zandsteen in gezaghebbende vakkringen in het minst niet is geschokt, getuige de recente toepassing op groote schaal voor gebouwen der Kon. Spoorweg-Directie te Keulen'

De beschouwingen van den bouwmeester HERTEL zijn op de eerste plaats bestemd voor de rechtstreeks bij den Dom belanghebbenden. Ofschoon Z Ed. met veel nadruk (in het oorspronkelijke stuk komt dit nog sterker uit, dan in de wedergave van de „steengroeve") voor generaliseeren der gevolgtrekkingen uit zijne lokale waarnemingen waarschuwt, ware het beter geweest, deze mededeelingen (althans zoo lang men de oorzaken der verschijnselen nog niet heeft vastgesteld) niet te laten publiceeren,

Hoogachtend,

Amsterdam, November 1908. FERD. ENGERS.

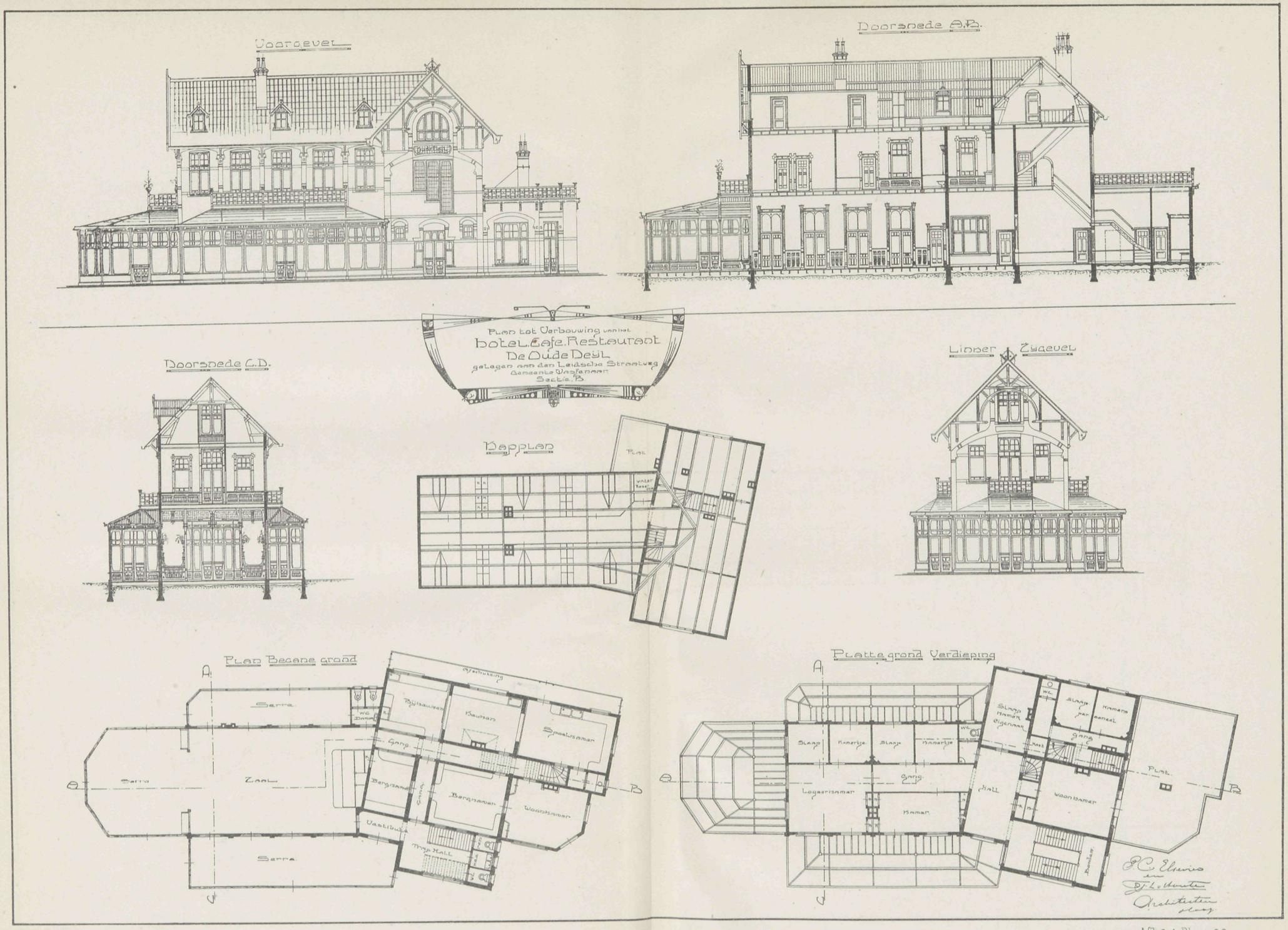
Voorgevel
Doorsnede A.B.
Plan tot Verbouwing van het
hotel Cafe Restaurant
De Oude Deijl
gelegen aan den Leidsche Straatweg
Gemeente Wasfenaar
Sectie B.
Doorsnede C.D.
Kapplan
Linker Zijgevel
Plan Begane grond
Serre
Zaal
Gang
Bijhuisen
Keuken
Spoelkamer
Bergkamer
Woonkamer
Vestibule
Trap Hall
Platte grond Verdieping
Slaap
Kamertje
Logeerkamer
Kamer
Hall
Woonkamer
Plat
Bordes
P.C. Elsevier
en
Architecten

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

10 December 1908. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 25.

Bij de Platen.

Woonhuis te Roermond,

door FR. DUPONT, Bouwmeester.

Het woonhuis is gebouwd aan den Godsweerder Singel te Roermond. Ter rechterzijde is de ingang voor het huis dat in den uitbouw een opgang naar de bovenverdieping heeft, waarop de slaapkamers. Ter linkerzijde is de opgang naar het bovenhuis dat ook op de zolderverdieping een tweetal kamers heeft.

Het Damplan.

Publieke Werken is gereed gekomen met de afwerking der Damplannen, zoodat binnen niet al te langen tijd een ontwerp den Raad zal kunnen bereiken. Het ontwerp, dat reeds bij de commissie van bijstand voor de Publieke Werken is, werd gebaseerd op de plannen, ingediend door de architecten Gebrs. Van Gendt en J. van der Mey, al werd nogal aanzienlijk afgeweken van het oorspronkelijk situatie-plan.

Bij de thans aangenomen indeeling wordt de onteigening van het geheele huizenblok tusschen de Vischsteeg en den Vijgendam overbodig, waardoor dus niet behoeven te verdwijnen de perceelen Dam 5 (der firma Adler) tot en met 13, het hoekhuis van de Wed. P. van Eyk & Zonen. Als gevolg hiervan komt ook te vervallen de verbreeding van den ingang van de Warmoesstraat; de verbreeding van de Vischsteeg blijft gehandhaafd, doch alleen aan de zijde van het Damrak.

Het behoud van het bouwblok achter het Commandantshuis, waardoor de ont-

eigeningskosten met ongeveer een millioen verminderd worden, wordt mogelijk gemaakt door den aanleg van een nieuw geprojecteerde straat. De straat komt te loopen tusschen dit huizenblok en den achterkant van de eigenlijke Dambebouwing, een straat, die begint bij den Vijgendam en over de reeds bestaande (nieuwe) Beursstraat doorloopt tot aan de Oudebrugsteeg. De nieuwe rooilijn tegenover het Koninklijk Paleis komt, waar thans de voorgevelrooilijn van het Commandantshuis loopt, met aan de eene zijde de (verbreede) Vijgendam en aan den anderen kant de ruimte vóór het oude Beursterrein, toegang gevende tot de nieuwe, breeder geworden Vischsteeg.

Ten aanzien van de Beursterrein-bebouwing kan nog gemeld worden, dat men het denkbeeld van een aaneengesloten bebouwing zal laten varen, al zal er naar gestreefd worden, dat deze bebouwing zich zal laten aansluiten bij die van den Dam.

Wat is leelijk en wat mooi.

Men zou bij de eerste indruk zeggen, nu dat is ook een vraag. Wat is leelijk en wat mooi. Alsof niet onze smaak op het eerste oogenblik aanwijst, dat iemand voorzien van een bochel leelijk is, bij een ander vergeleken, die recht van lijf en leden is en die kleinigheid mist. Dat schijnt echter nog lang zoo zeker niet te zijn. Er zijn namelijk menschen, zelfs geleerde lui, die een bochel smaakvoller vinden, dan een rechtgeschapene, die niet kunnen begrijpen hoe wij hen onder de misvormden kunnen rekenen. 't Is toch zulk een fraai gebogen lijn, zulk een gelukkige combinatie, een overgang in het menschelijk lichaam, die al het overige eerst goed doet uitkomen en of wij al hoog en laag betoogen dat zij dat niet ernstig kunnen meenen, zij blijven op hun stuk staan en vinden ons stumpers en kortzichtigen, dat wij zoo'n slechte blik op die fraaie vormen hebben. Wanneer wij dat zoo aantreffen, dan rijst natuurlijk de vraag, wat is dan toch eigenlijk leelijk en wat mooi, waar zulke denkbeelden onzen gezichtsweg versperren.

Die gedachte kwam bij ons op, toen wij aan de bochels dachten die de architectuur der Nieuwe Kerk te Amsterdam in onze oogen ontsierden. Wij hebben er ons over verheugd dat de vrijgevigheid van een ingezetene gelegenheid gaf al het onsierlijke en stijllooze dat de Nieuwe Kerk in verloop van jaren is toegevoegd in den vorm van allerlei winkelkastjes, zal verdwijnen.

Thans, nu met kracht de hand aan het werk is gezet en onder de deskundige leiding van den bouwmeester C. B. Posthumus Meyjes de kerk weder een harer waardig uiterlijk verkrijgt, lezen wij in de »Bouwwereld«:

»Het weren van alle aan- en uitbouwen, het leeg maken van straat en plein, is »uit artistiek oogpunt bezien een van de bedenkelijkste maatregelen geweest. Het heeft »medegewerkt om in velerlei opzicht het hedendaagsche stadsbeeld oninteressant te »doen worden. Dat aan het streven de beste bedoelingen ten grondslag zijn gelegd, »maakt het er niet beter om. Het is verwant aan de neiging om oude gebouwen — »en kerken meer in het bijzonder — te ontmantelen. Men heeft thans algemeen ingezien »dat zulks — ten koste van schatten — juist averechts werkte en men het effekt der

»oude werken er juist door verstoorde en bedierf. De vrees is dan ook volstrekt niet »ongewettigd dat men over eenige jaren zal inzien, ten aanzien onzer Nieuwe Kerk, »een soortgelijke ervaring te moeten boeken. Misschien gaat men dan — a l'instar »van Ulm bijv. — om de kerk weer de oude kastjes in eer herstellen. Het juist ont- »hulde nieuwe Gothieke portaal, doet alvast naar de oude entree terug verlangen!

Als niet de laatste zin, dat het zien van den nieuwen ingang naar den ouden doet terug verlangen, een besliste meening uitsprak dat *dat oude zoodje* eigenlijk zich mooier doet dan al die restauratie, dan hadden wij in de onderstelling geleefd dat de »Bouw-wereld« eens een loopje had willen nemen met de oudheid-lievende lui. Het slot echter geeft een besliste afkeuring van het nieuwe en een goedkeuring aan het oude. Waarlijk, wanneer men dat leest, dan rijst onwillekeurig de vraag, wat is dan toch eigenlijk *leelijk en wat mooi.* Wanneer wij op deze wijze worden voorgelicht, zouden wij inderdaad de kluts kwijt raken. Wij vertrouwen echter dat er weinigen zullen gevonden worden die Augustinus' bierknijp weder aan de kerk zullen willen toevoegen, al was het uiterlijk zooals men dan al beweert ook sierlijker, dan wat de gewijzigde toestand zal te zien geven. Wij gelooven dat er zeer velen zijn die de Nieuwe Kerk, op oordeelkundige wijze gerestaureerd, zooals thans geschiedt, verre zullen verkiezen boven den ouden toestand en zou het inderdaad te betreuren zijn, dat verkeerde voorlichting bij leeken die meening als volgens hen die niet beter weten van gezaghebbende zijde komende, zou oorzaak worden, dat de beurs gesloten bleef voor elke bijdrage die de restauratie moet bevorderen.

Wij kunnen dan ook moeilijk aannemen, dat al staat het er ook nog zoo beslist, dat dergelijke meeningen ernstig bedoeld zijn, maar juist omdat zij geen zin hebben is het gevaarlijk, waar het publiek zich zoo spoedig gewoonlijk op verkeerde wegen laat leiden, daaraan een handje te gaan helpen, het tegendeel is in het belang der kunst een vereischte.

Bij de tekstfiguren.

De tekstfiguren geven een ontwerp voor een portierswoning.

In het plan zijn de verdeelingen allen ingeschreven, het uiterlijk valt uit de teekeningen te beoordeelen. Dat is weer zulk een schilderachtig architectuurtje waarvan de heer A. Graafland het geheim der samenstelling bezit.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Het jaar 1908 is voor de Maatschappij een in alle opzichten belangrijk jaar geweest. Ledige plaatsen, achtergelaten door hen, die met bekwame hand altijd het roer hadden gestuurd volgens de toen bestaande wetten en aan wien wij nog zoo dikwerf treurig

ONTWERP VOOR EEN PORTIERS WONING

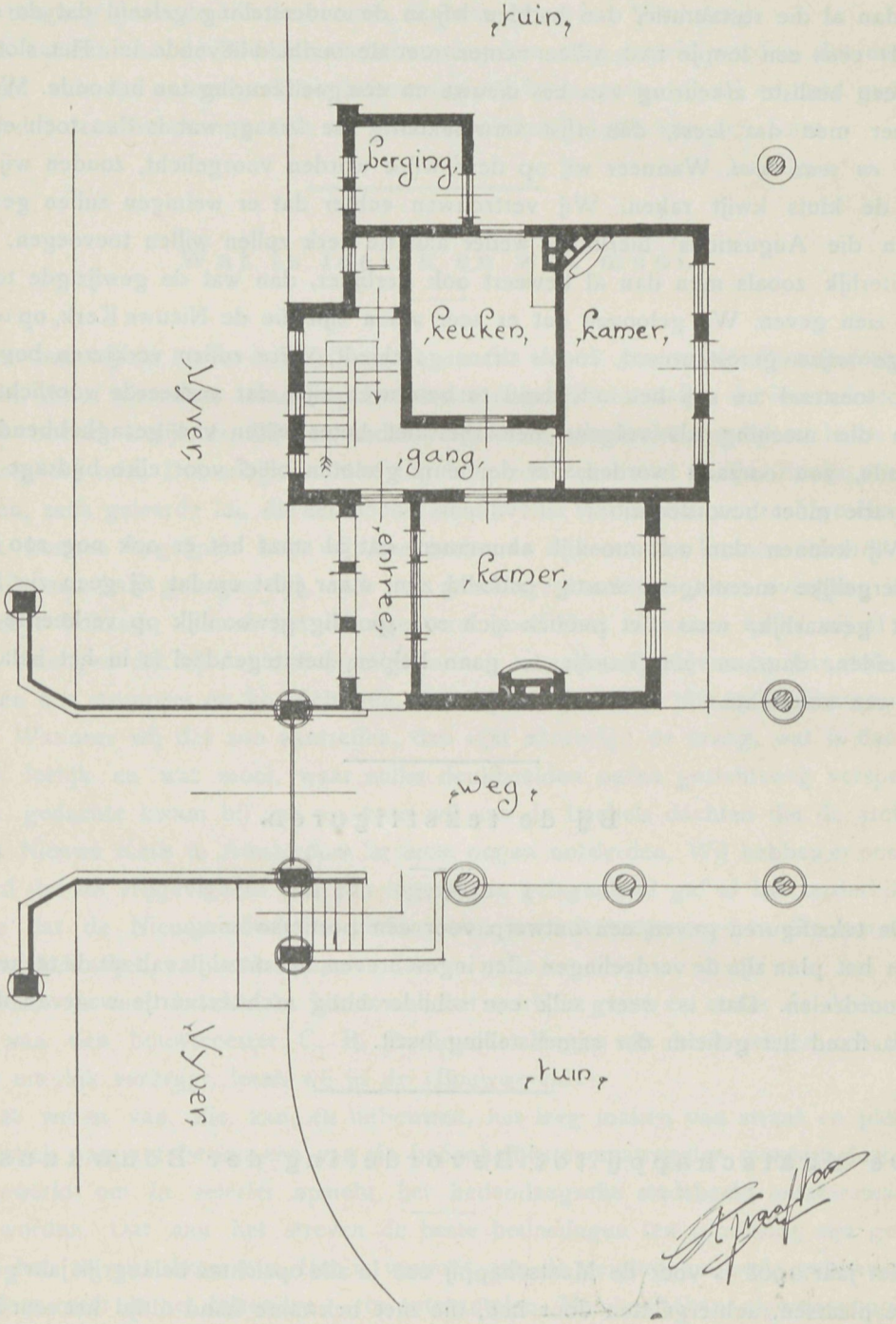

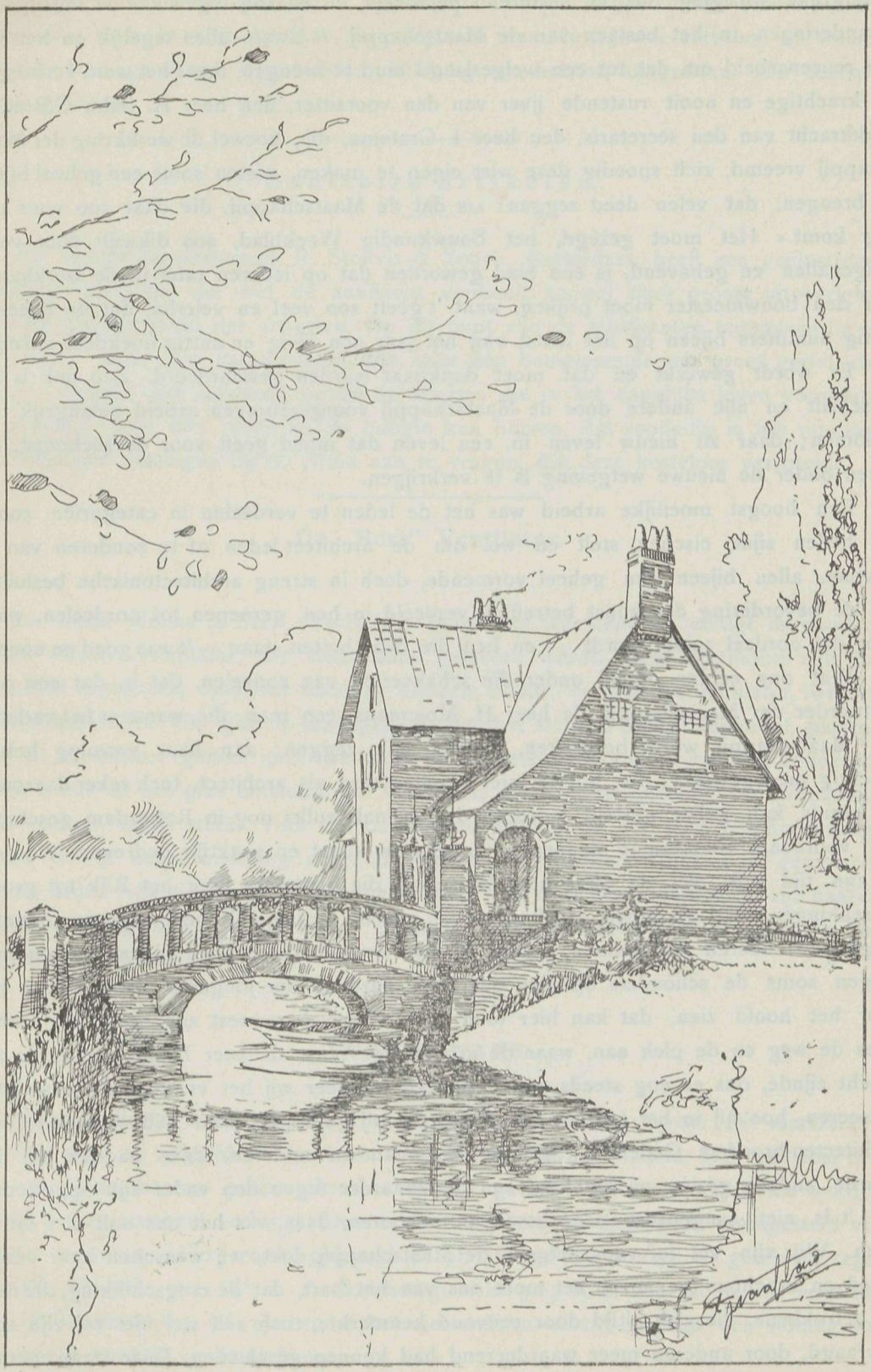

gestemd terug denken, omdat zij zich geheel aan de Maatschappij ten beste gaven. Belangrijke wijziging dus in besturend personeel, en daarbij ingewikkelde ingrijpende veranderingen in het bestaan van de Maatschappij. 't Kwam alles tegelijk en het was een reuzenarbeid om dat tot een welgeslaagd eind te brengen, maar het werd verkregen. De krachtige en nooit rustende ijver van den voorzitter, den heer A. Salm G.Bzn., de werkkracht van den secretaris, den heer I. Gratema, die, hoewel de werkkring der Maatschappij vreemd, zich spoedig deze wist eigen te maken, wisten soms een geheel bijeen te brengen, dat velen deed zeggen: »is dat de Maatschappij, die daar zoo voor den dag komt.« Het moet gezegd, het Bouwkundig Weekblad, zoo dikwijls door velen aangevallen en gehavend, is een blad geworden dat op iederen tafel in de werkkamer van den bouwmeester moet prijken, want 't geeft zoo veel en velerlei, dat de twee-en-vijftig nummers bijeen op het laatst van het jaar een lijvig en nuttig boekdeel vormen.

Er wordt gewerkt en dat moet dankbaar worden gewaardeerd. Zoo ook is het tijdschrift en alle andere door de Maatschappij voorgeschreven arbeid belangrijk toegenomen; daar zit nieuw leven in, een leven dat moed geeft voor de toekomst, dat alleen onder de nieuwe wetgeving is te verkrijgen.

Een hoogst moeilijke arbeid was het de leden te verdeelen in categoriën, zooals het heden zijne eischen stelt en wel om de architect-leden af te zonderen van de gewone, allen bijeen een geheel vormende, doch in streng architectonische besluiten, die de bevordering der kunst betreffen, verdeeld in hen, geroepen tot oordeelen, waardoor dat oordeel zuiver wordt — en hen die daar buiten staan — 't was goed en noodig.

Wat ons echter opviel onder die schakeering van zoovelen, dat is, dat een oud-bestuurder der Maatschappij, de heer H. Molemans, een man, die, wanneer het verleden der Maatschappij wordt besproken, terecht kan zeggen: aan haar vorming heb ik krachtig medegewerkt; die, hoewel niet gepatenteerd als architect, toch zeker daarmede in kennis kan gelijk gesteld worden; die, evenals zulks nog in Rotterdam geschiedt, een voornaam timmerman-plannenmaker was, in kunst en praktijk bedreven. Was dat in zijn tijd ook niet de oude heer Metselaar, die niettemin door het Rijk tot groote betrekkingen werd geroepen. Heeft men dat voorbij gezien, ook soms vergeten; jongeren mogen de ouderen niet kennen, omdat zij hun werken niet hebben bijgewoond, ouderen mogen soms de schouders ophalen over het spartelen der jongeren, en daardoor hen over het hoofd zien, dat kan hier toch niet het geval geweest zijn, want het archief wees de weg en de plek aan, waar de arbeid lag. Waar de heer H. Molemans, in zijn kracht zijnde, ons er nog steeds aan herinnert, wanneer wij het verleden de revue laten passeeren, hoe hij in het bestuur der Maatschappij geroepen, daar behoorde onder zijn architecten-broeders Godefroy, Springer, Leliman en anderen, daar hadden wij het gaarne anders gezien en het kind zou dankbaarder tegen den vader zijn opgetreden.

't Is niet aangenaam een dissonant te hooren, daar was het ons ook niet om te doen. Wij zijn vol lof voor hetgeen de Maatschappij doet, wij wenschen haar verder moed en krachten toe, maar het moet ons van het hart, dat de rangschikking, die door de betrokkene, die zich altijd door eenvoud kenmerkte, toch zelf wel niet zal zijn aangevraagd, door anderen meer waardeerend had kunnen geschieden. Daar staan namen onder de eereleden, die als vriendendienst daar gekomen, waarlijk minder voor de Maat-

schappij hebben gedaan, dat verschil treft en wij gelooven, dat op den hoogen leeftijd, die den heer H. Molemans heeft bereikt, de waardeering van zijn arbeid als oud-bestuurder, door hem te laten in de categoriën waartoe hij was verkozen en waartoe hij inderdaad gerekend mag worden, weldadig zou hebben aangedaan. Het besluit is echter gevallen.

Sanitaire artikelen.

De Handel-Maatschappij R. Stokvis & Zonen, Rotterdam, heeft een geïllustreerde catalogus verspreid die wel de aandacht verdient, zoowel door groote uitvoerigheid als door veelzijdigheid der artikelen. Op dit punt zijn de fabrikanten tegenwoordig niet ten achter, want die catalogussen zijn voor den bouwmeester een groot gerief, daar zij zoo dikwerf het antwoord geven op vragen, die in het dagelijks leven voorkomen en waarvan men niet altijd op de hoogte kan blijven. Als zoodanig is het raadzaam een dergelijke catalogus bij de firma aan te vragen, die deze kosteloos verspreidt.

De „Burt" Ventilator.

De firma Moens & Beck, Technisch Bureau te Bloemendaal, vestigt de aandacht op de »Burt« Ventilator, die door haar geleverd wordt. Deze ventilators zijn door bovenlicht afgesloten, daardoor doen zij dubbele dienst, eerstens als ventilator, tweedens als lichtverschaffer. Het glas is draadglas en dat het sterk is bewijst een proef, genomen door de ventilator geheel met werkvolk te belasten, wat kan geschieden zonder dat eenige breuk in het glas ontstond. De ventilator, die geen terugstooten der optrekkende lucht toelaat, werkt sterk. Voor het condensatie-water is er een goot om heen aangebracht, terwijl eene inrichting zorgt, dat de telescoop-afsluiter altijd in de gewenschte richting blijft. Afmetingen en prijzen verhouden zich naar evenredigheid, er zijn daarvan velerlei afmetingen, zoo vinden wij 12 Eng. duim genoteerd voor *f* 15.—; 72 Eng. duim voor *f* 300.—.

Trussitgaas.

Dezelfde firma zond ons dezer dagen een monster *Trussitgaas*. Dit materiaal is van licht staal en gegolfd en dient tot bewapening van betondaken. Het kan door dien het aan beide kanten gelijke diensten bewijst, geheel door beton ingesloten worden, waardoor het vastheid verkrijgt. De sterkte die platen op deze wijze saamgesteld verkregen, is enorm. Het wordt geleverd in platen van 0.39 × 2.44 M. gerekend tegen 0.93 M^2, de prijs per M^2 is *f* 1.60, het gewicht 3.65 K.G. Het komt ons voor een zeer sterke wapening te zijn en is het met zulk materiaal mogelijk een woning van betonmuren spoedig op te trekken.

Voor dakbedekking heeft het materiaal groote voordeelen, het vergaat niet, roest

niet, is niet brandbaar, wordt niet door zwaveldampen aangetast en daarbij van weinig gewicht. Sneeuw dat voor een dak de zwaarste belasting is, weegt 171 K.G. per M² deze platen bleken bij proefname 2276 K.G. per M² te kunnen verdragen. Het is dus sterk en geeft door de weinige zwaarte gelegenheid het kaphout van lichtere verhoudingen te nemen.

Prijsvragen.

Door de Vereeniging V. V. V. te Zaandam wordt een Prijsvraag uitgeschreven voor het Ontwerp van een Verplaatsbare Muziektent.

Art. 1. Er wordt verondersteld dat de tent zal geplaatst worden op een open plein.

Art. 2. De kosten voor het maken, leveren en stellen mogen met inbegrip van schilderwerk de som van *1000 gulden* niet te boven gaan. De vloer moet voor *40 zitplaatsen* worden berekend en van 1.50 tot 2 M. boven den beganen grond liggen.

Art. 3. Zij moet gemakkelijk uit elkaar te nemen zijn en zonder veel kosten verplaatst kunnen worden.

Art. 4. *Verlangd worden:*

a. Plattegrond, opstand en doorsnedeteekening, alles in lijnen op een schaal 1 à 50. (Perspectief niet verplichtend) en de voornaamste détails op schaal 1 à 10.

b. Een gedétailleerde Begrooting met Memorie van Toelichting.

Art. 5. De volgende prijzen worden beschikbaar gesteld:

Een eerste prijs à *f* 50.—. Een tweede prijs à *f* 30.—. Een derde prijs à *f* 20 —.

Art. 6. De ingezonden Ontwerpen worden in handen gesteld van een Jury bestaande uit de Heeren J. C. Francken, A. Beerends, S. Franco, allen te Zaandam.

Art. 7. De Jury heeft het recht, wanneer eenig antwoord niet ter bekroning kan worden voorgedragen aan de Vereeniging V. V. V. een andere verdeeling of een gedeeltelijke toekenning der prijzen voor te stellen.

Art. 8. De bekroonde Ontwerpen blijven het eigendom der Vereeniging.

Art. 9. De Vereeniging behoudt zich het recht voor van gunning voor de uitvoering. Wanneer een van de prijswinners de uitvoering wordt opgedragen ontvangt hij daarvoor bovendien 7 %.

Art. 10. De antwoorden worden, niet opgerold, uiterlijk *15 Februari 1909*, 's namiddags 12 uur, franco, ingewacht bij den Secretaris van bovengenoemde Vereeniging.

Art. 11. De in te zenden stukken moeten gemerkt zijn met een motto en vergezeld van een naambrief, waarop van buiten hetzelfde motto voorkomt en tevens een correspondentieadres.

Art. 12. De uitslag der beoordeeling zal terstond na de uitspraak der Jury worden bekend gemaakt in de voornaamste Vakbladen en de ingekomen plannen zullen in 't openbaar worden tentoongesteld.

Het Bestuur van V. V. V.

P. VAN HEIJNSBERGEN, *Voorzitter.*

J. C. SCHOEN, *Secretaris.*

Voorgevel

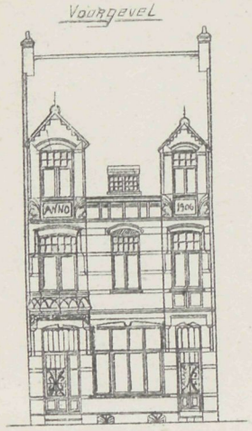

Achtergevel

Lengte Doorsnede

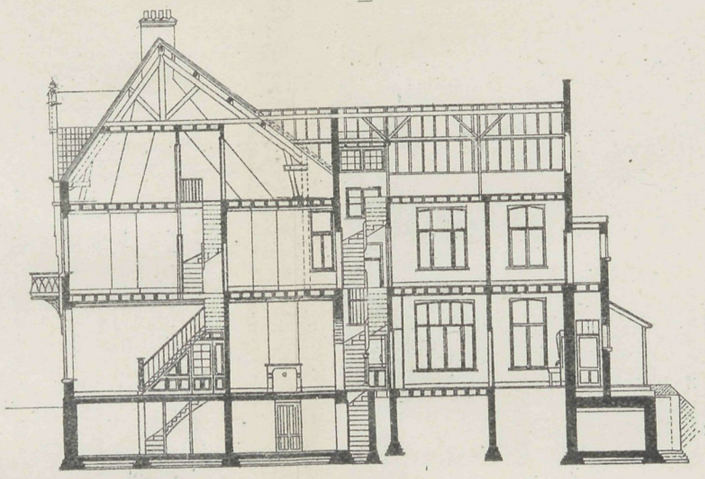

Zygevel Achterhouw

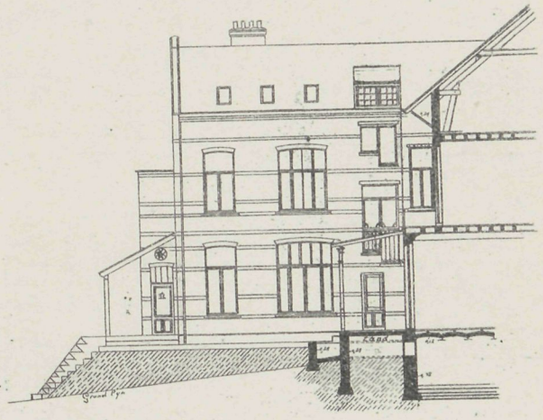

Plan

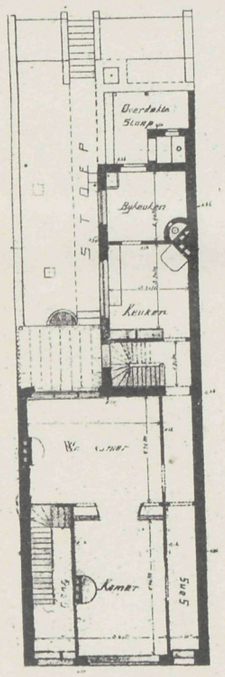

2n Verdieping

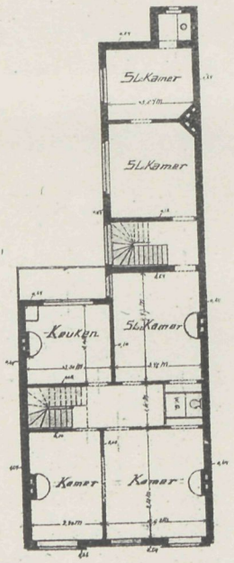

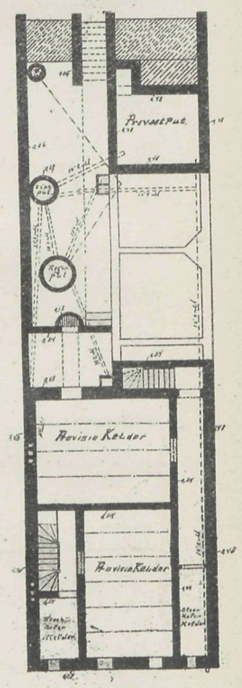

Zolder

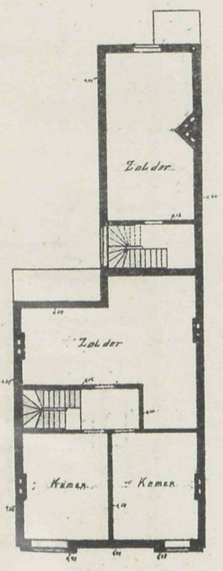

Woonhuis aan den Godsweerder Singel

Kad Sectie B N: 2738 te Roermond

voor den Heer J. van Munster Wolfs

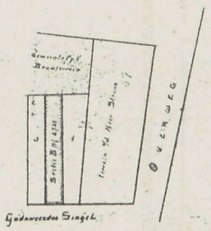

VADEMECUM DER BOUWVAKKEN.

24 December 1908. REDACTIE: PRINSENGRACHT 542 AMSTERDAM. No. 26.

Bij de Platen.

Ontwerp van een landhuis.

door J. A. GRAAFLAND, Bouwmeester.

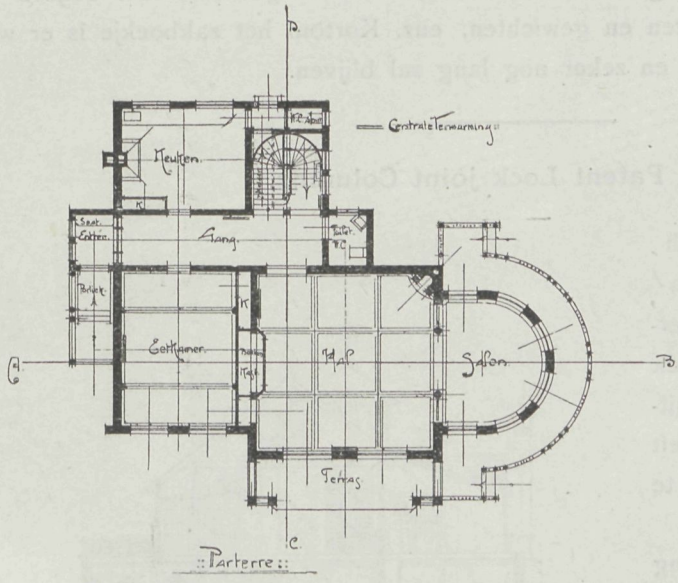

Een ruim ingericht en eigenaardig verdeeld landhuis is in plaat en tekstfiguur hierbij opgenomen. In de verdieping gelijkstraats bevinden zich eetkamer, hal, salon, keuken, gang en trapportaal. Op de bovenverdiepingen bad-, slaap- en logeerkamers. Bij een regelmatige verdeeling van het plan geven de gevels door de verschillende sprongen groote afwisseling.

J. H. Hannink.

Een in de provincie Zeeland om zijn kunde welbekend architect, tevens opzichter der rijksgebouwen, de heer J. H. Hannink, architect te Goes, is op 77-jarigen leeftijd overleden. Daarmede is weer een van de oude vakmannen, die een werkzaam leven

medemaakte, aan den steeds kleiner wordenden kring der ouderen ontvallen. Vanaf den aanvang tot op heden, dus nagenoeg 24 jaar achtereen, hadden wij het voorrecht de heer J. H. Hannink onder onze abonné's te mogen tellen.

Van Gendt's Bouwkalender.

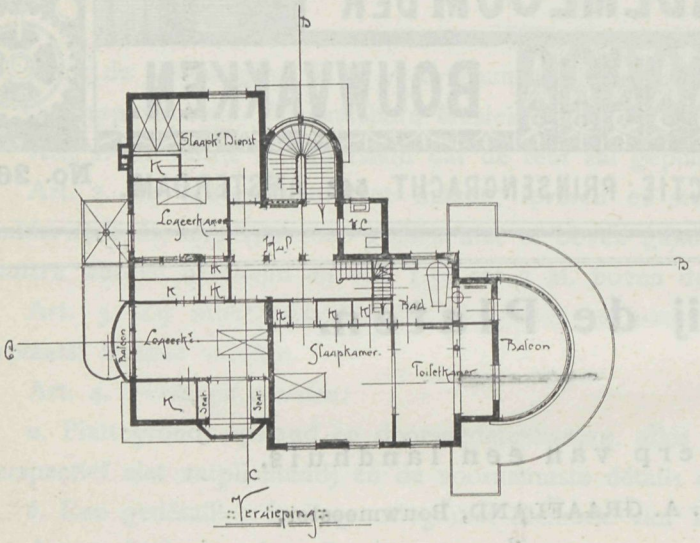

Standvastig aan den ouden vorm en inhoud verscheen ook voor 1909 opnieuw van Gendt's Bouwkalender bij den uitgever L. J. Veen te Amsterdam. In dezen vorm is de uitgave gewild geworden en zal ook voor het nieuwe jaar bij velen haar intrek nemen. Men vindt behalve ruimte voor aanteekeningen daarin volledig opgenomen allen wie tot de bouwvakken behooren bij Rijk of Stad, benevens de meest voorkomende beschouwingen omtrent draag- en beweegkracht, enz. Prijzen van materialen, herleiding van maten en gewichten, enz. Kortom het zakboekje is er weer zooals het bij velen bekend is en zeker nog lang zal blijven.

Koll's Patent Lock joint Columns.

De firma Moens Beck, Technisch bureau te Bloemendaal, vestigt de aandacht op hare vertegenwoordiging der Koll's Lock joint Columns. Dat is eene uitvinding die de gelegenheid geeft om met weinig uitgaven veel te vertoonen.

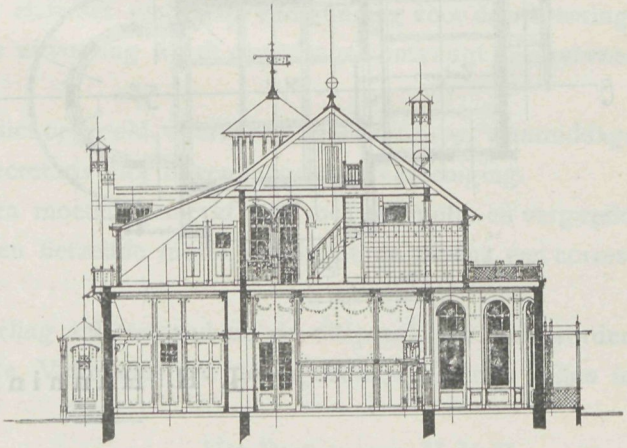

Amerika waar de toepassing het eerst plaats vond is er het land voor, omdat de bouwstijl daar dikwerf kolommen vraagt om toe te passen. Het is en blijft altijd een fraai gedeelte onzer architectuur en, al is bij ons het

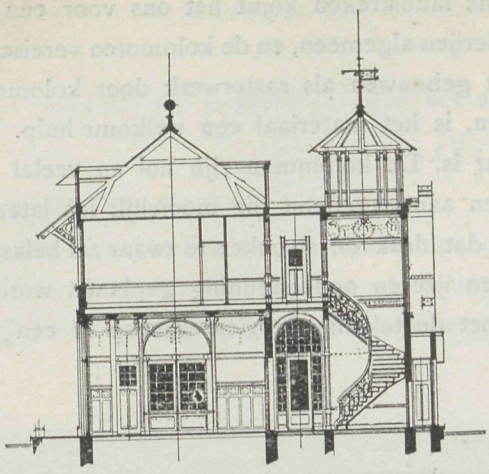

::Breedte doorsnede:: GD:

gebruik van kolommen aan gebouwen zeldzaam geworden, in het innerlijk vinden wij die dikwerf, al is het dan ook in kleine afmetingen terug, en hebben zij daar zulk een bijzondere bekoorlijkheid.

In groote zalen, kerken, traphallen of andere interieurs zijn de kolommen dikwerf architectonische gedeelten, die het geheel van het gebouw in waarde verhoogen, daar een zeer bevredigend effect maken.

In Amerika, waar het uiterlijk van een gebouw zonder kolommen niet imponeert is de toepassing zooals de tekstfiguur doet zien vrij algemeen, en dan is het verrassend welk resultaat die vinding oplevert, die eigenlijk een surrogaat is en tegen de waarheid van het materiaal strijdt.

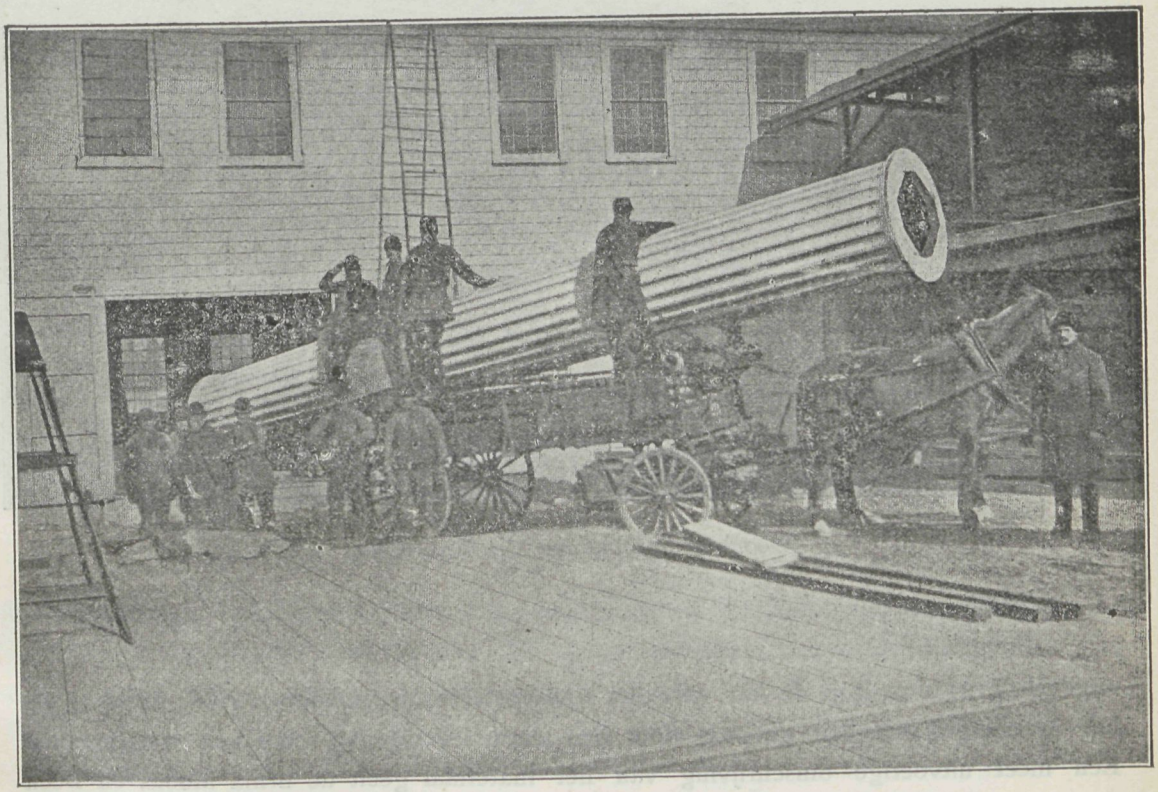

Kolom voor de portiek der Allenhurst-Club te Allenhurst. (Lengte 33 voet 10 inch. diam. 48 1/2 inch.)

Daarmede wordt men echter verzoend, wanneer men de goede constructie van het materiaal leert kennen, wat wel reden zal zijn dat de toepassing hier te lande zich

gaandeweg zal inburgeren. Voor onze Indische landstreken komt het ons voor een uitstekend materiaal te zijn, daar zijn de gaanderijen algemeen, en de kolommen vereischte. Ook voor onzen tuinbouw; versieringen aan gebouwen als rasterwerk door kolommen gedragen, waarlangs de planten zich slingeren, is het materiaal een welkome hulp. Het heeft daarbij het voordeel, dat het niet zwaar is. De kolommen zijn hol en veelal van hout gemaakt, strooken, terdege verbonden en aaneengeperst die moeielijk los laten en een vast geheel vormen en is men bevreesd dat druk de strooken te zwaar zal belasten, dan kan in de holle binnenruimte altijd een ijzeren ondersteuning geplaatst worden. Hoe lang die kolommen wel kunnen zijn doet de tekstfiguur zien waarop er een van

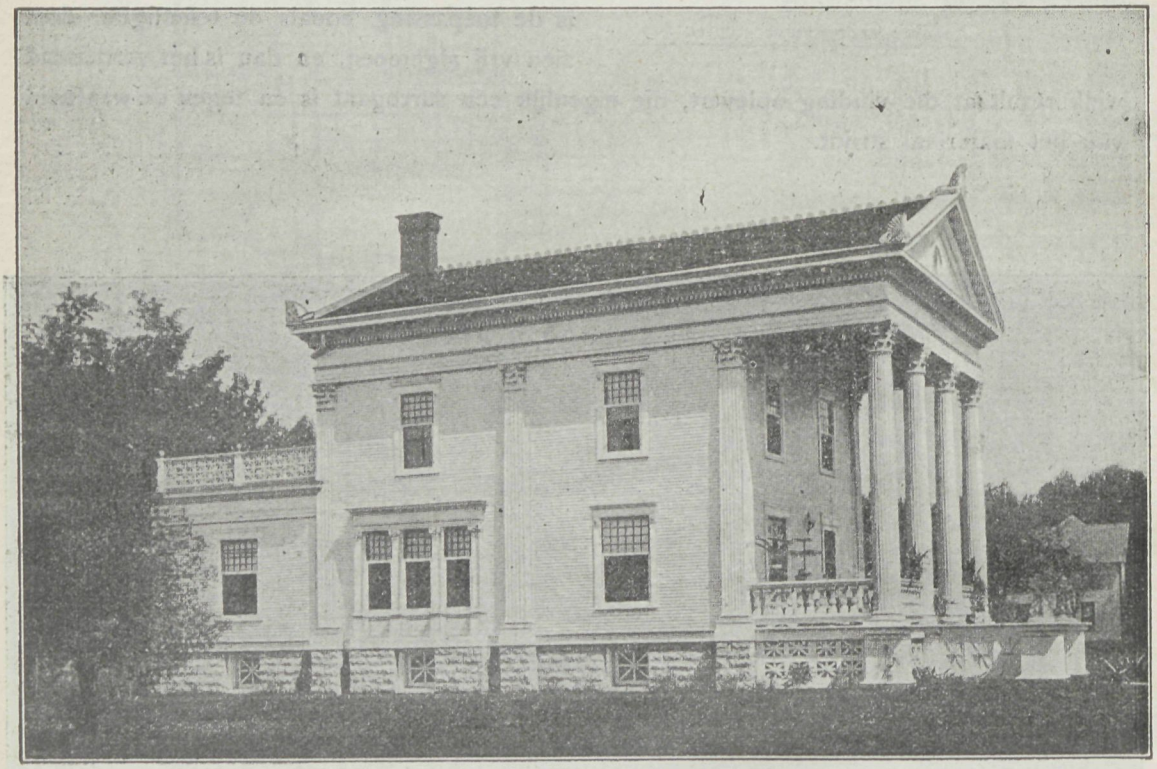

Woonhuis te Ohio van Dr. Linaweaver.

ongeveer 12 Meter op de kar voor het transporteeren is geladen. Welk effect er bij het inwendige van een gebouw door hen worden verkregen, doet het interieur zien. Een meer uitvoerige omschrijving van het materiaal geeft de firma Moens en Beck gaarne aan belanghebbenden.

Prijsvragen Bouwkunst en Vriendschap.

Op de verschillende prijsvragen werd het volgende resultaat verkregen:

Eerste prijsvraag,

Bibliotheek. Ingezonden 31 ontwerpen.

Het rapport zegt: Zoowel het aantal der inzendingen als de aard van deze, getuigen van grooten lust tot ernstige studie — er is interressant werk geleverd. Jammer echter dat velen het programma niet goed hebben gelezen en daardoor buiten mededinging

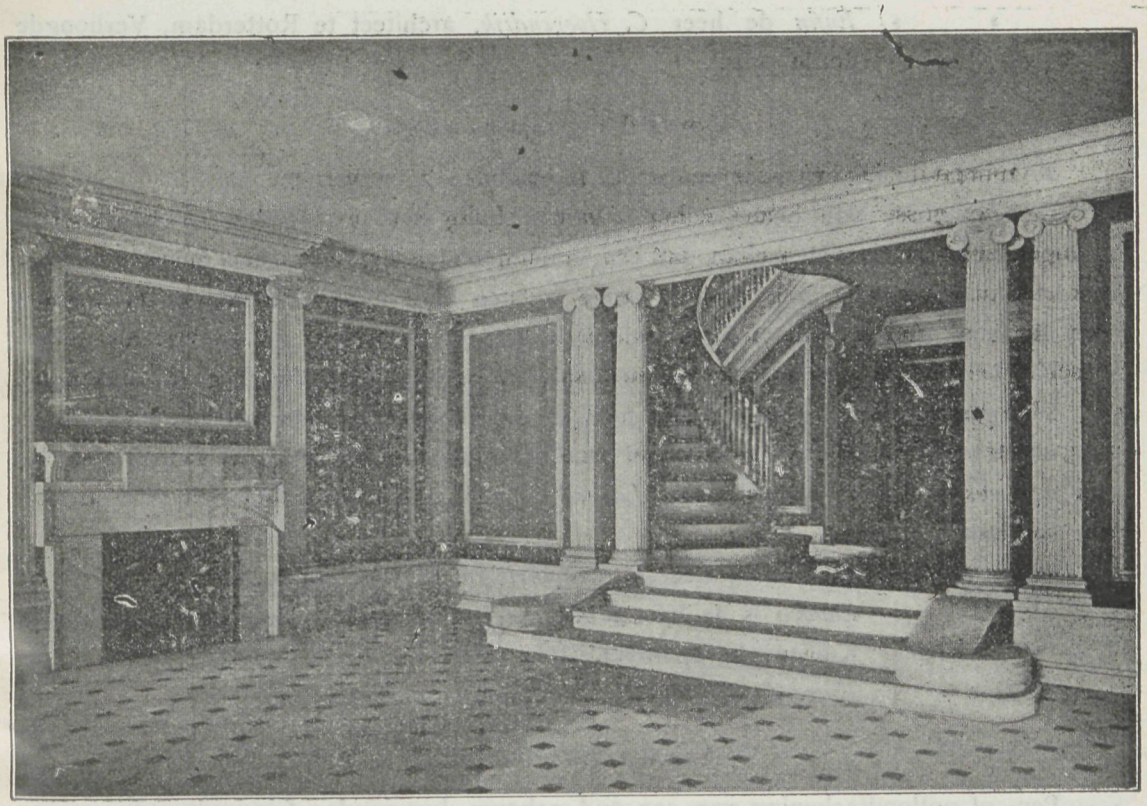

Hal met trappenruim.

geraakten. Zij hebben uit het oog verloren dat beganen grond en verdieping afzonderlijk bruikbaar en te gebruiken moesten zijn. Bij de beoordeeling bleken de navolgende ontwerpen aan de eischen van het programma te voldoen:

B. en V. — 15 × 30 — Jacoba — Au coin de la rue — Algemeen belang — Hibou — Esperanto — 15 N.W. — Ein gutes Buch — Enfin — Herfst — A — Library.

Bij nadere beschouwing bleek, dat over het algemeen de platte gronden beter bestudeerd zijn dan het karakter der gevels; na zorgvuldige schifting hielden wij over de ontwerpen onder de motto's *Hibou, Ein gutes Buch enz.* en *Enfin* als hebbende de beste kwaliteiten.

Wij betreuren te hebben moeten besluiten aan geen ontwerp den eersten prijs toe te kennen daar of de plannen of de gevels daartoe niet voldoende waren. Eenparig was de commissie van oordeel dat het ontwerp *Ein gutes Buch enz.* in doorsnede de grootste waarde heeft, en dat aan de beide anderen, het eene door den plattegrond, het andere door den gevel, als gelijkwaardig zijn te beschouwen.

Ontwerper van *Ein gutes Buch enz.* is de heer *H. G. Krijgsman*, architect te Zeist.
Tweede prijs.

» » *Hibou* zijn de heeren *Charles Estaurgie*, architect te Amsterdam en *A. A. van Nieuwenhuizen*, architect te Rotterdam, Verhoogde derde prijs.

» » *Enfin* de heer *C. Hoogendijk*, architect te Rotterdam, Verhoogde derde prijs.

Tweede prijsvraag.

Monumentale ingang voor een park. Ingezonden 7 ontwerpen.

De commissie van beoordeeling is van meening dat de inzenders te weinig doordrongen zijn van de wetenschap dat een monumentalen ingang is een meer of minder rijk hek tusschen twee flinke pijlers, welke laatsten door hunne afmetingen en vormen veel tot den indruk van monumentaliteit bijdragen. De pijlers zijn te veel als ondergeschikt behandeld, vandaar dat o. i. niet een enkele monumentale ingang werd verkregen.

Voorgesteld werd geen eersten prijs toe te kennen doch de bronzen medaille en *f* 35 uit te reiken aan den vervaardiger van het motto *Licht*; het getuigschrift met *f* 15 aan den vervaardiger van het motto *Labora* en een getuigschrift aan den vervaardiger van het motto *Entree*.

Ontwerper van *Licht* is de heer *J. Crouwel Jr.* te Amsterdam.

» » *Labora* is de heer *J. Keijzer*, leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage.

» » *Entree* is de heer *J. H. Schmitz* te Rotterdam.

Derde prijsvraag.

Pen- of potloodteekening van een oud gebouw. Ingezonden 6 inzendingen, waarvan een niet voldeed aan de vereischte afmetingen,

Van de anderen achtte de commissie de zilveren medaille en *f* 15 toe te kennen aan den vervaardiger van het motto *Uit 't Maartensgat*, het getuigschrift en *f* 10 aan den vervaardiger van het motto *28912* en een eervolle vermelding aan den vervaardiger van het motto *28911*.

Vervaardiger van het motto *Uit 't Maartensgat* is de heer *J. Gouwetor* te Dordrecht.

» » *28912* en *28911* is de heer *J. Meischke* te Rotterdam.

De ontwerpen zullen tot 31 December worden tentoongesteld in een der zalen van de Academie aan den Coolsingel te Rotterdam. De jury bestond uit de heeren A. Salm Gbzn., H. Sluiterman, I. A. G. van der Steur, Alb. Otten en I. P. Stok Wzn.

ONTWERP voor een LANDHUIS.

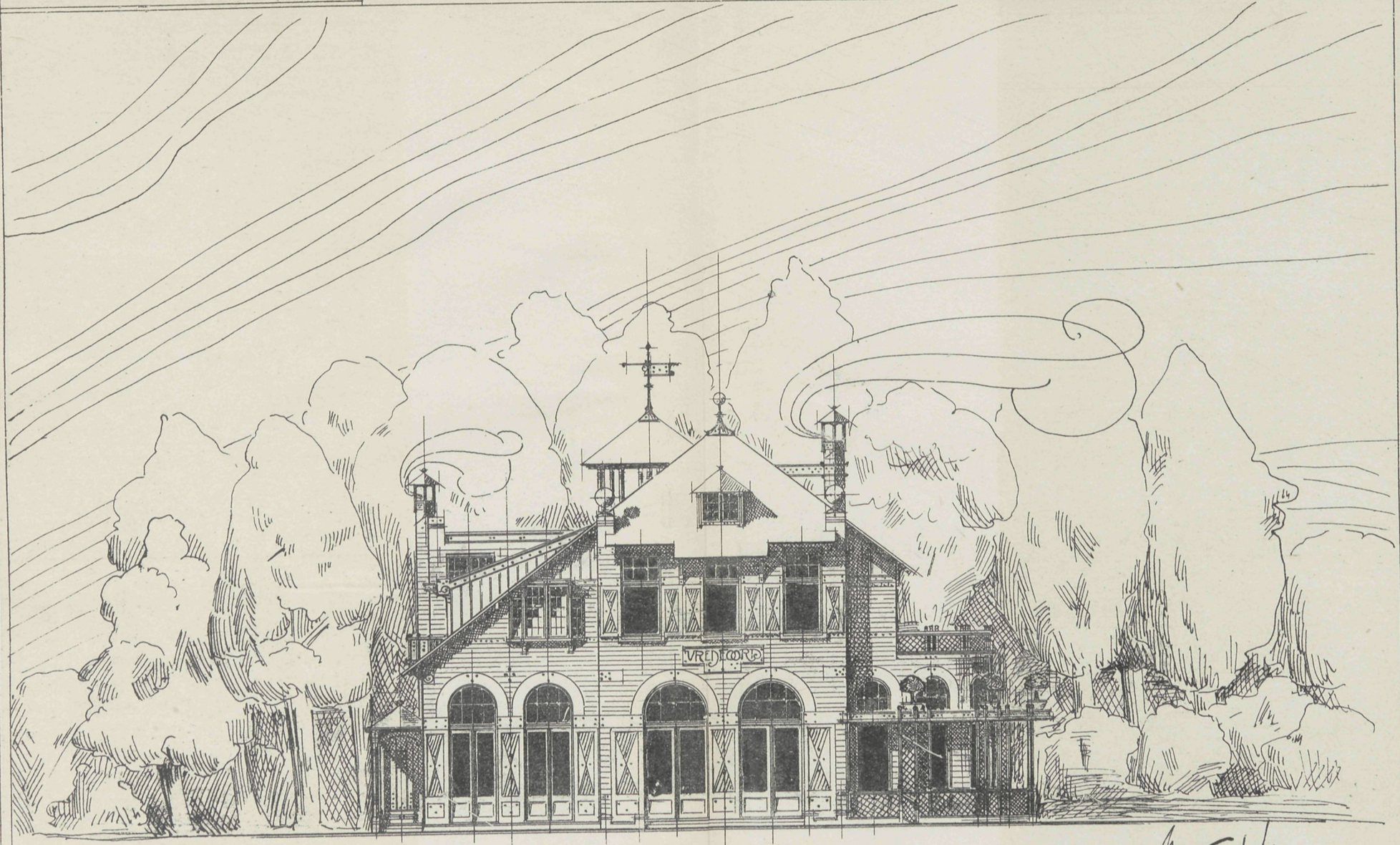

VOORGEVEL.

Schaal: 1/M.

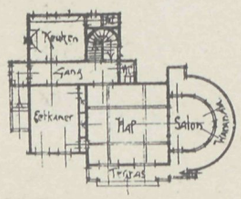

::Parterreplan::

Schaal: 1/M.